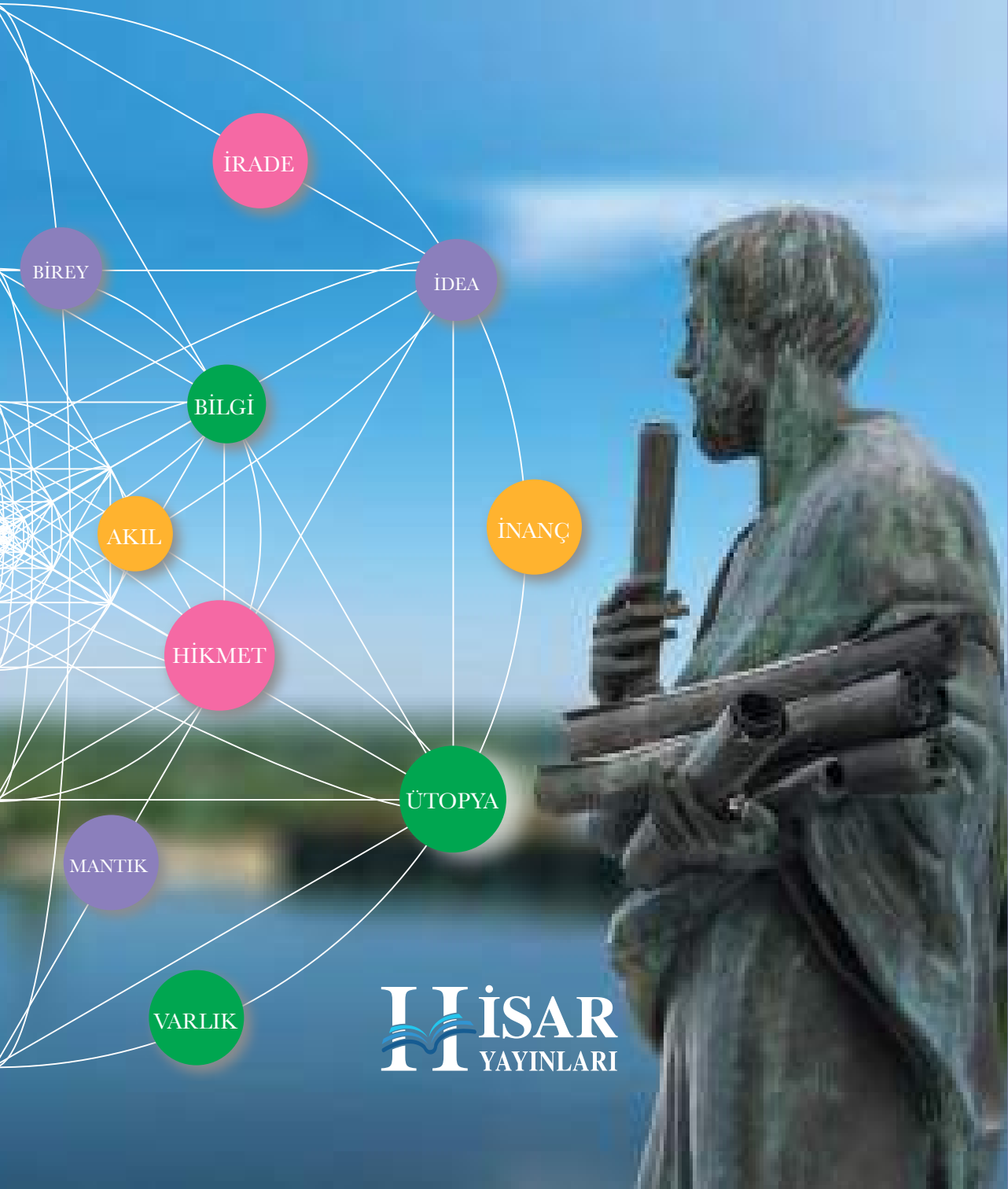

FELSEFE

11. SINIF

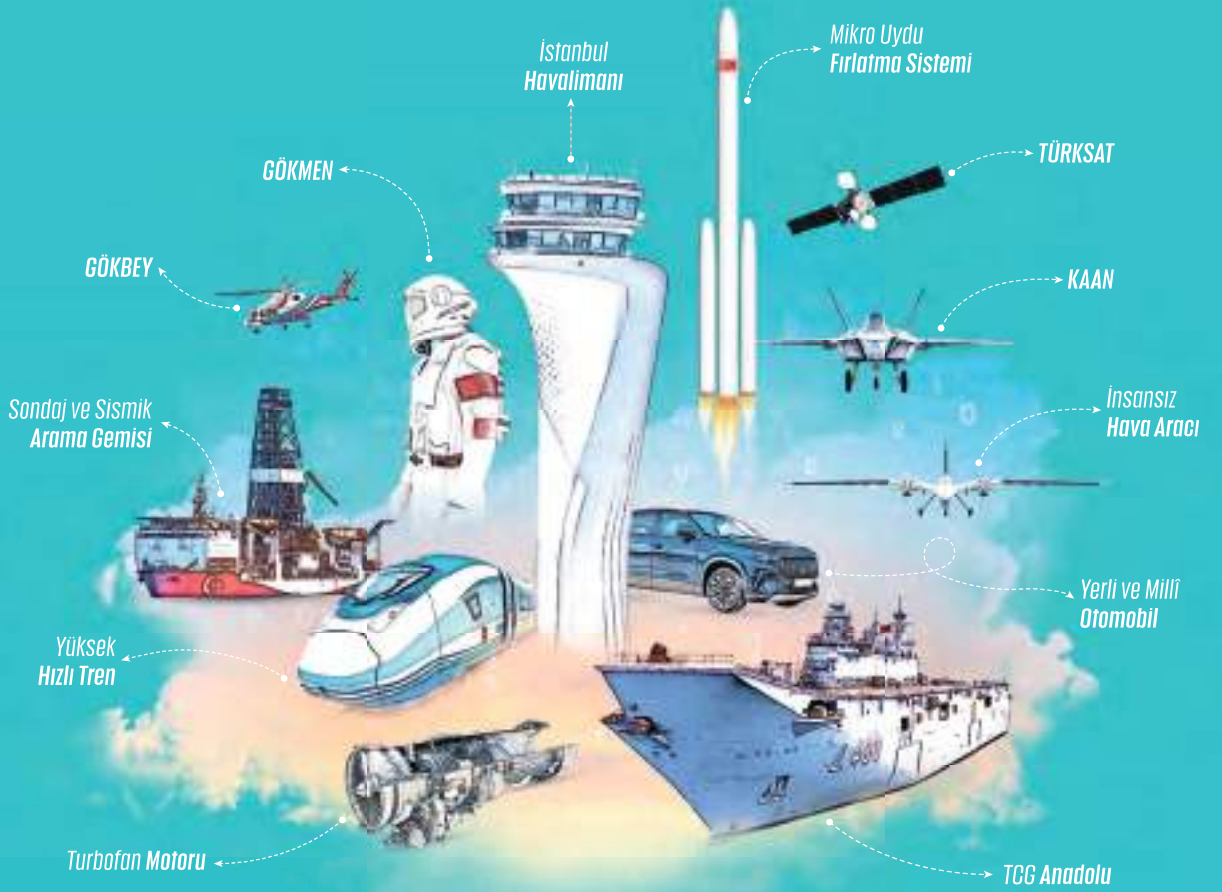
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla
ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

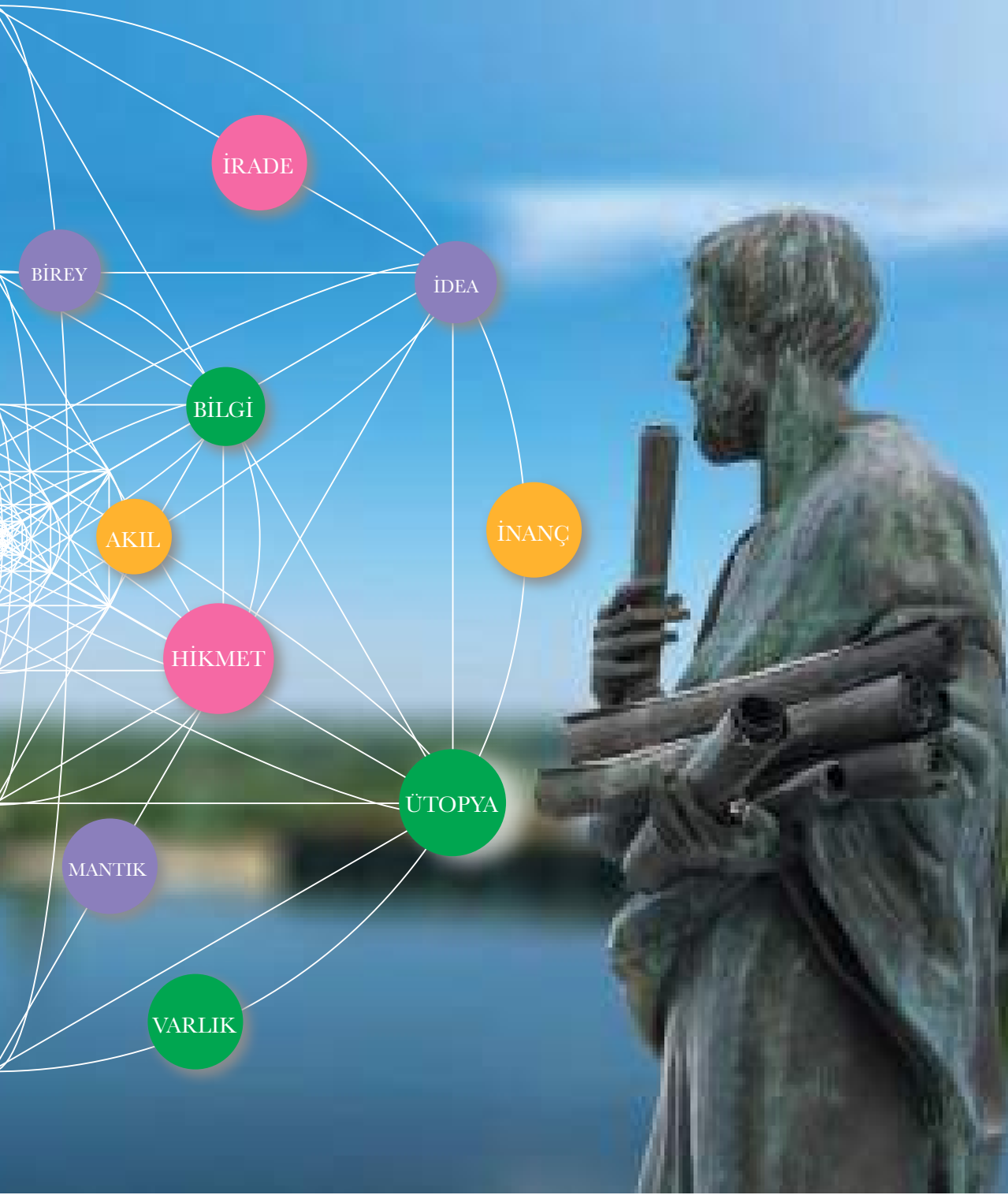

**BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.**

*Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin
İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşınması Zorunlu Değildir.*

FELSEFE

11. SINIF

FELSEFE

11. SINIF

Yazar

Murat YURTSEVEN

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun **28.02.2024** tarih ve **08** sayılı kurul (ekli listenin 10. sırasında) kararı ile **2025-2026** öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile **Ders Kitabı** olarak kabul edilmiştir.

Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın sorumluluğunu kaldırmaz.

İİSAR
YAYINLARI

Editör
Tuğçe TURHAN

Dil Uzmanı
Elif İKAN

Görsel Tasarımcı
Nuray TOMAR US

Program Geliştirme Uzmanı
Türkan YILDIRIM

Rehberlik Uzmanı
Filiz KONCA

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Özgür Emir BAYDAN

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

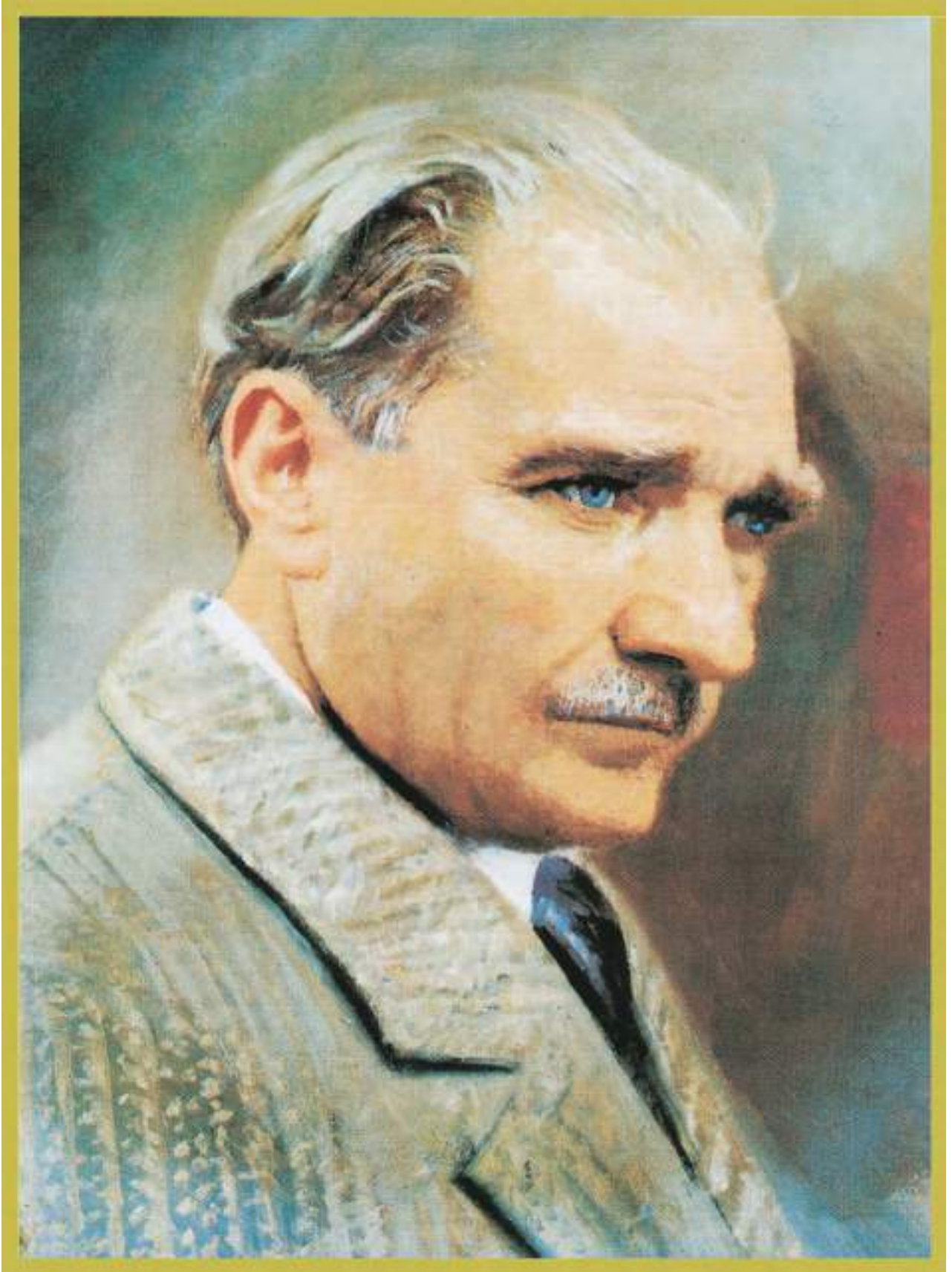
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaî bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

TANITIM ŞEMASI	10
----------------------	----

1. ÜNİTE

MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİ	14
1.1. FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI	16
A. İLK MEDENİYETLERİN FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINA ETKİLERİ	17
a. Mezopotamya Medeniyetleri	17
b. Mısır Medeniyeti	18
c. Çin Medeniyeti	19
ç. Hint Medeniyeti	19
d. İran Medeniyeti	20
B. ANADOLU'DA YAŞAMIŞ FİLOZOFLAR	22
1.2. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	27
A. İLK NEDEN VE DEĞİŞİM DÜŞÜNCELERİ	
a. İlk Neden (Ana Madde) Problemi	27
b. Değişim Problemi	30
B. SOFİSTLER VE SOKRATES'İN BİLGİ VE AHLAK ANLAYIŞLARI	33
a. Sofistlerin Bilgi ve Ahlak Anlayışı	33
b. Sokrates'in Bilgi ve Ahlak Anlayışı	34
C. PLATON VE ARİSTOTELES'İN VARLIK, BİLGİ VE DEĞER ANLAYIŞLARI	35
a. Platon	35
b. Aristoteles	38
1.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	41
1.4. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	45
1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	47

2. ÜNİTE

MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİ	54
2.1. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI	56
2.2. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ	57
A. EPIKÜRCÜLÜK	57
B. STOACILIK	57
C. YENİ-PLATONCULUK	58
2.3. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	59
A. HRİSTİYAN FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ	60
a. Hristiyan Felsefesinin Temel Özellikleri	60
b. Hristiyan Felsefesinin Temel Problemleri	62

B. İSLAM FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ	64
a. İslam Felsefesinin Temel Özellikleri	65
b. İslam Felsefesinin Temel Problemleri	65
C. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDE İNANÇ İLE AKIL İLİŞKİSİ	68
a. Hristiyan Felsefesinde İnanç ile Akıl İlişkisi	68
b. İslam Felsefesinde İnanç ile Akıl İlişkisi	69
Ç. 8. YÜZYIL-12. YÜZYIL ÇEVİRİ FAALİYETLERİNİN FELSEFEYE ETKİSİ	70
a. 8. Yüzyıl-12. Yüzyıl Çeviri Faaliyetlerinin İslam Felsefesine Etkisi	70
b. 8. Yüzyıl -12. Yüzyıl Çeviri Faaliyetlerinin Batı Felsefesine Etkisi	71
2.4. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MS 2. YÜZYIL- MS 15. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	72
2.5. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	77
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	80

3. ÜNİTE

15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ	88
3.1. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI	90
A. 12. YÜZYIL ÇEVİRİ FAALİYETLERİNİN 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	91
B. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ	93
3.2. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	95
A. SKOLASTİK DÜŞÜNCE İLE MODERN DÜŞÜNCENİN TEMEL FARKLARI	96
B. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNDE ÖNE ÇIKAN KONULAR VE YAKLAŞIMLAR	97
a. Hümanizm	97
b. Bilimsel Yöntem	98
c. Kartezyen Felsefe	98
ç. Hukuk Felsefesi	99
C. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL BİLİMSEL ÇALIŞMALARININ DÖNEM FELSEFESİNE ETKİSİ	102
a. Nicolaus (Nikolas) Kopernik	102
b. Galileo Galilei (Galilo Galile)	103
c. Francis Bacon (Fıransis Beykın)	104
ç. Isaac Newton (Ayzek Nivtın)	105
3.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	107
3.4. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	110
3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	112

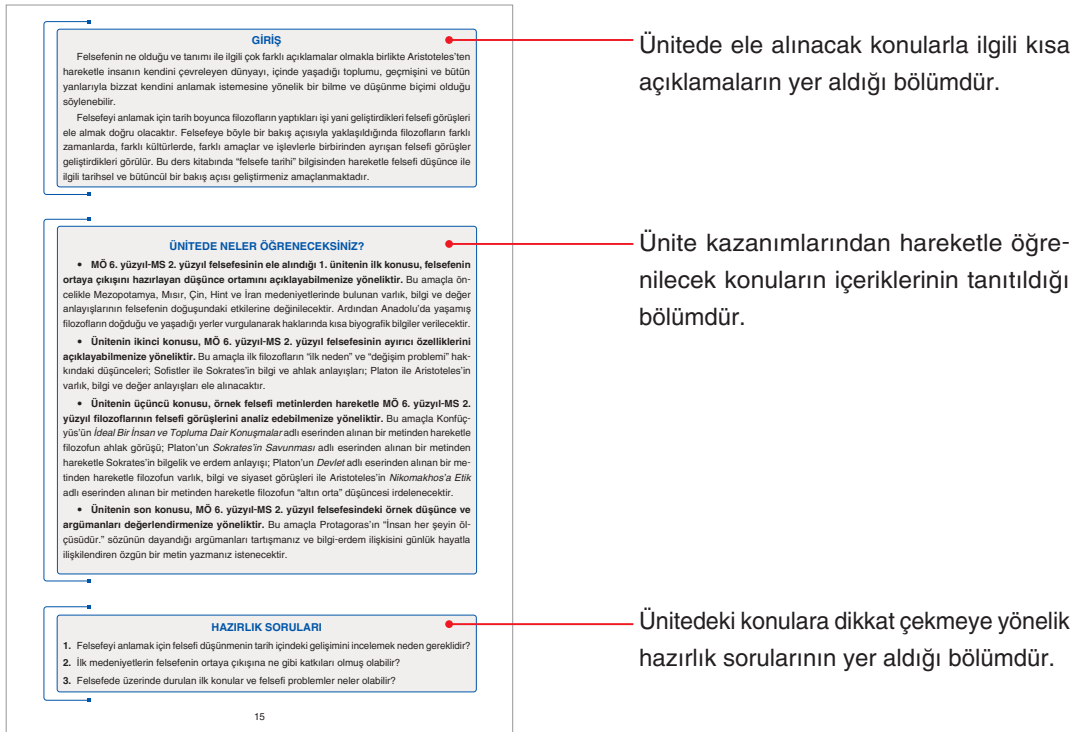
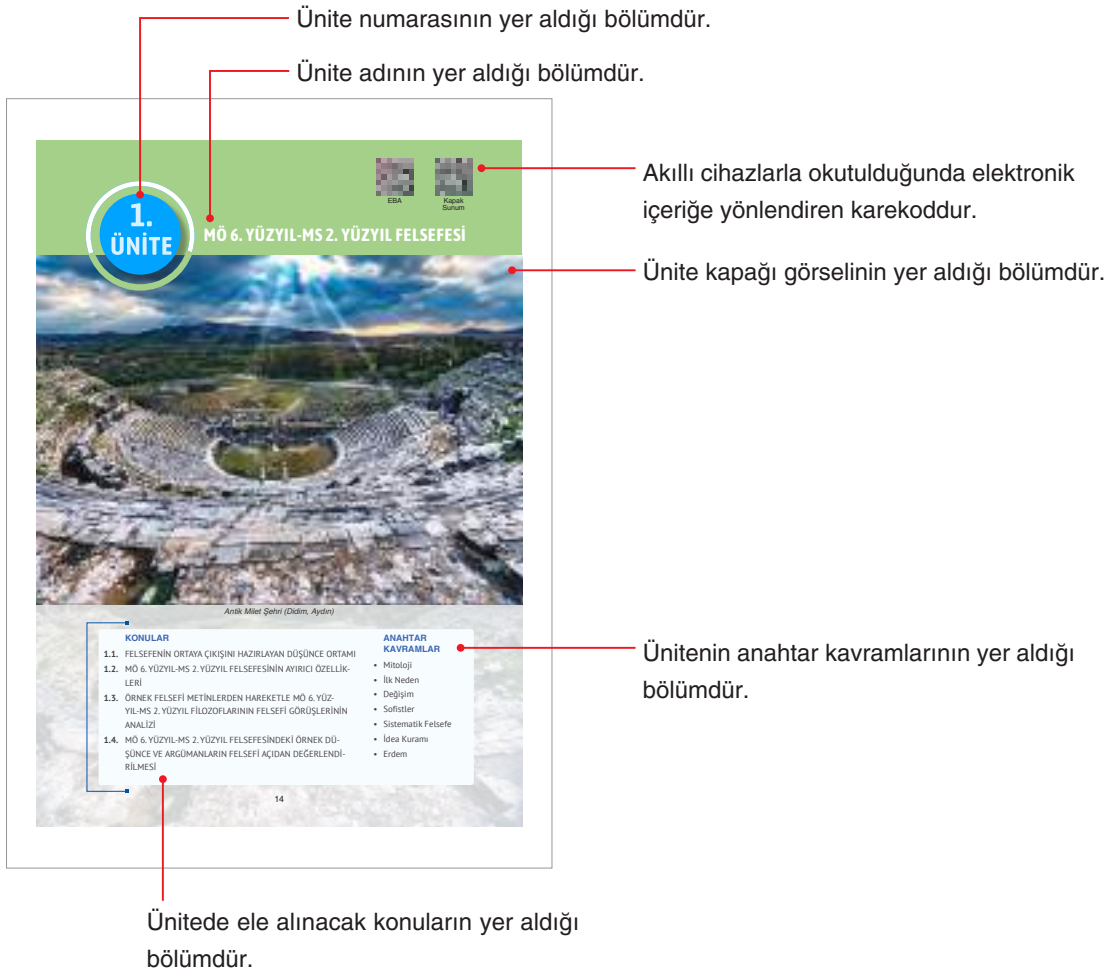
4. ÜNİTE

18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİ	120
4.1. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI	122
4.2. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	124
A. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL PROBLEMLERİ	126
a. Bilginin Kaynağı Problemi	126
b. Varlık Problemi.....	128
c. Birey-Devlet İlişkisi	130
ç. Ahlak Felsefesi.....	132
B. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN DİL VE EDEBİYATLA İLİŞKİSİ	135
4.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	139
4.4. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	142
4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	144

5. ÜNİTE

20. YÜZYIL FELSEFESİ	152
5.1. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI	154
5.2. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ	157
A. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	157
B. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL AKIMLARI VE ÖNE ÇIKAN PROBLEMLERİ	159
a. Fenomenoloji ve Gerçeklik-Görünüş Problemi.....	159
b. Hermeneutik ve Yorum Problemi	160
c. Varoluşçuluk ve Varoluş-Öz Problemi.....	161
ç. Diyalektik Materyalizm ve Değişim Problemi	162
d. Mantıkçı Pozitivizm ve Bilgi Problemi.....	163
e. Yeni Ontoloji ve Varlık Problemi.....	164
C. TÜRKİYE'DE FELSEFİ DÜŞÜNCEYE KATKIDA BULUNAN BAŞLICA FELSEFECİLER	165
5.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 20. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ	171
5.4. 20. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	175
5.5. 20. YÜZYIL-21. YÜZYILIN ÖNDE GELEN FELSEFECİLERİNİN YAŞADIKLARI ÜLKELER.....	178
5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	179
SÖZLÜK	185
CEVAP ANAHTARI	188
KAYNAKÇA	189
GENEL AĞ KAYNAKÇASI VE GÖRSEL KAYNAKÇA	190
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI	191
TÜRK DÜNYASI HARİTASI	192

TANITIM ŞEMASI

Öğrenilen kazanıma ilişkin bilgilerin kullanıldığı etkinlik bölümüdür.

Konu ile ilgili tamamlayıcı bilgilerin yer aldığı bölümdür.

Bilgi Kutusu

Ockham'ın Usturası İlkesi

Ockham'ın usturası ilkesine göre aynı olguya ilgili iki alternatif açıklamadan daha karmaşık olanında yanlış bir şeyler bulunma olasılığı daha fazladır. Bu sebeple diğer her şey eşit olduğunda daha basit olanın doğru olma olasılığı daha yüksektir. Bir şeyi açıklamaya çalışırken her zaman varsayılması gerekenin en azı varsayılmalıdır. Bir açıklamada iddiaların sayısı zorunluluk olmadıkça artırılmamalıdır.

Bryan Magee (Bryan Magee), *Felsefenin Öyküsü*, s. 63. (Kısaltılmıştır.)

Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayıp cevaplanmazı defterinize not ediniz.

Roger Bacon, özellikle bilimin genel ilkeleri üzerine geliştirdiği düşünceleri bakımından önemlidir. Ona göre bilim deneye dayanmalıdır, kesin bilgiye ancak deneyle ulaşılabilir ve deney dışı da her şey tahminden ibarettir. Deneyisel bilimlerde matematiğin ayrı bir yeri vardır. Öte yandan Bacon; skolastik düşüncüyü eleştirmiş, filozof ve teologların antik dilleri bilmekten dolayı büyük hatalara düştüklerini söylemiştir.

Duns Scotus, aklî ile inanç arasında farkı kabullemiş ve buna dikkat çekmiş bir düşünürdür. Örneğin ruhun ölümsüzlüğüne inanmasın karşın, ruhun ölümsüz olduğuna ilişkin "idealler"ın hiçbirinin gerçekten bunu kanıtlamadığını belirtmiştir. Scotus'un inanca dayalı bilgilerin eleştirisini yapmasının, İngiliz deneyci felsefesinin atası olarak görülebilecek olan Ockham'ı William'ın düşüncelerinin de temellerini attığı söylenebilir.

Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü*, s. 60. (Kısaltılmıştır.)

➤ Bacon ve Scotus, hangi görüşleriyle Orta Çağ skolastik felsefesinden ayrılmaktadır?

➤ Bacon ve Scotus'un yeniden doğuş felsefesinin öncülerinden sayılmasının nedenleri neler olabilir?

Roger Bacon
(1220-1292) (temsil)

Duns Scotus
(1265-1308) (temsil)

94

Zerdüşçülüğün ahlak ve değerlerle ilgili görüşleri **Avesta** adlı metinlerde toplanmıştır. Bu inançın değerlerle ilgili yaklaşımı şu öğütte ifadesini bulur: "İyi düşün, iyi konuş, iyi eyle."

Uygulama

1. Yazma Dayalı Bir Uyarılık adlı eserden alınan aşağıdaki bölümü okuyunuz. Bu bölüm-den hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Kadim bir uygarlık insanların belleğinden köklü biçimde ve uzun süreliğine yok olduğunda, bu uygarlığın taşıyıcıları ile aramızda bir kopukluk yaşandığında yani canlı gelenek bize kalan kesintiyi uğradığında bu uygarlığa ilişkin edindiğimiz sahici ve kesin bilgilerin hepsi bize kalan ve okumayı çözdüğümüz yazılardan geçer. Mezopotamya uygarlıklarına bu açıdan bakıldığında, arkeologlar bugüne kadar yarım milyon dolayında Sümerce tablet kıldılar, bu tabletleri üreten dünyaya ilişkin bildiğimiz her şeyi işte bu tabletlerin oluşturduğu belge yığınına borçluyuz.

J. Bottero (Botero), S. N. Kramer (Kramer), *Mezopotamya Mitolojisi*, s. 39. (Kısaltılmıştır.)

➤ Metne göre yazının düşünce tarihi açısından önemi nedir?

2. Aşağıda Hint felsefesinin kaynaklarından sayılan *Veda ilahisi*'nden alınan bazı beyitler verilmiştir. Beyitleri okuyup verilen soruyu beyitlerden hareketle cevaplayınız.

Başta ne varlık vardı ne yokluk
Her yeri dolduran her yerde olan

Hava da yoktu yukarıda gökler de!
Nerede derin uçurumlar, denizler?

Kim ise varlığı yaradan
Bakar mı göğün üst katından

H. J. Störig, *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, s. 41, 42. (Kısaltılmıştır.)

➤ Beyitlerde ele alınan meseleler hangi felsefi probleme ilişkilidir?

Bilgi Kutusu

Türk Mitolojisi Var mı?

Bütün eski milletlerin köklerinde rastladığımız mitolojik düşüncesi az çok değişmiş şekilleriyle günümüzde köyler ve kasabalarda, kırsal ve geleneksel topluluklarda görülmektedir. Bizde mitoloji sanat ve düşünceye konu etme potansiyeli olan **Ziya Gökalp** olmuştur. O ilk defa Türk destanlarını tetkik ederek yeni insanla nazıma çevirmeye ve yeni sanata mal etmeye çalıştı. Zengin bir fikri zenginliğe sahip olan Türk mitolojisinde de diğer medeniyetlerin mitolojilerinde olduğu gibi yeni ilahlara ve kahramanlara ait anlatılar bulunur. Bunlardan en mühimleri Dokuz Oğuz Efsanesi, Oğuz Destanı, Bozkurt Efsanesi, Alankuva ve Kırk Kız Efsaneleridir. Sözü edilen mitolojik düşünce birikimi ve anlatılar günümüze kadar halk kültüründe yaşamaya devam etmiştir.

Hilmi Ziya Uken, *Türk Tettekürü Tarihi*, s. 34. (Kısaltılmıştır.)

21

1.4. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda "Tartışıyoruz" ve "Felsefi Metin Yazıyoruz" adı iki uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerin yararlanarak tartışma ve yazma çalışmalarını yapınız.

Tartışıyoruz

Protagoras'ın en ünlü ifadesi hiç şüphesiz *Hakkat veya Kesin Kanunlar* adlı eserinde geçen "İnsan her şeyin ölçüsüdür." cümlesidir. Bu görüşün dayandığı temel felsefi argümanların neler olduğunu belirleyerek bunları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Tartışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

* Tartışmayı gerçekleştirmeden önce aşağıdaki öz değerlendirme formunda belirtilen süreçlere ilişkin adımları inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.

* Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısmımları doldurunuz.

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1. Alınan yapıldığı filozofun görüşlerini, konuya ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA'daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2. Alınılan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3. Alınılan felsefi argümanın hangi felsefe akımına / akımlarına uygun ve karşı olduğunu belirledim.			
	4. Alınılan felsefi argümanla tartışılabilecek ya da çelişirebilecek başka felsefe argümanlarını araştırdım. Alınılan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri, alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1. Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2. Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3. Karşı görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
SONUÇ	4. Hazırk aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
	1. Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2. Etkinliği tartışmacılarda ortak bir noktada buluşarak sonuçlandırdım.			
	3. Tartışma sonrasında tartışma öncesine göre argüman ve onun felsefi bağlamla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

45

Kazanıma ilişkin bilgilerin tartışma etkinliklerinde kullanıldığı bölümdür.

1.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Birinci Bölüm: Öğrenmek

VII-Üstat dedi ki: "Bir bilgin ağırbaşlı değilse ona karşı saygı gösterilmez. Onun bilgisi de sağlam değildir. Bağlılığı ve içtenliği birinci planda tut. Kendine uygun olmayan kimselerle arkadaşlık etme. Yanlışlarını düzeltmekten korkma."

XIV-Üstat dedi ki: "Büyük ve üstün insan, yemekle karnının doyup doymayacağını düşünmez. Evinde rahatını aramaz. Yaptığı işlerde ağırbaşlı, konuşmalarında dikkatlidir. Bu kimse için öğrenmeyi seven kimse" denebilir."

İkinci Bölüm: Ülkelyi Yönetmek

XIV-Üstat dedi ki: "Büyük ve üstün insan özgür düşüncelidir ve dar kafalı değildir. Ancak küçük bir insan dar kafalıdır ve özgür düşünceli değildir."

XV-Üstat dedi ki: "Düşünmeden öğrenmek, zaman yitirmektir. Bir şeyi öğrenmeden düşünce ileri sürmek tehlikelidir."

Üçüncü Bölüm: Komejulara Karşı Erdemli Olmak

X-Üstat dedi ki: "Büyük ve üstün insan dünyada bir şeyi karşı ne düşkünlük gösterir ne de onu küçümser. O, doğru olan şeyi ıslar."

XI-Üstat dedi ki: "Büyük ve üstün insan erdemi, küçük insanı rahatını düşünür. Üstün insan yasalar konusunda kafasını çalıştırır, küçük insanı kendi çıkarını aramaya bakar."

Kontüfçüs, Konuşmalar, s. 20-32
(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Metinde ele alınan felsefi problemler nelerdir?

.....

.....

.....

2. Metne göre "büyük ve üstün insan" hangi ahlaki erdemlere sahip olmalıdır?

.....

.....

.....

3. Metne göre "büyük ve üstün insan" ile "küçük insan"ın ahlaki farkları nelerdir?

.....

.....

.....

41

Kazanımlarda belirtilen metinlerin felsefi analizini yapmaya yönelik çalışmaların yer aldığı bölümdür.

Eleştirel düşünme ve tartışma becerisini geliştirmeye yönelik içerik ve soruların yer aldığı bölümdür.

Kazanımlarda belirtilen konular hakkında felsefi metinlerin yazılmasına yönelik çalışmaların yer aldığı bölümdür.

Felsefi Metin Yazıyorus

"Ütopya" kavramından edindiğiniz bilgilerle ütopyaların oluşturulma amaçlarını günümüz dünyasının ve toplumsal hayatın özelliklerini göz önünde bulundurarak ütopya denemesi yazınız. Ütopya denemenizi yazarken belli bir problem alanı (eğitim ya da teknoloji gibi) belirleyebilirsiniz. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Aşağıda verilen öz değerlendirme formunu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okudum ve onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazdığım başlangıçta okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemleri / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımı temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelere uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarla kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

111

Bakış Açısı

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metnin sonunda yer alan iki soruyu sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Tartışma hakkındaki notlarınızı defterinize yazınız.

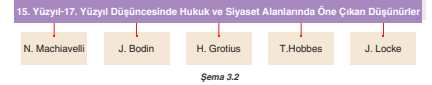
Ruh ve beden iki ayrı varlık olduğu görüşünü benimseyen Descartes, düalist görüşü temsil eder. Descartes kendi düşünen ruhunu değerlendiren ruhun maddi bir şey olmadığına inanır. Beden maddi olarak vardır, uzayda yer tutar, uzay içinde hareket ederken ruh dokunulmamış olarak kalır. Ona göre ruh bedenden ayrı bir varlıktır. Ancak Descartes'in bu kabulünün ardında yatan güçlükleri düşüncem zor değildir: (1) Nasil oluyor da bedenim her hareket ettiğinde ruhum bedenimden kayıp çıkmıyor? (2) Maddi olmayan ruhum maddi bedenimi nasıl hareketletiyor?

Alexander Moseley (Aleksandr Mosil), A'dan Z'ye Felsefe, s. 66, 67.
(Kısaltılmıştır.)

ç. Hukuk Felsefesi

15. yüzyıl-17. yüzyıl Avrupa'sında öne çıkan hukuk anlayışı **doğal (tabii) hukuk** anlayışıdır. Bu hukuk anlayışı insanın doğuştan bazı haklara sahip olduğu, bunların doğal olarak var olduğu ve her şeyin üzerinde geçerli olduğu görüşüne dayanır. İlk Çağ'da geniş bir literatüre sahip olan doğal hukuk anlayışı Orta Çağ'da unutulmuş gibidir. Bunun temel sebebi Hristiyanlığın Avrupa'nın düşünce hayatına hâkim olması ve düşüncülerin "dogma"nın dışında bir **doğal hukuk** arayışına girmeyi yanlış bulmalarıdır. Bu hukuk anlayışının 16. yüzyıl Avrupa'sında tekrar gündeme getirilmesinde Rönesans felsefesi ve dindaki reform hareketleri etkili olmuştur. Rönesans ve reform ile beraber, devlet ve hukukla ilgili olarak kilisenin dogmalarından bağımsız fikirler geliştirmeye başlanmış ve doğal hukuk anlayışı yeniden varlık bulmuştur.

Aynı dönemlerde Batı Avrupa'da monarşik merkezî devletlerin ortaya çıkması da dönemin hukuk ve siyaset anlayışını etkilemiştir. Bu dönemde gelişmeye başlayan kapitalist ekonominin gerekleri doğrultusunda ticari faaliyetler için iç emniyetin ve yol güvenliğinin sağlanması ile düzenli vergi toplanması gibi ihtiyaçlar önem kazanmıştır. Bu ihtiyaçlar güçlü bir merkezî otoritenin bulunmasını gerektirmekte olduğundan dolayı 16. yüzyıl-17. yüzyıl düşüncesinde siyaset felsefecileri genellikle güçlü kitledarlardan ve mutlak monarşilerden yana görüş belirtmişlerdir. Bu dönemde hukuk ve siyaset felsefesi alanlarında Niccolò Machiavelli (Nikola Makıyavelli), Jean Bodin (Jan Bodin), Hugo Grotius (Hugo Gratıus), Thomas Hobbes (Tomas Hobs), John Locke (Con Lok) gibi düşünürler önemli rol oynamışlardır (Şema 3.2).

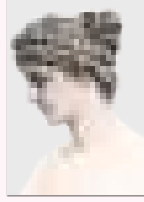

Niccolò Machiavelli, siyaset felsefesinin eserlerinden biri olan *Hükümdar*'ın yazarıdır. Orta Çağ'ın "Devlet, Tanrı'ya dayanmalıdır." görüşüne karşı "**Devlet, insana dayanır.**" görüşünü temsil etmiştir. Ona göre bir ulusla dayanan devlet, güçlü devlettir. Devlet gücünü kiliseden değil, ulustan alır; hukuk da kiliseye değil, devlete bağlıdır. Amaç devlettir. Din, töre ve hukuk araçtır ve bu araçlar devletin varlığının korunmasına katkıda bulunmak zorundadır.

99

Çeşitli kaynaklardan konu ile ilgili araştırma yapılmasına yönelik içeriklerin yer aldığı bölümdür.

Bilgi Kutusu

İskenderiyeli filozof ve matematikçi Hypatia (temail)

Sayıları erkek filozoflara göre az olsa da 20. yüzyıldan önce de kadın filozoflar vardır. İlk Çağ'da yaşamış Hypatia (Hipatyia, 355-415), Yeni Çağ'da yaşamış Cavendish (Kavendish, 1623-1673) ve Astell (Astell, 1666-1731) gibi birçok kadın filozof felsefe tarihi boyunca felsefenin gelişimine katkıda bulunmuştur. 20. yüzyıl felsefesinde kadın filozofların sayısı önceki dönemlere göre epeyce artmıştır. 20. yüzyılın önemli kadın filozofları arasında şu kişiler sayılabilir: Fatma Aliye Hanım (1861-1936), Emmet (Emet, 1904-2000), Rand (1905-1982), Arendt (1906-1975), Ambrose (Ambros, 1906-2001), De Beauvoir (Dö Bouvar, 1908-1986), Weil (Weyl, 1909-1943), Stearns (Stirn, 1910-1987), Hersch (Hir, 1910-2000), Grene (Grin, 1910-2009), Barnes (Barns, 1915-2008), Zedler (Zedir, 1916-2006), Anscombe (Enskomb, 1919-2001), Murdoch (Murdok, 1919-1999), P. R. Foot (Fut, 1920-2010), Marcus (Markus, 1921-2012), Tymieniecka (Timieniçka, 1923-2014), Kuçuradi (1936).

Araştırma

Hannah Arendt (Hanna Arnt)

Aşağıda verilen kadın filozoflar hakkında çeşitli kaynaklardan araştırma yapınız. Bu filozoflara ait iki eserin ismini defterinize yazınız.

Ayn Rand

Simone De Beauvoir (Simon Dö Bouvar)

Fatma Aliye Hanım

158

İşlenen ünite ile ilgili farklı yöntem ve tekniklerle hazırlanmış ölçme ve değerlendirme sorularının yer aldığı bölümdür.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa "D", yanlış ise "Y" yazınız.

- ☐ Felsefenin doğuşu ve gelişiminde Yunan medeniyetinin yanı sıra İlk Çağ'ın diğer medeniyetlerinin de etkisi olmuştur.
- ☐ İlk filozoflar için felsefi bilginin önemi günlük hayattaki pratik işlevine bağlı olmuştur.
- ☐ İlk Çağ filozofları felsefenin konusu ile bilimin konusunu ayırtmış ve felsefeye özerklik kazandırmışlardır.
- ☐ İlk filozoflar varlıkların ilk nedenini genellikle doğada bulunan somut bir varlığa dayandırmışlardır.
- ☐ Parmenides, değişimi evrenin temel ögesi olarak kabul etmiştir.
- ☐ İlk Çağ Yunan felsefesinde doğa üzerinde durulmuş fakat insan ve ahlak sorunları ele alınmamıştır.
- ☐ Sofistler, bilginin ve değerlerin bireylere ve toplumlara göre değişebileceği görüşünü benimserler.
- ☐ Lao Tse, evren ve evrenin değişimi gibi konulara açıklamalar geliştirmiştir.
- ☐ Aristoteles, ideaların var olmadığını savunmuştur.
- ☐ "Ortada herhangi bir gerçek ve bu gerçek hakkında herhangi bir bilgi yoktur." sözü İlk Çağ felsefesinde nihilizmi (hiçlik) temsil eder.

B. Aşağıdaki kutucuklarda verilen kavramları filozofların ilk neden açıklamalarıyla eşleştirerek boşluklara yazınız.

bir olan	dört öge	apeiron	hava
su	ateş	Tao	atom

1. Thales
2. Anaksimandros
3. Anaksimenes
4. Empedokles
5. Demokritos
6. Herakleitos
7. Parmenides

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İlk medeniyetlerin felsefenin ortaya çıkmasındaki en önemli katkıları nelerdir?

.....

.....

.....

Ek Sorular

Elektronik içerikteki sorulara yönlendiren karekodun yer aldığı kısımdır.

1. ÜNİTE

Ünite
Karekodu

Ünite
Sunusu

MÖ 6.YÜZYIL-MS 2.YÜZYIL FELSEFESİ

Antik Milet Şehri (Didim, Aydın)

KONULAR

- 1.1. FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI
- 1.2. MÖ 6.YÜZYIL-MS 2.YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ
- 1.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MÖ 6.YÜZYIL-MS 2.YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ
- 1.4. MÖ 6.YÜZYIL-MS 2.YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Mitoloji
- İlk Neden
- Değişim
- Sofistler
- Sistematik Felsefe
- İdea Kuramı
- Erdem

GİRİŞ

Felsefenin ne olduğu ve tanımı ile ilgili çok farklı açıklamalar vardır. Bu durum hem felsefenin kapsamının genişliğinden hem de felsefeye yönelik bakış açılarının çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte felsefenin ne olduğuna dair klasik ve genel kabul görmüş bazı açıklamalar da bulunur. Aristoteles'e göre felsefe, insanın kendini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve bütün yanlarıyla bizzat kendini anlamak istemesine yönelik bir bilme ve düşünme biçimidir.

Felsefeyi anlamak için tarih boyunca filozofların yaptıkları işi yani geliştirdikleri felsefi görüşleri ele almak doğru olacaktır. Felsefeye böyle bir bakış açısıyla yaklaşıldığında filozofların farklı zamanlarda, farklı kültürlerde, farklı amaçlar ve işlevlerle birbirinden ayrıışan felsefi görüşler geliştirdikleri görülür. Bu ders kitabında “felsefe tarihi” bilgisinden hareketle felsefi düşünce ile ilgili tarihsel ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmeniz amaçlanmaktadır.

ÜNİTEDE NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- **MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin ele alındığı 1. ünitenin ilk konusu, felsefenin ortaya çıkışını hazırlayan düşünce ortamını açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla öncelikle Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint ve İran medeniyetlerinde bulunan varlık, bilgi ve değer anlayışlarının felsefenin doğuşundaki etkilerine değinilecektir. Ardından Anadolu'da yaşamış filozofların doğduğu ve yaşadığı yerler vurgulanarak haklarında kısa biyografik bilgiler verilecektir.
- **Ünitenin ikinci konusu, MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin ayırıcı özelliklerini açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla ilk filozofların “ilk neden” ve “değişim problemi” hakkındaki düşünceleri; Sofistler ile Sokrates'in bilgi ve ahlak anlayışları; Platon ile Aristoteles'in varlık, bilgi ve değer anlayışları ele alınacaktır.
- **Ünitenin üçüncü konusu, örnek felsefi metinlerden hareketle MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz edebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla Konfüçyüs'ün *İdeal Bir İnsan ve Topluma Dair Konuşmalar* adlı eserinden alınan bir metinden hareketle filozofun ahlak görüşü; Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı eserinden alınan bir metinden hareketle Sokrates'in bilgelik ve erdem anlayışı; Platon'un *Devlet* adlı eserinden alınan bir metinden hareketle filozofun varlık, bilgi ve siyaset görüşleri ile Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinden alınan bir metinden hareketle filozofun “altın orta” düşüncesi irdelenecektir.
- **Ünitenin son konusu, MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları değerlendirmenize yöneliktir.** Bu amaçla Protagoras'ın “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” sözünün dayandığı argümanları tartışmanız ve bilgi-erdem ilişkisini günlük hayatla ilişkilendiren özgün bir metin yazmanız istenecektir.

HAZIRLIK SORULARI

1. Felsefeyi anlamak için felsefi düşünmenin tarih içindeki gelişimini incelemek neden gereklidir?
2. İlk medeniyetlerin felsefenin ortaya çıkışına ne gibi katkıları olmuş olabilir?
3. Felsefede üzerinde durulan ilk konular ve felsefi problemler neler olabilir?

1.1. FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Demokrasi tecrübesi, coğrafi konum nedeniyle oluşan kültürel etkileşim imkanları ve toplumun sahip olduğu ekonomik refah düzeyi felsefenin Antik Yunan toplumunda doğmasını ve gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bilmeye yönelik felsefi ilgiyi destekleyen bu elverişli koşullarda yaşamış ilk filozoflar öncelikle doğayı ve evreni açıklamaya yönelmişlerdir. Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Anaksagoras, Ksenofanes ve Herakleitos dönemin öne çıkan başlıca filozoflarıdır.

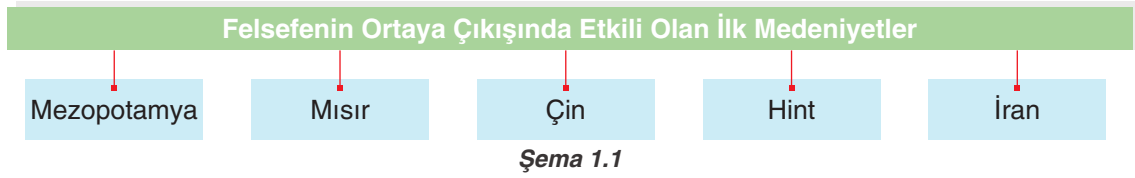
"Felsefenin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Düşünce Ortamı" ile ilgili video

MÖ 700	Thales Anaksimandros Lao Tse	(Tales) (Anaksimandros) (Lao Zi)	(MÖ 625-546) (MÖ 610-547) (MÖ 604-520)
MÖ 600	Anaksimenes Pythagoras Konfüçyüs Herakleitos Parmenides Anaksagoras	(Anaksimenes) (Pisagor) (Konfüçyüs) (Herakliytos) (Parmenides) (Anaksagoras)	(MÖ 585-528) (MÖ 570-495) (MÖ 551-479) (MÖ 540-480) (MÖ 515-460) (MÖ 500-428)
MÖ 500	Protagoras Empedokles Gorgias Sokrates Demokritos Platon Diogenes	(Protagoras) (Empedokles) (Gorgias) (Sokrates) (Demokritos) (Pılaton) (Diyojen)	(MÖ 490-420) (MÖ 490-430) (MÖ 480-380) (MÖ 469-399) (MÖ 460-360) (MÖ 427-347) (MÖ 412-323)
MÖ 400	Aristoteles Epiküros Zenon	(Aristoteles) (Epiküros) (Zenon)	(MÖ 384-322) (MÖ 341-270) (MÖ 333-262)
MÖ 300	Karneades	(Karnedes)	(MÖ 214-129)
MÖ 200	Cicero	(Çiçero)	(MÖ 106-43)
MÖ 100	Seneca	(Seneka)	(MÖ 65-MS 4)
0 (Milat)	Epiktetos	(Epiktetos)	(MS 50-135)
MS 100	Aurelius	(Aurelyus)	(MS 121-180)
MS 200			

Tablo 1.1: MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin başlıca filozofları

Felsefe kavramı Yunanca **philosophia** (filosofya) sözcüğünden gelir ve philosophianın Arapçada aldığı biçimdir. Philosophia sözcüğü “philia” ile “sophia” sözcüklerinden türemiştir. Philia sevgi, sophia ise bilgelik ya da bilgi anlamına gelir. Buna göre philosophia, **bilgiyi ya da bilgeliği sevmek** demektir. Terim anlamının ötesinde felsefenin çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Bununla birlikte felsefenin evren, toplum, yaşam ve bireyin kendisi üzerine gerçekleştirdiği bir düşünme ve bilme çabası olduğu söylenebilir.

Felsefi anlamda İlk Çağ ya da Antik Çağ, felsefenin doğduğu MÖ 6. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasındaki dönemi ifade eder. Felsefenin MÖ 6. yüzyılda Batı Anadolu’da, İyonya kentlerinden biri olan Milet’te (Didim, Aydın) ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte felsefi düşünmenin İlk Çağ’daki pek çok önemli medeniyetin düşünce mirasından etkilenecek geliştiği söylenebilir. Bu medeniyetlerin başlıcaları; Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint ve İran’dır (Şema 1.1).

A. İLK MEDENİYETLERİN FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINA ETKİLERİ

İlk Çağ’da Yunan medeniyetinin yanı sıra Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint ve İran medeniyetlerinde de felsefi olarak nitelendirilebilecek pek çok problem üzerinde durulmuştur. Bu medeniyetlerden kalan eserlerde daha çok “Bu evren nereden gelip nereye gidiyor?” gibi kozmolojik (evren bilimsel) ve “İnsan nasıl yaşamalı?” gibi ahlaki problemler üzerinde durulduğu görülmektedir.

a. Mezopotamya Medeniyetleri

Mezopotamya’da kurulmuş medeniyetlerden biri olan **Sümerler**, MÖ 3000 yıllarında pek çok alanda dönemin diğer medeniyetlerine göre ileri bir düzeye ulaşmışlardır. Sümerlerin felsefe ve medeniyetler tarihine en önemli katkısı, **yazıyı** (çivi yazısı) icat etmeleridir. Bu icat sayesinde düşünce birikimlerini sonraki kuşaklara aktarma ve toplumlar arasında etkileşim sağlama imkânını ortaya çıkarmışlardır. Sümerler; astronomi, din ve mitoloji konularında dikkat çeken bir bilgi birikimine sahip olup bunları yazıya geçirmişlerdi. Bu sayede ortaya koydukları bilgi birikimleri, kendilerinden sonraki medeniyetler tarafından da kullanılabilmektedir.

Felsefi düşüncenin temeli sayılan mitolojik düşüncenin bilinen ilk örneklerine Sümerlerde rastlanır. Bu medeniyet, geliştirdiği mitolojik anlatılarla pek çok medeniyetin ve topluluğun düşünce biçimini etkilemiştir. Sümerler Dönemi’nde Uruk kentinde hüküm sürmüş olan Sümer Kralı Gılgamış’ın (Görsel 1.1) ölümsüzlüğü arama öyküsünü konu alan **Gılgamış Destanı** ise bilinen en eski yazılı mitolojik destandır.

MÖ 2000’li yıllarda Sümerlerin yerini alan Mezopotamya medeniyetlerinden olan **Babiller**, dönemine göre ileri düzeye erişen matematik, geometri ve astronomi bilgisine sahipti. Babiller, gözlemevi (rasathane) olarak da kullandıkları tapınaklarda Güneş ve Ay tutulmalarının çizelgelerini ilk kez düzenlemeyi başarmışlardır. Babil Kralı Hammurabi’nin (Görsel 1.2) yazdırdığı ve onun çeşitli meselelerle ilgili koyduğu kuralları içeren **Hammurabi Kanunları**, bilinen en eski yazılı hukuk metinlerindendir.

Görsel 1.1: Kral Gılgamış heykeli, Louvre (Luvr) Müzesi, Paris, Fransa

Görsel 1.2: Kral Hammurabi heykeli, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Sümerler ve Babiller başta olmak üzere Akad, Asur ve Elam gibi Mezopotamya medeniyetleri felsefe tarihi üzerinde etkili olmuştur. Bu medeniyetlerin, felsefenin gelişimi üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi için geliştirmiş oldukları dinî ve mitolojik birikim dikkate alınmalıdır. Bu medeniyetlerde hâkim düşünce biçiminin dinî ve mitolojik düşünce olduğu söylenebilir. Onların düşünce dünyasında din ile mitoloji iç içe geçmiş, bu kaynaklara dayanan değerler ve normlar alanı oluşmuştur. Öte yandan çok tanrılı inanç dayalı dinî ve mitolojik düşünceleri sayesinde evrenin varlığına yönelik açıklamalar geliştirmişlerdir. Bu açıklamaları yerden, gökten ve çeşitli varlık alanlarından sorumlu gördükleri tanrılara dayanarak yapmışlardır. Tanrıların dünya ve insanlarla ilişkisine dayanan mitolojik anlatılarında evrenin yaratılışından doğru ahlakın ne olduğuna kadar çeşitli problemleri ele almışlardır.

b. Mısır Medeniyeti

İlk Çağ'ın bir diğer medeniyeti olan Mısır, MÖ 3050 yılı civarında kurulmuş ve bugünkü Mısır topraklarında yayılmıştır. Mısır; tarımdan mühendisliğe, astronomiden hekimliğe kadar pek çok alanda bilgi birikimi oluşturmuştur. Mısırlılar tarafından yapılan piramitler; ileri düzeyde mühendislik, teknoloji ve matematik bilgisinin harmanlanmasıyla inşa edilmiştir. Güneş'in ve Dünya'nın hareketlerini inceleyen Mısırlılar, bu sayede edindikleri bilgilerle güneş yılı takvimini icat etmiş; bir günü 24 saat, haftayı ise 7 gün olarak kabul etmiştir. Güneş'in çevresinde toplanan bir gök sistemi anlayışı da Mısır medeniyetinde gelişerek farklı medeniyetlere yayılmıştır. İnsanlık tarihinde yazılı kültüre geçilmesinde Sümerlerin çivi yazısının yanı sıra Mısırlıların **hiyeroglif yazısı** da belirleyici olmuştur.

Görsel 1.3: Mısır mitolojisini örnekleyen bir resim (temsili)

Mısır medeniyetinin en ünlü mimari yapıları olan piramitler, tanrısal güçlere sahip olduğuna inanılan firavunlar için yapılan anıt mezarlardır. Mısırlıların böyle bir yapıyı inşa etmelerinin temel sebebi, ölümden sonra hayatın olduğuna inanmalarıdır. Bu inanış, onların sonraki hayatı daha iyi yaşayabilmeleri için bu dünyada erdem ve ahlakın önemli olduğuna ilişkin bir anlayış geliştirmelerini sağlamıştır. Mısırlılar, ölümden sonraki hayata ve erdemlere dair bu düşüncelerini özellikle mitolojik öykülerinde sembolize etmişlerdir (Görsel 1.3).

Mezopotamya medeniyetlerinde olduğu gibi Mısır medeniyetinde de mitolojik düşünceye dayanan, çok tanrılı bir inanç sistemi hâkim olmuştur. Mısırlılar, çözüme kavuşturmak istedikleri pek çok problemi bu mitolojik düşünce ve inanç sisteminden hareketle cevaplamışlardır.

Mısır medeniyeti, gerçek bilgeliğin ancak ezoterik (kendine dönük, dışa kapalı) bir yaklaşımla elde edilebileceğine dayanan görüşlerin geliştirildiği bir medeniyet olması nedeniyle sonraki dönemlerin kimi felsefe okullarını etkilemiştir. Yeni-Platonculuk, Tanrı'ya sezgiyle ulaşılabilirliği düşüncesini bu görüşlerden etkilenecek oluşturulan felsefe okullarından biridir.

c. Çin Medeniyeti

Çin medeniyetinde ilk devlet örgütlenmesi, MÖ 2500 yılı civarında ortaya çıkmıştır. Bu medeniyet, pek çok alanda yaptığı çalışmalar ve buluşlarla insanlık tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Bir yandan toprağı işlemek ve akarsuları düzenlemek gibi tarımsal bilgiler geliştiren Çin medeniyeti, bir yandan da porseleni, barutu ve pusulayı icat etmiştir. Ayrıca devlet yönetimi, güzel sanatlar (özellikle resim ve seramik) ve edebiyat alanlarında da özgün çalışmalar yapıp çeşitli eserler vermiştir.

Çin medeniyetinde ortaya çıkmış çok sayıda felsefe okulundan öne çıkan ikisi Taocu ve Konfüçyüsçü okullardır. Bunlar hem felsefe okulu hem de inanç sistemi olarak görülür.

Taoculuğun kurucusu **Lao Tse**'nin (Görsel 1.4) görüşlerini içeren temel eseri *Yol ve Erdem* adını taşır. Düşünür, bu eserinde esas olarak insanın "hayat yolu"nu bulmasının ve "erdemli" yaşamasının doğanın bir parçası olduğunu kabul ederek ve onunla uyumlu yaşayarak mümkün olacağını açıklamıştır. Eserde ayrıca evren, toplum düzeni ve yaratılış problemi gibi felsefi konular da ele alınmıştır.

Klasik Çin felsefesinin diğer önemli ismi olan **Konfüçyüs** (Görsel 1.5) ise özellikle erdem, iyilik, mutluluk ve yaşama sanatı gibi konular üzerinde durmuştur. Çin'de çağlar boyunca etkili olan felsefi görüşlerini efsaneleşmiş Çin imparatorlarının öğretilerinden edindiği bilgiler olarak sunmuştur. Öte yandan eserlerinde eski Çin düşüncesini ve edebi eserlerini ele alarak onları unutulmaktan kurtarmıştır.

Çin felsefe okullarının özellikle değerler alanında geliştirdiği görüşlerin felsefe tarihi üzerinde önemli etkisi olmuştur. Bu etkiler arasında öncelikle "uyum, denge ve ölçü" kavramları hakkındaki düşünceler örnek gösterilebilir. Bu okullarda "insanın toplumla ve evrenle uyum içinde olması gerektiği" düşüncesine özel bir önem verilmiştir. Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve Budacılık gibi farklı felsefe ve inanç sistemlerinin barış içinde bir arada yaşayabilmesinde sözü edilen kavramların etkisi olduğu söylenebilir.

Çin felsefe okulları, bilgi problemi üzerinde fazlaca durmamıştır. Bilmek için bilmenin ve salt bilgiye ulaşma çabasının önemli görülmemesi, bunun temel nedenidir. Bu felsefede kişileri doğru davranışa ve tutuma yönlendirmeyi amaçlayan eserler ortaya konmuştur. Bu nedenle Çinli düşünürlerin genellikle ahlaki problemlere odaklandıkları söylenebilir.

ç. Hint Medeniyeti

Hint medeniyetinin düşünce tarihinde inanç sistemleri oldukça etkili olmuştur. Bu inanç sistemlerini etkileyen temel fikirler ise **Veda** adlı kitaplarda ifade edilmiştir. Vedalar, farklı zamanlarda kaleme alınmış eserlerden oluşmuştur. Bu eserlerin pek çok yerinde felsefi düşüncelere yer verilmiştir. Vedalarda en çok değinilen konular; ahlak, yaşam ve ölüm olmuştur.

Görsel 1.4: Lao Tse heykeli, Felsefe Bahçesi, Budapeşte, Macaristan

Görsel 1.5: Konfüçyüs heykeli, Konfüçyüs Tapınağı, Şangay, Çin

Hint medeniyetinde öne çıkan din, **Brahmanizm** olmuştur (Görsel 1.6). Brahmanizmde erdemler, ahlak, yaşam ve ölüm gibi problemler üzerinde durulmuştur. Bu inanca göre ölüm yoktur, sadece oluşma ve gelişme vardır. Ölüm, bu oluşma ve gelişmelerin bir aşamasıdır. Batı felsefelerinden oldukça farklı bir varlık anlayışına sahip bu yaklaşımda reenkarnasyon (yeniden doğum) inancı önemli yer tutar.

Görsel 1.6: Hint Tanrısı Brahma heykeli, Sri Maha, Tayland

Hint medeniyetinde Brahmanizm metinlerinin yanı sıra genellikle inzivaya çekilmiş düşünürlerce farklı dönemlerde yazılmış olan **Upanişad** adlı felsefi metinler de vardır. Bu metinlerde daha çok evrenle birlik, içsel huzur ve dinginlik arayışına yönelik yaklaşımlardan bahsedilir.

Hint medeniyetinde ortaya çıkan inanç ve felsefe sistemlerinden bir diğeri **Budizm**'dir. Budizm, hayattaki acı ve tatminsizliğin kaynaklarını anlamayı ve bunları gidermeyi temel amaç olarak görür. Yoga ve meditasyon gibi uygulamaların da kaynağı olan bu inanç ve felsefe sisteminde doğru ve erdemli bir yaşama ulaşabilmeye beş yasak önemlidir: "Öldürme.", "Verilmeyeni alma.", "Yalan söyleme.", "İçki içme.", "Beline hâkim ol."

Hint medeniyetinde değerlerle ilgili olarak üzerinde durulması gereken başka bir özellik büyük bir hoşgörü anlayışına sahip olmasıdır. Bu hoşgörü yaklaşım sayesinde geleneksel inançlarla uyuşmayan öğretiler ve düşünceler rahatlıkla ifade edilebilmiş ve gelişebilmiştir.

Hint medeniyetinde "bilmek için bilmeye" kendi başına bir değer verilmemiş, bilgi ve bilgelik doğru bir yaşama olanak sağladığı sürece değerli bulunmuştur. Bu medeniyetin düşünürleri genellikle akılla kavranan bilgiye önem vermemişler; hakikatin akıl dışında olduğunu, sözcüklere sığmayacağını ve yalnız sezgiyle kavranabileceğini öne sürmüşlerdir.

Hint düşüncesinin 19. yüzyıldan itibaren daha yakından tanınmasıyla Batılı düşünürler üzerindeki etkilerinin görülmesi gecikmemiştir. Bu keşfin daha ilk döneminde Goethe (Göte), Herder (Herder), Schopenhauer (Şopenavır) gibi düşünür ve yazarlar kendilerine göre yeni olan bu felsefe dünyasının zenginliğini ve derinliğini sezmiş; Hint felsefesinden övgüyle söz etmişlerdir.

d. İran Medeniyeti

İran medeniyeti, MÖ 7. yüzyılda Balkanlardan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. İran'ın en eski inançlarından kabul edilen ve MÖ 6. yüzyılda ortaya çıkan Zerdüştcülüğün kutsal kitabı *Avesta*'dır. Bu inancın kurucusu **Zerdüş**t'ün (Yunanca Zoroaster) MÖ 658-551 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Zerdüştcülüğe göre evren, sürekli bir çelişki içinde bulunduğu varsayılan iyi ile kötünün çatışmasına dayanır (Görsel 1.7).

Görsel 1.7: Zerdüştcülüğün simgesi, Ateş Tapınağı (Dakhme), Yazd, İran

Zerdüştcülük inancına göre evrenin varoluş amacı, yalanın ve kötülüğün hakikat tarafından

yenilmesidir. Evrendeki maddi ve manevi düzeni yaratan, tabiat kanunlarını koyan Ahuramazda, kötülüklerin kaynağı ise Ehrimen'dir. Bu inanca göre evrende tek üstün güç olan Ahuramazda; her şeyi bilen, mutlak iyi ve adil olan tek tanrıdır. Zerdüşçülüğe göre evrenin ve var olan her şeyin kaynağı olan Ahuramazda tarafından yaratılan "doğruluğun" yeryüzündeki simgesi ateştir.

Zerdüşçülüğün ahlak ve değerlerle ilgili görüşleri **Avesta** adlı metinlerde toplanmıştır. Bu inancın değerlerle ilgili yaklaşımı şu öğütte ifadesini bulur: "İyi düşün, İyi konuş, İyi eyle."

► Uygulama

1. Yazıya Dayalı Bir Uygarlık adlı eserden alınan aşağıdaki bölümü okuyunuz. Bu bölümden hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Kadim bir uygarlık insanların belleğinden köklü biçimde ve uzun süreliğine yok olduğunda, bu uygarlığın taşıyıcıları ile aramızda bir kopukluk yaşandığında yani canlı gelenek uzun süre kesintiye uğradığında bu uygarlığa ilişkin edindiğimiz sahici ve kesin bilgilerin hepsi bize kalan ve okumayı çözdüğümüz yazılardan geçer. Mezopotamya uygarlıklarına bu açıdan bakıldığında, arkeologlar bugüne kadar yarım milyon dolayında Sümerce tablet çıkardılar, bu tabletleri üreten dünyaya ilişkin bildiğimiz her şeyi işte bu tabletlerin oluşturduğu belge yığınının borçluyuz.

J. Bottero (Botero), S. N. Kramer (Kramer), *Mezopotamya Mitolojisi*, s. 39.
(Kısaltılmıştır.)

➡ **Metne göre yazının düşünce tarihi açısından önemi nedir?**

.....

.....

2. Aşağıda Hint felsefesinin kaynaklarından sayılan *Veda İlahisi*'nden alınan bazı beyitler verilmiştir. Beyitleri okuyup verilen soruyu beyitlerden hareketle cevaplayınız.

Başta ne varlık vardı ne yokluk
Her yeri dolduran her yerde olan

Hava da yoktu yukarıda gökler de!
Nerede derin uçurumlar, denizler?

Kim ise varlığı yaradan
Bakar mı göğün üst katından

H. J. Störig, *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, s. 41, 42.

(Kısaltılmıştır.)

➡ **Beyitlerde ele alınan meseleler hangi felsefi problemle ilişkilidir?**

.....

.....

Uygulamalarda örnekleri verilen ve dönemin ruhunu yansıtan mitosların hem edebî bir özelliğe sahip olduğu hem de ontoloji ve teoloji hakkında geliştirilmiş fikirleri içerdiği söylenebilir. İlk filozofların varlığın kaynağını ve değişimin arkasındaki ilkeyi sorgulamaları gibi ilk medeniyetler de aynı konular üzerine eğilmişler ve o günün koşulları çerçevesinde mitoslar aracılığıyla birtakım değerlendirmeler yapmışlardır. Bununla birlikte insanların bilgi ve tecrübeleri arttıkça rasyonelleşme de beraberinde gelmiştir. Bu rasyonelleşme ya da logosu ağırlık verme de Antik Çağ'da felsefeyle başlamıştır. Zamanla logosun, yani akla dayanan bir düşünme biçimi olarak felsefi düşüncenin gelişmesiyle mitoslar zamanla inanırlıklarını kaybetmiş ve söylence olarak değerlendirilmiştir.

B. ANADOLU'DA YAŞAMIŞ FİLOZOFLAR

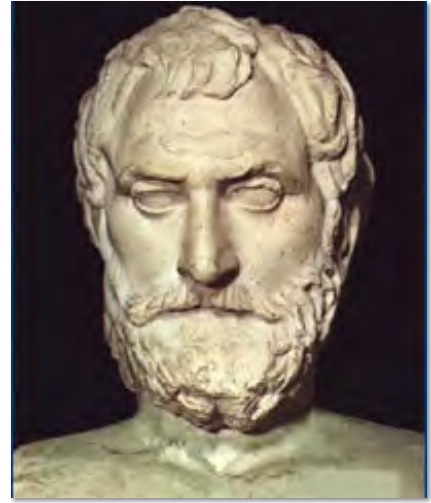
İlk Çağ medeniyetleri, pek çok alanda büyük bir düşünce birikimi ortaya koymuştur. Varlık, bilgi ve değerler alanına ilişkin felsefi problemler üzerinde düşünülmüş ve eserler verilmiştir. Bu medeniyetlerde genellikle bilginin pratik bir amaca yönelik üretildiği ve felsefi problem alanlarının mitoloji ve dinin yaklaşımlarına bağlı kalınarak açıklandığı görülür. Felsefenin konusunu oluşturan varlık, bilgi, değerler gibi problem alanlarına yönelik geliştirilen yaklaşımlar büyük ölçüde mitolojik ve dini düşünceyle iç içe olmuştur. İlk Çağ'da bilginin pratik değerinin ötesinde teorik bir kaygıyla üretilmesi, felsefenin temel problemlerinin mitoloji ve dinin etkisinden bağımsız biçimde ele alınması ise ilk kez Anadolu'da ortaya çıkmıştır.

Aşağıda İlk Çağ'da Anadolu'da yaşamış başlıca filozoflar hakkında biyografik bilgiler verilmiştir:

Thales

Batı Anadolu'daki İyonya şehirlerinden biri olan **Milet**'te (Didim, Aydın) yaşamıştır. Yunan felsefesinin Milet Okulu olarak adlandırılan filozof grubu ile başladığı kabul edilir. Thales (Görsel 1.8), Milet Okulu'nun ilk temsilcisidir. Bu sebeple Thales **ilk filozof** olarak görülür. Ancak Thales'e ait olan, günümüze ulaşmış hiçbir metin yoktur. Thales'in yaptığı çalışmalara Herodot ve Aristoteles'in verdiği bilgilerden ulaşılmaktadır.

Thales'in tüccar, devlet adamı, mühendis, matematikçi ve astronom olduğu bilinmektedir. Matematik ve astronomiye ilişkin bilgilerini büyük oranda Mısır ve Babil'e yapmış olduğu yolculuklar sırasında edindiği düşünülmektedir. MÖ 585 yılının 28 Mayıs'ında meydana geldiği hesaplanan Güneş tutulmasını tahmin etmiş olması, onun Babil astronomisinden yararlanmış olduğunu düşündürmektedir.

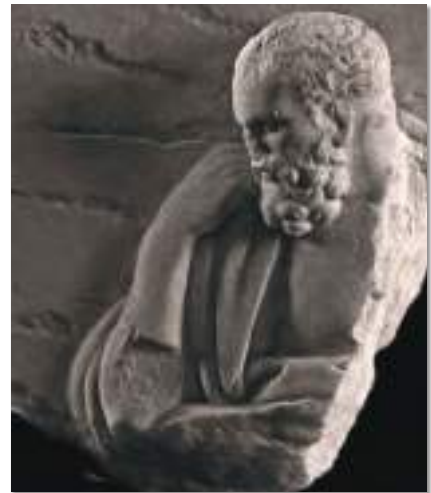

Görsel 1.8: Thales heykeli, Didim, Aydın hales heykeli (temsili)

Anaksimandros

Thales'in öğrencisi ve dostu olan Anaksimandros (Görsel 1.9), **Milet**'te (Didim, Aydın) yaşamıştır. Anaksimandros, Thales'ten farklı olarak felsefi düşüncelerini yazıya dökmüştür. *Doğa Üzerine* [*Peri Physeos* (Peri Fiseos)] adlı eseri orijinal hâlini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Eserinde ilk nedeninin Yunanca "hem nicelik bakımından sınırsız olan hem de nitelik bakımından belirsiz olan" anlamına gelen **apeiron** (apiron) olduğunu belirtmiştir.

Anaksimandros da Thales gibi çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Filozof olmasının yanı sıra matematikçi, devlet adamı, astronom, doğa bilgini ve kartografıdır (haritacı). Düşünürün yer ve gök haritası yapma girişiminde bulunduğu bilinmektedir. Güneş saati kadrani (gnomon) ilk geliştiren kişinin Anaksimandros olduğu kabul edilmektedir.

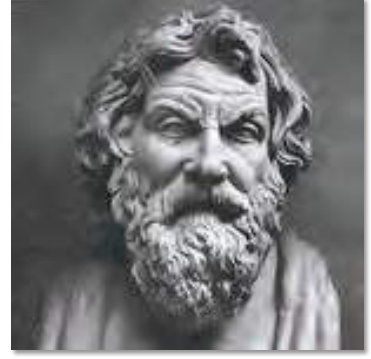

Görsel 1.9: Anaksimandros heykeli, Didim, Aydın (temsili)

Anaksimenes

Anaksimandros'un öğrencisi olan Anaksimenes (Görsel 1.10), **Milet**'te (Didim, Aydın) yaşamıştır. Milet Okulu'nun üçüncü ve son filozofudur. Anaksimandros gibi o da *Doğa Üzerine* adını taşıyan bir eser kaleme almıştır. Ancak bu eserin oldukça küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Milet şehri 494 yılında Perslerin eline geçince Milet Okulu'nun buradaki varlığı da sona ermiştir. Ancak Milet'te gelişen doğa felsefesi kısa zamanda bu şehrin sınırlarının dışına çıkmış, Anaksimenes'in verdiği biçim ile başka yerlere yayılmıştır.

Görsel 1.10: Anaksimenes heykeli, didim, Aydın (temsili)

Ksenofanes

Ksenofanes (Senofanes, Görsel 1.11), **Kolophon**'da [Kolofofon (Menderes, İzmir)] doğmuştur. Perslerin istilasından kaçarak yurdunu terk etmiş, Yunanistan'dan İtalya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada gezgin bir hayat yaşamıştır. Uzun yıllar seyahat edip hem kendi hem de başka ozanların yazdığı şiirleri okuyarak şiir dinletileri yapmıştır. Yunan düşünce dünyasında rastlanan "insani vasıflara sahip tanrı düşüncesini" ve çok tanrılı inancı eleştirmiş, tamamıyla tinsel bir tek tanrı inancı geliştirmeye yönelmiştir.

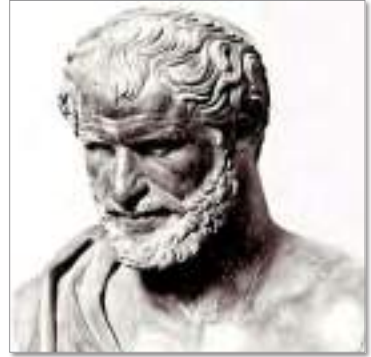

Görsel 1.11: Ksenofanes heykeli, Menderes, İzmir (temsili)

Herakleitos

İyonya filozoflarından olan Herakleitos (Görsel 1.12), **Ephesos**'ta [Efesos (Selçuk, İzmir)] doğmuştur. Yaşadığı dönemde kaleme aldığı eserleri zor anlaşılan bir üsluba sahip olduğundan ona "Karanlık Herakleitos" denmiştir. Bu üslubu bilerek tercih ettiği düşünülmektedir.

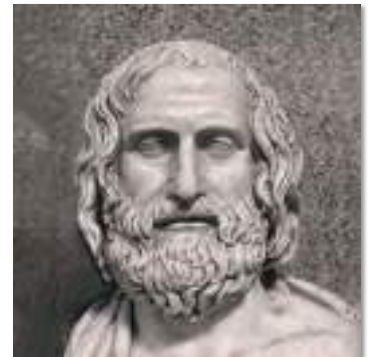
Yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal özelliklerini eleştiren Herakleitos; bunun etkisiyle bir süre toplumdan uzaklaşarak inzivaya çekilmiş, "yığın" olarak gördüğü toplumla arasına mesafe koymuştur. Öte yandan evrenin ve varlığın değişimi konusundaki düşünceleriyle felsefe tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Görsel 1.12: Herakleitos heykeli, Selçuk, İzmir (temsili)

Anaksagoras

Anaksagoras (Görsel 1.13), **Klazomenai**'da [Kılazomenya (Urla, İzmir)] doğmuştur. Onun bu şehirdeki soylu ve varlıklı ailelerden birine mensup olduğu bilinmektedir. Platon'un yazdıklarına göre bütün servetini, hayatını adadığı bilimsel araştırmalar için harcamıştır. Yaşadığı dönemde "bilmek için bilmek isteyen" filozof tipinin bir örneği olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan'da dinsizlikle suçlanan ve bu nedenle mahkemeye verilen ilk filozoftur. Bu suçlamanın sebebinin yaşadığı şehrin çok tanrılı inancına şüpheyile bakması olduğu düşünülmektedir.

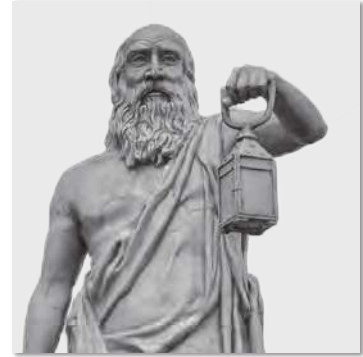

Görsel 1.13: Anaksagoras heykeli, Urla, İzmir (temsili)

Diogenes

Sinop'ta doğmuş olan Diogenes (Görsel 1.14), kinik düşünürlerin en ünlüsüdür. **Kinik** Yunancada "köpeksi" anlamına gelmektedir. Kinik düşünürler, bütün dünya zevklerine sırt çevirip doğaya uygun yaşamayı yeğlemişler; her türlü mal mülk edinmeye ve köleliğe karşı çıkmışlardır. Öyle ki Diogenes her şeyden el etek çekmiş ve hayatını toprak bir küp içinde sürdürmüştür.

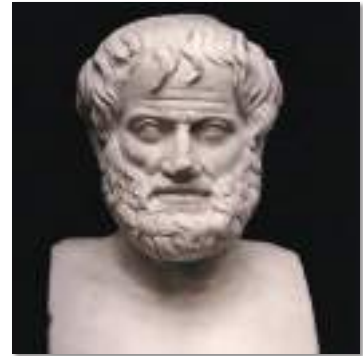
Diogenes'in gündüzleri Atina sokaklarında elinde fenerle dolaşarak "Dürüst bir adam arıyorum." dediği söylenir.

Görsel 1.14: Diogenes heykeli, Sinop (temsili)

Aristoteles

Kuzey Yunanistan'ın **Stageira** [Sitageyra (Selânik)] şehrinde doğan Aristoteles (Görsel 1.15), hayatının bir bölümünü Assos'ta [Assos (Ayvacık, Çanakkale)] sürdürmüştür. Yunan felsefesinde sistematik felsefe döneminin ilk büyük düşünürü Platon, ikinci büyük düşünürü ise Aristoteles kabul edilir. Felsefenin ve bilimin farklı alanlarında ortaya koyduğu eser, kavram ve öğretileri Batı medeniyetinin düşünce tarihinde oldukça etkili olmuştur. Aynı zamanda bir felsefe tarihçisi olan Aristoteles'in felsefesi, pek çok felsefe alanını kucaklayan sistemli bir düşünceyi ifade eder. Onun çalışmaları varlık, bilgi, mantık, ahlak, politika ve sanat gibi farklı felsefe konularına uzanır.

Görsel 1.15: Aristoteles heykeli, Ayvacık, Çanakkale (temsili)

Lukianos

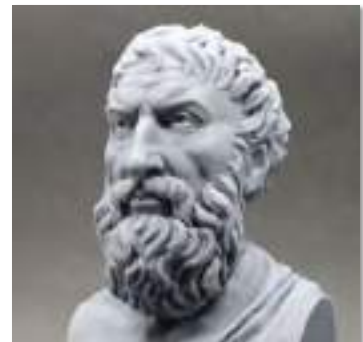
Lukianos (Lukiyanos, Görsel 1.16), Kommagene Krallığının başkenti **Samosata**'da [Samsat, (Adıyaman)] doğmuştur. İlk Çağ'da Anadolu'da yaşamış filozoflar içinde gerçekçiliği, kuşkuculuğu ve sivri dilliği ile öne çıkmıştır. Lukianos'tan günümüze seksen üç eser kalmıştır. Lukianos; eserlerini insan ruhunun kötü yanlarını eleştirmek, İlk Çağ'ın çok tanrılı inançlarının zayıflığını ve eksiklerini göstermek için kaleme almıştır. Ana dili Süryanice olmasına karşın eserlerini çok iyi bir Yunancayla yazmıştır. Ay'a yolculuğu ele alan kitabı edebiyat tarihinin ilk bilim kurgu eseri kabul edilir.

Görsel 1.16: Lukianos (temsili)

Epiktetos

Epiktetos (Görsel 1.17), **Hierapolis**'te [Hiyerapolis (Pamukkale, Denizli)] doğmuştur. Azat edilen bir köle olan Epiktetos, önceleri Roma'da öğretmenlik yapmış; daha sonra dönemin Roma İmparatoru filozofları Roma'dan sürünce Yunanistan'a gidip burada kendi okulunu kurmuştur. Stoa Okulu olarak adlandırılan felsefe okulunun temsilcilerindendir. Stoa Okulu, Helenistik Dönem ve Roma Dönemi'nin en etkili ve en uzun ömürlü felsefe okulu olarak bilinir.

Görsel 1.17: Epiktetos heykeli, Pamukkale, Denizli (temsili)

Uygulama

Aşağıdaki bilgilerin İlk Çağ'da, Anadolu'da yaşamış filozoflardan hangilerine ait olduğunu belirleyerek bu filozofların adını ve onların hakkında belirtilmeyen bir bilgiyi ilgili yerlere örnekteki gibi yazınız.

Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Ksenofanes, Herakleitos, Anaksagoras, Diogenes, Aristoteles, Lukianos, Epiktetos.

- Yer ve gök haritası yapmaya çalıştığı düşünülmektedir.
- Yunan medeniyetine güneş saatini getiren kişi olarak kabul edilir.

Filozof:

Bilgi:

- Klazomenai (Urla, İzmir) şehrinde doğmuştur.
- Bütün servetini bilimsel araştırmalar için harcamıştır.

Filozof:

Bilgi:

- Kendine yetme ve sadelik ilkelerine dayanan bir felsefeyi benimsemiştir.
- Sinop'ta doğmuştur.

Filozof:

Bilgi:

- Stoa Okulunun temsilcilerindendir.
- Roma'da öğretmenlik yapmıştır.

Filozof:

Bilgi:

1

- Milet'te (Didim, Aydın) yaşamıştır.
- Babil astronomisinden yararlandığı düşünülmektedir.

Filozof: **Thales**

Bilgi: **Güneş tutulmasını tahmin etmiştir.**

2

- Stageira'da (Selânik) doğmuş, hayatının bir bölümünü Assos'ta sürdürmüştür.
- Sistematik felsefe döneminin ikinci büyük düşünürü olduğu kabul edilir.

Filozof:

Bilgi:

3

4

5

- Ephesos'ta (Selçuk, İzmir) doğmuştur.
- Evrendeki değişimin önemini keşfetmiştir.

Filozof:

Bilgi:

6

7

- Kolophon (Menderes, İzmir) şehrinde doğmuştur.
- Çok tanrılı inancı eleştirmiş, tinsel bir tek tanrı inancı geliştirmeye yönelmiştir.

Filozof:

Bilgi:

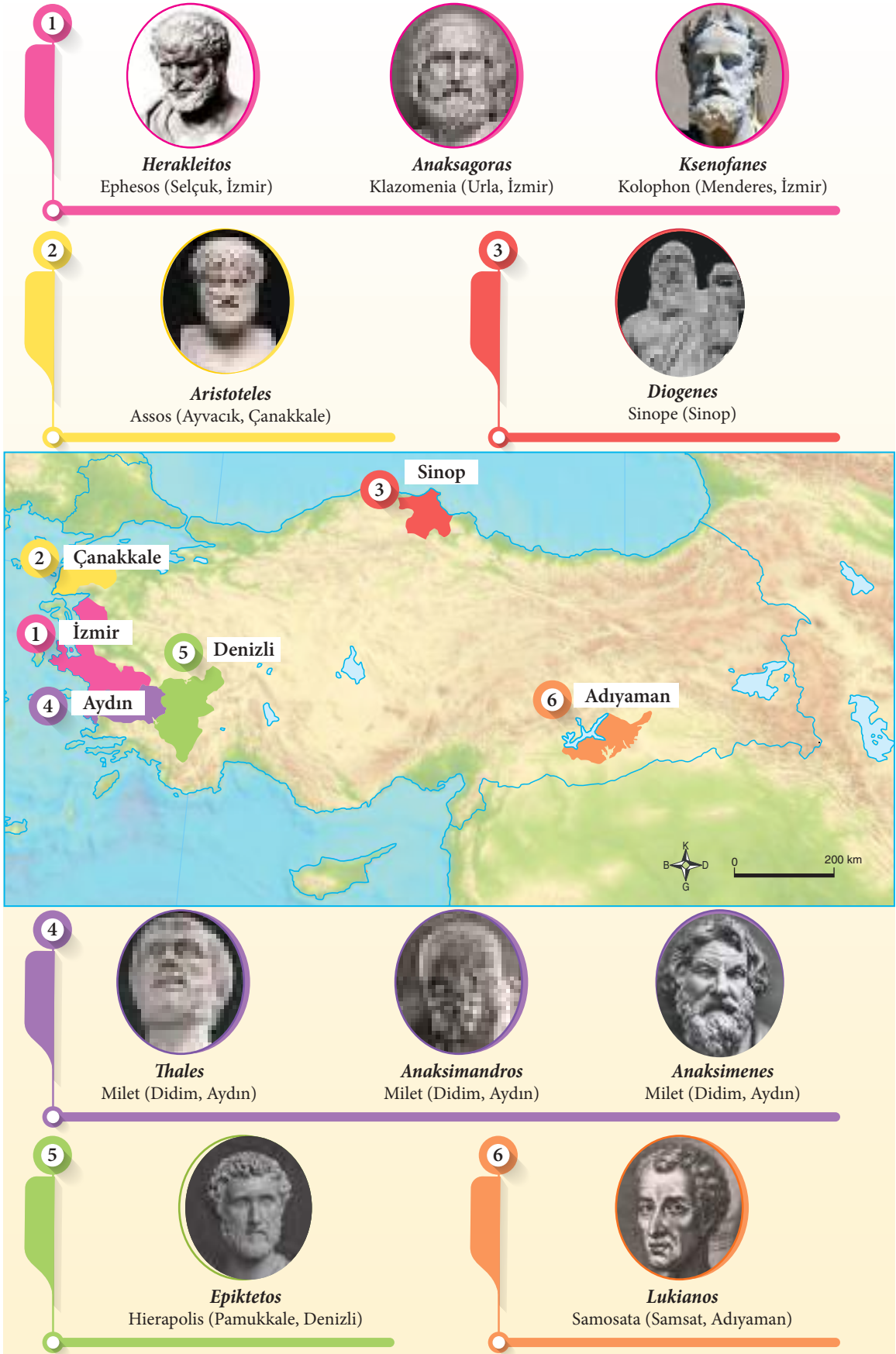
8

9

- Samosata'da (Samsat, Adıyaman) doğmuştur.
- Anadolu'da yetişen en kuşkucu filozof olduğu kabul edilir.

Filozof:

Bilgi:

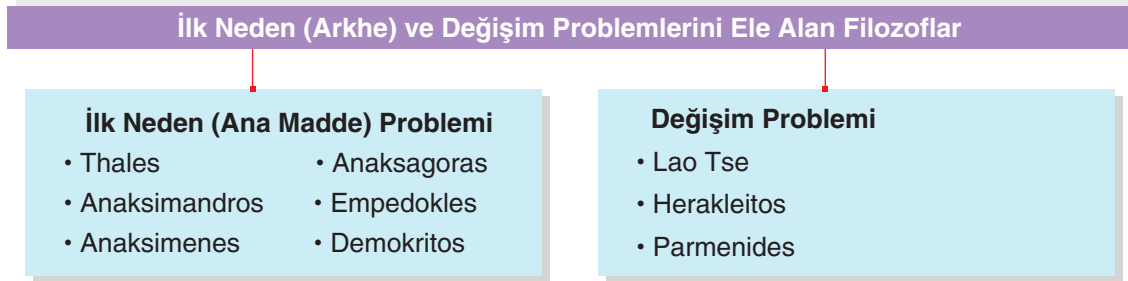

1.2. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesi, İlk Çağ felsefesi ya da Antik felsefe olarak da adlandırılır. Bu dönemin felsefesi üç temel aşamadan geçerek gelişmiştir. Bunlardan birincisi ilk neden ve değişim problemini araştıran filozofların temsil ettiği **doğa felsefesi aşaması**, ikincisi daha çok bilgi ve insan felsefesi üzerinde duran Sofistler ve Sokrates'in temsil ettiği **insan felsefesi aşaması**, üçüncüsü ise Platon ile Aristoteles'in temsil ettiği **sistematik felsefe aşamasıdır**.

A. İLK NEDEN VE DEĞİŞİM DÜŞÜNCELERİ

Felsefi düşüncenin MÖ 6. yüzyılın başında **İyonya**'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. İlk filozofların üzerinde durduğu başlıca felsefi problem ilk nedenin (ana maddenin) ne olduğudur. Bu filozoflar evrendeki varlıkların kökeninde yer alan, her şeyin temelini oluşturan varlığı **ilk neden** ya da **arkhe** (arke) kavramıyla ifade etmişlerdir. Thales, Anaksimandros, Anaksimenos, Empedokles ve Demokritos varlığın ilk nedeni konusunda ortaya koydukları fikirlerle öne çıkmışlardır. **Doğa filozofları** olarak da adlandırılan ilk filozoflar, varlıkların ilk nedenini ya da ana maddesini genellikle doğada bulunan somut bir varlık olarak ele almışlardır. Bu filozofların çoğu değişim, dönüşüm ve yok oluş konularındaki görüşleri oldukça sınırlı kalmış; "ilk nedeni" açıklamaya çalışırken "değişim" problemini göz ardı etmişlerdir (Şema 1.2). Bazı düşünürler değişim, gelişim ve yok olmanın genel bir süreç olduğunu belirtmişler ve felsefi sistemlerinin merkezine değişim kavramını koymuşlardır. Antik Yunan filozoflarından Herakleitos, Parmenides ile Çin felsefesinden Lao Tse **değişim problemini** açıklamaya çalışan görüşler geliştiren düşünürlerdendir.

Şema 1.2

Doğa filozoflarının ilk neden problemi ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

a. İlk Neden (Ana Madde) Problemi

• Thales

Miletli (Görsel 1.18) filozof Thales ilk nedenin **su** olduğunu iddia etmiş, bu iddiasını suyun yaşamsal öneme sahip olmasına bağlamıştır. Ona göre besinler, tohumlar, ısı gibi pek çok varlık ve yaşamsal olgu mevcudiyetini suya borçludur. Su; katı, sıvı, gaz hâle dönüşme yeterliliğine sahiptir ve bu dönüşümleri insanoğlu gözlemleyebilmektedir. Su, güneş ısısı ile buharlaşır (suyun ateşe dönüşümü), yağmur biçiminde yeniden yeryüzüne iner ve toprak tarafından emilir (suyun toprağa dönüşümü). Thales, suyun yaşam için temel gereklilik olduğunu ve her şeyin sudan geldiğini düşünür.

Görsel 1.18: Thales'in yaşadığı Milet kentinin günümüzdeki bir görünümü, Didim, Aydın

Thales der ki:

- ✎ Her şey tanrılarla doludur.
- ✎ Dünya su üzerinde yüzen düz bir diskidir.
- ✎ Su her şeyin ilk nedenidir.

Walter Kranz (Voltır Kırantz), Antik Felsefe, s. 27-30.

(Kısaltılmıştır.)

• Anaksimandros

Yunan felsefesinde var olanların kaynağına veya ilk nedenine yönelik bir diğer açıklama denemesini Thales'in dostu ve öğrencisi olan Anaksimandros yapmıştır. Astronomi alanında yeni bilgiler ve düşünceler ortaya koyan Anaksimandros, bu çalışmaların etkisiyle özgün bir "sonsuz dünyalar" fikrini geliştirmiş ve tanrısal özellikler de içeren "apeiron (apeyron)" kavramına ulaşmıştır.

Anaksimandros, ilk nedenin **apeiron** olduğunu söyler. Apeiron sözcüğü nicelik bakımından sonsuz, nitelik bakımından ise belirsiz olan anlamına gelir. Anaksimandros, evrende zıtlar arasında sürekli bir mücadele olduğu fikrini geliştirmiş; Herakleitos da onun bu düşüncesinden etkilenmiştir. Doğa bilgini kabul edilen Anaksimandros, Dünya'nın ve canlıların meydana gelişi ile kökeni gibi sorunları ele almıştır.

Anaksimandros der ki:

- ✎ Var olan şeylerin ilkesi "**apeiron**"dur. Şeyler, ondan meydana gelir ve yine zorunlu olarak onda ortadan kalkar çünkü onlar zamanın sırasına uygun olarak birbirlerine karşı işlemiş oldukları haksızlıkların cezasını (kefareтини) öderler.

Walter Kranz, Antik Felsefe, s. 32.

(Kısaltılmıştır.)

• Anaksimenes

Anaksimenes, Anaksimandros'tan etkilenmiş ve ilk nedenin sonsuz bir madde olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak ona göre ilk neden Anaksimandros'un savunduğu gibi "belirsiz ve soyut" değildir, bu ilk neden **havadır**. Anaksimenes'e göre hava, yoğunlaşması ve seyrekleşmesiyle diğer varlıkların oluşmasını sağlar. Düşünür, havanın seyrekleşince ateş hâline geldiğini; sıkılaştınca önce rüzgâr, sonra bulut, daha çok sıkılaştınca suya, ardından toprağa ve taşla dönüştüğünü belirtir. Bütün öteki varlıkların da bunlardan oluştuğunu savunmuştur. Havanın sonsuz bir ilk neden olduğunu düşünmüştür.

Anaksimenes hareketin sonsuz olduğunu, değişimin de bu sonsuz hareket sayesinde meydana geldiğini iddia etmiştir. Maddenin büzülen ve sıklaşan niteliğinin soğuktan, seyrek ve gevşek olan niteliğinin ise sıcaktan kaynaklandığını savunmuştur.

Anaksimenes der ki:

- ✎ Nasıl ki hava olan ruhumuz bizi hükmü altında bir arada tutuyorsa bütün kozmosu (evreni) da soğuk ve hava öylece sarıp tutar.
- ✎ Her şey havadan meydana gelir ve her şey yine dağılıp hava olur.

Walter Kranz, Antik Felsefe, s. 35-36.

(Kısaltılmıştır.)

• Anaksagoras

Yaşadığı dönemin en büyük doğa bilgini olarak görülen, astronomide buluşları olan, Ay ve Güneş tutulmalarını doğru açıklayan Anaksagoras, başarılı bir matematikçi olarak da bilinmektedir. İyonyalı filozoflar gibi evrenin ilk nedenini araştıran Anaksagoras; var olmanın ve yok olmanın, **spermaların** (tohumların, ana maddelerin) birleşmesi ve dağılmasından başka bir şey olmadığını düşünür. Ona göre duyular dünyasında nitelik bakımından ne kadar çeşitlilik varsa spermaların dünyasında da o kadar çeşitlilik vardır. Bununla birlikte Anaksagoras'ın asıl başarısı maddeye hareket veren ve hükmeden kımıldatıcı gücü yani **nousu** (ruh, akıl) maddeden ayıran ilk filozof olmasıdır.

Anaksagoras der ki:

✎ Yunanlar doğuş ve yok oluştan söz ederken doğru olmayan bir dil kullanmaktadırlar, çünkü hiçbir şey doğmaz ve yok olmaz. Sadece var olan şeylerin karışması ve ayrılması vardır.

Alfred Edward Taylor (Alfired Edvirt Teylir), On the date of the trial of Anaxagoras (On dı deyt of dı triyıl Anaksigoris), s. 81-87.
(Kısaltılmıştır.)

• Empedokles

Sicilya'da doğmuş ve yaşamış olan Empedokles'e (Görsel 1.19) göre varlıkların kökeninde **dört öge** (element) bulunur ve bunların her birinin kendine özgü bir doğası vardır. Bu dört öge **toprak, hava, ateş ve sudur**. Bunlar meydana getirilmemiştir, değiştirilemez ve yok edilemez. Varlıklar bu öğelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur ve onların ayrılmasıyla yok olur. Bir varlığın diğerine olan etkisi yeni oluşumlar meydana getirir.

Empedokles'e göre öğeleri birleştiren ve ayıran iki temel güç vardır: Sevgi ve nefret. Bu iki güç bir arada bulunabilir. Bu güçlerin birleşmesiyle yeni varlıklar oluşurken ayrılmasıyla varlıklar bozulur.

Görsel 1.19: Empedokles heykeli, Agrigento, Sicilya

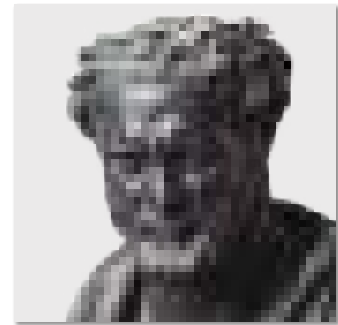
Empedokles der ki:

✎ Parlak Zeus, yaşam kaynağı Hera, Aidoneus (Aydoneus) ve ölümlü yaşam kaynağını göz yaşlarıyla ıslatan Nestis (Empedokles; Zeus'la ateşi, Hera'yla toprağı, Aidoneus'la havayı, Nestis'le ise suyu ifade etmiştir.).

Diogenes Laertios (Diyogenes Laertiyos), Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, s. 462.
(Kısaltılmıştır.)

• Demokritos

Teos'ta (Urla, İzmir) doğan ve Abdera'da (İskeçe, Batı Trakya) yaşamış olan Demokritos (Görsel 1.20), İlk Çağ felsefesinde **atomcu** görüşü temsil eder. Ona göre bütün varlıklar parçalanamayan atomların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Atomlar sonsuz sayıdadır ve hiçbirisi diğerine benzemez. Nesneler kendilerini oluşturan atomların şekilleriyle, onların duruş ve dizilişleriyle birbirinden farklılaşır. Ona göre atomlar ezeli olarak hareketlidir. Bu hareket özellikleri varlıkların oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Demokritos;

Görsel 1.20: Demokritos heykeli, Musée des Beaux-Arts de Lyon'un bahçesi

bu hareketin başlangıcının nereden çıktığını söylememiş, atomların boşlukta sürekli hareket ettiğini ileri sürmüştür.

Demokritos der ki:

- ✎ Gerçekte her bir şeyin nasıl olduğunu anlamanın mümkün olmadığı ortaya çıkacaktır.
- ✎ Gerçekte hiçbir şey bilmiyoruz, zira doğru derindedir.
- ✎ Biz, hiçbir şeyi gerçekte sağlam olarak kavramıyoruz, yalnızca vücudumuzun durumuna ve ona akan ve karşı koyanların (atomların) durumuna göre değişmiş olanı kavrayabiliyoruz.

Walter Kranz, Antik Felsefe, s. 145.

(Kısaltılmıştır.)

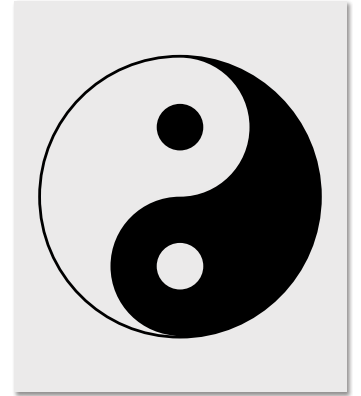
b. Değişim Problemi

• Lao Tse

Çinli düşünür Lao Tse, **Taoculuk** olarak adlandırılan ve Konfüçyüsçülük ile birlikte iki bin yıldan fazla bir süredir Çin’de hayatın pek çok alanını biçimlendirmiş dinî-felsefi öğretinin kurucusudur. Lao Tse’nin *Yol ve Erdem* adlı kitabı onun evren, toplum düzeni ve ahlak üzerine özgün görüşlerini içerir. Lao Tse; bu eserinde tabiatla uyumlu olmayı, basitliği ve sadeliği savunan bir düşünce sistemini ortaya koymuştur.

Taoculuğun temel kavramı olan **Tao**, basit anlamıyla “yol” karşılığında kullanılmakla birlikte evrendeki dengeyi ve düzeni sağlayan yol, ilke veya ideali ifade eder. Tao her şeyin kaynağı olan ve yalnızca mistik (gizemli) yolla kavranabilen güce karşılık gelir. Onun tek ismi vardır: “Her şeyin anası.” O boş bir kap gibidir. İcini hiçbir şey dolduramaz. Dibi yoktur ve her şey varlığını ona borçludur. Her şey ondan doğar. Tao’nun üç seviyesi vardır. Bu öğretiye göre Tao’dan bir, birden iki yani Yin ve Yang; ikiden üç yani su, toprak ve hava; üçten evrendeki varlıklar doğar.

Taoculukta **Yin ve Yang** (Görsel 1.21) kavramları önemli yer tutar. Lao Tse’nin düşüncesine göre hiçlik, karşıtlıklar dünyasının kaynağıdır. Bu karşıtlıklar Yin ve Yang kavramlarıyla ifade edilir. “Yin”; doğadaki dişil unsurdur, toprak anadır, koruyandır, gölgedir, köktür, enerjidir. “Yang” ise eril unsurdur, güneştir, etkileyen ve yayılandır; ışık, kuvvet ve harekettir. Bu ikisi hiçbir zaman tek başına değildir, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Öte yandan evren bu iki güç arasındaki bir çekişme alanıdır. Bu güçlerden Yin karanlığı, Yang ise aydınlığı simgeler. Evrendeki her varlık ve bunlardaki değişim, Yin ile Yang’ın çatışmasından kaynaklanır. Tao ancak kendi yasasına uyar. Hiçbir koşula bağlı olmadan kendi kendine yettiği için Tao “mutlak” olarak nitelenebilir. Her şey Tao’dan çıkar ve ona geri döner. Tao, bu hâliyle evrendeki tüm değişimlerin içinde değişmeden kalandır.

Görsel 1.21: Yin ve Yang simgesi

Lao Tse der ki:

- ✎ Aslına dönme Tao’nun eylemidir.
- Zayıflık Tao’nun işleyişidir.
- Dünyadaki her şey varlıktan doğar.
- Varlık ise var olmayandan doğar.

✦ Usta bir askerî önder, askerî gücünü saldırganca kullanmaz.

Usta savaşçı öfkelenmez.

Buna rekabet etmeme erdemi denir.

Buna insan kullanma gücü denir.

Buna, göksel olana, eskinin en üstün ilkesine ulaşmak denir.

D. Colinson (Kolinsın) ve R. Wilkinson (Vilkinsın), Otuz Beş Doğu Filozofu, s. 249.
(Kısaltılmıştır.)

• Herakleitos

Herakleitos, **değişimi** evrenin temel ögesi olarak kabul eder ve bütün varlıkların sürekli bir oluş içerisinde olduğunu söyler. Ona göre değişmezlik bir yanılsamadır. Nesneler sabit ve değişmez görünebilir ancak onlar gerçekte değişimin, sonsuz oluşumun içindedir. Herakleitos, evrenin sürekli değişim hâlinde bulunma düşüncesini kanıtlamak için ilk neden olarak en hareketli madde olan ateşi seçer. Ona göre değişimin ilk nedeni **ateş**, ilkesi ise **logos**tur. Logos ölçüdür, akıldır ve değişimi yönlendiren ilkedir.

Herakleitos'a göre bütün varlıklar ateşten doğmuş ve karşıtıyla beraber var olmuştur. Her varlıkta karşıt güçlerin her ikisi de vardır. Evrensel oluşum bir durumdan karşıt bir duruma geçiştir. Bu durumda her şey karşıtıyla bir birlik hâlinindedir.

Herakleitos der ki:

✦ Bana göre bir insan çok iyi ise bin kişidir.

✦ Bilgelik tektir, her şeyi yöneten düşünceyi bilmektir.

✦ Aynı ırmaklara gireriz ve girmeyiz. Biziz ve biz değiliz.

✦ Bütünün kendisi olan bu kozmosu (evreni) meydana getiren daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ateştir. Ateş önce denize dönüşür, denizin yarısı toprağa, yarısı yakıcı buhara.

Herakleitos, Fragmanlar, s. 89-130.
(Kısaltılmıştır.)

• Parmenides

Parmenides (Görsel 1.22), Güney İtalya'daki Elea şehrinde Herakleitos'a karşıt bir görüş ortaya koyan Elea Okulunun en ünlü temsilcisidir. Herakleitos ile **Elea Okulu** arasındaki tartışma, felsefe tarihinin gerçek anlamda ilk ve bilinçli görüş ayrılığı sayılmaktadır. Parmenides'e göre Herakleitos, değişmeyi varlığın yasası yapmakla büyük bir çelişkiye düşmüş ve hata yapmıştır. Değişmeyi neden olarak benimsemek demek, bir şeyin önce belirli bir şey, sonra da başka bir şey olduğunu düşünmek demektir ve bu imkânsızdır. Değişimin varlığını bize gösteren duyulardır ve duyular insanı yanıltır. Duyular sadece görünüşe dairdir. Oysa görünüşün ötesinde gerçek var olan hiçbir zaman değişmez, sürekli kendi kendisiyle aynı kalır. Ona göre değişmeyen, hareket etmeyen, bölünmeyen ilk neden **Bir Olan**'dır. Bir Olan'ın dışındaki her şey yalnızca görünüş ve aldatmacadır.

Görsel 1.22: Parmenides heykeli, Velia Arkeoloji Müzesi, İtalya

Parmenides der ki:

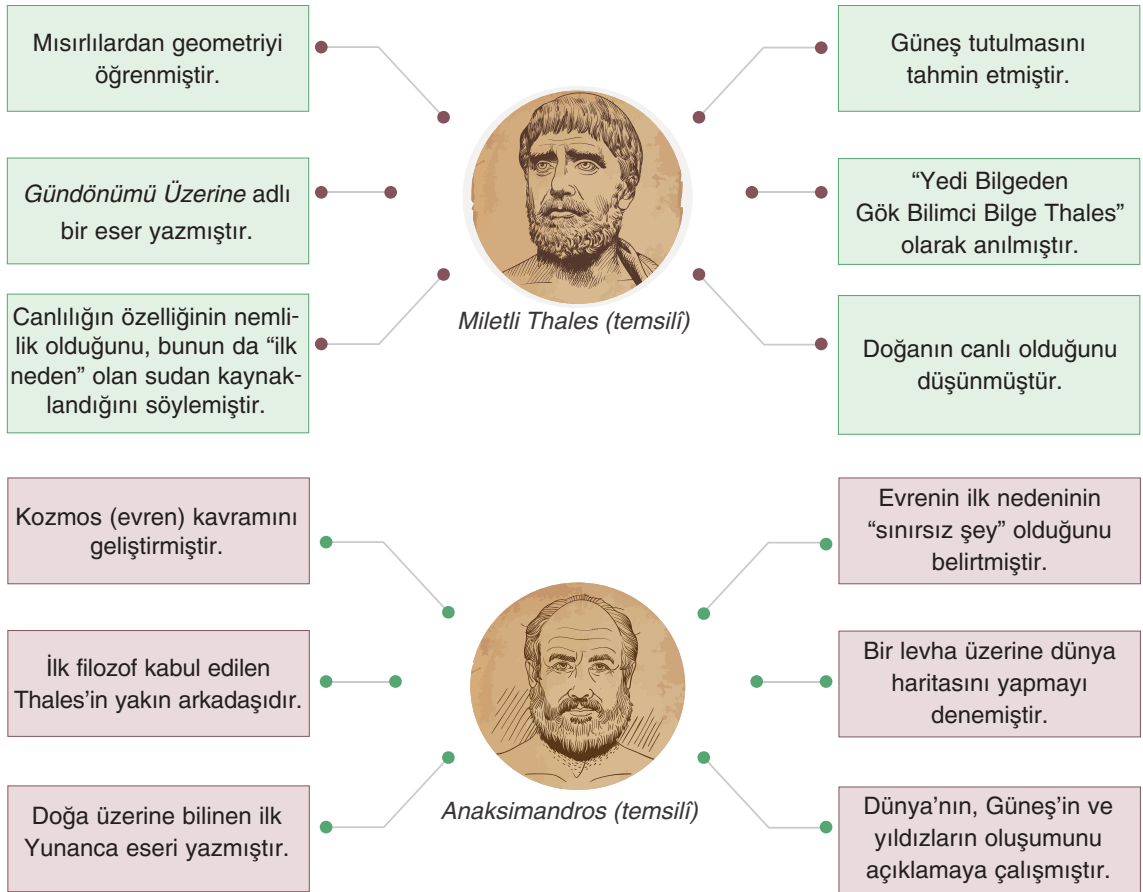
✎ Söylemek ve düşünmek gerek var olanın olduğunu, hiç ise yoktur. Bunları düşünmeni istiyorum.

✎ Var olanın yapısı bir bütündür, sarsılamaz ve hedefsizdir. Ne bir kere var idi ne de olacaktır, şimdi bir bütün olarak var çünkü.

Walter Kranz, Antik Felsefe, s. 81-83.
(Kısaltılmıştır.)

Uygulama

İlk filozoflardan Thales ve Anaksimandros'a ait aşağıdaki bilgileri okuyunuz. Verilen bilgilerden ve öğrendiklerinizden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. Thales ve Anaksimandros'un felsefesinin daha çok hangi konular üzerine olduğu söylenebilir?

.....

.....

2. Thales ve Anaksimandros gibi filozofların çalışmalarının "felsefenin başlangıcı" olarak kabul edilmesinin nedeni ne olabilir?

.....

.....

B. SOFİSTLER VE SOKRATES'İN BİLGİ VE AHLAK ANLAYIŞLARI

MÖ 5. yy'dan itibaren felsefenin ana ilgisi, doğa felsefesi ve ilk neden probleminden uzaklaşmaya başlamış; daha çok insan felsefesi olarak da adlandırılan bir alana yönelmiştir. Felsefedeki bu değişime yol açan önemli faktörlerden biri, doğa felsefesinin MÖ 5. yüzyıldan itibaren sonuçsuz kalarak felsefeye katkıda bulunamamasıdır. Bir diğer faktör ise yaşanan uzun ve yorucu savaşların etkisiyle Yunan demokrasisinin çıkar gözetmeyen entelektüel faaliyetler yerine kendilerine politik bilgi aktaracak yeni bir felsefeciler zümresine ihtiyaç duymasıdır. Bu yeni dönemde bilgi ve ahlak problemleri üzerine düşünme öne çıkmıştır. Sofistlerle Sokrates tarafından temsil edilen bu dönem, kimi kaynaklarda “insan felsefesi” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin belirleyici özelliği, felsefede insanın bilme ve anlama isteğinin ötesinde birtakım pratik amaçların önem kazanmasıdır.

Aşağıda Sofistlerin ve Sokrates'in bilgi ve ahlak anlayışlarının temel özellikleri verilmiştir.

a. Sofistlerin Bilgi ve Ahlak Anlayışı

İlk filozoflar, temelde doğayı araştıran bilginler olarak görülürken MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan **Sofistler**, öncelikle öğretmen olarak değerlendirilir. O dönemde Yunanistan'da ortaya çıkan kültürel gelişmeler ve demokrasi yönetiminin gelişmesi bilgiyi, dolayısıyla eğitimi bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Ortaya çıkan bu ihtiyacı “sofist” olarak adlandırılan filozoflar karşılamaya çalışmışlardır. Sofistler, o dönemin Yunan coğrafyasında şehir şehir dolaşarak para karşılığı çeşitli konularda dersler vermişlerdir. Daha çok Yunan demokrasilerindeki yeni yaşam düzeni için yararlı, becerikli yurttaşlar yetiştirmek ile uğraşan sofistler hem bilgi hem de ahlak konusunda göreceli bir yaklaşım geliştirmişlerdir.

Aşağıda sofist filozoflardan Protagoras ve Gorgias'ın bilgi ve ahlak anlayışlarına yer verilmiştir.

• Protagoras

Protagoras (Görsel 1.23) *Hakikat veya Kesin Kanıtlar* adlı eserinde yer alan “**İnsan her şeyin ölçüsüdür.**” ifadesiyle bir şeyin doğru veya yanlış olmasını tamamen kişiye bağlar. Ona göre duyu organları varlıklar hakkında farklı duyular verebilir. Duyular aracılığıyla kavradığımız bir varlık, farklı insanlara hatta farklı zamanlarda aynı insana farklı görünebilir. Bilginin göreceli oluşunu savunan bu anlayışa **görecelik** ya da **rölativizm** denir. Protagoras bilgi konusundaki göreceli tutumunun yanı sıra “yararcı” bir tutumu da benimser. Ona göre bir bilgi, doğruluğundan emin olunmasa da insanlar için yararlı ise doğru kabul edilebilir.

Görsel 1.23: Protagoras heykeli, Atina

Protagoras, herhangi bir toplumun yasası ile ilgili olarak evrensel bir doğruluk veya adillik talebinde bulunulamayacağını düşünür. Her toplumun ahlaki ve siyasi doğrusu kendinedir ve kendiyi sınırlıdır. Ortada ne kadar toplum varsa o kadar ahlak anlayışı ve bir o kadar kural olacaktır.

Protagoras der ki:

- ✦ Bütün şeylerin ölçüsü insandır. Var olanların var olmalarının ve var olmayanların var olmamalarının.
- ✦ Her bir şey bana nasıl görünürse benim için böyledir, sana nasıl görünürse yine senin için de öyle. Üşüyen için rüzgâr soğuk, üşümeyen için soğuk değildir.
- ✦ Birbirine zıt olan iki görüş aynı ölçüde doğrudur.

Walter Kranz, Antik Felsefe, s. 194.
(Kısaltılmıştır.)

• Gorgias

Gorgias'ın (Görsel 1.24) şüphecilikte oldukça ileri giden bir sofist olduğu söylenebilir. Platon, *Gorgias* adlı diyalogunda onu her türlü felsefenin karşıtı olarak sunar. Onun bilgi konusundaki görüşü *Doğa Konusunda ya da Var Olmayan Konusunda* adlı eserinde art arda ileri sürdüğü şu üç önermeyle özetlenebilir: “**Bir şey yoktur, olsa bile bunu bilemezdik, bilsek bile başkasına aktaramazdık.**” Bu sözlerinde görüldüğü gibi Gorgias, Protagoras’tan farklı olarak herhangi bir gerçeğin ve bu gerçek hakkında herhangi bir bilginin mevcut olmadığını savunur. Protagoras insanlara göreceli de olsa “yararlı” bilgiler öğrettiği fikrindeydi. Gorgias ise bilginin imkânını reddetmektedir. Bu yönü ile varlık ve bilgi konusunda **hiççidir** (nihilist). Ona göre gerçek bir varlık ve doğru bilgi yoktur. Gorgias, böyle bir bilgi anlayışının sonucunda toplumsal hayatta ortak ya da evrensel ahlaki değerlerin ve kuralların olabileceğini de reddetmiştir.

Görsel 1.24: Gorgias heykeli, Atina Arkeoloji Müzesi, Yunanistan

Gorgias der ki:

✧ İkna gücü söze katılarak ruha dilediği şekli verir. Sözün kuvveti ile ruh durumu arasındaki ilişki ilaçla ya da zehirle vücudun arasındakinin aynısıdır. Birtakım ilaçlar ya da zehirler hastalığa, başka birtakımı hayata son veriyor. Sözlerde de böyledir.

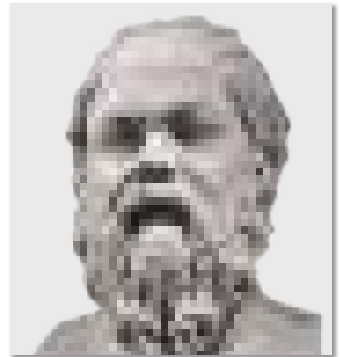
✧ Ortada herhangi bir gerçek ve bu gerçek hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Walter Kranz, *Antik Felsefe*, s. 195-198.
(Kısaltılmıştır.)

b. Sokrates’in Bilgi ve Ahlak Anlayışı

Yunan felsefesinde Sokrates’ten (Görsel 1.25) önce yaşamış filozoflara “Sokrates’ten önce gelenler” anlamında Presokratikler adı verilir. Felsefe tarihinde bu denli yer etmiş olan Sokrates, aynı zamanda felsefe tarihinin ilk büyük felsefe sisteminin kurucusu olan Platon’un hocasıdır.

Bilgi konusunda rölativist olan sofistlerin aksine Sokrates, herkes için geçerli olan doğru bilgiye varmanın mümkün olduğunu savunur. Ona göre akla ve düşüncenin objektif değerine dayanan doğru bilgi elde edilebilir. Bu da **diyalog yöntemi**yle (diyaletik yöntem ya da sokratik yöntem) mümkündür. Onun kendine özgü öğretme ve araştırma yöntemi olan “diyalog”da öncelikle belli bir konudaki farklı düşünceler ortaya konur, ardından bunlar karşılıklı olarak eleştirilir ve böylece herkesin kabul edeceği doğru bilgilere varılmak istenir.

Görsel 1.25: Sokrates heykeli, Atina, Yunanistan

Sokrates, diyalog yönteminde belli bir konu üzerine birileriyle konuşurken öncelikle bir şey bilmediğini söylemiştir. Karşısındaki kişi, kendi bilgisine pek güvenen ve onu sorgulamayan biri ise **ironi** (alay) tekniğini kullanmıştır. Çeşitli sorular sorarak karşısındaki kişinin bilgisinin yetersizliğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kimi zaman ise, **maiotik** (doğurtma) tekniğini kullanmış, belli bir konuda bilgiye sahip olmadığını belirten kişiye sorular sorarak akılda mevcut olan bilginin ortaya çıkartılabileceğini göstermiştir.

Sokrates'in üzerinde durduğu temel ahlaki mesele **erdem**in ne olduğudur. Ona göre insani erdem, kişide insan doğasının gerektirdiklerinin mükemmel ve tam bir durumda bulunmasıdır. İnsanı insan yapan temel niteliği onun akıl ve bilinç sahibi bir varlık olmasıdır. Bu nedenle en önemli erdem de “bilgili ve bilinçli insan” olmaktır. Ona göre kimse bilerek kötülük yapmaz. Kötülük ancak bilgisizlikten doğar.

İnsan hayatının temel amacının **mutluluk** olduğunu belirten Sokrates'e göre mutluluğun en büyük kaynağı **bilgi**dir. Bu bilgi; erdem, insanın doğasının, özünün, ereğinin ve dolayısıyla mutluluğun bilgisidir.

Sokrates der ki:

✎ Bir insanın değeri, iş görürken doğru mu eğri mi davrandığına, cesur bir adam gibi mi yoksa korkak biri gibi mi davrandığına bağlıdır.

✎ Ey insanlar! İçinizdeki en bilge kişi bilgeliğinin gerçekte bir hiç olduğunu bilebilir.

Platon, Sokrates'in Savunması s. 21, 33,

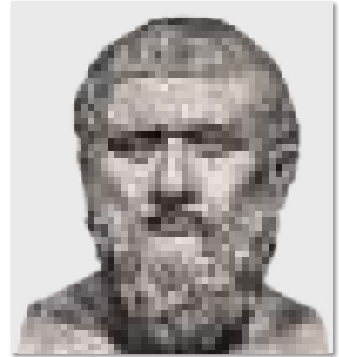
(Düzenlenmiştir.)

C. PLATON VE ARİSTOTELES'İN VARLIK, BİLGİ VE DEĞER ANLAYIŞLARI

Platon ile Aristoteles'in felsefi öğretilerinin sistematik bir yapıda olması, bu öğretileri kendinden önceki Yunan felsefesinden ayırır. İlk filozoflar belli bir felsefi problem üzerinde (ilk neden problemi) yoğunlaşmışken Platon ile Aristoteles hem farklı problemleri incelemiş hem de inceledikleri problemleri çok yönlü ele almışlardır. Farklı felsefe problemlerine yönelik açıklamaların kapsayıcı bir felsefe öğretisi içinde sistemleştirilme denemesi Platon ile başlamış, Aristoteles'te en yüksek olgunluğa erişmiştir.

a. Platon

Platon (Görsel 1.26); sanat, siyaset, din, eğitim gibi birçok alanda tutarlı ve bütünlükçü görüşler ortaya koymuş ve bu alanlardaki eserleri ile felsefe tarihinde etkisi günümüze kadar ulaşmış önemli İlk Çağ filozoflarından. Platon, aynı zamanda felsefe tarihinin ilk sistemli filozofu olarak kabul edilir. Atina'da açtığı **Akademia** (Akademya) adlı okulda dönemin filozoflarıyla çeşitli felsefe problemlerini ele almıştır. Çoğu diyalog tarzında olmak üzere yaklaşık otuz felsefi eser kaleme alan Platon, bu eserlerde yöntem bakımından Sokrates'in yaklaşımını devam ettirmiştir.

Görsel 1.26: Platon heykeli, Atina, Yunanistan (temsili)

• Varlık Anlayışı

Platon'un felsefeye en büyük katkısı varlık problemiyle ilgili öğretisi olan **idealar kuramı**dır. Bu öğretiye göre maddi nesneler, soluk gölgeler ya da suretlerdir. Bu gölgeler değişmeyen, maddi olmayan ezeli ve ebedi özerlerin yani ideaların yansımasıdır. Örneğin her güzel şey, şu güzel insan ya da heykel, şu eylem ya da birey “güzellik ideası”nın yansımasıdır ve geçicidir. Güzellik ideası ise yok olmaz.

Platon'a göre sadece idealardan oluşan bir **idealar dünyası** mümkün olabilir ancak idealar dünyası olmadan **gölgeler** (fenomenler) **dünyasının** var olması imkânsızdır. Öte yandan en üstün ideayı **iyi ideası** olarak adlandıran Platon'a göre varlığın, hayatın, hakikatin ve gerçeğin kaynağı iyi ideasıdır.

Gerçekten var olanın madde olduğunu öne süren doğa filozoflarından sonra ideaların maddi olmayan gerçeklikler olarak öne sürülmesi, felsefe tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Platon'un idealar kuramı, bu kurama kadar daha çok materyalist (maddeci) bir doğrultuda gelişmiş olan Yunan felsefesinde **idealizmin** (düşüncelilik) yolunu açmıştır.

• Bilgi Anlayışı

Platon'un bilgi anlayışı, varlık anlayışı ile ilişkilidir. Platon da Sofistler gibi duyuların sadece görünüşün bilgisini verebileceğini belirtir ve bu tür duyusal bilgilere **doksa** (sanı) der. Ona göre hakikatin bilgisi, nesnelere dair duyu bilgisinin ötesine geçip akıl ve düşünce yoluyla ideaların bilgisine ulaşılarak elde edilir. Platon, bu tür bilgilere ise **episteme** (doğru bilgi) der.

Platon'a göre duyularla algılanan cisimlerin karşısında cisimsel olmayan idealar vardır. Bunlar uzayın ya da cisimler dünyasının hiçbir yerinde bulunmaz, kendi başındadır. İdealar duyularla değil, düşünme ile kavranır ve akılla anlaşılabilir bir dünya meydana getirir. Doğru bilginin akılla ya da düşünce aracılığıyla elde edilebileceği görüşünü benimseyen Platon, bu görüşleri sebebiyle **rasyonelizmin** (akılcılık) bir temsilcisi kabul edilmiştir. Platon için bilginin yetkin örneği salt akılla üretilen matematik bilgisidir.

• Değerler Anlayışı

Platon'un değerlere ilişkin öğretisi, varlık anlayışına bağlıdır. Ona göre felsefi erdemin koşulu olan gerçek bilginin temeli ancak idealar dünyasında bulunabilir. Önemli olan mükemmel ve hiçbir şeye ihtiyaç duymayan **iyi ideası**'nı kavramak ve buna göre erdemli işler yapmaktır.

Platon; değerler konusu üzerinde dururken tek kişiyi değil, devlet çerçevesinde bir araya gelmiş olan toplumu göz önünde bulundurur ve dikkatini topluma çevirir. Onun ahlak felsefesinde toplumun mutluluğuyla ilgili fikirler öne çıkar. Ona göre mutluluğa ulaşmanın yolu ideal bir devletin oluşmasıyla ilişkilidir. Bu sebeple Platon'un ahlaki öğretisi ideal devlet öğretisiyle bütünleşir. Platon, ideal devletin bazı **erdemlere** dayanması gerektiğini savunur. Bunlar; bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir. Yöneticilerin özel erdemi bilgeliktir. Cesaret, koruyucuların özel erdemidir. Ölçülü olmak ise üreticilerin temel erdemidir. Ona göre adalet ise en önemli erdemdir ve bu erdem belli bir toplumsal grubun değil bütün insanların temel erdemi olmalıdır.

Platon der ki:

✎ İyi şeylerin bazıları bedendedir, bazıları ise ruhtadır. Örneğin zindelik, sağlık ve güç bedendedir; doğruluk, yiğitlik ve ölçülülük ise ruhtadır.

✎ Mutlu olmak için erdem yeterlidir. Ama güç, sağlık, duyarlılık ve benzeri araçlarla bedensel ayrıcalıklara gerek vardır; para ve soyluluk gibi etkenlere de. Ama bilge kişi bunlar olmasa da mutlu olur.

Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, s. 103-139.

(Kısaltılmıştır.)

Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Platon'un *Devlet* adlı eserinde yer alan ünlü mağara benzetmesi, yer altındaki bir mağaraya dair bir kurguyla başlar. Bu mağaranın dibinde veya sonunda ellerinden ve ayaklarından zincire vurulmuş, dolayısıyla başlarını sağa, sola veya geriye doğru oynatamayan insanlar vardır. Onların arkalarında ve yüksekçe bir yerde bir ateş yanmaktadır. Bu ateşle söz konusu insanlar arasında dik bir yol, bu yol boyunca da kukla oynatıcılarının kuklalarını oynatmak için kullandıkları perdeye benzer alçak bir duvar uzanmaktadır. Bu duvarın arkasında ellerinde türlü türlü araçlar; insana veya hayvana benzeyen taş, tahta vb.nden yapılmış modellerle bazı insanlar geçmekte ve mağaranın girişinde bulunan ateş bunların gölgelerini duvarın üzerine yansıtmaktadır. Elleri, ayakları bağlı ve sadece önlerindeki duvara bakma imkânına sahip olan mahkûmlar, doğal olarak önlerindeki duvarda bu mağaranın girişinde hareket eden insanların sadece gölgelerini görebilmektedir. Hayatları boyunca bu gölgeleri gördükleri için de gölgeleri gerçek şeyler, arkalarından geçen ve birbirleri ile konuşan bu insanların mağaranın dibindeki duvarda yansıyan seslerini de gerçek sesler olarak düşünmektedirler. İşte insan olarak bizim durumumuz budur.

Platon, Devlet, s. 208, 209.

(Kısaltılmıştır.)

Platon'un mağara benzetmesinin temsilî görseli

1. Metinde geçen “gölge” kelimesi sizce neye karşılık gelmektedir?

.....

.....

2. Platon'un kuramına göre “mağaranın dışındaki dünya” insanlar için neyi ifade etmektedir?

.....

.....

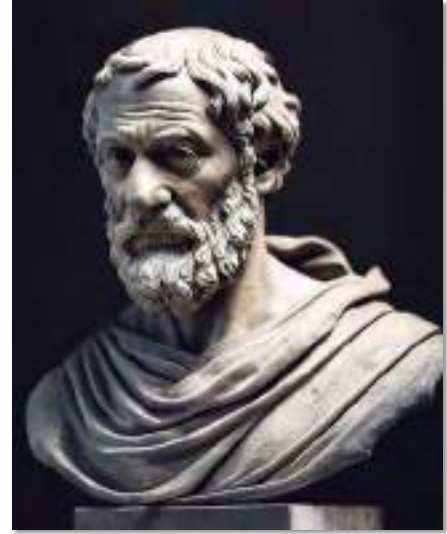
3. Metinde geçen “İşte insan olarak bizim durumumuz budur.” ifadesiyle ne anlatılmak istenmiş olabilir?

.....

.....

b. Aristoteles

Aristoteles (Görsel 1.27), sistematik felsefenin gelişmesini sağlayan çalışmalar yapmıştır. Pek çok eserinde kendinden önceki filozofların düşüncelerine yer vermiş olması ve bu düşünürlerce ele alınan problemleri yeniden incelemesi bakımından bir felsefe tarihçisi olarak da kabul edilir. Felsefi çalışmalarına Platon'un kurduğu Akademia'da başlamış daha sonra **Lykeion** (Likeyon) adlı okulu kurmuştur. Bu okul; bilimsel bilgilerin çok yönlülüğü, öğretimdeki disiplini, planlı araştırma ve çalışmalarıyla kısa sürede Akademia'yı gölgede bırakmıştır. Aristoteles felsefesi, çağının geniş felsefi birikimini bir araya getiren büyük bir sistem olarak görülmelidir. Onun sistemli felsefesi mantıktan biyolojiye, ahlaktan siyasete kadar bilginin hemen her kolu ile ilgilenmiş ve bu alanlarda kapsayıcı açıklamalar getirmiştir. Aristoteles'in ilgi ve çalışma alanlarının çok yönlülüğü nedeniyle pek çok alanda etkili olmuş ve iz bırakmıştır. Ünlü İslam filozofu İbn Rüşd onun hakkında şöyle der: "... Yunanların en bilgesi; mantık, fizik ve metafiziği ortaya koymuş ve tamamlamış olan Aristoteles'tir. Bu bilimler üzerine ondan önce yazılmış olan bütün eserler, kendilerinden söz edilmeye değmez ve onun eserleri tarafından gölgede bırakılmıştır."

Görsel 1.27: Aristoteles heykeli, Ayvacık, Çanakkale

• Varlık Anlayışı

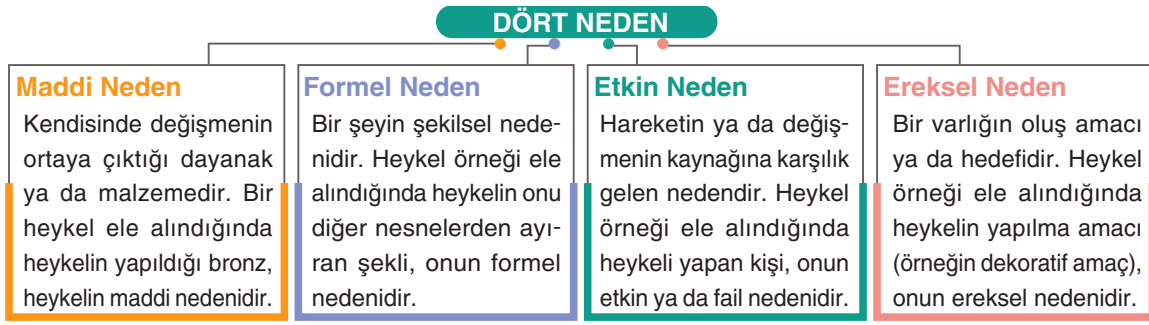
Aristoteles; Yunan felsefesinin varlıkla ilgili biri materyalist (maddeci), diğeri idealist (düşünceci) olmak üzere iki temel yaklaşımdan meydana geldiğini görerek bu iki yaklaşımın da eksik olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur. Aristoteles'e göre materyalist yaklaşım hem bir değer ve inanç varlığı olan insan doğasıyla ilgili tatmin edici bir açıklama getirememiş hem de değişmeyi açıklamak bakımından yetersiz kalmıştır. Aristoteles, Platon'un idealist varlık anlayışını ise basitleştirici bir yaklaşım olarak görmüştür. Ona göre Platon'un kuramı, ideaların maddi dünyadan ayrı varoluşu olduğunu öne sürmekle birlikte bu ideaların duysal dünya ile nasıl ilişki kurduklarını açıklayamamıştır.

Platon, bilgi bakımından duysal varlıkların gerçekliğini reddeden bir idealizmi benimserken Aristoteles, bu yaklaşıma karşı eleştirel bir bakış açısına sahip olmuştur. Ona göre gerçekten var olan, "şu" diye gösterdiğimiz bireysel varlıklar ve bu dünyadır; fenomenlerden (algılanabilenler) ayrı, ikinci ve üstün bir dünya, idealar dünyası yoktur. Geliştirdiği **madde-form kuramına** göre nesnelerin idea ya da form olarak adlandırılan varlığı, fenomenlerin dışında ayrı bir gerçekliğe sahip değildir. İdea ya da form, fenomenlerin içinde kendini gerçekleştiren **öz**dür.

Aristoteles'e göre nesnelerin varoluşu ve hareketi kavranmak isteniyorsa kendisi salt form olan, artık hareket etmeyen ama bütün hareketlerin ilk nedeni olan bir ilkenin kabul edilmesi gerekir. Aristoteles'in **ilk hareket ettirici ilke** ya da **salt form** dediği bu ilke, Platon'un felsefesindeki "iyi ideası"na benzer.

• Varlığın Dört Nedeni Öğretisi

Aristoteles'e göre var olan şeylerdeki oluşumu ve değişimi açıklayabilmek için dört nedene ihtiyaç duyulur. Bu nedenler şunlardır: maddi neden, formel neden, etkin (fail) neden, ereksel (amaçsal) neden.

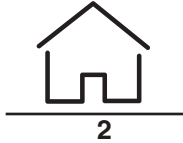
Şema 1.3 Aristoteles'e göre varlığın dört nedeni

Uygulama

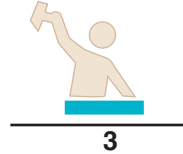
Aristoteles'in varlığın dört nedeni öğretisini aşağıda verilen "ev" örneğine uygulayınız. Her bir görselin altına varlığın hangi nedenini ifade ettiğini örnekteki gibi yazınız.

- İnşaat malzemeleri
- Maddi neden

-
-

-
-

-
-

• Bilgi Anlayışı

Aristoteles'in önemli özelliklerinden biri doğa bilgini olmasıdır. Eserlerinde doğa üzerine yapılmış dikkat çekici gözlemler bulunmaktadır. Aristoteles doğayı "olduğu gibi" başka bir deyişle duyularımıza görüldüğü biçimiyle bilmek ister ve bu yönüyle Platon'dan ayrılır. Aristoteles, kavramların bilgi yönünden önemine de dikkat çeker. Ona göre bilmek, yalnızca nesneleri duyular aracılığıyla tek tek tanımak değil, bu nesneleri akıl faaliyetleri aracılığıyla "genel bir kavram altında toplamak" demektir. Bu sebeple Aristoteles, bilmenin **duyular** ve **akıl yürütme** yoluyla gerçekleştiğini düşünür.

Aristoteles incelediği nesneleri sınıflara ayırmış, sonra bu sınıfları bir sistem içinde incelemeyi esas almıştır. Onun bilgileri sistemleştirme faaliyetleri aynı zamanda bir **mantık** çalışmasıdır. Çünkü mantık ilkeleri nesneleri sınıflara ayırmaya, bu sınıfları da bir sistem içinde toplamaya yöneliktir. Bu sebeple Aristoteles mantık biliminin kurucusu kabul edilir.

• Değer Anlayışı

Aristoteles, değerler ve ahlakla ilgili görüşlerini daha çok *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde açıklamıştır. Pek çok düşünürün de ele aldığı "Nasıl yaşamalıyız?" sorusu onun da üzerinde durduğu bir soru olmuştur. Bu soruya verdiği cevabın en yalın hâli "Mutluluğu arayın." olduğu söylenebilir. Aristoteles bu soruyu cevaplamak için Yunanca bir sözcük olan **eudaimonia** (yudiemonya) sözcüğünden hareket eder. Türkçeye "mutluluk" olarak çevrilen bu sözcük, geçici mutluluk anlarıyla ilgili değildir; akla uygun bir yaşamın sağladığı mutluluğu ifade eder. Şöyle ki insanlar da çiçekler gibi gelişirler ancak çiçeklerden farklı olarak kendi seçimlerini kendileri yaparlar. Birey ne yaşacağına ve ne olacağına kendisi karar verir. Aristoteles'e göre diğer canlılardan farklı olarak ne yapmamız gerektiğini düşünüp akıl yürütebiliriz. Buradan hareketle Aristoteles, insanlar için en iyi yaşam şeklinin akla dayanan bir yaşam olduğu sonucuna varmıştır.

Aristoteles “Mutluluk için ne yapabilirim?” diye soran birine “Doğru karaktere sahip olun.” cevabını verir. Ona göre doğru zamanda doğru duyguların hissedilmesi gerekir. Bu sayede kişi doğru davranmaya yönelir. İyi davranış kalıpları erdemleri, kötü olanlar ise kusurları doğurur. Aristoteles’e göre birey, yaşamdan aldığı hazzı arttırmanın yollarını aramak yerine iyi bir insan olmaya ve doğru şeyleri yapmaya çalışmalıdır. Yaşamı daha iyi kılan şey budur. Mutluluk için eylemleri akla uygun hâle getirmenin yanı sıra ölçülü olana yönelmek iradesini de sergilemek gerekir. Onun **altın orta** adını verdiği bu **ölçü**, eylemlerin aşırı uç ile eksik uç arasındaki dengeye ya da ortaya yönelmesiyle mümkündür.

Aristoteles’e göre altın orta yaklaşımı her zaman “Tüm eylemlerin ya da etkilenimlerin ortası iyidir.” biçiminde anlaşılmamalıdır. Bazı eylemlerin azı da çoğu da kötüdür. Örneğin yalancılık, hırsızlık, cinayet işlemek gibi eylemler her durumda kötüdür.

Aristoteles’in yaptığı çalışmalar akıllara onun daha çok bireysel mutluluk ve değerlerle ilgilendiği düşüncesini getirebilir. Ancak bu düşünce doğru değildir. Aristoteles insanın “politik bir hayvan” olduğunu öne sürer. Aristoteles’e göre insan, diğer insanlarla birlikte yaşayabilmeye ve bir adalet sistemine ihtiyaç duyar. Mutluluk ancak bireyin toplum içindeki etkileşimleri sayesinde elde edilebilir. Ona göre mutluluk, birlikte yaşanan insanlarla iyi düzenlenmiş bir devlette iyi etkileşimler yoluyla bulunabilir.

Aristoteles der ki:

- ✎ Gözümüz ışığını çevredeki havadan, ruhumuz ise ışığını bilimden alır.
- ✎ “Felsefe nedir?” diyenlere “Başkalarının yasa korkusuyla yaptığı şeyi hiç zorlanmadan ve kendiliğinden yapmamızdır.” derim.
- ✎ “Dostlarımıza nasıl davranalım?” diyenlere “Dostlarımız bize nasıl davransın istiyorsak öyle!” derim.

Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi 1, s. 243.
(Kısaltılmıştır.)

Uygulama

Aristoteles’e göre ahlaki erdemler için “doğru görüş” gereklidir, bu da eylemde “altın orta”nın bulunmasıyla mümkündür. Ona göre isteklerimiz ve duygularımız bizi sıklıkla yetersizliklere ve aşırılıklara sürükler. Doğru görüş, bize iki uç noktanın ortasındaki doğruyu, “pek çok” ile “pek az”ın ortasını buldurur.

Buna göre aşağıda verilen kavramlardan “altın orta”ya uygun olanları tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Cömert olma	Dost olma	Bilge olma	Öz saygıya sahip olma
	Adil olma	Sakin olma	

Erdem Anlayışının Aşırılığı	Altın Orta	Erdem Anlayışının Eksikliği
Kendini yüceltmek		Kendini küçümsemek
Savurgan olmak		Cimri olmak
Haksızlık yapmak		Haksızlığa katlanmak
Öfkeli olmak		Vurdumduymaz olmak
Bilgiç olmak		Cahil olmak

1.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Birinci Bölüm: Öğrenmek

VII-Üstat dedi ki: “Bir bilgin ağırbaşlı değilse ona karşı saygı gösterilmez. Onun bilgisi de sağlam değildir. Bağlılığı ve içtenliği birinci planda tut. Kendine uygun olmayan kimselerle arkadaşlık etme. Yanlışlarını düzeltmekten korkma.”

XIV-Üstat dedi ki: “Büyük ve üstün insan, yemekte karnının doyum doymayacağını düşünmez. Evinde rahatını aramaz. Yaptığı işlerde ağırbaşlı, konuşmalarında dikkatlidir. Bu kimse için ‘öğrenmeyi seven kimse’ denebilir.”

İkinci Bölüm: Ülkeyi Yönetmek

XIV-Üstat dedi ki: “Büyük ve üstün insan özgür düşüncelidir ve dar kafalı değildir. Ancak küçük bir insan dar kafalıdır ve özgür düşünceli değildir.”

XV-Üstat dedi ki: “Düşünmeden öğrenmek, zaman yitirmektir. Bir şeyi öğrenmeden düşünce ileri sürmek tehlikelidir.”

Üçüncü Bölüm: Komşulara Karşı Erdemli Olmak

X-Üstat dedi ki: “Büyük ve üstün insan dünyada bir şeye karşı ne düşkünlük gösterir ne de onu küçümser. O, doğru olan şeyi izler.”

XI-Üstat dedi ki: “Büyük ve üstün insan erdemi, küçük insansa rahatını düşünür. Üstün insan yasalar konusunda kafasını çalıştırır, küçük insansa kendi çıkarını aramaya bakar.”

Konfüçyüs, Konuşmalar, s. 20-32.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Metinde ele alınan felsefi problemler nelerdir?

.....

.....

.....

2. Metne göre “büyük ve üstün insan” hangi ahlaki erdemlere sahip olmalıdır?

.....

.....

.....

3. Metne göre “büyük ve üstün insan” ile “küçük insan”ın ahlaki farkları nelerdir?

.....

.....

.....

Metin Analizi -2

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Sokrates; gençleri doğru yoldan ayırmakla, devletin tanrılarına inanmamakla, bunların yerine yeni yeni tanrılar koymakla suçludur. İşte bana yükledikleri suçlar. Bunların hepsini ele alalım.

Anytos'un (Anitos) size "Sokrates mademki böyle suçlanmaktadır, ona herhâlde ölüm cezası vermek gerekiyor; yoksa çocuklarınız, onun öğütlerini dinleyerek büsbütün bozulacaktır." demesine bakmayıp "Sokrates, biz Anytos'un düşüncelerine inanmak istemiyoruz, seni serbest bırakacağız ama artık bir daha böyle herkesi sorguya çekmeyeceğine ve filozofluk etmeyeceğine söz vermek koşuluyla. Bunları yapmakla bir daha suçlanırsan öleceksin." dersiniz. Kurtulmam için ileri sürülebilecek böyle bir koşula karşı derim ki Atinalılar, size saygı ve sevgim vardır ancak ben size değil, yalnızca Tanrı'ya baş eğirim, ömrüm ve gücüm oldukça da iyi bilin ki felsefe ile uğraşmaktan, karşıma çıkan herkesi buna yöneltmekten, felsefeyi öğretmekten vazgeçmeyeceğim. Karşıma çıkanlara her zaman dediğim gibi yine şöyle diyeceğim: "Sen ki dostum Atinalısın, dünyanın en büyük, gücüyle ve bilgeliğiyle en ünlü kentinin hemşehrisisin; paraya, onura, üne bu kadar önem verdiğin hâlde bilgeliğe, akla, hiç durmadan yükseltilmesi gereken ruha bu kadar az önem vermekten sıkılmaz mısın?"

Şuna inanıyorum ki kentimizde şimdiye kadar Tanrı'ya benim bu çalışmamdan daha büyük bir iyilik yapılmamıştır. Çünkü ben genç, yaşlı hepinizi vücudunuza ve paranıza değil, her şeyden önce ruhun en yüksek eğitimine önem vermeniz gerektiğine inandırmaya çalışmaktan başka bir şey yapmıyorum... Evet, benim görevim size parayla erdemın elde edilemeyeceğini, paranın da her türlü iyiliğin de ancak erdemden geldiğini söylemektir.

Ben bunları öğretmekle gençleri doğru yoldan ayırıyorsam zararlı bir insan olduğumu kabul ederim. Ama biri gelip öğrettiğim şeylerin bunlar olmadığını ileri sürerse yalan söylemiş olur. Bu noktada Atinalılar, Anytos'a ister inanın ister inanmayın, hakkımda ister aklanma kararı verin ister vermeyin; iyice bilin ki bir değil, bin kere ölmem gerekse bile yolumu asla değiştirmeyeceğim.

Platon, Sokrates'in Savunması, s. 52-65.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Metinde ele alınan felsefi problemler nelerdir?

.....

.....

.....

2. Sokrates'in hayatının bağışlanması karşılığında felsefesinden vazgeçmeyi kabul etmesi "bilgelik" kavramıyla nasıl ilişkilendirilebilir?

.....

.....

.....

3. Sokrates'in "erdem" hakkındaki görüşleri nelerdir?

.....

.....

.....

Metin Analizi - 3

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

4. Kitap

Doğaya uygun kurulmuş bir devlet, bilgelik sıfatını hak ediyorsa bu bahsettiğimiz o küçük azınlığı oluşturan yönetici katın sahip olduğu bilgi sayesinde. Bütün öteki bilgiler arasında bilgelik adına layık olan biricik bilgiden nasibi olmak da doğası gereği sayısı en az olan bu sınıfa, filozoflara özgüdür.

5. Kitap

Bence birçok insan, bazen istemeden de olsa çelişkiye düşebiliyor, hakiki bir tartışma yaptıklarını sananlar, aslında kendi kendilerine tartışıyorlar çünkü tartışmanın konusu ayrıştırıp incelemek yerine sözcükler ve kavramlar merkezinde dönen bir polemikten ve çatışmadan ibaret oluyor ve ciddi bir tartışma gerçekleşmiyor.

6. Kitap

Gelişigüzel birkaç şey seçelim. Şu an çevremizde birkaç masa birkaç tane de divan var. Ancak bu iki eşya için sadece iki idea olabilir: Bir masa ideası bir de divan ideası. Zanaatkâr, bu her bir gerecin ideasına bakıp kullandığımız şu masayı şuradaki divanı ve öteki şeylerin imalatını yapar ancak hiçbir zanaatkâr ideanın kendisini imal edemez. Bir de her bir zanaatkârın yaptığını tek başına yapan bir zanaatkâr vardır ki, O topraktan yetişen her şeyi ve öteki varlıkları meydana getirir.

Platon, Devlet, s. 74-270.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Metinde ele alınan felsefi problemler nelerdir?

.....

.....

.....

2. Metne göre (5. Kitap) doğru bilgiye ulaşabilmek için gerekli olan “hakiki bir tartışma” hangi özelliklere sahip olmalıdır?

.....

.....

.....

3. Metne göre (4. Kitap) Platon, devlet yöneticilerinin nasıl bir vasfa sahip olması gerektiğini düşünmektedir?

.....

.....

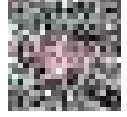
.....

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

2. Kitap

Erdem tercihlerle ilgili bir huydur, akıl tarafından belirlenen ya da akıllı insanın belirlediği orta yolu bulabilme becerisidir. Fazlalığın ve eksikliğin ikisi de ayrı ayrı kötüdür, burada ise orta yol bulunur. Kötülük etkilenimlerde ya da eylemlerde fazla ya da eksik olma durumudur. Erdem bunların ortasını bulmaktır. Evet, bu nedenle erdem “Orta olmaktadır.” diye tanımlanır. Ancak tüm eylemlerin ya da etkilenimlerin ortası iyidir, diye bir kural yoktur. Bazı eylemlerin kendileri zaten kötüdür. Örneğin kıskançlık, utanmazlık, hırsızlık ya da cinayet. Bunlar gibi şeylerde fazlalıklar ya da eksiklikler kötü değildir, kötü olan zaten kendileridir. Bu noktalarda doğru davranamazsınız, yapılan hareketlerin tümü yanlış olur. Örneğin haksızlıkta bulunmak, korkaklık, hazza düşkün olmak gibi konularda eksiklik ya da ortada olmak diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü bu noktada fazlalığın ya da eksikliğin ortasını bulamazsınız, burada fazlalığın fazlalığı ya da eksikliğin eksikliği söz konusu olacaktır. Ortada olmak aslında bir açıdan uçta olmaktır, ölçülülük ve cesaret konularında fazlalık ya da eksiklik olmadığı gibi bu noktadaki her davranış doğru olacaktır. Kısacası fazlalığın ya da eksikliğin ortası ya da ortanın fazlalığı ya da eksikliği bulunmamaktadır.

Etkileşimli İçerik

Cesaret, korku ve cüret konusunda ortada olmaktır, korkusuzluk konusunda aşırıya kaçanların bir ismi yoktur, cüret konusunda aşırıya kaçanlar cüretli, aşırı korkanlar ise korkaktırlar. Haz ve acı konusunda da kendine hâkim olabilmek ölçülülük, hâkim olamamak ise ölçsüzlüktür. Haz konusunda eksiği olanlar çok sayıda değildir, bu nedenle de bir isimleri yoktur. Yine de bunlara duygudan yoksun insanlar diyebiliriz. Para almak ve vermek konularında ortada olmak cömertliktir, fazlasıyla eksik olan cimriliktir, bu noktada çoğu insan fazlalık ya da eksiklik sahibidirler. Cimri insanlar vermekte eksik, almakta fazla; savurgan ise almakta eksik, vermekte fazla olan insandır.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, s. 49, 50.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Metinde ele alınan felsefi problemler nelerdir?

.....

.....

2. Metinde geçen “erdemın orta yolu (altın ortayı) bulabilme becerisi” olduğu görüşü nasıl açıklanabilir?

.....

.....

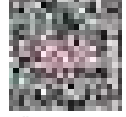
3. Metinde geçen “Ancak tüm eylemlerin ya da etkilenimlerin ortası iyidir diye bir kural yoktur. Bazı eylemlerin kendileri zaten kötüdür.” görüşü nasıl açıklanabilir?

.....

.....

1.4. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda “Tartışıyoruz” ve “Felsefi Metin Yazıyoruz” adlı iki uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tartışma ve yazma çalışmalarını yapınız.

“MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesindeki Örnek Düşünce ve Argümanların Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi” ile ilgili video

Tartışıyoruz

Protagoras’ın en ünlü ifadesi hiç şüphesiz *Hakikat veya Kesin Kanıtlar* adlı eserinde geçen “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” cümlesidir. Bu görüşün dayandığı temel felsefi argümanların neler olduğunu belirleyerek bunları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Tartışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce aşağıdaki öz değerlendirme formunda belirtilen süreçlere ilişkin adımları inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Alıntının yapıldığı filozofun görüşlerini, konuyla ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA’daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe akımına / akımlarına uygun ve karşıt olduğunu belirledim.			
	4 Alıntılanan felsefi argümanla örtüşebilecek ya da çelişebilecek başka felsefe argümanlarını araştırdım. Alıntılanan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri, alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1 Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2 Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3 Karşıt görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
	4 Hazırlık aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
SONUÇ	1 Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2 Etkinliği tartışmacılarla ortak bir noktada buluşarak sonlandırdım.			
	3 Argüman ve felsefi bağlamla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

Felsefi Metin Yazıyoruz

Defterinize bilgi ve erdem ilişkisini günlük hayatla ilişkilendiren özgün bir felsefi deneme metni yazınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge:

- Aşağıda verilen öz değerlendirme formunu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okuyarak onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazıyı başkalarına okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemle / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımın temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelerine uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Ek Sorular

- ☐ Felsefenin doğuşu ve gelişiminde Yunan medeniyetinin yanı sıra İlk Çağ'ın diğer medeniyetlerinin de etkisi olmuştur.
- ☐ İlk filozoflar için felsefi bilginin önemi günlük hayattaki pratik işlevine bağlı olmuştur.
- ☐ İlk Çağ filozofları felsefenin konusu ile bilimin konusunu ayırtmış ve felsefeye özerklik kazandırmışlardır.
- ☐ İlk filozoflar varlıkların ilk nedenini genellikle doğada bulunan somut bir varlığa dayandırmışlardır.
- ☐ Parmenides, değişimi evrenin temel ögesi olarak kabul etmiştir.
- ☐ İlk Çağ Yunan felsefesinde doğa üzerinde durulmuş fakat insan ve ahlak sorunları ele alınmamıştır.
- ☐ Sofistler, bilginin ve değerlerin bireylere ve toplumlara göre değişebileceği görüşünü benimserler.
- ☐ Lao Tse, evren ve evrenin değişimi gibi konulara açıklamalar geliştirmiştir.
- ☐ Aristoteles, ideaların var olmadığını savunmuştur.
- ☐ “Ortada herhangi bir gerçek ve bu gerçek hakkında herhangi bir bilgi yoktur.” sözü İlk Çağ felsefesinde nihilizmi (hiççilik) temsil eder.

B. Aşağıdaki kutucuklarda verilen kavramları filozofların ilk neden açıklamalarıyla eşleştirerek boşluklara yazınız.

bir olan	dört öge	apeiron	hava
su	ateş	Tao	atom

1. Thales
2. Anaksimandros
3. Anaksimenes
4. Empedokles
5. Demokritos
6. Herakleitos
7. Parmenides

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İlk medeniyetlerin felsefenin ortaya çıkmasındaki en önemli katkıları nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

2. İlk filozofların üzerinde durduğu temel problem olan ilk neden yaklaşımlarında nasıl bir benzerlik vardır?

.....

.....

.....

.....

3. Herakleitos ve Parmenides'in değişim problemine yaklaşımlarındaki farklılıklar nelerdir?

.....

.....

.....

.....

4. Sokrates'in doğru bilgiye ulaşmak için geliştirdiği diyalog yönteminin özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

5. Sofistlerin bilgi anlayışlarının temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

6. Platon'un varlık ve bilgi anlayışının temel özellikleri nelerdir?

Varlık anlayışı:

.....

.....

Bilgi anlayışı:

.....

.....

7. Aristoteles'in varlık ve bilgi anlayışının temel özellikleri nelerdir?

Varlık anlayışı:

.....

.....

Bilgi anlayışı:

.....

.....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Anadolu'da doğmuş veya yaşamış filozoflarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- A) Thales, Milet Okulunun ilk temsilcisidir.
- B) Anaksimandros, bir doğa bilgini kabul edilir.
- C) Diogenes, doğaya uygun yaşamayı amaç edinmiştir.
- D) Herakleitos, eserlerinde değişmeyen ilk nedeni araştırmıştır.
- E) Lukianos, Ay'a yolculuk konulu ilk bilim kurgu eserinin yazarıdır.

2. Bilgisiyle ün salmış birine gittim, kendisine iyice baktım. Adı gerekmez. Vardığım sonuç şu oldu: Bu kişi çok kimselere ve kendisine bilgin gibi gözüküyor ama gerçekte hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, gerçekte ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu onun da orada bulunup beni dinleyen birçok kimsenin de düşmanlığını kazanmam oldu. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki: "Doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiği yok, gene de ben ondan bilgiliyim çünkü o hiçbir şey bilmediği hâlde bildiğini sanıyor, ben bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Daha doğrusu bilmediğimi biliyorum, demek ki ondan biraz daha bilgeyim."

Bu metne göre bilgelik nedir?

- A) Bildiklerinin önemini anlamak
- B) Bilgiye değil, duygulara önem vermek
- C) Bilginin kaynağının akıl olduğunu görmek
- D) Bilgiyi reddetmek
- E) Bilmediğinin farkında olmak

3. İki kötülük ve bir de orta olma yani erdem olmak üzere üç tür davranış şekli bulunmaktadır. Bunların hepsi birbirine karşıttır. Uçlar hem birbiriyle hem de orta olanla karşıttır. Eşit dediğimiz şey küçükten büyük, büyükten küçüktür. Yine bir etkilenim ya da eylem söz konusu olduğunda ortadakiler eksikten fazla, fazladan eksiktir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi eylemlerde erdemli olanı örnekler?

- A) Cesurluk
- B) Haz düşkünlüğü
- C) Huysuzluk
- D) Kıskançlık
- E) Kızgınlık

4. Güzel veya çirkin olan, adil veya adaletsiz olan, dine uygun veya aykırı olan her şey site (kent devleti) toplumu onu öyle gördüğü için öyledir.

Bu sözleri söyleyen filozofun “değerler” ile ilgili aşağıdaki düşüncelerden hangisini benimsediği söylenebilir?

- A) Değerler zamanla farklılaşır.
- B) Politik değerler temelde dinî değerlere dayanır.
- C) Değerler toplumlara göre farklılaşır.
- D) Estetik değerler, dinî değerlere göre önemsizdir.
- E) Değerler göreceli olmasına karşın bilgi mutlaktır.

5. Öğrenmenin sonu yoktur. Öyleyse yetiştirmenin, eğitimin hâlâ son basamağına ulaşmış sayılmayız. Ancak elli yaşındaki insanlar en üst basamağa adım atacak olgunluğa erişmiş sayılırlar. Bu basamak iyi ideasının sırrına vâkıf olma basamağıdır. Zaten her zaman özgür irade ve seçimle gerçekleştirilen öğrenme, bu basamakta artık zorlayıcı olma özelliğinden iyice kurtulur. İnsanın yüzünü ışığa çevirdiği bu basamakta artık bir kez elde edilmiş bu en üst bilgiyle mutlak doğru ve iyi olanı arama imkânı ortaya çıkmıştır.

Bu metinde altı çizili söz ile anlatılmak istenen aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Doğru bilgiye ulaşmada aklın ve bilimin etkisini fark etmek
- B) Dünyadaki güzelliklerin güzellik ideasından pay aldığını anlamak
- C) Gölgele dünyasındaki varlıkların maddi nitelikte olduğunu görmek
- D) İyi ideasının en yüksek öğrenme konusu olduğunu kavramak
- E) Güneş'in Dünya için ne kadar gerekli olduğunu fark etmek

6. Evren, içinde aklın egemen olduğu canlı bir organizmadır. Öyle ki başka canlı organizmalar gibi evren de belli bir amaca göre durmaksızın kendini yeniler. Biz insanlar ise bir organizma olan bu evrenin çocuklarıyız. Gerçeği kavrayan aklımız, evrenin kutsal aklının bir parçasıdır.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Her şey değişim hâlinindedir.
- B) Evrendeki değişim tesadüflerin sonucudur.
- C) Evrendeki değişimin bir amacı vardır.
- D) Evrene hâkim olan yasa, evrensel akıldır.
- E) İnsan ve insan aklı evrenin bir parçasıdır.

7. Aristoteles'in ünlü yapıtı *Metafizik*, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler." cümlesi ile başlar. Gerçekten de insanı insan yapan en önemli özelliklerinden biri onun kendisini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve bütün yanları ile bizzat kendisini tanımak ve bilmek istemesidir. İşte felsefe, insanın bu bilme ve anlama serüveninin sonucunda gelişir.

Bu metne göre felsefeyle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Felsefe bilimle başlamıştır.
- B) Felsefe Aristoteles'le başlamıştır.
- C) Felsefe insanın anlama isteğinin ürünüdür.
- D) Felsefe toplumsal çevrenin ürünüdür.
- E) Bütün insanlar felsefe yapma yeteneğine sahiptir.

8. MS 3. yüzyılda yazılmış *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı esere göre bazı düşünürler, felsefe araştırmalarının "barbarlarda" başladığını söyler. Örneğin Aristoteles'in *Magikon* ve Sotion'un *Filozoflar Zinciri* adlı eserlerinde ilk felsefecilerin Perslerde "Maglar", Babillerde "Khaldaiyalılar" (Kaldaya), Hintlerde "Çıplak Bilgeler", Galatlarda "Dryidler" (Dırid) olduğu belirtilmiştir. Bu eserlerde sözü edilen toplulukların her birinin felsefe yapma biçimi de açıklanır. Çıplak Bilgelerle Dryidler; bilmece gibi konuşarak felsefe yapar, tanrılara saygı gösterir, hiç kötülük yapmaz ve yiğitliğe önem verirlermiş. Khaldaiyalılar gök bilimi ve falcılıkla ilgilenirlermiş. Maglar ise sanki tanrılar bir tek onlara kulak veriyormuş gibi tanrı sunakları, kurban ve dualarla uğraşırlarmış. Bütün bu görüşlere karşın felsefe tarihini ele alan düşünürlerin çoğu bu toplulukların düşüncesini "felsefe öncesi düşünce" olarak görmüş ve felsefenin ilk olarak Antik Yunanistan'da doğduğu görüşünü benimsemiştir.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Felsefe mitolojik düşüncenin gelişmesiyle başlamıştır.
- B) Antik Yunan toplumu Antik Çağ'ın en ileri medeniyetidir.
- C) Tanrı inancı, felsefenin ortaya çıkmasını sağlamıştır.
- D) Felsefe, Yunan öncesi topluluklarda ileri düzeye ulaşmıştır.
- E) İnsanların anlama çabası felsefe öncesindeki dönemde de var olmuştur.

9. Platon'un en iyi öğrencisi ve Büyük İskender'in delikanlılık çağında hocası olarak da ün kazanan Aristoteles, Platon ile birlikte Batı felsefe geleneğinin temelini oluşturanlardan biridir. Platon'un felsefesine damgasını vuran metafizik düalizmini reddetmiş ve idealar kuramını eleştirmiştir. Aristoteles; Platon'un felsefeyi evrensellik düzeyine yükseltme arzusuna karşılık her disiplinin kendi kurallarına uygun çalışması gerektiğine inanmış, düşünüş tarzımızı yönlendirme işinin ise felsefeye bırakılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu metne göre Aristoteles'le ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

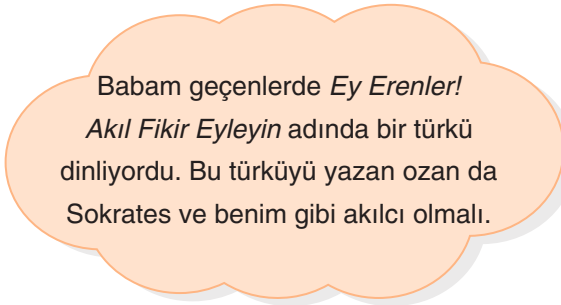
- A) Platon'un varlık anlayışını sürdürmüştür.
- B) Döneminin felsefi öğretilerini eleştirmiştir.
- C) Bağımsız disiplinlerin önemini vurgulamıştır.
- D) Orta Çağ felsefesini etkilemiştir.
- E) Çağının önemli filozoflarındanıdır.

10. Aşağıda Gülsüm, Ahmet ve Emine'nin felsefe dersinden sonraki konuşmaları verilmiştir. Bu konuşmalardan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Gülsüm

Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür." sözünü ilk duyduğumda aklıma *Bence Sen de Haklısın* adlı şarkı geldi. Ben de Protagoras'ın bu görüşüne katılıyorum.

Ahmet

Babam geçenlerde *Ey Erenler! Akıl Fikir Eyleyin* adında bir türkü dinliyordu. Bu türküyü yazan ozan da Sokrates ve benim gibi akılcı olmalı.

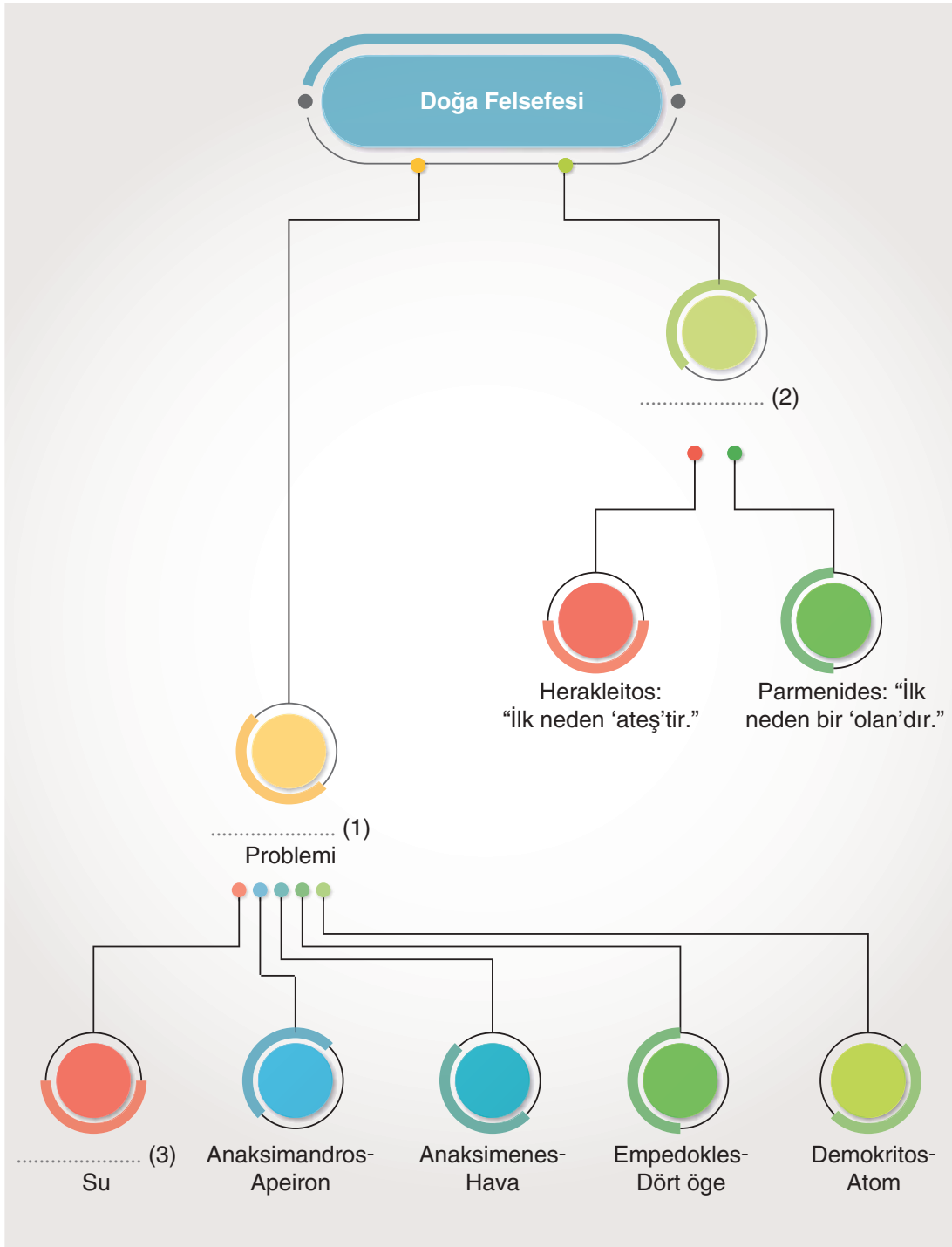
Emine

Ah Yalan Dünya adlı türküyü hatırladınız mı? Bence bu türküyü en çok Platon severdi.

Parçadaki ifadeler ve sözü edilen filozofların düşünceleri dikkate alındığında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Emine'nin yorumu Platon'un varlık anlayışlarıyla ilgilidir.
- B) *Ah Yalan Dünya* türküsünün sözlerinin Platon'dan çok Aristoteles'in görüşlerine uygun olması beklenir.
- C) Gülsüm'ün bilgi anlayışı sofistlerle benzerlik göstermektedir.
- D) Gülsüm göreceli bir anlayışı benimsemektedir.
- E) Ahmet, doğru bilgiye akılla ulaşılabileceğini düşündüğünden rasyonalisttir.

11. Aşağıdaki kavram haritasından hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Bu kavram haritasında 1, 2 ve 3 numaralı yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangileri gelmelidir?

A) İlk Neden, Değişim, Anaksagoras	B) Bilgi, Değer, Heredot
C) Varlık, Bilgi, Diogenes	D) İlk Neden, Değişim, Thales
E) Değer, Arkhe, Platon	

2. ÜNİTE

Ünite
Karekodu

Ünite
Sunusu

MS 2.YÜZYIL-MS 15.YÜZYIL FELSEFESİ

12. yüzyılda İslam felsefesinin temel eserlerinin Avrupa dillerine çevrilmesinde önemli yeri olan İspanya'nın Toledo şehrindeki bir katedral [Santa Iglesia (Santa Iglesia) Katedrali]

KONULAR

- 2.1. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜN-CE ORTAMI
- 2.2. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ
- 2.3. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ
- 2.4. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ
- 2.5. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜN-CE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Teoloji
- Hristiyan Felsefesi
- Skolastik
- İslam Felsefesi
- Tasavvuf
- İnanç
- Akıl

GİRİŞ

Hristiyan ve İslam felsefeleri arasında esas aldıkları inanç sistemleri nedeniyle önemli farklılıklar olmakla birlikte bazı benzerlikler de bulunmaktadır. Öncelikle her iki felsefe sistemi de din esaslıdır. Bu durum Hristiyan ve İslam felsefesinin kimi zaman ortak felsefi problemleri ele almalarında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Hristiyan ve İslam felsefelerinin aynı tarihsel çağ içinde gelişmesi bu iki felsefe sisteminin belli düzeyde etkileşim içinde olmasına ve düşünürlerinin felsefi problemlere yönelik açıklamalarında benzer yaklaşımlar sergilemelerine yol açmıştır. Bu iki felsefe sisteminin bir diğer benzerliği önemli ölçüde ortak bir kaynak olan, İlk Çağ Yunan felsefesinden hareket etmiş olmasıdır.

ÜNİTEDE NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

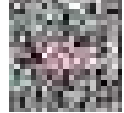
- **MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin ele alındığı 2. ünitenin ilk konusu, bu dönemin felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla ilk olarak MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesine etkilerine değinilecektir.
- **Ünitenin ikinci konusu, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin ayırıcı özelliklerini açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla Hristiyan ve İslam felsefesinin temel özellikleri ve problemleri üzerinde durulacaktır. Hristiyan ve İslam felsefesinin “inanç ile akıl ilişkisi” problemine yönelik tartışmalara, bu felsefeler arasındaki farklara, çeviri faaliyetlerinin İslam ve Batı felsefesine etkisine değinilecektir.
- **Ünitenin üçüncü konusu, örnek felsefi metinlerden hareketle MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz edebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla Augustinus (Agustinus), Fârâbî, Gazâlî ve İbn Rüşd’e ait eserlerden alınan felsefi metinlere yer verilecektir.
- **Ünitenin son konusu, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirmenize yöneliktir.** Bu amaçla Anadolu bilgelerinden Mevlânâ, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş Velî’nin eserlerinden alınan metinlerden hareketle tasavvuf düşüncesindeki insan anlayışını tartışmanız ve “Anlamak için inanıyorum.” sözünden hareketle “inanç ile akıl ilişkisini” ele alan özgün bir metin yazmanız istenecektir.

HAZIRLIK SORULARI

1. Orta Çağ hakkında tarih dersinde öğrendiğiniz hangi temel bilgileri hatırlıyorsunuz?
2. Hristiyanlığın Orta Çağ felsefesi üzerinde nasıl bir etkisi olabilir?
3. İslam felsefesinin gelişmesinde hangi faktörler etkili olabilir?

2.1. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Bu ünite de MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi üzerinde durulacaktır. Orta Çağ felsefesi olarak da adlandırılan bu dönemin felsefesi üzerinde İlk Çağ filozoflarının görüşleri ile Hristiyan ve İslam düşüncesi etkili olmuştur. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi, Hristiyan felsefesi (Tablo 2.1) ve İslam felsefesi (Tablo 2.2) olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

Video

150	Clemens	(Klemens)	(150-215)
	Tertullianus	(Tertulyanus)	(155-240)
	Augustinus	(Agistinus)	(354-430)
	Boethius	(Boyetus)	(480-524)
	Erigena	(Ercina)	(810-877)
	Anselmus	(Anselmus)	(1033-1109)
	Aquinalı Thomas	(Akinalı Tamıs)	(1225-1274)
1400	Ockhamlı William	(Okamlı Vilyım)	(1285-1349)

Tablo 2.1: MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl Hristiyan felsefesinin başlıca temsilcileri

800	el-Kindî	(801-866)
	Fârâbî	(871-951)
	İbn Sînâ	(980-1037)
	Gazâlî	(1058-1111)
	İbn Rüşd	(1126-1198)
	Mevlânâ	(1207-1273)
	Hacı Bektâş Velî	(1209-1271)
	Yûnus Emre	(1238-1321)
1500	İbn Haldun	(1332-1406)

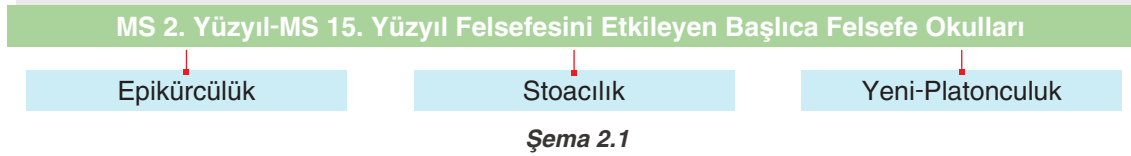
Tablo 2.2: MS 8. yüzyıl-MS 14. yüzyıl İslam felsefesinin başlıca temsilcileri

2.2. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesine **İlk Çağ felsefesi** denir. İlk Çağ felsefesinin ortaya çıktığı ve evrendeki ilk nedenin araştırıldığı ilk dönem **Doğa Felsefesi Dönemi**, Sokrates ve sofistlerin etkili olduğu ikinci dönem **İnsan Felsefesi Dönemi**, Platon ve Aristoteles'in öne çıktığı dönem **Sistematik Felsefe Dönemi**, Platon ile Aristoteles'ten sonra gelen ve MS 2. yüzyıla kadar uzanan son dönem ise **Ahlak Felsefesi Dönemi** olarak adlandırılır.

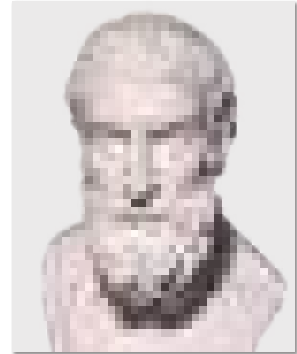
Felsefe tarihinde ahlak felsefesinin öne çıktığı, Büyük İskender'den Roma egemenliğine kadar devam eden MÖ 4. yüzyıl-MS 2. yüzyıl arasındaki döneme **Helenistik Dönem** de denir. Helenistik Dönem'de Yunan kültürü Doğu kültürleriyle etkileşime girmiş ve bu kültürler arasında felsefeden bilim, geleneklerden inanç dünyasına kadar pek çok alanda alışveriş gerçekleşmiştir. Bu dönem aynı zamanda önemli sayılabilecek sosyal ve politik değişimlerin gerçekleştiği, eski kurumların yıkıldığı, ahlak ve hayatın anlamı üzerine soruların öne çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde toplum hayatında olup bitenlerin etkisiyle bilgi, ahlak ve erdemler üzerine yoğunlaşan önemli felsefe okulları açılmıştır.

Epikürcülük, Stoacılık ve Yeni-Platonculuk Helenistik Dönem'in öne çıkan okulları arasındadır (Şema 2.1). Bu felsefe okullarının özellikle ahlaki problemler üzerine geliştirdiği öğretiler MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl Hristiyan felsefesi üzerinde etkili olmuştur.

A. EPİKÜRCÜLÜK

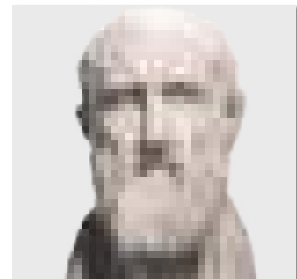
Epikürcülük, Yunan filozofu **Epikuros** (Görsel 2.1) tarafından kurulmuştur. Felsefenin pratik (uygulamaya yönelik) bir yönü olması gerektiğini düşünen Epikuros'a göre felsefe bireylere hayatını düzenleyebilme becerisi kazandırılmalıdır. Bireylerin aradığı şey eylemlerinin sonunda mutluluğa ulaşmaktır. Bu da **haz** elde etmekle mümkündür. Hazların yeme içme gibi biyolojik nitelikli olanları **aşağı türden hazlar**, dostluk ve öğrenmek gibi manevi nitelikli olanları ise **dingin hazlardır**. Epikürcülüğe göre bireyin yapacağı en doğru şey mümkün olduğunca acıdan kaçınmaktır. Bireyin acıdan uzaklaşıp mutluluğu arttırması yaşamını daha iyiye götürecektir. Bu düşünceye göre yaşamının en iyi yolu bireyin sade bir hayat tarzını benimsemesi, nazik olması ve dostları ile birlikte olmasıdır. Arzular ne kadar basit olursa onları tatmin etmek kolaylaşır ve birey ilgilendiği konular için zaman ve enerji bulur.

Görsel 2.1: Epikuros heykeli, Atina Arkeoloji Müzesi, Yunanistan

B. STOACILIK

Stoacılık, Helenistik Dönem'in önemli bir başka felsefe okuludur. Bu okul, **Kıbrıslı Zenon** (Görsel 2.2) tarafından Atina'da kurulmuş, Roma İmparatorluğu'nda gelişmiştir. **Epiktetos**, İmparator **Marcus Aurelius** (Markus Aurelyus), **Seneca** ve **Cicero** Stoacılığın önemli temsilcilerindenidir. Bu felsefe okulu "tanrısal iradeye uyum sağlama" ilkesine dayanan ahlak öğretisiyle Hristiyan felsefesini etkilemiştir. Stoacı felsefeye göre olaylar insanın isteğinden bağımsız olarak kaçınılmaz biçimde meydana gelir ve olan biten her şey evrensel akla göre ortaya çıkar. Evrensel akıl; kaderle, Tanrı'yla ve Tanrı iradesiyle aynı şeydir. Birey sadece değiştirebileceği şeyler üzerine endişelenmelidir. Bireyin değiştiremeyeceği durumlar için endişelenmesi doğru değildir.

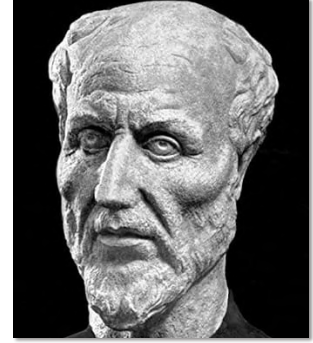
Görsel 2.2: Kıbrıslı Zenon heykeli, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

C. YENİ-PLATONCULUK

Helenistik Dönem'in bir başka felsefi öğretisi olan Yeni-Platonculuk, **Plotinos** (Görsel 2.3) tarafından kurulmuştur. Bu felsefe okulunda Platon'un görüşleri Tanrı ve inanç temelinde yeniden ele alınmıştır. Yeni-Platonculuk insanın bu dünyadaki yeri ve insanların bu dünyada karşı karşıya kaldığı ahlaki ve manevi güçlüklerin üstesinden nasıl geleceğiyle ilgili açıklamalar geliştirmiştir.

Plotinos, Tanrı'yı hem her şeyin kaynağı hem de insanların kendisine dönecekleri varlık olarak gösteren bir felsefi öğreti geliştirmiştir. Öğretinin temel özelliği maddeci felsefeye tutarlılıkla karşı çıkmasıdır. Plotinos'a göre asıl gerçek; nesneler ya da cisimsel olan değil, ruhsal olandır. Yeni-Platonculuğun savunduğu ruhun ölümsüzlüğü görüşü Hristiyan felsefesinde de geçerlidir. Yeni-Platonculuk, Hristiyan felsefesi üzerinde oldukça etkili bir felsefe okulu olmuştur. Dinî inancı felsefe yoluyla temellendirmek ve açıklamak isteyen Orta Çağ filozofları, özellikle Batı dünyasında Aristoteles'i keşfedinceye kadar öncelikle Plotinos'un felsefesine başvurmuşlardır.

Görüldüğü gibi İlk Çağ'daki felsefe okulları daha çok ahlak ve din felsefesi üzerine öğretiler geliştirmişlerdir. Bu öğretiler, Hristiyan felsefesini ve kısmen İslam felsefesini etkilemiştir. Ancak gerek Hristiyan felsefesi gerekse İslam felsefesi kendinden önceki felsefelerin devamı niteliğinde değildir ve bunların kendilerine has özellikleri vardır.

Görsel 2.3: Plotinos heykeli, Atina Arkeoloji Müzesi, Yunanistan

► Uygulama

1. Aşağıda Epiküros'a ait bir metin verilmiştir. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız. Cevabı defterinize yazınız.

Aç kalmamak, susamamak, üşümemek! Vücudun istedikleri, özledikleri bunlar. Bu durumda olan ve ileride de bu durumda olacağını umabilen kimse, mutlulukta Zeus ile, tanrıların bu en yücesiyle bile yarışabilir.

*Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 100.
(Kısaltılmıştır.)*

► **Günümüzde “haz kültürü”nün giderek yaygınlaştığını iddia eden düşünürler vardır. Bu iddianın yöneldiği haz anlayışı ile Epiküros'un haz anlayışı arasında ne gibi farklılıklar olabilir?**

2. Aşağıda Stoacılığın temsilcilerinden Marcus Aurelius'a ait bir metin verilmiştir. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız. Cevabı defterinize yazınız.

Dış nedenlerden kaynaklanan olaylarda dinginlik, nedenleri senden kaynaklanan eylemlerde adaletli olmak: Yani toplumsal çıkarlara hizmet eden dürtüler ve eylemler, doğana uygun olan budur.

*Marcus Aurelius, Kendime Düşünceler, s. 96.
(Kısaltılmıştır.)*

► **Stoacı felsefeyi temsil eden bu düşüncelere göre “doğru yaşama”nın temel özelliği nedir?**

2.3. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

Felsefe tarihinde MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin temel özelliği dini esas almasıdır. Bu dönemin felsefesi temelde Hristiyan ve İslam felsefesi gibi farklı felsefe geleneklerinden oluşmaktadır. Dine dayanan bu dönem düşüncesinin öne çıkan ayırıcı özellikleri bulunmaktadır.

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl Orta Çağ felsefesi ile MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl İlk Çağ felsefesinin temel özellikleri karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir:

- ◆ İlk Çağ'da felsefe, dinden bağımsız rasyonel bir düşünsel etkinlik olarak kabul görürken Orta Çağ'da dine ve teolojiye destek veren bir araç olarak kabul edilmiştir.
- ◆ İlk Çağ felsefesi, ağırlıklı olarak dünyevi bir yaklaşım sergilerken Orta Çağ felsefesi daha çok “bu dünyadan sonraki hayat” ile ilgili olan problemler üzerinde durmuştur.
- ◆ İlk Çağ düşünürleri, ahlaklılığı mutluluk kavramı çerçevesinde ele alırken Orta Çağ'da ahlaklılık dinin bir parçası hâline gelmiştir.
- ◆ İlk Çağ'da farklı yaklaşımlara sahip zengin bir felsefe dünyası varken Orta Çağ'da dini öğretilerle uyumlu görülen Platon, Aristoteles ve özellikle Plotinos gibi filozofların düşünceleriyle biçimlenen sınırlı bir felsefe dünyası söz konusudur.
- ◆ İlk Çağ filozofları, mantık bilgisini doğru düşünmek ve evreni doğru biçimde açıklayabilmek amacıyla kullanırken Orta Çağ filozofları inancı temellendirmek amacıyla kullanmışlardır.
- ◆ İlk Çağ filozofları, doğayı ve evreni kendi içindeki düzen ve yasalara dayanarak açıklarken Orta Çağ filozofları doğayı Tanrı tarafından bir amaca göre yaratılmış ve düzenlenmiş bir sistem olarak görmüşlerdir.
- ◆ Orta Çağ filozofları, benimsedikleri felsefeyi genellikle olup bitmiş, yetkin bir sistem olarak görmüştür. Bu nedenle Orta Çağ felsefesi mutlak hakikatleri bulduğuna inanan statik bir felsefedir.
- ◆ İlk Çağ felsefesinin merkezinde doğa ve insan, Orta Çağ felsefesinin merkezinde ise Tanrı vardır. Dolayısıyla Orta Çağ felsefesinin ilk ve en temel konusu Tanrı, Tanrı'nın varoluşunun kanıtlanması ve sıfatlarının açıklanmasıdır.

► Uygulama

Orta Çağ felsefesi ile ilgili aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız.

Hristiyanlığın tarih sahnesine çıkışı, Avrupa'nın sadece siyasi ve sosyal hayatı bakımından değil, düşünce hayatı bakımından da birçok önemli sonuç doğurmuştur. Antik Yunan kültürünün kendine has çok tanrılı inanç ikliminde gelişen felsefe, Hristiyan düşünürlerce üretilen yeni kavramların ve düşünme yöntemlerinin oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır. Hristiyan düşünürler, henüz Orta Çağ'ın ilk dönemleri itibarıyla Antik Yunan filozoflarının düşünsel üstünlüklerini kavramış, Yunan felsefesinin akli esaslara dayalı kavram ve ilkelerini Hristiyanlığın vahiy esaslı gerçekleriyle uzlaştırmak yoluna girmişlerdir.

→ **Tek tanrı inancına sahip Orta Çağ Hristiyan düşüncesinin çok tanrılı bir inanç dünyasına ait Antik Yunan felsefesinden yararlanmış olması nasıl açıklanabilir?**

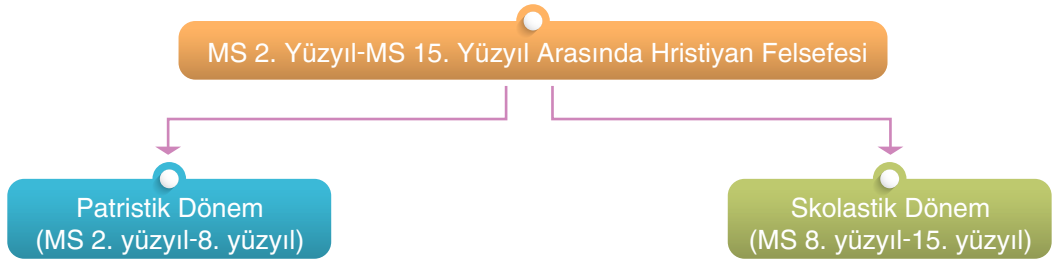
.....

.....

.....

A. HRİSTİYAN FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl Hristiyan felsefesi temel olarak Patristik ve Skolastik Dönem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Şema 2.2).

Şema 2.2

a. Hristiyan Felsefesinin Temel Özellikleri

Patristik Dönem'in felsefesi, **Kilise Babaları**'nın (Görsel 2.4) felsefesidir. Kilise Babaları, MS 2. yüzyıl-MS 4. yüzyıl arasında yaşamış, Hristiyan öğretisinin temellerini oluşturmaya çalışmış olan din düşünürleri ve Hristiyan öğretisinin kurucularıdır. En çok öne çıkanları **Clemens**, **Tertullianus** ve **Augustinus**'tur.

Patristik Dönem'de (MS 2. yüzyıl-MS 8. yüzyıl) Hristiyanlar, çok tanrılı inancın ve devlet dininin egemen olduğu Roma İmparatorluğu'nda tek tanrılı bir inancı benimsediklerinden tanrıtanımazlıkla suçlanmış ve kovuşturmalara uğramışlardır. İlk Hristiyan düşünürler, bu suçlamalara karşı kendilerini savunmak amacıyla **Apologia** [Apologya (Savunma)] adlı eserler yazarak Hristiyan öğretisinin temellerini atmışlardır. Bu eserlerle Roma İmparatorluğu'nun dinî ve siyasi otoritelerinin Hristiyanlık inancına yönelik suçlamalarına cevap verilmiş, Hristiyan ahlakına karşı yapılan eleştirilerine de açıklamalar getirilmiştir. Bu sebeple Patristik felsefenin Hristiyan inancına bir öğreti niteliği kazandırma yolundaki çalışmalardan oluştuğu söylenebilir.

Patristik Dönem'in Kilise Babaları, Hristiyan inancını açıklayıp temellendirmede Yunan felsefesinin yararlı olacağını anlamış ve Hristiyanlığın dogmalarını Yunan düşüncesinin kavramsal çerçevesiyle ifade etmeye başlamışlardır. Bu dönemin en önemli filozofu olan Augustinus'un Platon felsefesini temel alması bu duruma örnek verilebilir.

Görsel 2.4: Patristik Dönem Kilise Babaları resmi, Tarih Müzesi, Sanok, Polonya

Skolastik Dönem (MS 8. yüzyıl-MS 15. yüzyıl), Hristiyan Orta Çağ felsefesinin ikinci dönemidir. Skolastik deyimi Latince “schola [sıkola (okul)]” sözcüğünden gelmektedir. Skolastik felsefe, okul felsefesi demektir. Dönemin felsefesine bu ismin verilmesinin nedeni bu felsefenin Orta Çağ’da din adamlarını yetiştiren manastır, katedral ve ilk üniversitelerde gelişmiş olmasıdır.

Skolastik felsefenin amacı, Patristik Dönem’de biçimlenmeye başlayan Hristiyanlık öğretisini temellendirmek ve sistemleştirmek olmuştur. Aristoteles’in öğretilerini esas alan bu felsefenin başlıca temsilcileri arasında Albertus Magnus, Anselmus, Aquinalı Thomas, Roger Bacon (Rocır Beykın) ve John Duns Scotus (Con Dans Sıkotus) sayılabilir.

► Uygulama

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

1. Apologistler olarak anılan ilk Hristiyan düşünürler, temelde yeni dinin düşünce boyutu açısından yerli yerine oturtulması amacına sahip olmuşlardır. Bu düşünürler, inancın savunulmasında felsefeye başvurmuşlardır. Onlara göre Hristiyanlık hem felsefe hem de vahiydir, onun doğruları doğaüstüdür ve kesinliğe sahiptir ancak bunlar aynı zamanda akılsal doğrulardır. Onlar tanrısal bir zihin tarafından ortaya konmuş olmasına karşın insan aklına da uygundur.

*Frank Thilly (Frank Tili), Felsefenin Öyküsü 1, s. 245.
(Kısaltılmıştır.)*

→ **İlk Hristiyan düşünürler olan apologistlerin Hristiyanlık açısından önemi nedir?**

.....

.....

.....

.....

2. Orta Çağ’ın Skolastik Dönem filozofları kendilerini araştırmacı değil, hoca saymışlardır. Çünkü bu filozoflar gerçeğe “zaten” sahip olduklarına inanmışlardır. Bu nedenle de gerçeği ayrıca aramaya gerek görmemişlerdir. Onlara göre gerçek, aslında “dinin dogmaları”nda belirlenmiştir. Yapılacak tek şey, bu dogmaları bir “sistem” hâlinde düzenlemek yani aklın kavrayabileceği bir duruma getirmektir. Sistemleştirilen dogmalar, daha sonra okulda gençlere “bilgi” olarak aynen aktarılmıştır. Batıda, özellikle Latin Avrupa’da felsefe eğitimi işte bu türden okullarda -ki bunlar ilk üniversitelerdir- gerçekleştirilirdi ve bu okullardaki hocalar da rahiplerdi. Bu dönemde “mantık ve kanıtlama” yöntemini geliştirmiş olan Aristoteles, skolastik felsefenin başlıca dayanağı olmuştur.

*Ernst Von Aster (Ernst Fon Aster), İlk Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi, s. 380, 381.
(Kısaltılmıştır.)*

→ **Skolastik Dönem Hristiyan düşüncesinin temel özellikleri nelerdir?**

.....

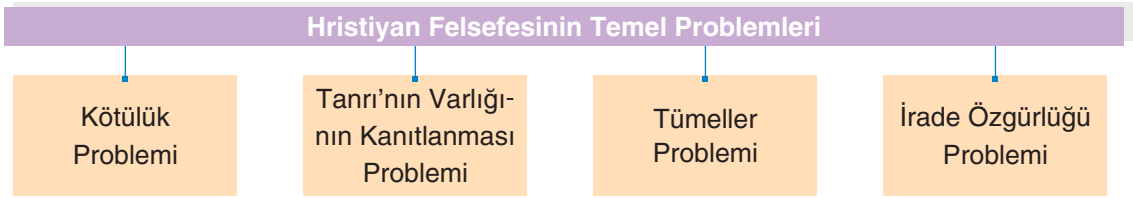
.....

.....

.....

b. Hristiyan Felsefesinin Temel Problemleri

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıllar arasında Hristiyan felsefesinde kötülük, Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, tümeller ve irade özgürlüğü üzerinde durulan başlıca problemlerdir (Şema 2.3).

Şema 2.3

• Kötülük Problemi

Kötülük probleminin tartışılmasında temel soru şudur: “Tanrı her şeyin nedeni ise Tanrı tarafından yaratılmış olan dünyada kötülüğün varlığı nasıl açıklanabilir?” Bu soruya karşı Augustinus’un görüşleri dikkat çeker. Ona göre Tanrı, tüm kötülükleri önleyecek kadar güçlüdür ancak kötülüğün varlığı, doğrudan ona bağlanamaz. Ahlaki kötülük bireylerin seçimlerinin bir sonucudur. Tanrı, insana özgür irade vermiştir. **Augustinus**, özgür iradeye sahip olmanın iyi olduğunu düşünmüştür. Ona göre özgür irade bireyin ahlaki davranmasına izin verir. Ne var ki özgür iradeye sahip olmanın bir sonucu da bireyin kötülük yapmaya karar verebilmesidir. Augustinus’a göre Tanrı, insanları kötü karşısında daima iyiyi seçmeye programlasaydı bireyler, herhangi bir kötülük yapamazdı. Bunun sonucunda birey gerçekten özgür olamaz ve yapacaklarına karar verirken aklını kullanamazdı.

• Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi

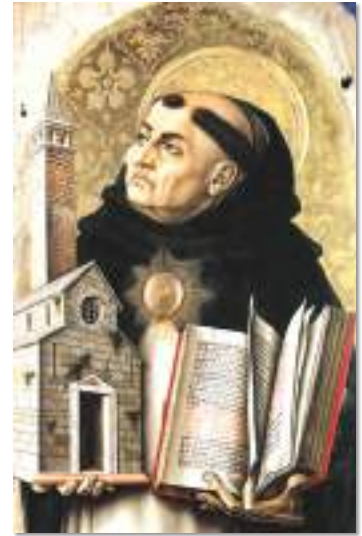
Hristiyan felsefesinde Tanrı'nın varlığının kanıtlanması problemi üzerine üç temel yaklaşım vardır. Bunlar ontolojik, kozmolojik ve teleolojik yaklaşımlardır.

Ontolojik yaklaşım

Platon’un tümel kavramları gerçek varlıklar olarak ele aldığı yaklaşımdan hareketle Tanrı'nın varlığına dair ontolojik bir kanıtlama yöntemini esas alır. Bu yöntemle göre Tanrı, onun varlığından kuşku duyan insanlar da dâhil olmak üzere tüm insanların zihninde bir karşılığa sahiptir. İnsan zihninde Tanrı kavramı olduğuna göre o en yetkin varlıktır ve en yetkin varlık olduğuna göre de var olma sıfatını içinde barındırır. O hâlde Tanrı vardır.

Kozmolojik yaklaşım

İçinde yaşadığımız dünyanın birtakım genel özelliklerinden hareket etmiş olan Aquinalı Thomas’a göre (Görsel 2.5), hareket hâlinde olan her şey bir başka şey tarafından hareket ettirilir. Ancak bu durum mantıkça sonsuza kadar geri götürülemez. Dolayısıyla bir ilk hareket ettirici neden gerekir. İşte evrendeki değişim ve hareket olgusunun gösterdiği ilk hareket ettirici neden Tanrı’dır.

Görsel 2.5: Aquinalı Thomas (temsili)

Teleolojik yaklaşım

Teleolojik kanıt, evrenden hareketle Tanrı’ya giden bir yaklaşımı içerir. Buna göre evrendeki düzen belli amaçlara hizmet etmekte ve evrende yaşamın sürmesini sağlamaktadır. Bu düzen ve amaç kendi kendine ortaya çıkamaz. O hâlde, evrene düzen ve amaç veren bir gücün veya bilincin varlığının olması gerekir. Bu varlık da Tanrı’dır.

• Tümeller Problemi

Tümeller problemi, Orta ağ felsefesinde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Tümel, istisna kabul edilmeden bir sınıfın bütün yeleri için geçerli olan bir durumu ifade eder. Bir başka deyişle tümel, belli bir sınıfın tüm bireylerini içine alan genel kavramları işaret etmek için kullanılır. Tümeller problemini tartışmış ve bu konuda farklı görüşler geliştirmiş üç temel felsefe yaklaşımı; kavram realizmi, adcılık (nominalizm) ve kavramcılıktır (konseptalizm).

Etkileşimli
İçerik

Kavram realizmi, Orta ağ felsefesinde tümel ya da genel kavramların bireylerden ve tekil varlıklardan daha yüksek bir varlık olduğunu savunan yaklaşımı ifade eder. **Aziz Augustinus**, Platon'dan hareketle bu görüşü savunmuş ve geliştirmiştir. Ancak ona göre tümeller, Platon'da olduğu gibi tikellerden ayrı ve bağımsız bir biçimde var olan idealar değil, Tanrı'nın zihnindeki idelerdir.

Adcılık (nominalizm) yaklaşımına göre tümeller nihai ve en yüksek gerçeklikler değil, sadece adlardır. Tümeller yalnızca dilsel ya da sözel bir niteliğe sahiptir. Latince "nomen" ad anlamına geldiğinden bu görüş nominalizm olarak adlandırılmıştır. **Ockhamlı William**'ın (Okamlı Vilyım) temsilcisi olduğu bu görüş ayrı bir tümeller dünyasını varsaymanın gereksizliğini savunmuştur.

Kavramcılık (konseptalizm) yaklaşımı, öncelikle "Kavramlar zihin tarafından nasıl oluşturulur?" ve "Deneyimin tekil verilerinden hareketle oluşturulan kavramlar nasıl olup da genel olabilir?" sorularını yanıtlamaya çalışmıştır. Tmelleri tanrısal açıklamalardan ayıran bu yaklaşım, kavram realizmi ile adcılığın sentezini yapmıştır. Kavramcılık, tümellerin tekil varlıklarda onların zleri olarak var olduğunu, onlardan ayrı biçimde var olmadığını fakat zihnin bu zleri tekil varlıklardan soyutlayarak onlar için kavramlar yarattığını savunur. Diğer bir deyişle tümeller, tekil ya da bireysel varlıklar tarafından paylaşılan ortak niteliğin duyu deneyi sayesinde zihin tarafından soyutlanması suretiyle oluşturulan kavramlar ya da idelerdir. Bu yaklaşımın önemli temsilcisi **Aquinalı Thomas**'tır.

• İrade zgrlğ Problemi

Hristiyan felsefesinde Tanrı'nın "her şeyi bilmek" zelliği ile insanın "zgr irade"si arasındaki ilişki, tartışılan bir başka problemi oluşturmuştur. Tanrı'nın insan hayatında olan ve olabilecek her şeyi bilmesinin zgr iradeye imkân tanıyıp tanımadığı sıklıkla tartışılmıştır.

Augustinus'a göre "ilk günah"ı işleyen ilk insanın -dem'in- mirasçısı olan insanoğlu, günah işlemek veya işlememek konusunda özgürdür. Tanrı, insanın ne yapıp ne yapmayacağını önceden bilmektedir. Tanrı, zgrlğ en ufak derecede bile sınırlamak istememekte ancak her bireyin ne yaşayacağını bilmektedir. Hiçbir bireyin bu konu hakkında şikyet etme hakkı bulunmamaktadır. Eğer insan, Tanrı'yı gerçekten seviyorsa ve iyilik düşüncesine sahipse yeniden kurtuluşa ulaşacaktır.

Aquinalı Thomas'a göre insan, akıl aracılığı ile doğrunun ne olduğunu bilebilir. Bu durum Tanrı'nın her şeyi önceden bilmesi ile uyumludur. Tanrı, insanı seçeceği eylem konusunda serbest bırakmış fakat onun ne yapacağını da bilmektir. Ona göre Tanrı'nın önceden bilmesi, kadercilik (fatalizm) ile aynı şey değildir. Çünkü kadercilik belirlenmiş bir hayat içinde bir rol yapmaktan ibaret gibi görünmektedir. Oysa insan, hayatını akıl yoluyla aldığı kararlara şekillendirmektedir.

B. İSLAM FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ

İslam felsefesi, MS 7. yüzyıl-12. yüzyıl arasında İslam dininin hâkim olduğu geniş bir coğrafyada yaşamış Müslüman filozofların ortaya koydukları felsefi düşüncenin genel adıdır. İslam felsefesinin içinde çok çeşitli felsefe akımları ve bunların öğretileri bulunur. İslam felsefesi başlığı altında ele alınan ve birbirinden çok farklı özelliklere sahip bu zengin düşünce birikiminin ortak özelliği, tarihsel ve kültürel olarak İslam medeniyeti içinde yer alan düşünürlerce geliştirilmiş olmasıdır. İslam felsefesinin temel kaynakları başta **Kur'an-ı Kerim** olmak üzere **hadis** ve **İlk Çağ Yunan felsefesidir**.

İslam felsefesinin ilk ve en önemli kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Öte yandan İslam peygamberi Hz. Muhammed'in sözlerini ve eylemlerini tespit, nakil ve anlamaya yönelik bir ilim olarak hadis de İslam felsefesinin temel kaynaklarından. Pek çok İslam filozofunun eserinde doğrudan Kur'an-ı Kerim ayetlerine ve hadis kaynaklarına atıflar yapılmıştır.

İslam felsefesinin Kur'an-ı Kerim ve hadis dışındaki diğer kaynağı Yunan felsefesidir. Başta İbn Sînâ, Fârâbî ve İbn Rüşd olmak üzere çok sayıda İslam filozofu, felsefi problemlere bir çözüm getirmek için ihtiyaç duydukları kavramsal araçları ve temel argümanları Yunan felsefesinden elde etmişlerdir. Bununla birlikte İslam felsefesi sadece Yunan felsefesinden beslenen Hristiyan felsefesinden farklı olarak Doğu'yla Batı felsefesinin kesiştiği bir merkezde gelişmiştir. Başka bir deyişle kültürel mirasında sadece Yunan felsefesi bulunan Hristiyan felsefesinin aksine İslam felsefesi, Doğu bilgeliğinin mirasından da faydalanmıştır. İslam felsefesinin Yunan felsefesi dışındaki diğer kültürel kaynakları Hindistan, İran, Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinin düşünce birikimidir.

Hristiyan Avrupa felsefesinden bağımsız olarak gelişen İslam felsefesi, özellikle 10-12. yüzyıllar arasında önemli sayılabilecek felsefe faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu felsefe, İlk Çağ Yunan felsefesiyle skolastik felsefenin özellikle son dönemi arasında bir köprü olma işlevi görmüştür. İslam filozofları, yapılan çeviri faaliyetleri sayesinde başta bilim ve felsefe olmak üzere Yunan düşünce mirasını devralmış ve bu mirasa özgün katkılarda bulunmuşlardır. 13. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan ilk Rönesans faaliyetleri üzerinde İslam filozoflarının (Görsel 2.6) eserlerinin Latinceye çevrilmesinin etkisi büyüktür.

Görsel 2.6: Zamanın Hazine, Syed Sadequain (Seyid Sadıkın) (1930-1987), SBP Müzesi, Karaçi, Pakistan

İslam felsefesinde üç temel felsefe yaklaşımından söz edilebilir: Tabîyyât felsefesi, meşşâilîk felsefesi ve işrâkîlik felsefesi. **Tabîyyât felsefesi**, felsefeyle doğa bilimleri arasında ilişki kurmaya

çalışmıştır. **Meşşâilik felsefesi**, Aristoteles'in düşüncesiyle İslam felsefesini ilişkilendirmiştir. **İşrâkilik felsefesi** ise İslam, Yunan ve Doğu felsefelerini bir araya getirmeye çalışmıştır.

a. İslam Felsefesinin Temel Özellikleri

- ♦ İlk ve en önemli kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. İslam felsefesi; ilkelerini, ilhamını, meşgul olduğu konu ve problemlerin çoğunu Kur'an'dan elde eder. Bu bakımdan İslami bir felsefedir.
- ♦ Kur'an-ı Kerim ve hadisten sonraki önemli kaynağı İlk Çağ Yunan felsefesidir. Pek çok İslam filozofu, karşı karşıya kaldıkları felsefi problemlere bir çözüm getirmek için ihtiyaç duydukları kavramsal araçları, ana ilkeleri ve temel argümanları Yunan felsefesinden temin etmişlerdir.
- ♦ Tek bir felsefi öğretilerden oluşmaz, farklı felsefe akımlarını kapsar. Farklı felsefe tasavvurlarını kuşatan çok yönlü bir fikir dünyasına sahiptir.
- ♦ Çeviri faaliyetleri sayesinde Batı felsefesini etkilemiştir. İslam filozoflarının eserlerinin Batı dillerine çevrilmesi Batı felsefesinin Yunan felsefesini yeniden keşfetmesini sağlamıştır.
- ♦ Bilgi, varlık, ahlak, siyaset, ruh ve ölümden sonrasına ait problemler üzerinde durulmuştur.

► Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız.

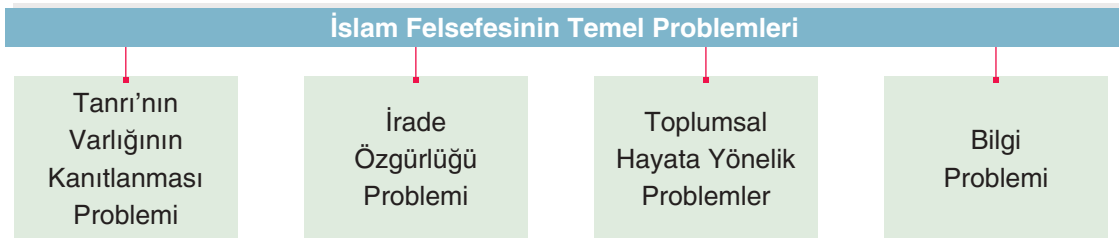
İslam medeniyeti, Orta Çağ düşüncesinin aydınlık yüzüdür. el-Kindî ile başlayan ve Fârâbî'yle zirveye ulaştığı söylenebilecek olan İslam düşüncesi, 9. yüzyıl-12. yüzyılda felsefede ve bilimde aydınlanma dönemi olarak görülebilecek bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu dönemde bilimsel faaliyetler, başta matematik ve tıp olmak üzere çağının en ileri düzeyine ulaşmıştır. Hristiyan medeniyetinin Orta Çağ'ın skolastik bakışını aşmasında, İslam düşünürlerinin ortaya koyduğu bilimsel ve felsefi eserler oldukça etkili olmuştur. İbn Sînâ'nın tıp kitabı Avrupa üniversitelerinde beş asır boyunca temel kaynakların başında gelmiş, Harezmi'nin parlak matematik çalışmaları ise Avrupa'nın bu alandaki bilgisini değiştirmesinde etkili olmuştur. Yine bu dönemde Hristiyan kilisesinin baskısı ve sansürüyle tanınmaz hâle getirilen İlk Çağ Yunan düşünürlerinin fikirleri, İslam düşünürlerinin orijinal felsefe metinlerine dair yazdıkları açıklayıcı şerhlerin katkısıyla Hristiyan düşüncesine aktarılabilmıştır.

(Kısaltılmıştır.)

➡ **İslam felsefesi döneminin Avrupa felsefesi üzerindeki başlıca etkilerini defterinize yazınız.**

b. İslam Felsefesinin Temel Problemleri

İslam felsefesinde ele alınan temel felsefi problemler Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, irade özgürlüğü, toplumsal hayat ve bilgi problemleridir (Şema 2.4).

Şema 2.4

• Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi

el-Kindî Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için **hudûs** deliline başvurmuş ve âlemin **hadis** olduğu görüşünden hareket etmiştir. Evrenin hadis olması demek, sonradan olması demektir. Ona göre evren **kadim** olsaydı bilfiil gerçekleşmezdi. Kadim olan; ezelî olandır, başlangıcı olmayandır. Âlem sonradan olma ise yokluktan var edilmiştir. Demek ki zamanın bir başlangıcı vardır. O hâlde cismi, hareketi ve zamanı var eden bir yaratıcı sebep vardır. el-Kindî'ye göre bu da Allah'ın varlığını ortaya koyar.

Fârâbî Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya yönelik üç farklı yol geliştirmiştir. Birincisi evreni var eden bir **etken sebep** olduğu gerçeğidir. Bu sebep, varlıkların en üstünü ve en önce olanıdır. Onu var eden diğer bir sebep yoktur. O, sebeplerin sebebidir. Her sebebin bir başka sebebi olması gerekir ve buna göre sonsuza kadar sebepler bulmak imkânsızdır. O hâlde bir ilk ve etken sebebin varlığını kabul etmek gerekir. Bu da bizi Allah'a götürür. Fârâbî ikinci olarak âlemdeki hareket ve hareket ettirici olgulardan yola çıkar. Ona göre hareket varsa bir de **hareket ettirici** (muharrik) vardır. Bir hareketi doğuran hareket ettirici kuvvetler bulunsa bile bir son hareket ettiriciye varmak zorunluluğu vardır. Her şeye ilk hareketi veren bu son hareket ettirici Allah'tır. Üçüncü olarak varlık felsefesinden yola çıkar. Ona göre **Vâcib'ül Vücûd** (Zorunlu Varlık) olan Tanrı, kaçınılmaz olarak vardır; onun var olması için sebep aranmaz. Onun varlığı başka bir şeyle var olmaz. O, eşyanın var olma sebebidir. Mümkün'ül Vücûd (Mümkün Varlık) ise var olmak için bir sebebe ihtiyacı olan varlıkları işaret eder. Bu varlıkların var olma sebebi ise Allah'tır.

Gazâlî'ye göre **sezgi** insanı Tanrı'nın varlığına inandıran bir güçtür. Gazâlî, *Kimya-yı Saâdet* adlı eserinde "Allah'ı tanımak ve onun huzurunun güzelliğini müşahade etmek kalbin sıfatıdır." demiştir. O, böylece kalple Allah'ın varlığının tanınacağını ifade etmek istemiştir. Gazâlî *al-Munkiz Min ad-Dalâl* adlı eserinde "Allah'ın kalbine attığı bir nurla şüpheden kurtulduğunu" söylemiştir. Gazâlî bütün bu açıklamalarıyla sezgi gücüne dayanarak **imanı** ve özellikle Allah'ın varlığını kabul ettiğini anlatmak istemiştir. İkinci olarak insanın kendi varlığının Allah'ın varlığına delil olduğunu belirtmiştir. Ona göre insan, bir an düşünceye dalsa kendi varlığını anlar. İnsan var olunca onu yaratan bir Allah'ın da var olması gerekir. "Ben düşünüyorum, o hâlde varım. Ben var olunca beni yaratan da vardır." diyerek Allah'ın varlığını ifade etmiştir.

İbn Rüşd Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya yönelik görüşünü başlıca iki yolla açıklamaktadır. Bunlar; inayet (ihسان, lütuf) ve ihtira (var olma, türetme) delilleridir. **İnayet delili** dünyada bulunan bütün varlıkların insanın varlığına uygun olması fikrine dayanır. Ona göre bu uygunluk bir amaç ve irade sahibi fail yani Allah tarafından yapılmıştır. Bu sonuç zorunlu olarak çıkmaktadır. Çünkü böyle bir uygunluğun tesadüfen çıkması mümkün değildir. **İhtira delili** ise her yapılan şeyin bir yapıcısının olduğu fikrine dayanır. Buna göre evrenin varlığı onu yaratan bir gücün varlığına işaret eder, bu da Allah'tır. Allah'ın varlığını doğru bir bilgiyle bilmek isteyen kimse, varlıkların gerçekliğini bilmeye çalışmalıdır.

• İrade Özgürlüğü Problemi

İslam felsefecileri insanın irade özgürlüğü problemine ait bazı soruların üzerinde durmuş ve bu sorulara cevap aramıştır. Üzerinde durulan sorulardan bazıları şunlardır: "Allah'ın mutlak iradesi karşısında insan iradesine yer var mıdır?", "Allah'ın mutlak iradesi her şeyi kuşatıyorsa insanın irade hürriyetinden bahsedilebilir mi?", "Allah, insanın irade ve eylemlerinin de yaratıcısı mıdır?", "İnsan için mutlak bir özgürlük söz konusu mudur?".

İslam felsefesi tarihinde irade özgürlüğü konusunda yapılan tartışmalarda birbirinden farklı iki temel görüş ortaya çıkmıştır. İlki, Allah'ın mutlak iradesi karşısında insanı irade sahibi olmayan bir varlık olarak gören **Cebriyye** kelamcılarının görüşüdür. **Mu'tezile** ve diğer kelamcılar ise Allah'ın mutlak iradesine karşın insanın eylemlerinde özgür olduğu görüşünü savunmuşlardır.

• Toplumsal Hayata Yönelik Problemler

İslam felsefesinde toplumsal hayatı konu edinen düşünürler içinde Fârâbî ve İbn Haldun öne çıkar. Fârâbî bu konudaki görüşlerini *el-Medînetü'l Fâzıla (Erdemli Şehir)*, İbn Haldun ise *Mukaddime (Giriş)* adlı eserinde açıklamıştır.

Fârâbî *el-Medînetü'l Fâzıla* adlı eserinde ideal toplumsal hayatı ve devlet fikrini ele almıştır. Fârâbî insan topluluklarını ihtiyaç, iş bölümü, dayanışma ve ahlaki erdemleri gerçekleştirme gibi ölçütlere göre insan topluluklarını gelişmiş ve gelişmemiş olarak ikiye ayırır. Gelişmiş olanları küçük (şehir), orta (devlet) ve büyük (birleşik devletler) olmak üzere üç grupta inceler. Gelişmemiş olanlar ise aile, sokak, mahalle ve köy topluluklarıdır. Ahlaki erdemlere bağlılık açısından devlet şekillerini erdemli olan ve olmayan diye iki kategoriye ayıran Fârâbî'ye göre erdemli devletin sadece bir şekli bulunmaktadır. Bu da ahlaki erdemleri ilke edinmiş, iş bölümü ve sosyal dayanışmanın en mükemmel düzeyde gerçekleştiği, hukukun ve sosyal adaletin tam olarak uygulandığı, bilgelerin başkan olduğu bir devlettir.

İbn Haldun farklı ülkelerin toplum düzenini, insanların gelenek ve göreneklerini, yaşayış biçimlerini incelemiş; toplumlar arasındaki farklılıkların nedenini sorgulamış, çalışmalarında gözlem yöntemini esas almıştır. Tarih ve sosyoloji bilimlerinin öncülerinden sayılan İbn Haldun'un toplum ve siyaset yaşamı üzerine en ünlü eseri *Mukaddime*'dir. İbn Haldun, bu eserinde devletin insanların birbirine ihtiyaç duymaları nedeniyle doğal olarak meydana geldiğini belirtir. Devletleri organizmalara benzeterek onların da doğuş, gelişme, gerileme ve çöküş dönemlerinin olduğunu belirtmiştir.

Mukaddime'de **umran** dediği toplumun dayandığı esasları ele alan İbn Haldun, bu esasları; asabiyet, coğrafya ve nübüvvet olarak sıralamıştır. Asabiyet, insanların hayatta kalmalarının ön şartı olan her türlü dayanışmayı ifade eder. Coğrafya, insanların içine doğdukları, kendisiyle zorunlu biçimde irtibat hâlinde bulundukları ve bu sebeple tesirine maruz kalarak kendi varoluşlarını bu etki çerçevesinde sürdürdükleri fiziki çevreyi ifade eder. Nübüvvet ise Allah'ın iradesiyle düzeni sağlamanı ve toplumlara peygamberler göndermesini ifade eder.

• Bilgi Problemi

İslam felsefesinde bilgi problemi üzerinde duran ve farklı yaklaşımları temsil eden iki önemli filozof İbn Sînâ ve Gazâlî'dir.

İbn Sînâ'ya göre bilgi, nesnelerle kurulan deneysel bir ilişkiyle başlar. Bilginin geliştirilmesi süreci nesnelerden tümel kavramların soyutlanmasıyla devam eder. Bilgilenme süreci akıl yürütme yoluyla gelişir. İbn Sînâ insan aklını temelde teorik akıl ve pratik akıl olarak ikiye ayırır. **Teorik akıl** bir bütün olarak insanı, insanın nihai amacı ile ilgili olarak değişmez hakikatleri ve âlemi kavramaya yönelir. Teorik aklın bunu yapabilmesi için duyulardan ve pratik akıldan yardım alması gerekir. **Pratik akıl**, gözlem ve deney ile nesnel dünyanın bilgilerinin kazanılmasını sağlamaya yöneliktir.

Gazâlî’nin “Kendime şöyle dedim: Benim istediğim, her şeyin gerçek yüzünü öğrenmektir. Öyleyse önce bilginin gerçek yüzünün ne olduğunu öğrenmekle işe başlamam gerekir.” sözü onun bilgi problemine verdiği önemi gösterir. Gazâlî, bilgi problemine dair görüşlerini geliştirmeye eşyanın gerçek mahiyetinin ne olduğunu sorarak başlar ve bu konuda kesin bilgiye ulaşmayı amaçlar. Kendinden önce gelen, özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ tarafından temsil edilen rasyonalist düşünce geleneğini eleştirerek görüşlerini geliştiren Gazâlî, aklın kesin bilgiye ulaşamayacağı sonucuna varır. Ona göre hakikate ancak sezgiyle ulaşılabilir. Bu bilgi, insan kalbine manevi bir hissiyat olarak iner. Kalbin kendisini manevi bir töz olarak görür. Duyusal ve akılsal bilginin karşısına sezgisel bilgiyi ve bu bilgiyi elde etmede **kalp gözü** kavramını koyar.

C. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDE İNANÇ İLE AKIL İLİŞKİSİ

“İnanç ile akıl ilişkisi” problemi, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin temel problemlerinden biridir. Akıl; insandaki soyutlama, kavrama, bağlantı kurma, düşünme gibi yetileri ifade eder ve daha çok felsefe alanıyla ilişkilendirilir. İnanç ise bir bilgiye ya da düşünceye gönülden bağlı bulunmayı ifade eder ve daha çok din alanıyla ilişkilendirilir. İnanç-akıl ilişkisi ile ilgili yaklaşımları bakımından Hristiyan ve İslam felsefesi arasında benzerlikler olduğu kadar ayırıcı özellikler de bulunur. Her iki felsefe geleneğinin inanç ile akıl ilişkisi üzerine yaklaşımları, karşılaştırmalı bir biçimde incelenmelidir.

a. Hristiyan Felsefesinde İnanç ile Akıl İlişkisi

Hristiyan felsefesinde inanç ile akıl problemi üzerinde duran başlıca yaklaşımlar ve bunlarla ilgili düşünürlerin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Akıl almaz olduğu için inanıyorum.	Tertullianus , Patristik Felsefe Dönemi’nin ilk önemli düşünürüdür. Onun inanç ile akıl ilişkisi konusundaki görüşleri “Akıl almaz olduğu için inanıyorum.” sözüyle özetlenebilir. Ona göre inanç öğretileri o kadar akıl almaz ve olağanüstüdür ki insanlar, inanmaları için ikna edici nedenler olmasaydı bu öğretileri kabul etmezlerdi.
Anlayabilmek için inanıyorum.	Clemens , inanç ile akıl ilişkisi konusunda “Anlayabilmek için inanıyorum.” sözüyle ifade edilen tavrın ilk temsilcisidir. Ona göre akıl ve felsefe, bilgeliği tüm kavim ve uluslar için parlayan Tanrı’nın inayetinin bir lütfudur. Bununla birlikte Clemens, akıl ve felsefeyi inanç için bir hazırlık olarak görmüştür. Ona göre akıl ve felsefe dinin anlaşılmasına katkıda bulunacak bir yardımcıdır. Augustinus, inanç ile akıl ilişkisi konusunda “Anlayabilmek için inanıyorum.” görüşünü benimsemiştir. Hristiyan dininin temel öğretilerini temellendirebilmek için Platon felsefesinden yararlanmıştır. İnancı temel alan Augustinus’a göre aklın görevi, inanç yoluyla bilinen şeylerin tanrısal vahiy temeli üzerinde açıklanması ve aydınlığa kavuşturulmasıdır.
İnanmak için biliyorum.	Aquinalı Thomas , daha önceki skolastik düşünürlerin “Anlayabilmek için inanıyorum.” ilkesini “İnanmak için biliyorum.” biçiminde değiştirmiştir. Onun için “inanma” ve “bilme” örtüşemez ancak birbirini kısmen karşılayabilir. Aquinalı Thomas önce teolojiyle felsefe arasında bir ayırım yapmıştır. Bu ayırım çerçevesinde felsefenin aklın yardımıyla kanıtlanabilenlerin meydana getirdiği alana, teolojinin ise inanca dayanan hakikatlerin sahasına karşılık geldiği söylenebilir. Bu ikisi ona göre birbirinden kesin olarak ayrılmalıdır çünkü inancın akıl alanında, aklın da inanç alanında yapabileceği bir şey yoktur.

b. İslam Felsefesinde İnanç ile Akıl İlişkisi

İslam felsefesinde kelimelerin temel amaçları, İslam'ın inanç ilkelerini Kur'an'dan tespit etmek, bunları akıl yoluyla temellendirip açıklayarak diğer dünya görüşlerine karşı savunmak olmuştur. Bu amaçların belirlenmesinde İslam vahyinin akla ve aklın işlevselliğine yönelik olduğu vurgusu önemli rol oynamıştır. Bu nedenle İslam düşünürleri ve kelimacıları çok erken dönemlerden itibaren inancın ve vahyin akla uygun felsefi ifadesini geliştirmeyi temel bir hedef olarak görmüşlerdir.

İslam teoloji geleneğinde, inanç ile akıl ilişkisini açıklamada genel anlamda nakil (haber), akıl ve kalp temelli olmak üzere üç tür kelam yaklaşımından söz edilebilir.

Nakilci yaklaşım	Bu yaklaşımda “nas” insan aklına alternatif bir bilgi ve bilgi kaynağı olarak düşünülmüştür. Nas , İslam teolojisinde anlamı açık ve meydanda olan ayetikerîme ve hadisîşeriflerdir. Nakilci eğilime göre akıl, dinî konularda görüş ortaya koyamaz. İnançla ilgili konuları tartışmada en ideali aşırılığa kaçmamak, hatta susmak ve görüş bildirmemektir.
Akıl merkezli yaklaşım	Bu yaklaşıma göre gerçek bir inanç, öncelikle insanları ikna edecek aklı kanıt ı sahip olmalı ve öğrenilen objektif hakikatin açık kanıtları ortaya konmalıdır. Bu düşünürler aklın vahiyle birlikte ahlaki hakikatin kaynağı olduğunu, İslam'ın temel inançlarının ancak akılla kavranabileceğini savunmuştur.
Kalp fiilleri yaklaşımı	Bu yaklaşım, inancın kalp fiillerinden (iradeye dayalı davranışlardan) oluştuğu görüşünü benimser. Bu tez, ağırlıklı olarak inancın duygu ve ahlak boyutunu göz ardı eden yaklaşımlara karşı geliştirilmiştir.

Uygulama

Aşağıdaki metni okuyarak verilen soruları cevaplayınız. Cevapları defterinize yazınız.

İslam dininin akletmeye, düşünmeye, bilmeye yönelik özel ve öncelikli vurgusu onun en önemli niteliklerinden biridir. Pek çok ayet, insanı çeşitli nesne ve olgular üzerinde gözlem yapmaya, bunlardan elde edilen veriler üzerinde düşünüp aklederek doğru sonuçlara varmaya yönlendirmektedir. İslam dini, muhataplarına sadece belirli verileri sunmakla yetinmemekte, aksine onlardan bu verilerin gerçekliğini zihni yetenekleriyle tahkik edip bizzat akletmek suretiyle kendilerine sunulan hakikate varmalarını istemektedir. Elbette İslam, muhataplarından kendinin Allah katından indirilmiş hak bir kitap olduğuna şüphesiz iman etmelerini ve ona uymalarını istemektedir. Ama o, gerçek bir imanın körce ve dogmatik bir biçimde değil, aksine akla, kanıt ve bilgiye dayalı olarak gerçekleşmesini talep etmektedir.

Akla, kesin kanıt ve bilgiye dayalı bir inancı öngören İslam dini, belirli merci ve otoritelere körü körüne uymayı reddederek kendisini de sorgulamaya açmakta ve aynı zamanda dinî bilginin aktarıcısı olan peygamber ve Kur'an-ı Kerim'in de doğru ve hak olup olmadığını düşünmeye ve araştırmaya çağırmaktadır.

(Kısaltılmıştır.)

➡ **Metne göre İslam dini, genel olarak inanç ile akıl ilişkisi problemine nasıl yaklaşmaktadır?**

➡ **Metne göre İslam dininin “otoritelere körü körüne uyma” konusundaki tutumu nasıldır?**

Ç. 8. YÜZYIL-12. YÜZYIL ÇEVİRİ FAALİYETLERİNİN FELSEFEYE ETKİSİ

Çeviri faaliyetleri denildiğinde medeniyetlerin ve kültürlerin karşılaşp temas kurlmaları sırasında birer birikim ürünü olan eserlerin aktarılması anlaşılır. İnsanlık tarihinde üç önemli kültür etkileşimi, buna bağılı olarak da üç büyük çeviri faaliyeti görölmüştür. **Bunlardan ilki** MÖ 6. yüzyıl-MÖ 4. yüzyıl arasında Fenikeliler ve Mısırlılar gibi medeniyetlerden Yunancaya çevirilerin yapıldığı, böylece özgün bir düşünce ve bilim atmosferinin meydana geldiği dönemdir. **İkincisi** 8. yüzyıl-10. yüzyıl arasında Pehlevice, Süryanice ve Yunancadan Arapçaya yapılan çevirilerdir. **Üçüncüsü** ise 12. yüzyılda Avrupalıların Arapça kitaplar başta olmak üzere Doğu medeniyetlerinin eserlerini Batı dillerine aktardıkları dönemdir. Her üç çeviri hareketinde de önce kültürlerarası etkileşim, ardından çeviri faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu süreç çeviri merkezlerinin bulunduğu şehirlerin kültürel hayatını zenginleştirmiştir. Sistemli ve kurumsal biçimde yapılan bu çeviri faaliyetleri, kültürler arası etkileşim ve bilgi aktarımı sağlamanın yanı sıra özgün felsefi düşüncelerin geliştirilmesinde etkili olmuştur.

a. 8. Yüzyıl-12. Yüzyıl Çeviri Faaliyetlerinin İslam Felsefesine Etkisi

İslam felsefesi tarihi bakımından çeviri faaliyetleri denildiğinde köklü medeniyetlerin eserlerinin, özellikle 8. yüzyıl-10. yüzyıl arasında İslam'ın medeniyet dili olan Arapçaya aktarılması akla gelir.

İslam medeniyeti 7. yüzyıldan itibaren hızla ilerlemiş, zamanla farklı coğrafyalara ulaşmış ve ulaştığı yerlerde farklı medeniyetlerle karşılaşmıştır. Orta Doğu'da Mısır, Suriye ve Babil; Asya'da Merv ve Hırasan gibi pek çok önemli bölge Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir. Buralarda özellikle **İskenderiye, Antakya, Harran, Urfa, Nusaybin, Kınnesrin ve Cündişâpûr** gibi kültür merkezlerinde çok sayıda Hristiyan ve Yahudi din adamı ile düşünür yaşamaktaydı. Bu şehirler o dönemde felsefe ve teolojinin Yunanca öğretildiği en önemli merkezler olmuştur. Bu kültür merkezlerindeki medeniyet birikimiyle etkileşime giren Müslümanlar, zamanla bunları öğrenmeye ve Arapçaya tercüme etmeye başlamışlardır.

Abbasilerin (750-1258) ilk dönemlerinde çeviri faaliyetleri sistematik biçimde gerçekleştirilmiştir. 762 yılında Abbasiler tarafından kurulan Bağdat; 8. yüzyıl-12. yüzyıl arasında Hintçe, Pehlevice, Süryanice ve Yunanca metinlerin Arapçaya çevrildiği bir merkez hâline gelmiştir. Abbasiler Dönemi'nde Bağdat'ta tercüme bürosu ve kütüphane olarak kurulan **Beytül-Hikmen** (Görsel 2.7) zamanla fiziki şartları ile işlevselliği gelişmiştir. Aristoteles'in *Organon*, Porphyrius'un (Porfiros) *İsagoji* eserleri gibi önemli metin çevirilerinin yapıldığı bir bilim ve felsefe akademisi hâline gelmiştir. Bu çalışmalar içinde özellikle Plotinos'un sudûr nazariyesi ve Aristoteles'in mantık görüşleri İslam filozoflarını oldukça etkilemiştir.

Görsel 2.7: *Beytül Hikme (temsili), İslam dünyasının önemli bir eğitim kurumu olmuştur.*

Bağdat'ın yanı sıra pek çok kültür merkezinde gerçekleştirilen çeviri ve eğitim faaliyetleri sayesinde başta Aristoteles olmak üzere Yunan felsefesinin en önemli düşünürlerinin eserleri ile Hint ve İran'ın düşünsel mirası İslam dünyasına geçmiştir. Bu durum, İslam düşünürlerinin teolojik ve felsefi tartışmalara yönelik görüşlerini geliştirmelerinde ve düşüncelerini sistemli biçimde temellendirmelerinde İlk Çağ'ın düşünce mirasından yararlanmalarını sağlamıştır.

b. 8. Yüzyıl-12. Yüzyıl Çeviri Faaliyetlerinin Batı Felsefesine Etkisi

8. yüzyıl-12. yüzyıl arasında **Endülüs** ve çevresi, Avrupa'daki çeviri faaliyetlerinin merkezi ve bilimsel hareketliliğin beşiği olmuştur. İslam ile Hristiyan medeniyetleri arasındaki en uzun soluklu bağlantı, bu dönemde İspanya'da yapılan çevirilerle sağlanmıştır. Özellikle İspanya kilisesinin ve devlet yöneticilerinin teşvik ve desteğiyle İslam dünyasının bilimsel birikimi incelenmeye başlanmış ve ileri gelen rahiplerin öncülüğünde **çeviri büroları** (Görsel 2.9) kurulmuştur. Faaliyetlerine kilisenin öncülük ettiği ve Avrupa üniversitelerinin kuruluşuna önayak olacak olan bu tercüme bürolarında (Görsel 2.8) azımsanmayacak sayıda çevirmen görevlendirilmiştir. Bu tercüme bürolarında Hristiyan çevirmenlerle beraber Yahudi çevirmenler de görev almıştır.

Görsel 2.8: 12. yüzyıl Avrupa'sındaki en önemli çeviri merkezlerinden biri olan Toledo Katedrali, Toledo, İspanya

Çeviri faaliyetleri ile ilgili dikkati çeken bir diğer husus belirli bir grubun yoğun olarak bu faaliyetlerle ilgilenmesidir. Orta Doğu'da özellikle Süryaniler, İlk Çağ medeniyetlerinin birikimini, başta **Beytül-Hikme** olmak üzere, pek çok çeviri merkezindeki faaliyetlerle İslam medeniyetine aktarmada önemli rol üstlenmişlerdir. 10. yüzyıl-12. yüzyıl arasında Avrupa'da gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinde ise Yahudiler benzer bir rol almıştır. Bu çeviri faaliyetlerine ev sahipliği yapan İspanya ya da o dönemdeki adıyla Endülüs medeniyeti, İslam ile Avrupa medeniyetleri arasında yoğun bir etkileşimin kurulmasına aracılık etmiştir. Bu medeniyetin unsurlarından olan farklı inanç topluluklarının üyesi tercümanlar, yaptıkları çevirilerle İslam medeniyetinin düşünce birikimini Avrupa'ya aktarmada rol almışlardır. Bu çeviri faaliyetleri, Rönesans'ın alt yapısını oluşturmuştur. Aydınlanma Dönemi'nin filozof ve bilim insanları söz konusu çeviri döneminden ilham almıştır. Dolayısıyla bu çevirilerin modern Batı medeniyetinin köklerini oluşturan unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Görsel 2.9: Orta Çağ'da çeviri faaliyetlerini gösteren bir resim (temsili)

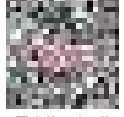
2.4. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Ey, iyiliklerin Tanrı'sı; sana döndür bizi, göster yüzünü, göster ki kurtuluşa erelim. Çünkü insan ruhu nereye dönerse dönsün sana dönmedikçe acılara çarpacaktır yüzünü. Güzelliklere dönmüş olsa bile fark etmez, bu güzellikler senin dışında ve kendi ruhu dışındaysa sadece acılara çarpacaktır yüzünü. Zaten sen olmasan bu güzelliklerin de hiçbirisi olamazdı. Bu güzellikler doğar ve batar, doğarken senden başlar ve öyle yükselir, yükselirler ta ki en mükemmel konumlarına gelene kadar. En mükemmel konumdayken de yaşlanır ve ölüp gider. Üstelik hepsi yaşlanmaz bile ama hepsi mutlaka ölür. Şu hâlde doğduklarında ve varoluşuna tutunduklarında olmaları gereken en mükemmel konuma ne kadar hızla çıkarlarsa yok olacakları konuma da o denli hızla iner. Bu onların doğasına yazılıdır. Bu yazıyı sen yazdın onlara çünkü hepsi bütünün birer parçasıdır. Bütün parçalar aynı anda var olmaz, bazıları gelir bazıları gider ve gelip gittikleri bu yolda parçaları oldukları bütünü oluşturur.

Etkileşimli
İçerik

İzin ver, bütün bunlardan dolayı ruhum sana şükretsün Tanrı'm, ey her şeyin yaratıcısı ama n'olur ruhum bütün bunlara tensel duyularımdan kaynaklanan sevgimle yapışmasın. Çünkü bu şeyler gidecekleri yere kadar gider ve sonra yok olur ama ruh bunlarla olmayı seçerse bunları sevip de huzuru bunlarda aramaya kalkarsa bunlar ölümcül arzularıyla onu paramparça edip bırakır. Bunların içinde ruhun dinleneceği hiçbir yer yoktur çünkü hiçbirisi kalıcı değildir, kaçıp gider, hiç tensel duyularımızla takılabilir miyiz peşlerine? Ya da hiç o an oldukları yerde bile onları tutabilir miyiz ellerimizle? Çünkü insanın tensel duyusu yavaş işler çünkü bu duyu etin ve kanın duyusudur, dolayısıyla kendi doğasıyla sınırlıdır. Sadece ne için yaratıldıysa ona hizmet eder, belli bir başlangıçtan belli bir sona doğru akıp giden gelip geçici şeyleri tutup yakalamaya gücü yetmez. Çünkü senin sözünle yaratılan her şeye senin sözün şöyle der: "Başlangıcınız da bende, sonunuz da."

Augustinus, İtiraflar, s. 115, 116.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Bu metindeki altı çizili cümle ontoloji (varlık felsefesi) bilgisine göre nasıl yorumlanabilir?

.....

.....

.....

.....

2. Bu metne göre Augustinus'un "Tanrı ve evren" ilişkisi üzerine görüşünün temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

Metin Analizi -2

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

İnsanın Topluluk ve Yardımlaşma İhtiyacı Hakkında

Şunu söyleyelim ki hayır nasıl arzu ve iradeyle elde edilirse kötülük de arzu ve iradeyle elde edilir. Dolayısıyla bir şehrin sınırları içindeki yardımlaşmanın kötü amaçlara doğru yönltilmesi de mümkündür. Fakat sakinlerinin ancak saadete erişmek maksadıyla yardımlaşmışları bir şehir, erdemli bir şehir olur. Onun içindir ki bütün şehirleri saadete erişmek maksadıyla el ele vererek çalışan bir millet de erdemli bir millettir, bütün milletleri saadete ulaşmak maksadıyla el birliğiyle çalışan bir dünya da erdemli bir dünya olur.

Erdemli Şehir Reisinin Meziyetleri Hakkında

Şehri teşkil eden unsurlar, yaradılıştaki çeşitli ve birbirlerinden üstün yapıdadır. Bunların arasında riyaset (başkanlık) vazifesini gören bir insanla mertebeye ona yakın başka kimseler bulunur. Bunların her biri, kendi kabiliyet ve melekelerini reisin gayelerine uygun bir surette kullanır. Riyaset vazifesi ise doğuşunda on iki meziyeti kendinde toplayan kimseye nasip olur.

- Vücudunun tam ve her uzvunun sağlıklı olması lazımdır ki vazifesini kolayca yapsın.
- Kendine söylenen her şeyi tabiatıyla iyi kavrayıp anlaması lazımdır.
- Hafızası kuvvetli olmalı ki anladığı, gördüğü, işittiği ve sezdiği her şeyi iyi bellesin ve unutmasın.
- Uyanık ve zeki olması lazımdır.
- Güzel konuşmayı bilmeli ki zihnindeki her şeyi açıkça izah etsin.
- Öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmesi, buna kendini kaptırmış olması lazımdır.
- Yemeye, içmeye ve hazlara düşkün olmaması ve tabiatıyla oyundan sakınması lazımdır.
- Doğruluğu ve doğruları sevmesi, yalandan ve yalancılardan nefret etmesi lazımdır.
- Ulu olması lazımdır ki utandırıcı şeylere düşmesin ve gümüşle altın gibi şeylere göz koymasın.
- Adaleti ve adalet ehlini sevmesi; istibdattan, zulümden ve zalimlerden nefret etmesi lazımdır.
- Anlayışlı olmalı ki kendisinden adalet istendiği zaman şiddet göstermesin, aksilik etmesin.
- Azim ve irade sahibi olmalı ki zaruri bulduğu şeyleri gerçekleştirmek hususunda cesaret gösterin.

Fârâbî, El-Medînetü'l Fâzıla (Erdemli Şehir), s. 80-89.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Fârâbî'nin toplumsal hayatla ilgili görüşlerinin hangi bakımdan evrensel bir değer taşıdığı söylenebilir?

.....

.....

.....

2. Fârâbî'nin siyasi hayatla ahlaki değerler arasında kurduğu ilişki nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

Metin Analizi -3

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Burada dolaşırken gösterişli, sevimli, muhteşem bir ihtiyar gördük. Ona yaklaşıncaya bize selam verdi, bizimle son derece güzel ve açık biçimde konuşmaya başladı.

— Adım sanım Yakzan (Uyanık) oğlu Hay'dır (Diri). İşim evrenleri gezmektir. Bu gezilerim nedeniyle bütün evrenin gerçekliğini kavramış, her nesneyi öğrenmiş bulunuyorum. Gezilerim ve öğrenmelerim sırasında yüzümü sürekli babama, Yakzan'a tutardım. O, bütün bilimlerin anahtarını elime vermiş, evrenlerin yollarını göstermiş olduğundan iklimlerin ufukları önümde açıldı, tümü bana bir anda göründü.

Sözümüz, kendinin yolculuğu sırasında gördüklerini sormaya gelmişti. Bu konuda gördüğü ülkeleri anlattıktan sonra şu açıklamayı yaptı:

— Bu ülkelerin sonunda, en ileride bir **ülke** daha vardır. Bugüne kadar o ülkenin ufkunu, sınırını bilmek kimseye nasip olmuş değildir. Gözle görülebilenlerin burada yeri yoktur. Burası ruhsal varlıkların, meleklerin yeridir. Buraya insan giremez. Kendinden aşağıda bulunan ülkelerin tümüne buyruklar, atamalar, belirlemeler buradan iner.

Yöneticileri ise bunların kat kat üstünde bir yüksekliktedir. Bunu bir asla, köke bağlayan hata eder. Onu övebileceğini, niteliklerini sayabileceğini sanan saçmalar. O, kendini niteleyenlerin nitelemelerinden üstündür. Onu anlatmada benzetme ve örnekleme yoluna başvuranlar da bu benzetme ve örneklemeyle ondan uzaklaşır. Onun güzelliği, bütün güzellikleri yok eder. Onun cömertliği, bütün eli açıklıkları hiç düzeyine indirir. Bu yöneticinin çevresinde bulunanlardan herhangi biri, bir an için kendini iyice görmek istese dehşete düşerek kamaşan gözlerini kapamak zorunda kalır.

Tıpkı güneş gibi... İnce bir bulut perdesi arkasına girdiği zaman görülebilir. Ama kendini perdesiz olarak gösterecek olursa görülemez. Işığı, kendi ışığına perde olur. Bu yöneticinin güzelliğini kendi adamlarından kıskanması söz konusu değildir. Kendinin güzellik ve parlaklığını göstermezlik etmez. O, güzelliğini gösteriyorsa da kimsede onu görme gücü yoktur.

*İbn Sînâ, Hay bin Yakzan (Yakzan oğlu Hay), s. 14-20.
(Kısaltılmıştır.)*

Sorular

1. Bu metinde geçen ve koyu harfle yazılan “ülke” kavramı, ontoloji (varlık felsefesi) bilgisine göre nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

.....

2. “Ufkunu, sınırını bilmenin kimseye nasip olmadığı ülkenin yöneticisi” ifadesi metinden hareketle ve ontoloji (varlık felsefesi) bilgisine göre nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

.....

Metin Analizi -4

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Gençliğimin baharından itibaren yani bûluğa erip henüz yirmi yaşına basmadan elli yaşımı aştığım bu ana gelinceye kadar engin denizlerin derinliklerine dalmaktan geri durmadım. O coşkulu denizlere çekingen korkaklar gibi değil, cesur kimselerin dalışı gibi daldım. Her zorluğun içine apansız girdim. Her fırcanın inanış ve düşüncelerini inceliyor, her grubun tuttuğu yolun inceliklerini ortaya çıkarmaya çalışıyordum. Araştırdığım fırkaların hak veya batıl, sünnete uygun veya bid'at sahibi olmaları konusunda bir ayırım yapmıyordum. Bâtınîlik yolunu tutmuş her fırcanın Bâtınîlik ile neyi hedeflediğini öğrenmeye çalıştım. Zâhirîlik yolunu tutmuş olanların bununla neler elde ettiklerini ortaya çıkarmaya gayret ettim. Felsefe yolunu tutmuş her kesimin sahip oldukları felsefeyi bütün esaslarıyla öğrenmeye özen gösterdim. Hiçbir kelam âlimini dışarıda bırakmadan kelamdaki yöntemini ve mücadelesinin gayesini öğrenmeye çaba gösterdim. Bütün gücümle ne kadar sufi var ise onun sufiliğindeki sırları öğrenmeye ne kadar abid (ibadet eden) var ise bu ibadetleriyle neler kazandığını araştırmaya çalıştım. Bütün zındıkların (dinsizler), Allah'ın varlığını ve sıfatlarını kabul etmeyenlerin bu inanış veya inkârlarının arkasında yatan sebepleri titizlikle araştırdım.

Benim istediğim, her şeyin gerçek yüzünü öğrenmektir. Öyleyse önce bilginin gerçek yüzünün ne olduğunu öğrenmekle işe başlamam gerekir. Acaba gerçek bilgi nedir? Bunun sonucunda şunu anladım: Kesin bilgi, bilinen hakkında hiçbir kuşku bırakmayacak şekilde kişinin içinde bilginin belirmesidir. Bu düşünceler ile bütün gücümle duyu organlarına dayalı veriler ve zorunlu akıl prensipleri üzerinde düşünmeye koyuldum. “Acaba bunlara karşı da içimde kuşku duyabilir miyim?” diye düşündüm. Uzun süren bir tereddüt döneminden sonra duyu organlarına dayalı bilgilerin doğruluğuna güvenmeye de gönlüm izin vermedi. Nihayet Cenabıhak beni bu amansız hastalıktan kurtardı. Vicdanım tekrar eski sağlıklı hâline kavuştu. Artık vicdanım zorunlu akli bilgileri makbul ve geçerli görmeye, onlara güvenmeye ve doğruluklarını kabul etmeye başladı. Peş peşe deliller getirmek veya güzel sözleri ardı ardına sıralamak yoluyla bu bunalımdan kurtulmuş değildim. Bu hastalıktan sadece Cenabıhakk'ın gönlüme akıtmış olduğu bir nur sayesinde kurtulabilmıştim. İşte bu nur pek çok marifetin anahtarı niteliğindedir.

*Gazâlî, el-Mûnkız Mine'd-Dalâl (Hakikate Giden Yol), s. 15-21.
(Kısaltılmıştır.)*

Sorular

1. Bu metinden Gazâlî'nin hakikati öğrenme yolculuğunda “şüpheci” bir yol izlediği görüşüne dayanak olarak neler gösterilebilir?

.....

.....

.....

.....

2. Gazâlî'ye göre metinde altı çizili cümlede sözü edilen kesin bilgiye nasıl ulaşılabilir?

.....

.....

.....

.....

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

İnsanın mahiyetini belirleyen ve onu diğer varlıklardan ayıran temel vasfı akli etkinlikleridir. Akıllı oluşu aynı zamanda ona önemli bir konum sağlar çünkü o, akli sayesinde insandır ve varlık alanındaki her şeyden daha değerlidir. Akıl, varlıktaki düzeni düşünüp anlamaktan ibarettir. İnsanın varoluş amacı aklın nazari (kuramsal) ve amelî (uygulamalı) işlevleri açısından yetkinliğe ulaşmaktır. Bunlardan ilki doğru bilgi, diğeri doğru eylem sayesinde gerçekleşir. Bu da kendiliğinden gerçekleşecek bir şey olmayıp bir zihniyet ve yöntem meselesidir.

...

Vahiyle elde edilen bilgi ancak akli bilgilerin bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Aklın yetersiz olduğu her şeyi Allah, insana vahiy vasıtasıyla bildirmiştir. Bilinmesi insan hayatı ve varlığı için zorunlu olan şeyleri kavrayamamak ya mutlak anlamdadır yani akıl olması bakımından bu tür şeyleri kavramak aklın tabiatında bulunmamaktadır ya da bu şeyleri kavramak belli bir insan sınıfının tabiatının dışında bulunmaktadır. Bu tür güçsüzlük ya yaradılıştan vardır ya da eğitimden yoksunluk gibi dış bir nedenden ileri gelmektedir. Vahyin verdiği bilgi ise bütün bu insan sınıflarına Allah'ın bir bağıdır.

Gazâlî'nin "Bizim amacımız ancak filozofların savlarını kuşkulu bir duruma sokmaktı ki bu da gerçekleşmiştir." sözü ona yakışmamaktadır. Çünkü bilgin, bilgin olması bakımından kuşkular uyandırmayı ve akılları şaşkınlığa düşürmeyi değil, yalnızca gerçeğe ulaşmayı amaçlar. Gazâlî metafizik konusunda gereken dikkat, özen ve duyarlılığı göstermemiştir ve bunun etkisiyle bazıları felsefeyi, bazıları dini gereksiz ve geçersiz sayma yoluna gitmiştir.

İbn Rüşd, Tehâfüt et-Tehâfüt (Tutarsızlığın Tutarsızlığı), s. 331, 332.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. İbn Rüşd'e göre akli etkinlikler neden önemlidir?

.....

.....

2. İbn Rüşd'e göre vahye dayalı dinî bilgiler neden akli bilgilerin tamamlayıcısı olarak görülmelidir?

.....

.....

3. Bu metinden hareketle İbn Rüşd'ün genel olarak din ve felsefe ilişkisini nasıl ele aldığı söylenebilir?

.....

.....

4. İbn Rüşd'ün, Gazâlî'nin felsefeyle ilgili görüşlerini hangi gerekçeyle eleştirdiği söylenebilir?

.....

.....

2.5. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda “Tartışıyoruz” ve “Felsefi Metin Yazıyoruz” adlı iki uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tartışma ve yazma çalışmalarını yapınız.

Tartışıyoruz

Aşağıda Mevlânâ, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş Velî’ye ait metinler verilmiştir. Metinlerden hareketle Türk tasavvuf düşüncesinde “insan” anlayışını ve bu anlayışın dayandığı temel felsefi argümanların neler olduğunu belirleyerek bu argümanları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce aşağıda verilen öz değerlendirme formunda belirtilen süreçlere ilişkin adımları ve maddeleri inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

1. Mevlânâ

Mevlânâ (1209-1271) heykeli, İzmir

Oğul... mutasavvıfların izlenecek dersleri, kitapları yoktur. Ama gönüllerini adamakıllı parlatmışlar; istekten, tutkudan, cimrilikten ve kinden arınmışlardır. Gönül aynasının sınırı yoktur. Burada akıl susar yahut şaşırıp kalır. Sebebi de şu: Gönül mü Tanrı’dır, Tanrı mı gönül? Hem sayılı hem sayısız olan (hem çokluğa dalan hem birliği bulan) gönülden başka her nakşın aksi geçip gider, sonsuz değildir. Gönüllerini parlatmış olanlar, renkten ve kokudan kurtulmuşlardır. Her nefeste zahmetsizce bir güzellik görürler.

İbrahim Agâh Çubukçu, Mevlana ve Felsefesi, s. 104.

(Kısaltılmıştır.)

Tartışma Notları:

2. Yûnus Emre

Yûnus Emre (1238-1328) heykeli, Karaman

*Hak cihâna doludur kimesne Hakk’ı bilmez
Onu sen senden iste o senden ayrı olmaz*

*Dünyaya inanırsın rızka benimdir dersin
Niçin yalan söylersin çün sen dediğin olmaz*

*...
Dünyaya gelen geçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer cahiller bilmez*

*Gelin tanışık edelim işin kolayın turalım
Sevelim sevilelim dünyaya kimse kalmaz*

...

(Kısaltılmıştır.)

Tartışma Notları:

3. Hacı Bektâş Velî

Hacı Bektâş Velî (1209-1271)
heykeli, Nevşehir

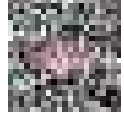
...

*Sevgi muhabbeti kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açar bağımızda
Hırslar, kinler yok olur aşk meydanımızda
Arslanlar, ceylanlar dosttur kucağımızda*

...

*Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde
Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde
Bizim nazarımızda kadın erkek farkı yok
Noksanlık, eksiklik, senin görüşlerinde*

...

Türk tasavvuf düşüncesinde
"insan anlayışı"nın dayandığı temel felsefi argümanlar ile ilgili video

(Kısaltılmıştır.)

Tartışma Notları:

.....

.....

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Alıntının yapıldığı filozofun görüşlerini, konuyla ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA'daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe akımına / akımlarına uygun ve karşıt olduğunu belirledim.			
	4 Alıntılanan felsefi argümanla örtüşebilecek ya da çelişebilecek başka felsefi argümanlarını araştırdım. Alıntılanan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri ve alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1 Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2 Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3 Karşıt görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
	4 Hazırlık aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
SONUÇ	1 Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2 Etkinliği tartışmacılarla ortak bir noktada buluşarak sonlandırdım.			
	3 Argüman ve felsefi bağlamıyla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

Felsefi Metin Yazıyoruz

Defterinize “Anlamak için inanıyorum.” cümlesinden hareketle “inanç ile akıl ilişkisi”ni ele alan özgün bir felsefi deneme metni yazınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Aşağıda verilen öz değerlendirme formunu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okudum ve onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazıyı başkalarına okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemle / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımın temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelerine uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

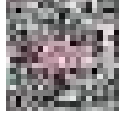
.....

.....

.....

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Ek Soru

- ☐ İlk filozofların “ilk neden” problemi hakkında geliştirdikleri öğretiler Hristiyan felsefesini oldukça etkilemiştir.
- ☐ Helenistik Felsefe Dönemi olarak adlandırılan MÖ 4. yüzyıl-MS 2. yüzyıllar arasında özellikle “Nasıl yaşamalı?” sorusuna cevap aranmıştır.
- ☐ Hristiyan felsefesinin ilk dönemi olan Patristik Dönem’de Hristiyanlık öğretisinin özellikle Aristoteles’in düşüncelerine dayanılarak temellendirilmesine çalışılmıştır.
- ☐ MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi, felsefeyi daha çok teolojiye hizmet eden bir etkinlik olarak görmüştür.
- ☐ Orta Çağ Hristiyan felsefesi, din temelli bir felsefe olduğundan Antik Çağ felsefesine kayıtsız kalmıştır.
- ☐ İslam felsefesi Batı felsefesinden etkilenmeden İslam dininin kaynaklarına göre gelişmiştir.
- ☐ Çeviri faaliyetleri hem İslam felsefesinin hem de Batı felsefesinin gelişmesinde etkili olmuştur.
- ☐ Bilgiye dayalı bir inancı öngören İslam dininin, otoritelere körü körüne uymayı reddederek sorgulayıcı düşüncüyü desteklediği kabul edilir.
- ☐ 8. yüzyıl-12. yüzyıl arasında Arapçadan Batı dillerine yapılan çeviriler, Rönesans’ın ve Aydınlanma Dönemi’nin hazırlayıcı etmenlerinden sayılır.
- ☐ Allah’ın mutlak iradesi karşısında insanın iradesinin olmadığı görüşü İslam felsefesinde genel kabul gören bir görüştür.

B. Aşağıda Hristiyan felsefesinin temel problemleri ve bu problemlere dair açıklamalar verilmiştir. Verilen bilgileri okuyarak doğru eşleştirmeleri yapınız.

()	Tümeller Problemi
()	İrade Özgürlüğü Problemi
()	Kötülük Problemi
()	Tanrı’nın Varlığının Kanıtlanması Problemi

1.	Tanrı her şeyin nedeni ise Tanrı tarafından yaratılmış olan dünyada iyiliğin bu kadar az oluşu nasıl açıklanabilir?
2.	İlk hareket ettirici ya da ilk sebep olmadan evrenin varlığı açıklanabilir mi?
3.	Belli bir sınıfın tüm bireylerini içine alan genel kavramların kökeni nedir?
4.	Tanrı’nın “her şeyi bilme” özelliği ile insanın eylemlerinin serbestliği arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?
5.	Akıl ve felsefe dinin anlaşılmasına katkıda bulunacak bir yardımcıdır.

C. Aşağıdaki tabloda Hristiyan ve İslam felsefesindeki bazı felsefi problemler ile bu problemlere yönelik geliştirilen bazı görüşler verilmiştir. Söz konusu felsefi problemlere yönelik görüşleri geliştiren filozofların isimlerini aşağıdaki kutucuklardan yararlanarak tablodaki ilgili yerlere yazınız (Bazı filozofların isimleri birden fazla maddede kullanılmıştır.).

Anselmus	Aquinalı Thomas	Augustinus	el-Kindî
Fârâbî	Gazâlî	İbn Rüşd	İbn Sînâ
	İbn Teymine	İbn Haldun	

Felsefi Problem	Görüş	Filozof
İslam Felsefesinde Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi	1. Evrenin hadis olması yani sonradan meydana gelmesi aynı zamanda bir başlangıcı olmasını gerektirir.	
	2. Evrende hareketin var olması hareket ettirici bir gücü gerektirir.	
	3. İnsanın kendi varlığı Allah'ın varlığının delili olarak görülmelidir.	
	4. Dünyada bulunan bütün varlıkların bir amacı vardır ve bunlar insanın varlığına uygundur.	
İslam Felsefesinde Toplumsal Hayat Problemi	5. İdeal toplum; erdemleri ilke edinmiş, iş bölümüne ve dayanışmaya dayanan toplumdur.	
	6. Devletler organizmalara benzer. Onların da doğuş, gelişme, gerileme ve çöküş dönemleri vardır.	
İslam Felsefesinde Bilgi Problemi	7. Bilgi, duyuyla başlar ve nesnelerden tümel kavramların soyutlanmasıyla devam eder. Bilginin üretiminde teorik akıl ve etkin akıl birlikte iş görür.	
	8. Akıl, yetersizliğinden dolayı insanı kesin bilgiye ulaştıramaz. Kesin bilgi ancak sezgiyle elde edilebilir.	
Hristiyan Felsefesinde İrade Özgürlüğü Problemi	9. İnsan özgür iradeye sahiptir ve Tanrı, insanların neler yapacağını bilmektedir.	
	10. Tanrı'nın insana dair her şeyi bilmesi kadercilik değildir çünkü insan, hayatını akıllı ve iradesiyle şekillendirmektedir.	
Hristiyan Felsefesinde Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi	11. Tanrı, onun varlığından kuşku duyanların zihinlerinde bile bir kavram olarak vardır.	
	12. İçinde yaşadığımız, özel vasıflarla donatılmış bir dünyanın varlığı Tanrı'yı gerektirir.	

Ç. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamının temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

2. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin karakteristik özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

3. İslam felsefesinin karakteristik özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

4. 8. yüzyıl-12. yüzyıl çeviri faaliyetlerinin İslam felsefesine etkileri neler olmuştur?

.....

.....

.....

5. 8. yüzyıl-12. yüzyıl çeviri faaliyetlerinin Batı felsefesine etkileri neler olmuştur?

.....

.....

.....

D. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Aç kalmamak, susamamak, üşümek... Vücudun istedikleri, özledikleri bunlar. Bu durumda olan ve ileride bu durumda olacağını umabilen kimse mutlulukta Zeus ile Tanrıların bu en yücesiyle bile yarışabilir.

Epiküros'un görüşlerine dayanan bu metindeki “haz ve mutluluk” anlayışıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Acının yokluğu mutluluk için yeterlidir.
- B) İnsan için biyolojik gereksinimler önemsizdir.
- C) Manevi hazlara her insan ulaşamaz.
- D) İnsan, geleceğine dair olumlu öngörüler geliştirmelidir.
- E) Mutluluğu elde etmek için Tanrı'nın izinden gidilmelidir.

2. Stoacı düşünürlerden Epiktetos, özgürlük denilince insanın dış dünyanın bütün baskı, zorlama ve belirlemelerine rağmen aklın iç tutarlılığını ve ruhun içsel barışını sürdürebilmesini anlıyordu. O, bunun için insanın bedeninin aşırı istek, arzu ve ihtiraslarından vazgeçmesi gerektiğini öne sürdü. Onun gözünde her şeyin insanın arzularına göre olup bitmesi değil de var olanı olduğu gibi benimsemesi doğru ve ahlaki bir hayat için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Epiktetos açısından özgürlük, iç dünyayı dış dünyada olup bitenlere karşı korumaktan, doğaya uygun yaşamaktan başka bir şey değildi.

Bu metinden Epiktetos'un görüşleri ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Önemli olan insan ruhunun iç barışını sağlaması ve bunu sürdürmesidir.
- B) İnsanın özgür iradesi üzerinde dış dünyanın baskısı etkilidir.
- C) Özgürlük, dünyayı değiştirme iradesini göstermekle oluşur.
- D) İstek ve arzular insan iradesinin önünde engel oluşturur.
- E) Doğaya uygun yaşamak temel hayat görüşü olmalıdır.

3. Hristiyanlık, Tanrı'nın ulu bir varlık olarak kabul edilmesinin yanı sıra İsa gibi "acı çeken sıradan bir insanda görünmesi (tecelli etmesi)" özelliği ile de Helenistik inançlardan ayrılır. Bu düşünce, Hristiyanlığın geniş biçimde yayılması için can alıcı bir nokta olmuştur. Bu görüş yardımıyla Hristiyanlık, İlk Çağ'ın son dönemlerinde büyük ölçüde yoksul kesimlerin dini olma imkânını bulmuştur.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

- A) İlk Çağ inançlarında tanrı kavramı bulunmaz.
- B) Hristiyanlık kendinden önceki inançların devamıdır.
- C) Hristiyanlığın ortaya çıkması Helenistik inançların ortadan kalkmasına sebep olmuştur.
- D) Hristiyanlığın yayılmasında toplumsal faktörler etkili olmuştur.
- E) Hristiyanlık eşitlikçi Yunan felsefelerinden etkilenmiştir.

4. Hristiyan felsefesinin özü, bilmeye değer tek bilginin Tanrı ve onun bilgisi olduğu şeklinde özetlenebilecek Augustinusçu görüştür. Bu görüşe göre mantık bilimi, metafizik ve etik gibi tüm diğer bilgiler yalnızca Tanrı bilgisine katkısı ölçüsünde bir değere sahiptir. Bu görüşe göre esas olan inanılanları anlamak ve inançların akılsal temelini görmektir.

Bu metne göre Augustinusçu felsefenin kabulleri hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Ulaşılabilecek en önemli bilgi Tanrı'ya dair olandır.
- B) İnancın akılsal temellerini ortaya koymak önemlidir.
- C) Felsefe, inancın temellendirilmesine katkı sağlayabilir.
- D) Teoloji bilgisi, felsefi bilgi sayesinde doğrulanabilir.
- E) Felsefi bilgi, teolojiye katkı sunduğu oranda değerlidir.

5. Skolastik felsefe, İlk Çağ felsefesinden ve modern felsefeden farklı şekilde, birtakım dinî eğitim kurumlarında belli bir geleneğin parçası olarak oluşturulmuş felsefedir. Eğitimin ve felsefenin araçları olarak görülen bu kurumlar 1000 yılına kadar manastır, 1000-1150 yılları arasında katedral, 1150 yılından itibaren de önce İtalya sonra Fransa'dakiler olmak üzere üniversite olmuştur. Skolastik felsefe baştan sona kurumsal bir yapı içinde gelişmiştir. Manastır ve katedral benzeri dinî kurumlarla üniversiteler, bu felsefenin disiplinli ve teknik bir tarzda gelişmesini sağlamıştır.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Skolastik felsefe dinî eğitim kurumlarında geliştirilmiştir.
- B) Felsefe üzerinde tarihsel dönemlerin etkisi olmuştur.
- C) Avrupa'nın bazı skolastik eğitim kurumları zamanla üniversitelere dönüşmüştür.
- D) Orta Çağ'daki eğitim kurumlarında din ve felsefe eğitimi bir arada verilmiştir.
- E) Orta Çağ'daki eğitim kurumlarında felsefe eğitimi, merkezî öneme sahip olmuştur.

6. İslam felsefesini başlatan düşünür el-Kindî olmakla beraber asıl kuran Fârâbî'dir. İbn Sînâ ise Fârâbî'nin açtığı "akılcı" yolda ilerler ve onun temel tezlerini geliştirir. İbn Rüşd, Gazâlî'nin felsefeye ve filozoflara yönelik eleştirilerinin etkisiyle İbn Sînâ ve Fârâbî'nin temsilcisi olduğu felsefe anlayışını bazı bakımlardan eleştirmiş ve değiştirmiştir. Ancak o da söz konusu "Yunan tarzında felsefe" anlayışının İslam'ın gerçek entelektüel düzeyde ifadesi olduğu görüşüne karşı çıkmaz.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

- A) Rasyonalist akım İslam felsefesinde oldukça etkili olmuştur.
- B) İslam felsefesinin temeli Batı felsefesidir.
- C) İbn Rüşd felsefeye karşı mesafeli olmuştur.
- D) Modern Batı felsefesi İslam felsefesinin devamıdır.
- E) Fârâbî, Yunan düşünürlerin eserlerinden etkilenmemiştir.

7. Gazâlî'ye göre bilgiye giden üç yol vardır. İnanç, bunların en düşük olanıdır. Bu bilgi seviyesini desteklemek için kişi, otoritelerinden alıntı yapmaktan daha fazlasını yapamaz. Diğer bir yol, bilimsel bilgiye ulaşmak için aklın kullanımıdır ancak akıl, hakikat için yetersizdir. Daha üst düzeyde bir bilgi türü daha vardır. Bu bilgi türü sezgi ile elde edilir.

Bu metne göre Gazâlî'nin bilgi görüşüyle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Bilginin elde edilmesinin farklı yolları vardır.
- B) Bilginin farklı türleri eş değerdedir.
- C) Akıl, doğru bilgiye ulaşmada sınırlı bir araçtır.
- D) Salt inanca dayanan bilgi sınırlı bir bilgidir.
- E) Hakikate ulaşmada en değerli araç sezgidir.

8. Çok sayıda İslam felsefecisi; İslam düşünce tarihinde kelimadan felsefeye geçişi sağlayan kişinin el-Kindî, bu felsefeyi terminoloji, yöntem ve problemler açısından sistemleştiren kişinin Fârâbî; kendi dönemine kadar gelen bu zengin birikimi yeni baştan işleyerek büyük bir külliyat hâlinde değerlendiren kişinin ise İbn Sînâ olduğunu öne sürer.

Bu metni en iyi açıklayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İslam felsefesi önemli bir düşünce mirasını devralmıştır.
- B) İslam felsefesinin sistemli hâle getirilmesi Fârâbî sayesinde olmuştur.
- C) İbn Sînâ kendinden önceki düşünce birikimini bir araya getirmiştir.
- D) İslam felsefesinin farklı dönemlerinde farklı okullar ortaya çıkmıştır.
- E) İslam felsefesinin gelişiminde farklı filozofların katkıları olmuştur.

9. Fârâbî'ye göre toplumları düzenleme, yönetme ve yönlendirme işinden sorumlu olan insanlar, felsefi bilgelige sahip olmalıdır. Çünkü teorik bilgelik olmadan evrenin amacına, kaynağına ve anlamına dair bilgiden yoksun olunacağı için yasa yapmak da söz konusu olamaz. Bu sebeple Fârâbî, insanlar için kurtuluşun filozofların kral ya da kralların filozof olmalarıyla yani siyasi iktidar ve bilgeliliğin gücünün birleşmesiyle mümkün olabileceğini söylemiş olan Platon'la aynı görüşü benimser.

Bu metne göre Fârâbî'nin siyasetle ilgili görüşleri hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Felsefenin toplumsal yaşamı düzenlemede önemli işlevleri olduğunu savunmuştur.
- B) Felsefenin toplumda yaygınlaşmasıyla ideal devletin oluşabileceğini savunmuştur.
- C) Devlet yöneticilerinin filozof olmaları gerektiği görüşü Platon'la benzeşmektedir.
- D) İdeal yönetimin siyasi iktidarın bilgelikle birleşmesiyle mümkün olacağını düşünmüştür.
- E) Yöneticilerin taşımaları gereken vasıfları incelemiştir.

10. Tanrı bizim önümüze bir merdiven yerleştirmiştir.

Onu basamak basamak tırmanmalıyız.

Siz ayağa sahipsinizdir, neden sakatmış gibi davranıyorsunuz?

Sizin elleriniz var. Neden parmaklarınızla kavramıyorsunuz?

Mevlânâ'ya ait bu sözler aşağıdaki felsefi problemlerden hangisiyle ilişkilidir?

- A) İrade özgürlüğü problemi
- B) Tanrı'nın varlığının kanıtlanması problemi
- C) Kötülük problemi
- D) Toplumsal hayat problemi
- E) Bilgi problemi

11. Aşağıda Mehmet, Şebnem ve Hüseyin'in felsefe dersi sonrasındaki konuşmaları verilmiştir. Bu konuşmalardan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Mehmet

Orta Çağ'a hep merak duydum. İlk üniversitelerin kurulduğu dönemde Avrupa'da yaşasaydım doğa bilimleri eğitimi almak isterdim.

O dönemde kurulan ilk üniversiteleri bilim kuruluşları olarak değil de teoloji kuruluşları olarak görmek daha doğru olur.

Şebnem

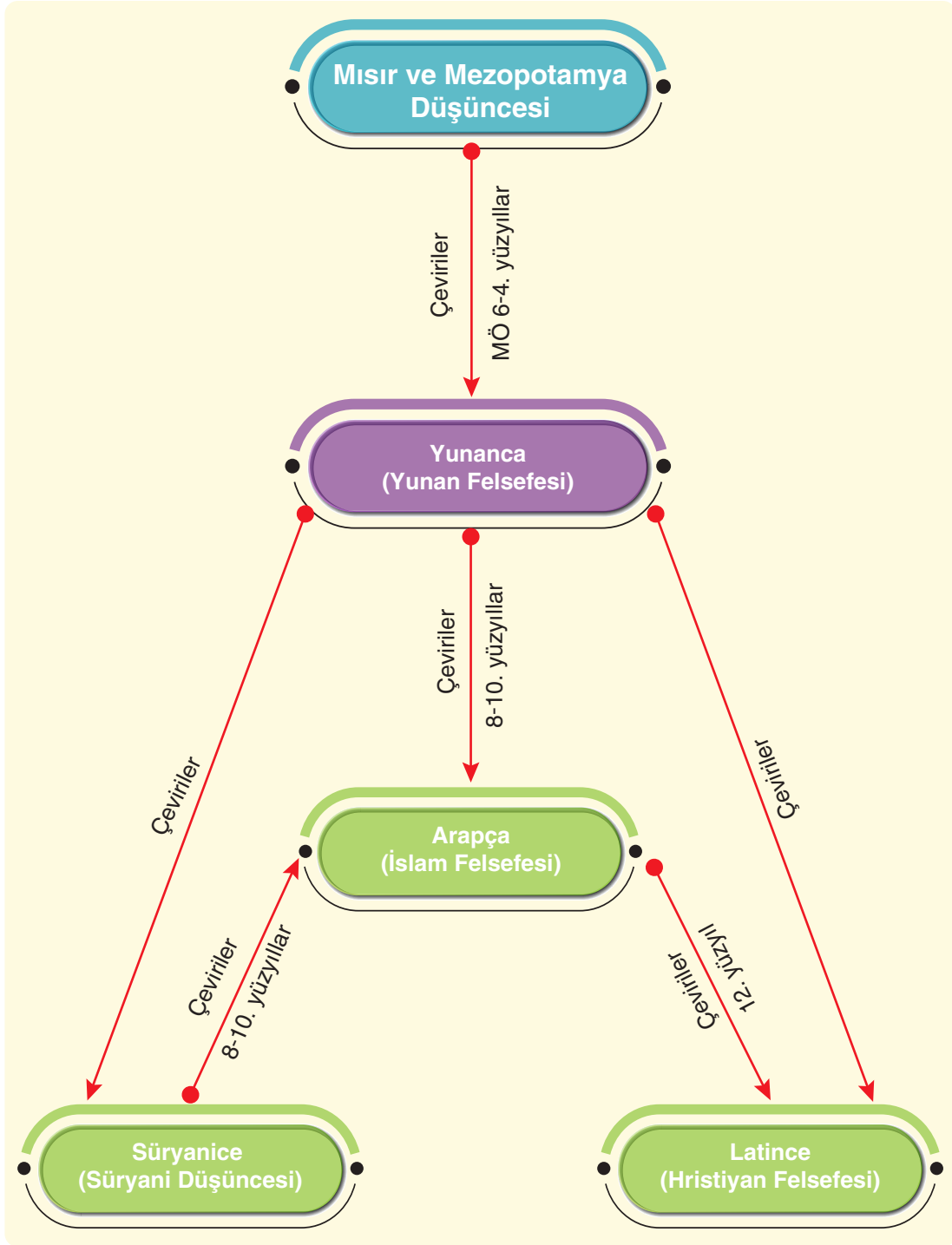
Hüseyin

Orta Çağ'da felsefenin dinî öğretileri temellendirmek için bir araç olarak kullanıldığını hatırlıyorum. Dinî öğretiler, Yunan felsefesinden oldukça yararlanmıştır.

Bu konuşmaya göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Orta Çağ'da dinî öğretilerin temellerinden biri Yunan felsefesidir.
- B) Avrupa'nın ilk üniversiteleri Orta Çağ'da kurulmuştur.
- C) Orta Çağ'da felsefe, dinden bağımsız bir etkinlik olmuştur.
- D) Orta Çağ'ın ilk üniversiteleri dinî temelli bir eğitimi esas almıştır.
- E) Hristiyan felsefesi, önceki medeniyetlerin düşüncelerinden etkilenmiştir.

12. Aşağıdaki kavram haritasından hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Bu kavram haritasından hareketle,

- I. İslam felsefesi farklı medeniyetlerin düşüncelerinden yararlanmıştır.
- II. Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri İslam felsefesinin temel dayanağıdır.
- III. Felsefe birikimi, çeviri faaliyetleri sayesinde bütün toplumlara ulaşmıştır.
- IV. Hristiyan felsefesi farklı medeniyetlerin düşüncelerinden etkilenmiştir.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I B) Yalnız III C) I ve III D) I ve IV E) III ve IV

3. ÜNİTE

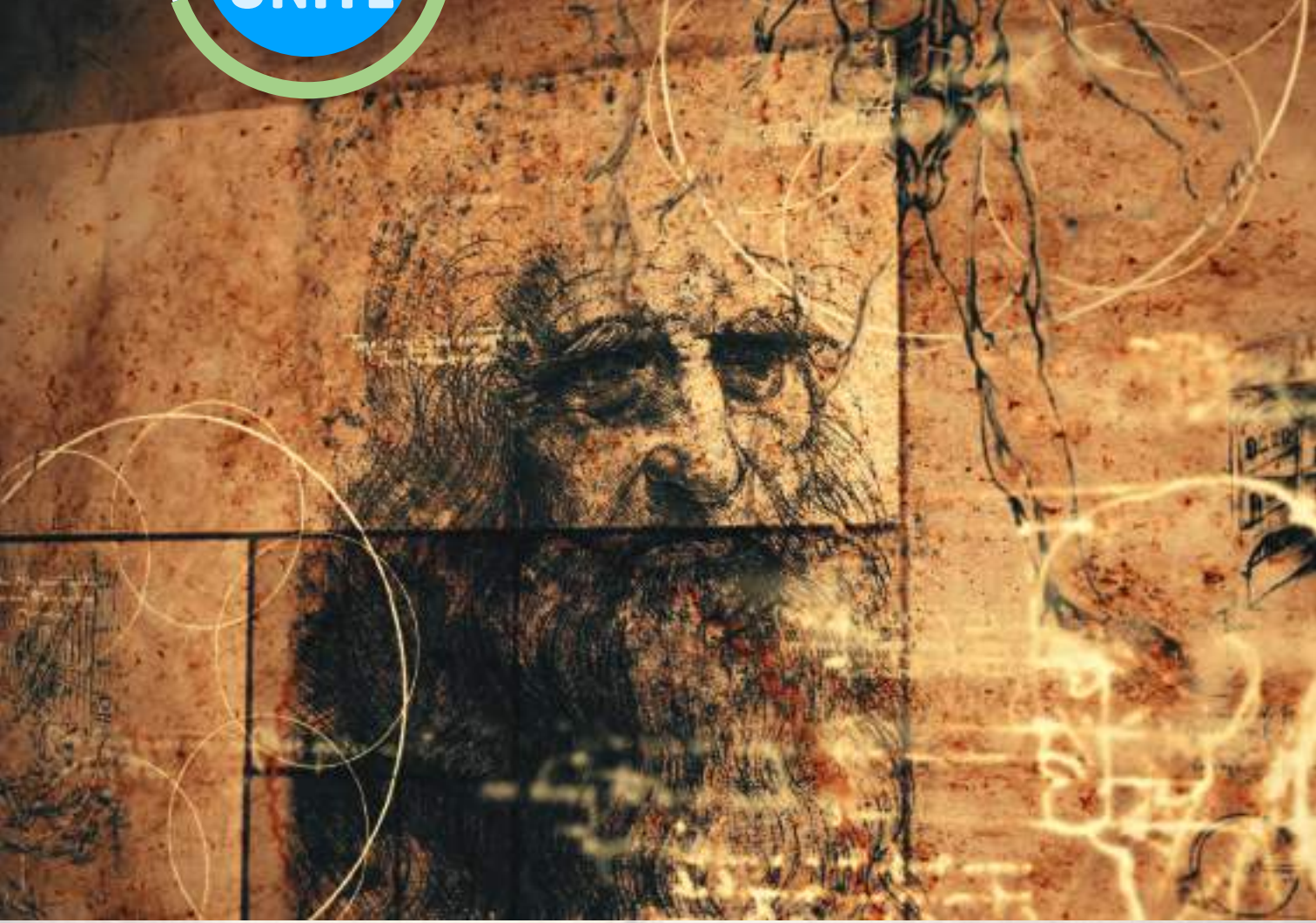

Ünite
Karekodu

Ünite
Sunusu

15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ

Bir Leonardo Da Vinci (Leonardo Da Vinsi) illüstrasyonu (resimleme)

KONULAR

- 3.1. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI
- 3.2. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ
- 3.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ
- 3.4. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Modern Düşünce
- Rönesans
- Hümanizm
- Kartezyen Düşünce
- Rasyonalizm
- Bilimsel Yöntem
- Ütopya

GİRİŞ

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, bir geçiş felsefesi olarak değerlendirilir. Bu felsefe Orta Çağ'ın din temelli skolastik felsefesi ile Yeni Çağ'ın bilim temelli modern felsefesi arasında bir tür köprü görevi üstlenmiştir. Bu felsefenin geçiş dönemi felsefesi olmasının temel nedeni hem Orta Çağ felsefesiyle süreklilik arz etmesi hem de modern düşüncenin özelliklerini temsil etmesidir. Bu dönemle birlikte akla, bilime, eleştiriye yönelen; çok sesli ve hareketli bir düşünce dünyasının kapısı aralanmıştır.

ÜNİTEDE NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- **15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ele alındığı 3. ünitenin ilk konusu, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla 12. yüzyıl çeviri faaliyetlerinin ve önceki felsefi dönemlerin 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesine etkisine değinilecektir.
- **Ünitenin ikinci konusu, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ayırıcı özelliklerini açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla ilk olarak skolastik düşünce ile modern düşüncenin temel farkları, ikinci olarak da dönemin felsefesinin temel konuları ve yaklaşımları olan “hümanizm, bilimsel yöntem, kartezyen felsefe” ve “hukuk felsefesi” üzerinde durulacaktır. N. Kopernik, G. Galileo, F. Bacon (Beykın) ve I. Newton'ın (Nivtın) bilimsel çalışmaları ve bunların felsefeye etkisi açıklanacaktır.
- **Ünitenin üçüncü konusu, örnek felsefi metinlerden hareketle 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz edebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla R. Descartes'ın (Dekart) *Felsefenin İlkeleri*, B. Spinoza'nın (Sipinoza) *Ethica* (Etika), Hobbes'un (Hobs) *Leviathan* (Levitan) adlı eserlerinden alınan felsefi metinlere yer verilecektir.
- **Ünitenin son konusu, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirmenize yöneliktir.** Bu amaçla F. Bacon'ın “Bilgi güçtür.” ifadesine yönelik bir tartışma çalışması, ütopya kavramına yönelik de bir yazma çalışması yapmanız istenecektir.

HAZIRLIK SORULARI

1. Yeni bir düşünce ya da felsefe akımının ortaya çıkmasını sağlayan etmenler nelerdir?
2. Tarihsel çağlar arasında gözlenen düşünce farklılıkları hangi nedenlerden kaynaklanır?
3. Felsefe ile bilimsel düşünce arasında nasıl bir ilişki olabilir?

3.1. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Bu ünite MS 15. yüzyıl-MS 17. yüzyıl felsefesi üzerinde durulacaktır. Yeni Çağ felsefesi ve Rönesans felsefesi olarak da adlandırılan bu dönemin felsefesi büyük oranda Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak biçimlenmiştir. Bu felsefe üzerinde dönemin filozoflarının yanı sıra sanatçı ve bilim insanları da etkili olmuştur (Tablo 3.1).

1400	Machiavelli	(Makyeveli)	(1469-1527)
	Kopernik	(Kopernik)	(1473-1543)
	More	(Mor)	(1478-1535)
1500	Montaigne	(Monteyn)	(1533-1592)
	Bacon	(Beykın)	(1561-1626)
	Shakespeare	(Şekspir)	(1564-1616)
	Galileo	(Galile)	(1564-1642)
	Hobbes	(Hobs)	(1588-1679)
	Descartes	(Dekart)	(1596-1650)
1600	Pascal	(Paskal)	(1623-1662)
	Spinoza	(Sipinoza)	(1632-1677)
	Locke	(Lok)	(1632-1704)
	Newton	(Nivtın)	(1643-1727)
	Leibniz	(Laypniz)	(1646-1717)
1700			

Tablo 3.1: 15. yüzyıl-17. yüzyıl düşünürleri ve filozofları

2. yüzyıl-15. yüzyıl felsefesinin bazı bakımlardan devamı olan ancak temel noktalarda bu dönemden ayrılan 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde sanattan bilime, doğaya yaklaşımdan dine bakışa kadar pek çok alanda yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Yeni Çağ Felsefesi ya da Rönesans Felsefesi olarak nitelendirilen bu dönemin felsefesinin anlaşılabilmesi için devralınan düşünsel miras dikkate alınmalıdır. Bunun için 12. yüzyıldaki çeviri faaliyetlerinin ve önceki felsefi dönemlerin 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesine etkisi incelenmelidir.

A. 12. YÜZYIL ÇEVİRİ FAALİYETLERİNİN 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Avrupa'da 12-13. yüzyıllarda özellikle Endülüs Müslüman kültüründe ayrı bir yeri olan Antik Yunan ve İslam düşüncesinin pek çok eseri Arapçadan Avrupa dillerine çevrilmiştir. Söz konusu çeviri faaliyetleri başta İspanya'daki **Toledo Çeviri Okulu** olmak üzere Sicilya, İtalya ve ardından Fransa'da kurulan çeviri okullarında gerçekleştirilmiştir. Çok sayıda çevirmenin görevlendirildiği bu okullar, Avrupa üniversitelerinin kuruluşunun alt yapısını oluşturmuştur.

Bu dönemdeki çeviri faaliyetlerinin Avrupa felsefesine bir diğer etkisi, eserleri ve felsefesi skolastik düşünceye dayanak yapılan Aristoteles'in o zamana kadar Avrupa'da bilinmeyen pek çok eserinin çeviriler sayesinde bilinir hâle gelmesidir. Bu dönemde Aristoteles'in *Metafizik*, İbn Sînâ'nın *el-Kanun fi't Tıp*, Sahl b. Bişr'in *Astronomi Risalesi* ve İbn Rüşd'ün *Aristoteles Şerhleri* gibi önemli bilim ve felsefe eserleri Avrupa dillerine çevrilmiştir. Aristoteles başta olmak üzere Yunan düşüncesinin bilinmeyen eserleriyle tanışan skolastik düşünürler, dogmalara dayanan düşüncelerini bu yeni bilgilere göre değiştirip temellendirmek zorunda kalmışlardır. Ancak uzunca bir süre Aristoteles'e dayandırdıkları din temelli dogmatik düşünceleri Aristoteles'in düşüncelerine uydurmakta güçlük çekmiş ve ortaya çıkan çelişkileri gidermekte zorlanmışlardır.

Yapılan çevirilerle İslam medeniyetinin kendinden önceki medeniyetlerden alıp özümsemişi ve zamanla geliştirdiği bilimsel ve felsefi birikim Avrupa'ya aktarılmıştır. Söz konusu çeviri faaliyetleri Rönesans düşüncesi ile özgür ve bilimsel düşüncenin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. Bazı yazarlara göre Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'da görülen pek çok önemli yeniliğin kökleri İspanya'daki çeviri faaliyetleriyle ilişkilendirilmelidir. Çünkü Batı'yı İslam ve Yunan düşünce birikimiyle tanıştıran bu çeviriler, Avrupalıların düşünce dünyasını bütünüyle değiştirmiştir.

Bilgi Kutusu

Batı medeniyetinin Antik Yunan ve İslam düşüncesi başta olmak üzere Doğu'nun düşünce birikimiyle karşılaşması ve o birikimi Avrupa'ya taşımasında iki faktör etkili olmuştur. Bu faktörlerden ilki Hristiyanlık bayrağı altında birleşen Avrupa ülkelerinin özellikle 11-13. yüzyıllar arasında İslam coğrafyasına yönelik düzenlediği Haçlı Seferleri sayesinde İslam ve Doğu düşüncesiyle karşılaşması, ikincisi ise Konstantinopolis'in (İstanbul'un) fethiyle birlikte özellikle İtalya'ya sığınan çok sayıda Bizanslı düşünürün Yunan düşünce birikimini Avrupa'ya taşımasıdır.

İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra Bizans dünyasına ait birçok kitap ve kültür eseri İtalya'ya getirilmiş, bu sayede klasik bilim ve felsefenin kaynakları Avrupa'ya yayılmaya başlamıştır. Öte yandan hümanistleri koruyan, açık düşünceli Fatih Sultan Mehmed'in sarayında Yunanca eserlerle bir kütüphane kurduğu da bilinmektedir. Bu gelişmeler göstermektedir ki hümanizm hareketinde Bizanslı bilim insanlarının öncü bir rol oynadıklarına kuşku yoktur.

Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası*, s. 60-63.
(Kısaltılmıştır.)

Uygulama

Avrupa’da 12. yüzyıl çeviri faaliyetlerine ilişkin aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayıp cevaplarınızı defterinize not ediniz.

İspanya; 12. yüzyılda Avrupa’da gerçekleşen çeviri faaliyetleri sürecinde Toledo Çeviri Okulu, mütercimler ve çevrilen eserlerin etkileri sayesinde çeviri hareketinin merkezi olmuştur. Kastilya kralının desteğiyle bir çeviri ekibi kurulmuş; Müslüman, Yahudi ve Hristiyan mütercimler Toledo Okulunda Antik Çağ ve İslam dünyasının matematik, astronomi, tıp, kimya, tabiat, tarih, psikoloji, mantık ve siyaset konularındaki başlıca eserlerinden bazılarını Latinceye çevirmişlerdir. Bu çevirmenler başta Aristoteles, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi filozofların; Euclid (Öklid), Batlamious (Batlamyus), Calinos (Kalinus), Epigrad, Harezmi, Fergânî, Bettânî ve Butrucî gibi fizikçilerin eserlerini Latinceye çevirmişlerdir.

Toledo; tercüme bürosu, okullar ve kütüphaneler sayesinde iki yüzyıl boyunca İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya’daki bilginler için cazibe merkezi olmuştur. Bunun ardından Paris, Oxford (Oksford), Bologne (Bolonya) ve Salamanca (Salamanka) üniversitelerinde Yunanca, İbranice ve Arapça kürsüleri kurulmasına karar verilmiştir. Bir süre sonra bu çeviri hareketi Fransa’ya da yayılmıştır.

(Kısaltılmıştır.)

➔ **Avrupa’da 12. yüzyılda bu kadar kapsamlı bir çeviri hareketinin ortaya çıkmasının nedenleri neler olabilir?**

➔ **Avrupa’da 12. yüzyılda ortaya çıkan çeviri hareketinin Avrupa düşünce tarihine ne gibi etkileri olmuştur?**

UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alan tarihî Toledo şehrinden bir görünüm

B. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, bazı özellikleri bakımından önceki felsefi dönemin devamı niteliğindedir. Felsefi düşünce bu bakımdan bir süreklilik gösterir. Bu nedenle 2. yüzyıl-15. yüzyıl felsefesinin özellikle son evrelerinde gözlemlenen görüşleri bilmek önemlidir.

Orta Çağ'ın 15. yüzyıla kadar egemen olan skolastik felsefesi kilisenin gölgesinde var olmuştur. Bu dönemin Hristiyan teolojisi, İslam dünyasından yapılan tercüme sayesinde Aristoteles'in (Görsel 3.1) felsefesini daha iyi öğrenmiş, bunu kendine dayanak yaparak bu iki felsefi sistem arasında bir sentez gerçekleştirmek istemiştir. Hristiyan teolojisi karşılaştığı felsefi problemleri Aristoteles'le ilişkilendirilebilecek bir felsefi yaklaşımla ele almak, tartışmak ve problemlerle yüzleşmek yerine değişmez dogmalarla bunlara cevap geliştirilmesini istemiştir.

Aristoteles'in felsefesiyle skolastik felsefe teolojisi arasında oluşturulmak istenen sentezin temelleri, Orta Çağ'ın sonlarına doğru zayıflamaya başlamıştır. Düşünürlerin hayat, sanat ve düşüncenin çeşitli imkânlarıyla tanışma isteği ile Hristiyan düşünce yapısı arasındaki ayrılık, 14. yüzyılın başlarından itibaren büyümeye başlamıştır. Aynı dönemlerde kilise içerisinde felsefeyi din veya teolojinin hizmetkârı olarak kullanmanın uygunluğuyla ilgili tartışmalar yapılmıştır. Bunun sonucunda bir disiplin olarak felsefenin din ve teolojiden tamamen ayrı olduğu görüşü öne çıkmaya başlamıştır.

Skolastik felsefenin son düşünürlerinden olan **Ockhamlı William** (1287-1347) (Görsel 3.2), **çifte hakikat öğretisi** olarak bilinen ve bazı hakikatlerin iman bazılarının ise akıl yoluyla bilinebileceğini ifade eden öğretisini kullanarak Orta Çağ teolojisini bir şekilde koruma çabasında olmuştur. Ockhamlı William, insan zihninin deneyim alanının üstüne hiçbir zaman çıkamayacağı ve dolayısıyla felsefenin bir teoloji sağlayamayacağı fikrini de geliştirmiştir. "Bizde bir formun veya ruhun var olduğu, bunun beden formu olduğu, bunu akıl ve deneyime dayanarak tam bir kesinlikle bilmenin bir yolu olmadığı" görüşünü vurgulamış ve insanların hakikatleri ancak iman yoluyla bilebileceğini söylemiştir.

Ockhamlı William'ın felsefeye ve teolojiye yaklaşımında görüldüğü gibi dini artık öncelikle inanç alanıyla ilgili bir konu olarak ele alan reform hareketinin ve felsefeyi dinden özerk hâle getirmede etkili olan Rönesans sürecinin temelleri yine Orta Çağ felsefesinin son düşünürlerince atılmıştır.

Görsel 3.1: Rembrandt'ın (Rembrandt) ve Aristoteles büstünü gösteren "Filozof" adlı resim, Rembrandt, 1653. Metropolitan Sanat Müzesi, New York (Niv York), ABD

Görsel 3.2: Ockhamlı William (temsili)

Bilgi Kutusu

Ockham'ın Usturası İlkesi

Ockham'ın usturası ilkesine göre aynı olguyla ilgili iki alternatif açıklamadan daha karmaşık olanında yanlış bir şeyler bulunma olasılığı daha fazladır. Bu sebeple diğer her şey eşit olduğunda daha basit olanın doğru olma olasılığı daha yüksektir. Bir şeyi açıklamaya çalışırken her zaman varsayılması gerekenin en azı varsayılmalıdır. Bir açıklamada iddiaların sayısı zorunluluk olmadıkça artırılmamalıdır.

"15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Önceki Felsefi Dönemlerin Etkisi" ile ilgili video

Bryan Magee (Biryen Megi), *Felsefenin Öyküsü*, s. 63. (Kısaltılmıştır.)

Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayıp cevaplarınızı defterinize not ediniz.

Roger Bacon, özellikle bilimin genel ilkeleri üzerine geliştirdiği düşünceleri bakımından önemlidir. Ona göre bilim deneye dayanmalıdır, kesin bilgiye ancak deneyle ulaşılabilir ve deney dışında her şey tahminden ibarettir. Deneysel bilimlerde matematiğin ayrı bir yeri vardır. Öte yandan Bacon; skolastik düşünceyi eleştirmiş, filozof ve teologların antik dilleri bilmemekten dolayı büyük hatalara düştüklerini söylemiştir.

Duns Scotus, akıl ile inanç arasındaki farkı kabullenmiş ve buna dikkat çekmiş bir düşünürdür. Örneğin ruhun ölümsüzlüğüne inanmasına karşın, ruhun ölümsüz olduğuna ilişkin "deliller"in hiçbirinin gerçekten bunu kanıtlamadığını belirtmiştir. Scotus'un inanca dayalı bilgilerin eleştirisini yapmasının, İngiliz deneyci felsefesinin atası olarak görülebilecek olan Ockhamlı William'ın düşüncelerinin de temellerini attığı söylenebilir.

Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü*, s. 60. (Kısaltılmıştır.)

- **Bacon ve Scotus, hangi görüşleriyle Orta Çağ skolastik felsefesinden ayrılmaktadır?**
- **Bacon ve Scotus'un yeniden doğuş felsefesinin öncülerinden sayılmasının nedenleri neler olabilir?**

Roger Bacon
(1220-1292) (temsili)

Duns Scotus
(1265-1308) (temsili)

3.2. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesini ifade eden **Rönesans felsefesinin** temel özelliklerinden biri, Orta Çağ'ın skolastik felsefesinden farklı olarak “otoritelerden bağımsız olma” fikridir. Bu felsefeyle beraber bireyin merkezde olduğu bir hayat görüşü belirmeye başlamıştır. Bu nedenle dönemin felsefesi çok sesli bir felsefedir. Bu dönemde felsefe, insan düşüncesini meşgul eden pek çok sorunu ele almaya başlamıştır. Orta Çağ'ın içine kapalı düşünce dünyasından doğaya ve dünyaya dönük olan, hareketli bir düşünce dünyasına geçilmiştir.

Bilimin ve felsefenin henüz Orta Çağ skolastik düşüncesinin etkisinden sıyrılmadığı Rönesans'ın ilk dönemlerinde “yeniden doğuş” düşüncesi ilk olarak İtalya’da sanat alanında ortaya çıkmış ve zamanla Avrupa’nın farklı ülkelerinde etkili olmuştur. **Edebiyat alanında** Dante, Boccaccio (Bokaçyo), Petrarca (Petrerka), Cervantes (Servantes), Shakespeare; **resim ve heykeltcilikte** Rabelais (Rabelas), Rubens (Rubenz), Rembrandt, Velasquez (Velaskuyez), Michelangelo (Mikelanj, Görsel 3.3), Da Vinci (Görsel 3.4); felsefe ve **felsefi yazın alanında** Montaigne, Erasmus, More, Machiavelli ve Descartes; **bilim alanında** Galileo, Bruno (Buruno), Kopernik (Kopernik), Kepler (Görsel 3.5), Brahe, Newton, Vesalius (Vesalyus, Görsel 3.6) Rönesans düşüncesini de kapsayan 15. yüzyıl-17. yüzyılın önemli düşünürleridir.

Antik Yunan düşünce mirasından hareketle akla, bireye, dünyevi olana, eleştiriye dayanan bir yaklaşım geliştiren Rönesans düşüncesi gerek sanat gerekse felsefe alanına hâkim olmaya başlamıştır. Rönesans felsefesi öncelikle insan merkezli bir felsefe olmuştur. Dönemin filozofları insana ve doğaya ait olan pek çok konuyu araştırmıştır. Bu dönemde bilgi felsefesinde rasyonalist bilgi anlayışına karşı empirist bilgi anlayışı öne çıkmaya başlamıştır. Öte yandan bilim alanındaki çalışmaların etkisiyle modern bilimsel düşünce şekillenmeye başlamıştır. Kopernik’ten Newton’a kadar çok sayıda bilim insanı bu dönemde bilim tarihinin önemli çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

Görsel 3.3: Michelangelo'nun “Biriktirme” adlı heykeli, Opera Müzesi, Floransa, İtalya

Görsel 3.4: Leonardo Da Vinci'nin “Uçan Makine” tasarımı

Görsel 3.5: Kepler'in “Gezegenler ve Düzgün Katı Cisimler” çizimi

Görsel 3.6: Vesalius'un “Anatomi Atlası” eserinden örnek bir çalışma

A. SKOLASTİK DÜŞÜNCE İLE MODERN DÜŞÜNCENİN TEMEL FARKLARI

Skolastik düşünce, genel olarak 8. yüzyıl-15. yüzyıl Avrupa'sında hâkim olan Yunan felsefesinin kavramsal araçlarından yararlanılarak oluşturulmuş Tanrı ve teoloji merkezli düşünce sistemini ifade eder. **Modern düşünce** ise Avrupa'da 15. yüzyılda belirginleşmeye başlayan ve Orta Çağ skolastik felsefesinden farklı olarak bireye, özgür düşünceye, aklı ve bilime dayanan düşünceyi ifade eder. Skolastik düşünce ile modern düşüncenin temel farkları Tablo 3.1'de verilmiştir. Tabloyu inceleyiniz.

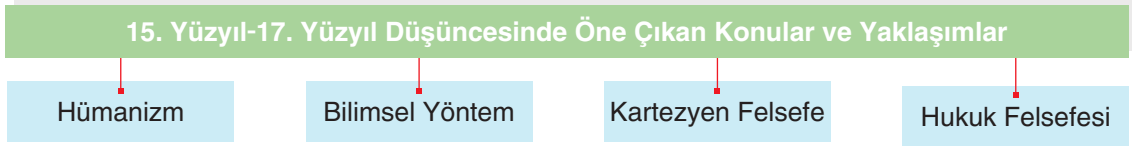
	Skolastik Düşünce	Modern Düşünce
1.	8-15. yüzyıllar arasındaki dönemin düşüncesidir.	15-20. yüzyıllar arasındaki dönemin düşüncesidir.
2.	Bütüncül ve kolektif anlayışla karakterize edilir.	Bireyci anlayışla karakterize edilir.
3.	Çok uluslu toplum yapısının düşüncesidir.	Ulusçuluğun geliştiği toplum yapısının düşüncesidir.
4.	Dönemin eserleri, Aristoteles'in ve önde gelen din âlimlerinin yazdıklarına bağlı kalmıştır.	Dönemin eserleri, otorite kabul edilen düşünürlerden bağımsız ve özgündür.
5.	Kilise, dinî okul ya da üniversitelerdeki filozoflarca geliştirilmiş ve kurumsallaşmıştır.	Çoğunlukla kurumlardan bağımsız filozofların bireysel çalışmasıyla geliştirilmiştir.
6.	Dar bir toplumsal çerçevede kalmış, kilise ve üniversite çevresine hitap etmiştir.	Matbaanın icadının etkisiyle geniş kitlelere ulaşmaya başlamış ve yaygınlaşmıştır.
7.	Geleneksel bir yapıya sahiptir.	Geleneksel olanı değiştirmeye ve yeniliği aramaya yönelik bir yapısı vardır.
8.	Kiliseye, teolojiye ve dinin dogmalarına dayanmıştır.	Özerktir ve insanın aklını kullanma becerisine dayanmıştır.
9.	Tanrı merkezlidir.	İnsan merkezlidir.
10.	Doğa, gerçekliğin gölgesi olarak görüldüğünden araştırma konusu değildir.	Bu dönemde gelişen bilim sayesinde doğa, en önemli araştırma konusu olmuştur.
11.	Ahlak alanı dinî değerlerle belirlenmiştir.	Ahlak alanı dinî değerlerden bağımsız, özerk bir alan olarak ele alınmıştır.
12.	Ontoloji ve varlık merkezli bir düşüncedir.	Epistemoloji ve özne merkezli bir düşüncedir.
13.	Öne çıkan varlık görüşü "bircilik"tir (monizm).	Öne çıkan varlık görüşü "ikicilik"tir (düalizm).
14.	Kilise-devlet ilişkisinde kilisenin yaklaşımı esastır, siyaset felsefesi önemsizdir.	Değişen toplumsal ve siyasal yapıyla beraber siyaset felsefesi önem kazanmıştır.
15.	Resmî ve dinî öğretilerin dışında kalan düşüncelere izin verilmemiştir.	Düşünce özgürlüğü ve düşüncede çok seslilik söz konusudur.

Tablo 3.2: Skolastik düşünce ile modern düşüncenin temel farkları

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 600-602.
(Kısaltılmıştır.)

B. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL DÜŞÜNCESİNDE ÖNE ÇIKAN KONULAR VE YAKLAŞIMLAR

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesiyle Orta Çağ'ın skolastik felsefesinden farklı olarak insan merkezli, bilimsel düşünceye dayanan, felsefede ruh ve madde ikiliğini esas alan, değişen toplumsal ve siyasal yapıyla ilişkili olarak yeni bir hukuk felsefesinin öne çıktığı bir düşünce ortamı gelişmiştir. 15. yüzyıl-17. yüzyıl düşüncesinde öne çıkan konular ve yaklaşımlar hümanizm, bilimsel yöntem, kartezyen felsefe ve hukuk felsefesidir (Şema 3.1).

Şema 3.1

a. Hümanizm

İtalya'da gelişen hümanist düşünceleri ilk ortaya koyanlar Montaigne, Erasmus, Bocaccio, Dante gibi Rönesans düşünürleri ve yazarlarıdır. Rönesans düşüncesinin ele aldığı ilk sorun **insan** olmuştur. Bu dönemde insanın ne olduğunu, insanın özü ile bu dünyadaki yerini inceleyen yaklaşımlara **hümanizm** (insancılık) adı verilmiştir. İncelemelerinde Antik Çağ'ın (Görsel 3.7) düşüncesini kendilerine kılavuz edinen hümanist düşünürler, insanı da yine o dönemin eserlerine dayanarak tanımlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle hümanizm, ana hatlarıyla **antik literatür** (yazılı yapıtlar toplamı) üzerinde yapılan çalışmalara odaklanan bir yaklaşım olarak da görülür.

Hümanizm, modern insanın yeni hayat anlayışını ve duygusunu dile getiren bir yaklaşımdır. Antik literatüre yönelik çalışmalar, bu yeni yaşama duygusuna şekil verme isteğinden ileri gelmiştir. Bu yeni hayat anlayışı, dinden bağımsız bir kültür kurmak, insan ve dünya ile ilgili yeni bir felsefe oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Dolayısıyla hümanizm, yalnızca Antik Çağ literatürüne yönelik bir çalışma değil, yeni hayat anlayışının kendine yöneldiği bir "ide (düşünce)" olmuştur.

Hümanizmin Antik Çağ literatürü sayesinde keşfettiği "insan", Orta Çağ insanı gibi tek yönlü değil, farklı olanakları kendinde toplamış bir varlıktır. Bu anlayışa göre insan, her şeyden önce bir bireydir. Toplumsal aidiyetlerinden önce kendi benliğine yönelen, özgür düşünen ve aklına dayanan bir birey.

Görsel 3.7: Dante Alighieri'nin resmi, bilinmeyen ressam, Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, ABD

Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayıp cevaplarınızı defterinize yazınız.

Hümanistler, insanın doğasında "iyilik" olduğuna inanmakta, insandaki iyiliğin Hristiyanlık ilkelere uymakla ortaya çıktığı ve geliştiği şeklindeki düşüncelere karşı çıkmaktadırlar. Bu sebeple hümanistler, Hristiyanlık öncesi ahlak felsefesi olan Stoa ve Epikuros felsefesini yaymaya çalışmışlardır. Hümanizmin İlk Çağ felsefesindeki "insan ülküsü" ve "hürriyet" anlayışıyla beslenmesi ve gelişmesi, dönemin önemli hümanist eserlerinden biri olan Dante'nin İlahi Komedyası'nda varlık bulmuştur.

- ➔ Hümanist ahlak anlayışı ile skolastik ahlak anlayışının temel farkları neler olabilir?
- ➔ Hümanizm felsefesinin sanatla ilişkisi nedir?

b. Bilimsel Yöntem

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, esin kaynağı olarak bilimsel düşünceden ziyade sanatı temel almıştır. Bu dönemdeki **yeniden doğuş** düşüncesi öncelikle sanatın farklı dallarında zengin eserlerde görülür. 15. yüzyıl-17. yüzyıl arasında ortaya çıkan “bilme isteği” sayesinde önceki dönemlerde pek de bilinmeyen Antik Yunan, Bizans ve İslam düşüncesinin eserleri başta Latince olmak üzere Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bu sayede Avrupa’nın düşünce dünyası zenginleşmiştir. Bu durum Avrupa’nın skolastik düşüncenin ötesindeki görüşlerle karşılaşmasını sağlamıştır.

Modern bilimsel yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlayan asıl gelişme 15. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılda devam eden **Bilim Devrimi** sürecidir. Bilim Devrimi, bilimin farklı alanlarını etkilemekle kalmamış, bilimin felsefede ve hatta toplumsal hayatta oynadığı rolleri de değiştirmiştir.

15. yüzyıl-17. yüzyıl döneminde ortaya çıkan modern bilim anlayışının özelliklerinden biri bilimsel yöntemin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. **Bilimsel yöntem** sayesinde bir kuramın gözlenmiş olgularla nasıl ilişkilendirilmesi gerektiğine ilişkin sistematik bir bakış açısı geliştirilmiştir. Böylece bilimsel araştırma sürecinde izlenmesi gereken adımların neler olduğuna dair bütüncül bir yaklaşım ortaya konmuştur. Modern bilim, deneysel yöntemin temelini oluşturan tümevarımsal düşünmeyi ve deneysel süreçleri kullanarak başarıya ulaşmıştır. Modern bilimsel düşüncenin ortaya çıkmasıyla bir kuramın “hiçbir zaman kesin olamayacağı” dolayısıyla zorunlu, bir başka deyişle biricik ve son olduğunun ileri sürülemeyeceği görüşü bilimin temel ilkeleri arasında yerini almaya başlamıştır.

c. Kartezyen Felsefe

Fransız düşünür **Descartes** (Görsel 3.8), Yeni Çağ felsefesinin, diğer adıyla modern felsefenin, öncüsü kabul edilir. Descartes isminin Latinceleştirilmiş biçimi “Cartesius (Kartesus)” olduğu için Descartes’ın felsefi yaklaşımı, **Cartesianizm** (Kartezyanizm) ya da Türkçeleştirilmiş ifadesiyle **Kartezyencilik** olarak adlandırılır.

Descartes’ın modern felsefenin öncüsü kabul edilmesinin temel nedeni Yeni Çağ felsefesinin ilk büyük sistemcisi olmasıdır. Rönesans’ın başından beri yeni bir kültürü, yeni bir bilimi kurmaya yönelik geliştirilen düşünceler onun felsefesinde bir senteze ulaşmıştır. Rasyonalist bir filozof olan Descartes’a göre felsefede de bilimde de matematiğin sağladığı kesinlikten hareket edilmelidir. Bir yandan matematiğin mantıksal yapısını felsefeye yöneltmek çağdaş felsefeyi içinde olduğu skolastik anlayıştan çıkarmayı amaçlayan Descartes, diğer yandan da matematiksel ve nicel (ölçülebilir) araçların bilimsel faaliyetin temelinde yer alması gerektiği görüşünü ortaya atmıştır. Ona göre bilimde ele alınan bütün olgular ve aralarındaki ilişkiler ölçülebilir ve grafik olarak temsil edilebilir özellikte olmalıdır.

Görsel 3.8: Descartes’in resmi, Frans Hals (1582–1666), Louvre Müzesi, Saint-Germain, Fransa

Yöntemsel kuşkuculuk ya da **metodik şüphecilik** olarak bilinen yaklaşımı geliştiren Descartes; doğru olduğu bilinmeyen, bilinmediği için de hakikate zarar veren bütün inançları ayıklayarak doğru bilgiye ulaşmayı hedeflemiştir. Descartes şüpheyi doğru bilgiye ulaşmada bir araç olarak gören bu yaklaşımıyla şüpheyi bir amaç olarak gören septisizm yaklaşımından ayırır. Şüphe ederek doğruya ulaşma yöntemini öncelikle kendisine uyarlayan Descartes; gerçek dünyanın, Tanrı’nın, matematiksel bilginin varoluşundan şüphe edip şüphesinde son sınıra ulaşınca aradığı o kesin bilgiye, “**Düşünüyorum, o hâlde varım.**” sonucuna ulaşmıştır.

Descartes, “insanda ruhun bedenden ayrı bir varlık olduğu” fikrini ileri sürmüştür. Bu görüş onun **ikinci** (düalist) **felsefesinin** temelini oluşturur. Ona göre evrende iki temel töz bulunur. Bunlar, ruh ve maddedir. Tanrı ve doğa ikiliğinde Tanrı, yaratma gücüne ve akla sahip bir varlık iken doğa akıldan yoksun, maddi varlık alanıdır. Öte yandan ruh ve beden ikiliğinde de benzer biçimde ruh yok olmayan ve canlılığı oluşturan varlık iken beden insanın maddi varlık alanını ifade eder.

Bakış Açısı

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metnin sonunda yer alan iki soruyu sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Tartışma hakkındaki notlarınızı defterinize yazınız.

Ruh ve bedenin iki ayrı varlık olduğu görüşünü benimseyen Descartes, düalist görüşü temsil eder. Descartes kendi düşünen ruhunu değerlendirirken ruhun maddi bir şey olmadığına inanır. Beden maddi olarak vardır, uzayda yer tutar, uzay içinde hareket ederken ruh dokunulmamış olarak kalır. Ona göre ruh bedenden ayrı bir varlıktır. Ancak Descartes'ın bu kabulünün ardında yatan güçlükleri düşünmek zor değildir: (1) Nasıl oluyor da bedenim her hareket ettiğinde ruhum bedenimden kayıp çıkmıyor? (2) Maddi olmayan ruhum maddi bedenimi nasıl harekete geçiriyor?

Alexander Moseley (Aleksandır Mosli), *A'dan Z'ye Felsefe*, s. 66, 67.
(Kısaltılmıştır.)

ç. Hukuk Felsefesi

15. yüzyıl-17. yüzyıl Avrupa'sında öne çıkan hukuk anlayışı **doğal** (tabii) **hukuk** anlayışıdır. Bu hukuk anlayışı insanın doğuştan bazı haklara sahip olduğu, bunların doğal olarak var olduğu ve her şeyin üzerinde geçerliğe sahip olduğu anlayışına dayanır. İlk Çağ'da geniş bir literatüre sahip olan doğal hukuk anlayışı Orta Çağ'da unutulmuş gibidir. Bunun temel sebebi Hristiyanlığın Avrupa'nın düşünce hayatına hâkim olması ve düşünürlerin "dogma"nın dışında bir **doğal hukuk** arayışına girmeyi yanlış bulmalarıdır. Bu hukuk anlayışının 16. yüzyıl Avrupa'sında tekrar gündeme getirilmesinde Rönesans felsefesi ve dindeki reform hareketleri etkili olmuştur. Rönesans ve reform ile beraber, devlet ve hukukla ilgili olarak kilisenin dogmalarından bağımsız fikirler geliştirilmeye başlanmış ve doğal hukuk anlayışı yeniden varlık bulmuştur.

Aynı dönemlerde Batı Avrupa'da monarşik merkezî devletlerin ortaya çıkması da dönemin hukuk ve siyaset anlayışını etkilemiştir. Bu dönemde gelişmeye başlayan kapitalist ekonominin gerekleri doğrultusunda ticari faaliyetler için iç emniyetin ve yol güvenliğinin sağlanması ile düzenli vergi toplanması gibi ihtiyaçlar önem kazanmıştır. Bu ihtiyaçlar güçlü bir merkezî otoritenin bulunmasını gerektirmekte olduğundan dolayı 16. yüzyıl-17. yüzyıl düşüncesinde siyaset felsefecileri genellikle güçlü iktidarlardan ve mutlak monarşilerden yana görüş belirtmişlerdir. Bu dönemde hukuk ve siyaset felsefesi alanlarında Niccolo Machiavelli (Nikola Makyavelli), Jean Bodin (Jan Bodin), Hugo Grotius (Hügo Gratyus), Thomas Hobbes (Tomas Hobs), John Locke (Con Lok) gibi düşünürler önemli rol oynamışlardır (Şema 3.2).

15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Düşüncesinde Hukuk ve Siyaset Alanlarında Öne Çıkan Düşünürler

N. Machiavelli

J. Bodin

H. Grotius

T.Hobbes

J. Locke

Şema 3.2

Niccolo Machiavelli, siyaset felsefesinin eserlerinden biri olan *Hükümdar*'ın yazarıdır. Orta Çağ'ın "Devlet, Tanrı'ya dayanmalıdır." görüşüne karşı "**Devlet, insana dayanır.**" görüşünü temsil etmiştir. Ona göre bir ulusa dayanan devlet, güçlü devlettir. Devlet gücünü kiliseden değil, ulustan alır; hukuk da kiliseye değil, devlete bağlıdır. Amaç devlettir. Din, töre ve hukuk araçtır ve bu araçlar devletin varlığının korunmasına katkıda bulunmak zorundadır.

Jean Bodin, doğal hukuku **mutlak monarşiyi** meşrulaştırmanın bir aracı olarak görmüştür. Egemenin sahip olduğu mutlak otorite yetkisini ve bu yetkinin tartışılmazlığını doğal hukuktan aldığı düşünmüştür. Ona göre yönetilenlerin yöneticiye karşı herhangi bir hakkı ve onun üzerinde bir sınırlaması olamaz.

Bodin'in hukuk ve siyaset felsefesine yaptığı katkılardan biri, **egemenlik** kavramını siyasal düşünceye kazandırmasıdır. Bodin; egemenliğin niteliklerini “mutlak, sınırsız, sürekli, tek, bölünemez” ve “devredilemez” olarak ortaya koymuştur.

Hugo Grotius, Yeni Çağ'ın ilk gerçek doğal hukukçusudur. **Doğal hukuku** akla dayandırmıştır. Grotius, doğal hukuku akılla özdeşleştirmesinin sonucu olarak devleti sosyal sözleşmeyle oluşan bir yapı olarak görmüştür.

Thomas Hobbes, Jean Bodin gibi doğal hukuk kavramını mutlak monarşiyi temellendirmek için kullanmıştır. Hobbes'a göre insanlar, devletten ve toplumdan önce **doğal durum** içinde yaşıyorlardı. Medeniyetin olmadığı bu dönem, herkesin herkesle savaşının hüküm sürdüğü bir zaman aralığıdır. Bu dönemde **insan insanın kurdu** idi. Doğal durumdaki bu kaos ve güvensizlik, insanları toplumda huzur ve güveni sağlayacak bir çare aramaya yöneltti. Bu nedenle toplumda barışı ve iş birliğini sağlamak amacıyla sosyal bir sözleşme yapıldı. Bu **sosyal sözleşme** ile birlikte yönetilenler egemenlik haklarını bir yönetici gruba devretmiş ve böylece yönetim ve devlet aygıtı ortaya çıkmıştır.

John Locke, Hobbes'tan farklı olarak **doğal durum**'un insanların hareketlerini düzenlemenin ve mülkleri üzerinde tasarrufları bakımından gerçek bir **hürriyet durumu**nu ifade ettiğini düşünmüştür. Doğal durumu yöneten ve herkese ödev yükleyen kanunun ise “akıl” olduğunu savunmuştur. Doğal durum tasvirleri hem Hobbes hem de Locke'un siyasi rejim anlayışlarından kaynaklanmıştır. Her iki filozof da arzuladıkları ve taraftarı oldukları rejimi haklı gösterecek bir doğal durumu tasvir etmişlerdir. Hobbes'un mutlak monarşiyi gerekçe olabilecek düzensizlik ve savaş hâlinin yaşandığı bir doğal durumu tasvir etmiştir. Buna karşılık Locke ise arzuladığı **liberal düzene** temel oluşturacak doğal hâli, tam bir özgürlük ortamı olarak tasvir etmiştir.

Uygulama

Aşağıdaki tabloda 15. yüzyıl-17. yüzyıl hukuk felsefesinde öne çıkan görüşler ve kutucuklarda bazı düşünürlerin isimleri verilmiştir. Bu görüşler ile görüşlerin ait olduğu düşünürleri eşleştiriniz.

Düşünürler	Görüşleri
R. Descartes	Doğal durumda insan tam olarak hür olmuştur ve “akıl” insana toplumsal ödevler yüklemiştir.
N. Machiavelli	Doğal durumda “insan insanın kurdu” olmuştur. Bu durumun yarattığı güvensizliği önlemek için toplumsal sözleşmeyle devlet oluşmuştur.
H. Grotius	Devletin egemenliği; mutlak, sınırsız, sürekli, tek, bölünemez ve devredilemezdir.
T. Hobbes	Amaç devlettir ve her türlü kurum, bu devletin varlığını korumasına katkıda bulunmak zorundadır.
J. Bodin	Doğal hukuk akla dayanır. Bu nedenle devlet, sosyal bir sözleşmenin ürünüdür.
J. Locke	

15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Siyaset Felsefesinde Ütopya Kavramı

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde **ütopya** kavramı önemli bir yer tutar. Dönemin toplumsal hayatında var olan çeşitli sorunlara çözümler öneren kurgusal bir eser olan **Thomas More**'un Ütopya adlı kitabı ütopya kavramının kullanıldığı ilk eser olarak bilinir.

Ütopya

Ütopya, düşünürlerce ortaya konmuş ideal ya da yetkin toplum kurgularını ifade eder. Diğer bir deyişle ütopya, ideal bir toplum düzeni ya da yönetim biçimini ortaya koyan tasarımdır. Ütopya kavramını Platon Devlet ve Yasalar adlı eserlerinde ele almıştır. Bazı düşünürler, Platon'un bu eserlerinde olduğu gibi içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal hayatın sorunlarından hareket ederek ideal bir toplum düzeni arayışı içinde olmuş ve bu ideal toplum düzenini ifade eden ütopyalar geliştirmişlerdir. Bu düşünürler, insanlar için her bakımdan ideal olduğuna inandıkları yetkin bir toplumsal düzen tasarlamış ve toplumun kurtuluşunun ancak bu ideal düzen yaşama geçirildiği takdirde mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

Ütopya Türleri

İdeal ve yetkin bir toplum tasarısı olan ütopyaların başlıca iki türü vardır: Ütopyalar (olumlu ütopyalar) ve distopyalar (olumsuz ütopyalar).

Ütopyalar ya da **olumlu ütopyalar**, ideal (olması gereken) toplum tasarısını içeren kurgulardır. **Platon**'un *Devlet* ve *Yasalar*'ı, **Fârâbî**'nin *Erdemli Şehir*'i, **More**'un *Ütopya*'sı, **Campanella**'nın (Kampenella) *Güneş Ülkesi*, **Bacon**'ın *Yeni Atlantis*'i akla ilk gelen ideal toplum tasarımlarıdır ve olumlu ütopya örnekleridir.

Distopyalar, düşünürlerin toplumsal hayatın yaşanan özelliklerinden ve yönelimlerinden hareketle gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuz toplumsal hayatı ifade ettikleri kurgulardır. Distopyaların eleştirel ütopyalar olduğu ve gelecekteki toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek olumsuzluklar hakkında insanları uyarak daha iyi bir toplumsal hayatın inşası fikrine katkı sundukları da düşünülür. Daha çok bilim kurgu eserleriyle ifade edilen distopyalarda otoriter devlet sistemlerini eleştirmeye yönelik bir tutum öne çıkar.

Thomas More'un Ütopya Adası

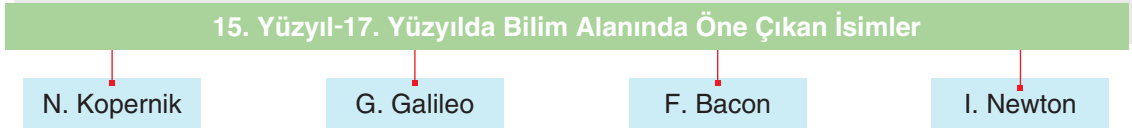
Thomas More'un *Ütopya* adlı eserindeki Ütopya(Görsel 3.9) adlı bu ada ülkesi, elli dört kentten oluşur ve her kente 6.000 aile yerleşir. Her ailenin bir evi vardır. Evler, her on yılda bir kura çekilerek dağıtılır. Her aile, on yılda bir yeni kuraya katılarak oturduğu evi değiştirmek zorundadır. Dolayısıyla özel mülkiyet bütün Ütopyalılar için yasaklanmıştır. Köleliğin doğal kabul edildiği bu ülkede köleler dışında farklı toplumsal sınıflar yoktur ve herkes eşittir. Devlet başkanı, seçimle iş başına gelir ve diktatörlüğe kaçmamak şartıyla ömürlüktür. Tiranlaşmaya özendiğinde kendisine işten el çekilir.

Görsel 3.9: “Ütopya” kitabının 1516 yılına ait ilk baskısında Ütopya adasının haritası

C. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL BİLİMSEL ÇALIŞMALARININ DÖNEM FELSEFESİNE ETKİSİ

15. yüzyıl-17. yüzyılda geliştirilen çalışmalar ve teoriler, felsefenin ve bilimin evrene dair görüşlerinde büyük değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yaşanan ve genelde “bilimsel devrim” olarak nitelendirilen gelişmelerin felsefedeki etkilerinden biri felsefede insanın kendine ve içinde yaşadığı dünyaya bakışında meydana getirdiği değişikliklerdir. Bu dönemde N. Kopernik, G. Galileo, F. Bacon, I. Newton gibi düşünürler ve bilim insanları önemli çalışmalar yapmıştır (Şema 3.3).

Şema 3.3

a. Nicolaus (Nikolas) Kopernik

Kopernik (Görsel 3.10), düşünce tarihinde bir dönüm noktasını simgeler. Onun adıyla anılan evren sistemi yalnız modern bilimin doğuşunun değil, insanın evren içindeki yerini saptamada yeni ve dikkat çekici bir görüşün ortaya çıkmasının başlangıcı sayılır. Kopernik'in *Göksel Kürelerin Dolanımı Üzerine* adlı eserinde yer alan evrenin ve Dünya'nın küresel olduğu; gök cisimlerinin hareketlerinin üniform (tek düzen), çembersel ve sürekli olduğu gibi fikirleri Aristoteles'ten beri kabul edilen fikirlerdir. Kopernik'in evren sisteminin devrimci nitelikte kabul edilmesinin temel nedeni bu evren sisteminin Dünya'yı evrenin merkezi olmaktan çıkarıp Güneş'in etrafında dolanan sıradan bir gezegen sayması olmuştur. Kopernik, böylece astronomi alanında Batlamyus'un İlk Çağ'dan beri hâkim olan Dünya merkezli evren sistemi yerine **Güneş merkezli** yeni bir evren sistemi önermiştir. Astronomi alanındaki bu evren sistemi değişikliğinin sonuçları, bilimde olduğu kadar felsefede de dikkat çekici etkiler meydana getirmiştir. Çünkü Batlamyus astronomisi, o zamana kadar kilise ve üniversiteler tarafından doğru kabul edilen bir evren sistemiydi. Kopernik'le insanoğlunun kendini evrenin merkezinde sayma iddiası yıkılmış, doğanın bir parçası olduğu düşüncesi doğmuştur.

Görsel 3.10: Kopernik'in resmi, Jean-Léon Huens, National Geographic Society Arşivi

Bilgi Kutusu

Orta Çağ boyunca hâkim olan **Dünya merkezli evren sistemine** karşılık kökeni İlk Çağ düşünürlerine uzanan **Güneş merkezli evren sistemini** öneren Kopernik'in bunun yol açacağı tepkileri en baştan sezinlediği görülmektedir. Kopernik'in hastalığı sırasında *Göksel Kürelerin Dolanımı Üzerine* adlı eserin basım işiyle uğraşan dostu Osiander (Osyander), bir teolog olarak gelecek tepkileri göz önünde bulundurmuş ve yazdığı ön sözde önerilen sistemin bir hesaplama aracı olmaktan ileri geçmediği konusunda okuyucuyu uyarmıştır. Ona göre sistem sadece matematiksel olarak doğru sayılabilir, sistemin felsefi doğruluğu söz konusu değildir. Kilise ve kilisenin öğretilerine bağlı pek çok kimse için Kopernik sistemi yanlış fakat açıklama yönünden elverişli bir hipotezden başka bir şey değildir. Katolik kilisesi bu tutumunu 1822'ye kadar sürdürmüştür.

Cemal Yıldırım, *100 Soruda Bilim Tarihi*, s. 125, 126.
(Kısaltılmıştır.)

b. Galileo Galilei (Galilo Galile)

İtalyan fizikçi Galileo (Görsel 3.11), çalışmalarına Aristoteles fiziğini eleştirerek başlamıştır. Bunu yaparken de gözlem ve deney tekniklerini kullanmıştır. İlk olarak katedraldeki bir şamdanın hareketini gözlemleyen Galileo, sarkacın hareket süresinin sadece uzunluğuna bağlı olduğunu, ağırlığına ya da hareket alanına bağlı olmadığını keşfetmiştir. Bir başka çalışmasında Aristoteles'in ağır cisimlerin hafif cisimlerden daha hızlı düştüğü iddiasının yanlışlığını ispatlamak için katedralin dik kulesinden farklı ağırlıklarda toplar atmış, bu yöntemle topların yere düşme süresinin kütleye bağlı olmadığını sonucuna ulaşmıştır. Galileo aynı zamanda Aristotelesçi fiziğin temellerinden olan "Hiçbir cisim bir dış müdahale olmadan hareket edemez." prensibinin yanlış olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Görsel 3.11: Galileo'nun ilk teleskobu, Galileo Müzesi, Floransa, İtalya

Fizik alanındaki bu deneysel çalışmalarının ötesinde Galileo'ya asıl ününü kazandıran onun astronomi alanındaki çalışmaları olmuştur. Galileo büyük oranda kendisinin icat ettiği teleskobu kullanarak Jüpiter'in dört uydusu bulunduğunu gözlemlemiş, Ay'daki dağları ve Güneş üzerindeki birçok lekeyi keşfetmiştir. Bu keşifler gök cisimlerinin -Aristoteles'in sandığının aksine- parlak tek bir özden değil, Dünya ile aynı tür maddelerden oluştuğunu göstermiştir. Galileo yaptığı bu çalışmaları 1610 yılında *Yıldızlardan Bir Elçi* adlı kitabında yayımlamıştır. Galileo ayrıca Venüs gezegeninin hareketlerini gözlemleyip Venüs'ün Dünya'nın etrafında değil, Güneş'in etrafında döndüğü sonucuna ulaşmıştır. Bu bilgi, Kopernik'in hipotezi lehine güçlü bir kanıt sağlamıştır.

1632 yılında yayımlanan *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* adlı eserinde Batlamyusçu ve Kopernikçi görüşleri tartışan Galileo, Güneş merkezli Kopernikçi görüşleri destekleyecek iddialar ortaya koymuştur. Bu durum onun kilise ile karşı karşıya gelmesine ve yargılanmasına neden olmuştur.

Bilgi Kutusu

Galileo'nun evren anlayışını geliştirdiği yazıları üzerine toplanan dönemin engizisyon komitesi, "Güneş'in evrenin merkezi olduğu" fikrinin küfür niteliği taşıdığına, "Dünya'nın hareket ettiği" fikrinin ise yanlış olduğuna hükmetti. Dönemin papasının talimatları doğrultusunda Galileo, ileri sürdüğü düşünceler sebebiyle uyarı aldı ancak bu düşüncelerini ifade etmeyi sürdürünce yeniden yargılandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi.

Anthony Kenny (Antoni Kenni), *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi* 3, s. 36.

(Kısaltılmıştır.)

c. Francis Bacon (Fıransis Beykın)

15. yüzyıl-17. yüzyıllarda bilim alanında pek çok gelişme yaşanmasına karşın bilimsel düşünceye ve bilimsel yöntemle ait fikirler sistemli ve bütüncül değildir. Bu dönemde bilimin hem belli bir bilgi türünü hem de doğayı açıklamaya yönelik belli bir yöntemsel yaklaşımı içerdiği henüz fark edilememiştir. Bilimi kendine özgü bir yöntemle sahip olan bir bilme yaklaşımı olarak açıklama girişimi ilk kez Francis Bacon’la (Görsel 3.12) ortaya çıkmıştır.

Bacon, bilimin önemini ve insanlığın refahı yönünde vadettiği olanakları kavrayan ilk düşünürlerdendir. Onun bilimle ilgili çalışmalarında iki husus dikkati çeker. İnsanoğluna doğayı tanıma, doğa kuvvetlerini kontrol altına alma gücünü ve olanağını verecek genel bir anlayış bulmak onun öncelikli amacı olmuştur. Bacon’ın çalışmalarındaki ikinci özellik ise asıl ilgisinin bilimi anlamaya, bilgi edinmenin doğru ve etkili yolunu kesin bir biçimde belirlemeye yönelik olmasıdır. Ona göre doğanın sırlarını çözmek ve yasalarını keşfetmek için gözlem ve deney yapma, sonuçları toplama, kaydetme ve sınıflama gibi yöntemli bir çalışma sürecini takip etmek gereklidir.

Bacon’a göre insanın doğa karşısındaki bilgisizliği ne insan aklının yetersizliğinden ne de doğanın anlaşılamayacak kadar karmaşık oluşundan ileri gelmektedir. Bu durum sadece yanlış bir yöntemle bağlı kalmaktan kaynaklıdır. Ona göre bilimde doğru yöntem **tümevarımdan** yani tüm yargı ve genellemeleri gözlem veya deneyle elde edilen olgusal bilgilere dayandırmaktan başka bir şey değildir. Tümdengelimsel mantığın bilimsel çalışmaların temeli olması fikrine karşı çıkan Bacon, buna karşılık tümevarımsal mantığı esas alır. Dolayısıyla Bacon, “tüm yargı ve genellemelerin gözlem veya deneyle elde edilen olgusal bilgilerden hareketle oluşturulması gerektiği” fikrini geliştirmiştir.

Görsel 3.12: F. Bacon’ın heykeli, F.W. Pomero, Londra, İngiltere

Bilgi Kutusu

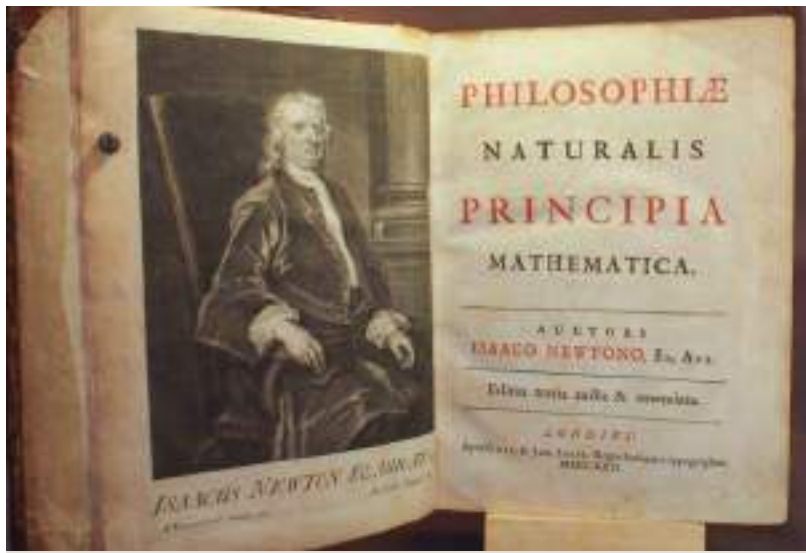
Bilimin Önündeki Engeller: Sahte Putlar

Bacon, güvenilir bilgiye ulaşmada bizi bilimsel yöntemden ayırabilecek etmenlere **putlar** ya da **idoller** der. Dört puttan söz eder. Birincisi **kabile putlarıdır**. Bunlar duyularımızın tanıklığına inanma, duygularımızın yargılarımıza karışmasına izin verme ve yorumlarımızı algıladığımız şeylere dayatma gibi bozucu etmenlerdir. İkincisi **mağara putlarıdır**. Bunlar her bireyin kendi mizacından kaynaklanan bir tür algıda seçicilik olarak görülebilecek bozucu etkilerdir. Üçüncüsü **piyasa putlarıdır**. Bunlar esas olarak dilin ve sözcüklerin aracılık ettiği bozucu etkilerdir. Dördüncüsü **tiyatro putlarıdır**. Bunlar, gerçekliğin simgesel temsilleridir. İnsanların gerçekliğe yanlış biçimde bakmasına neden olan belki de bugün ideolojiler (yanlış bilincin yaratıcıları) dediğimiz türden çeşitli felsefe sistemleridir.

*Bryan Magee, Felsefenin Öyküsü, s. 80, 81.
(Kısaltılmıştır.)*

ç. Isaac Newton (Aytek Nivtın)

Isaac Newton'ın (Görsel 3.13), fizik, astronomi ve matematikteki keşiflerinin her biri ayrı bir öneme sahiptir. Sözü edilen bilim alanlarında Newton'dan önce bilimsel çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalar dağınık ve birbirinden kopuk olduğu için başarıya ulaşamamıştır. İlk kez Newton'ın çalışmalarında 15. yüzyıl-17. yüzyıl arasındaki bilimsel çalışmaların sonuçlarını kapsayan teorik düzeyde bir sistemin ortaya çıktığı görülmektedir.

Görsel 3.13: I. Newton'ın (1643-1727) heykeli, L. F. Roubiliac (Rubilyak), Cambridge (Kembiriç), İngiltere

Newton, **optik** konusunda çok sayıda çalışma yapmış ancak onun **gök mekaniği** konusundaki çalışmaları daha çok ses getirmiştir. Newton, yere düşen cisimlerle gökte dolaşan gezegen ve uyduların hareketlerinin aynı ilkeye bağlı olduğu hipotezini öne sürmüştür. 1685 yılında bilim tarihinin önemli eserlerinden sayılan *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri* adlı eserinde gezegenleri Güneş'e doğru çeken gücün Güneş'in kütesinin çekim gücü olduğunu ifade etmiştir. Newton bu ilkedен yararlanarak elmanın yere düşmesi ile Dünya'nın Güneş etrafında dolanması gibi birbirinden pek uzak ve farklı görünen olguları ortak bir kategoride düşünme ve açıklama olanağını elde etmiştir.

Newton'ın *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri* adlı eserinde üç temel nokta olduğu söylenebilir. İlk olarak Newton, **hareketi üç kanuna** indirgemiş ve bu kanunlardan yararlanarak fiziğin bir alanı olan dinamiği sistem olarak geliştirmiştir. Hareketin birinci kanunu “Cisimler engellenmedikçe aynı hızla, aynı doğrultuda hareketlerini sürdürür.”, ikinci kanunu “Kuvvet, hız veya yön değiştirmenin nedenidir ve kütle ile ivmenin çarpımı olarak ifade edilir.”, üçüncü kanunu “Her etkiye karşı eşit bir tepki vardır.” ilkeleriyle ifade edilebilir. İkinci olarak Newton, kanunları ortaya koymadan önce **kütle ve momentum** gibi terimlerin anlamları üzerinde durmuştur. Onun bu çabası bilimsel düşünceye katkı sağlamıştır. Üçüncü olarak Newton, astronomide Kopernik ve Kepler'in ilk adımlarını attıkları sistemi bilimsel bir teori olarak geliştirmiştir. **Kütle Çekim Kanunu**'ndan (yer çekimi yasası) yararlanarak gezegenlerin, uyduların, kuyruklu yıldızların hareketlerini en küçük ayrıntılarına kadar açıklama olanağı bulmuştur.

Newton'a göre bilim, ölçülebilen ve matematiksel biçimde ifade edilebilen, gözlem ve deney sonuçlarını bir ana kavrama bağlayarak açıklayan bir girişimdir. Galileo'da olduğu gibi Newton'da da asıl amaç doğanın deneye konu olan işleyişini matematiksel bir teori ile betimlemek ve açıklamak olmuştur.

Uygulama

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

1. Kopernik, 16. yüzyılda Güneş sisteminin merkezinde Dünya'nın değil de Güneş'in bulunduğu hipotezini geliştirmiştir. Ancak bu hipotez kendi açısından bazı sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kilisenin binlerce yıldır savunduğu bir öğretiyi inkâr etmekle kalmamış, Kitab-ı Mukaddes'le de çelişmiştir.

➔ **Kopernik'in sözü edilen çalışmalarının kilise kurumu üzerindeki etkisi ne olmuştur?**

.....

.....

2. Galileo, Katolik kilisesinin dinsel sapkınlığı ortaya çıkarmak ve bastırmak üzere kurduğu bir mahkeme olan engizisyon tarafından mahkûm edilmişti. Suçu iki yanlıydı: Dünya'nın kendi eksenini etrafında döndüğünü ve Dünya'nın Güneş etrafında dolandığını ileri sürmek. Bu düşünceler o sırada aslında yüzyıllık bir geçmişe sahipti. Galileo, onları Kepler aracılığıyla Kopernik'ten almıştı. Fakat bu görüşleri onun yargılanmasına sebep olmuştu.

➔ **Galileo'nun bu görüşleri bilimsel düşüncenin gelişimini nasıl etkilediği söylenebilir?**

.....

.....

3. Bacon'a göre doğal dünyayla ilgili bilgilerimizin ilerlemesi için kontrollü ve sistemli bir işlemin izlenmesi gerekir. Öncelikle olgular gözlemlenmeli ve gözlemler kaydedilmelidir. Bu sayede daha çok ve güvenilir bir veri yığını oluşturulabilir. Birbirleriyle iletişim hâlinde olan insanlar bu çalışmaları daha etkin biçimde yapabilirler. Bacon, bu süreçte bireyin düşüncelerini olgulara dayatmaması gerektiğini vurgular. Olgulara ilişkin veriler toplandığında belli düzenlilikler ile kalıplar ortaya çıkar ve bunlar sınıflandırılır. Sınıflandırılan verilerle belli nedensel bağlantılara işaret edilecektir. Böylece doğanın yasalarını algılamaya başlanılacaktır.

➔ **Bacon'ın modern bilim için önemi nedir?**

.....

.....

4. Newton, çalışmalarında gezegen sisteminin tam ve dakik bir manzarasını ortaya çıkaracak matematik-fizik sistemini kurdu. Onun geliştirdiği bu "doğa felsefesi", genel düşüncede meydana gelmiş en büyük yeniliklerden birine katkı sağladı. Pythagoras'ın bütün maddi evrenin matematikle açıklanabileceği yolundaki görüşü, iki bin yıl sonra doğrulandı ve ispatlandı. Onun sayesinde evrenin işleyişinin gerçekten yasalara bağlı olduğu, bu yasaların insanlar tarafından anlaşılabilir ve ifade edilebilir olduğu kanıtlandı.

➔ **Newton'ın "modern bilim anlayışına" katkısı nedir?**

.....

.....

*Cemal Yıldırım, Bilim Tarihi, s. 92-135.
(Kısaltılmıştır.)*

3.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

I. Bölüm: İnsan Bilgisinin İlkeleri

1. Gerçeği arayan, yaşamında bir kez tüm nesnelerden kuşku duymalıdır.

Çocuklukta, yani adam olmadan önce henüz tüm aklımızı kullanmadığımız bu yaşta duyularımıza çarpan nesnelere ilişkin bazen iyi bazen kötü yargılarda bulunurduk. Bu nedenle aceleyle verilen birçok yargı gerçeğin bilgisine ulaşmamızın önüne taş koyuluyordu. Bu da bize şunu öğretiyor ki kendilerinden en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelerden, yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça onlardan ayrılabilceğimizi gösteren hiçbir belirti yoktur.

2. Var olmasaydık kuşku duyamazdık, bu da edinebileceğimiz ilk doğru bilgidir.

Ne Tanrı ne gök ne de yerin var olduğunu ve bir bedenimizin de olmadığını kolayca kabul ediyoruz ancak aynı biçimde tüm bu şeylerin gerçeğinden kuşkulandıkça var olmadığını varsayamayız. Çünkü düşünen nesnelerin düşünürken gerçekten var olmadığını kavramak bize o denli aykırı geliyor ki en şaşılası varsayımlara karşın şu “Düşünüyorum, o hâlde varım.” sonucunun doğru olduğuna, bunun düşüncelerini bir sıra içinde yönlendiren ve yöneten bir kimseye görünen ilk doğru sonuç olduğuna inanmaktan kendimizi alıkoyamıyoruz.

III. Bölüm: Maddesel Şeylerin İlkeleri

3. Tanrı cisimli değildir, insanoğlu gibi duyuların yardımıyla bilmez ve günah işlemez.

Dünyada sınırlı ve bir bakımdan eksik olan birtakım şeyler vardır. Ancak bunlardan hiçbir Tanrı için söz konusu değildir. Böylece cismin özünü uzamın (uzayda yer kaplama) oluşturduğu, uzamlı olanın birçok parçaya ayrılabilirdiği ve bu da bir eksiklik belirtisi olduğu için Tanrı'nın bir cisim olmadığı sonucunu çıkarıyoruz. İnsan duyulara sahiptir ve bu insanın yararınadır. Duyumlarımız dışarıdan aldığımız izlerle oluşur. Tanrı ise hiçbir duyuya sahip olmadığı hâlde Onun gerçekte var olan tüm şeyleri anladığı ve istediğini yaptığı sonucunu çıkarıyoruz.

R. Descartes, Felsefenin İlkeleri, s. 53-104.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. 1 numaralı metinde Descartes'ın bilgi anlayışında “kuşku”nun ne gibi bir işlevi olduğu söylenebilir?

.....

.....

2. 2 numaralı metinde Descartes'a göre doğru bilgiye ulaşmada aklın ya da düşünmenin önemi nedir?

.....

.....

3. 3 numaralı metne göre Descartes'ın varlık anlayışı nasıl açıklanabilir?

.....

.....

Metin Analizi -2

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

IV. Bölüm: İnsanın Köleliği veya Duygulanışların Kuvvetleri Üzerine

Önerme

Erdemin peşinden gidenlerin yüce iyiliği hepsinde ortaktır ve hepsi bundan aynı derecede sevinç duyar.

Kanıtlama

Erdemle işlemek, akıl düsturuna göre işlemek demektir ve akılla yapmaya çalıştığımız her şeyi bilmektir. Böylece erdemin peşinden giden kimselerin üstün iyiliği Tanrı'yı bilmektir yani bütün insanlarda ortak olan bir iyiliği bilmektir. Ve o, insanların aynı tabiatta olmaları bakımından bütün insanlarca aynı suretle elde edilebilir.

V. Bölüm: Zihin Gücü veya İnsanın Hürlüğü Üzerine

Önerme

Tabiatımıza karşıt olan duygulanışların hükmü altında bulunmadığımız müddetçe bedenin duygularını zihin için geçerliği olan bir düzene göre sıralama ve zincirleme gücümüz vardır.

Kanıtlama

Tabiatımıza karşıt olan yani kötü olan duygulanışlar, ruhu bilmeden alıkoymaları nispette kötüdür. Öyle ise tabiatımıza karşıt olan duygulanışların hükmü altında bulunmadığımız müddetçe tabiatıyla bilmeye çalışan ruhun gücü alıkonulmuş değildir. Bu demektir ki o kadar da açık seçik fikirleri teşkil etme ve onları birbirlerinden çıkarma gücü vardır. Bunun sonucu olarak zihin için geçerliği olan bir düzene göre bedenin duygulanışlarını düzenleme gücümüz vardır.

B. Spinoza, *Ethika*, s. 223-272.
(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. *Ethika*'nın IV. Bölüm'ünden yapılan alıntıdan hareketle Spinoza'nın "erdem" anlayışı nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

2. *Ethika*'nın V. Bölüm'ünden yapılan alıntıdan hareketle Spinoza'ya göre kimi duygulanışların "kötü" olarak nitelenmesinin nedeni nedir?

.....

.....

.....

3. *Ethika*'nın V. Bölüm'ünden yapılan alıntıdan hareketle Spinoza'ya göre "zihnin" ya da "akıl" doğru davranışı seçmede ne gibi bir işlevi vardır?

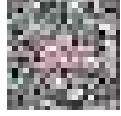
.....

.....

.....

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

Etkileşimli
İçerik

1. Kısım: İnsan Üzerine

“İnsanlar doğuştan eşittir.” Doğa, insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen biri bulunsu bile her şey göz önüne alındığında iki insan arasındaki fark bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir.

“Eşitlikten güvensizlik doğar.” Bu yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse birbirlerine düşman olurlar. Esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar.

“Güvensizlikten savaş doğar.” Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulmak amacıyla kendi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar olabildiğince insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur. Bu durum, o kişinin kendi varlığını koruması için gerekli olanın ötesinde bir şey değildir.

Devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş hâlinindedir. Buradan şu açıkça görülür ki insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır.

2. Kısım: Devlet Üzerine

Bir devletin oluşumu. İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek, böylece kendi emekleri ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak bir genel gücü kurmanın tek yolu, bütün güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu, onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. “Kendimi yönetme hakkımı bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum.” demişçesine herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme yoluyla toplumun bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir.

Thomas Hobbes, *Leviathan*, s. 89-128.
(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Bu metindeki 1. Kısım’dan yapılan alıntılardan hareketle Hobbes’un “insan doğası” ile ilgili temel düşüncelerinin neler olduğu söylenebilir?

.....

.....

2. Bu metindeki 1 ve 2. kısımlardan yapılan alıntılardan hareketle Hobbes’a göre “insan doğası” ile “devletin varlığı” arasında nasıl bir ilişki vardır?

.....

.....

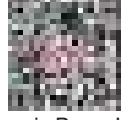
3. Bu metindeki 2. Kısım’dan yapılan alıntıdan hareketle Hobbes’un devlet kuramı neden bir “toplumsal sözleşme kuramı” olarak değerlendirilir?

.....

.....

3.4. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda “Tartışıyoruz” ve “Felsefi Metin Yazıyoruz” adlı iki uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tartışma ve yazma çalışmalarını yapınız.

Francis Bacon'ın felsefi anlayışı ile ilgili video

Tartışıyoruz

Francis Bacon'ın “Bilgi güçtür (iktidardır).” sözü modern bilim anlayışının geliştiği bir çağda ortaya çıkmış ve modern düşünce ile toplumsal hayat üzerinde etkili görüşlerinden biri olmuştur. Bu görüşün dayandığı temel felsefi argümanların neler olduğunu belirleyerek bunları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce aşağıda verilen öz değerlendirme formunda belirtilen süreçlere ilişkin adımları ve maddeleri inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Alıntının yapıldığı filozofun görüşlerini, konuyla ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA'daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe akımına/akımlarına uygun ve karşıt olduğunu belirledim.			
	4 Alıntılanan felsefi argümanla örtüşebilecek ya da çelişebilecek başka felsefe argümanlarını araştırdım. Alıntılanan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri ve alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1 Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2 Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3 Karşıt görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
	4 Hazırlık aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
SONUÇ	1 Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2 Etkinliği tartışmacılarla ortak bir noktada buluşarak sonlandırdım.			
	3 Argüman ve felsefi bağlamıyla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

Felsefi Metin Yazıyoruz

“Ütopya” kavramından edindiğiniz bilgilerle ütopyaların oluşturulma amaçlarıyla günümüz dünyanın ve toplumsal hayatın özelliklerini göz önünde bulundurarak ütopya denemesi yazınız. Ütopya denemenizi yazarken belli bir problem alanı (eğitim ya da teknoloji gibi) belirleyebilirsiniz. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Aşağıda verilen öz değerlendirme formunu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okudum ve onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazıyı başkalarına okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemle / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımın temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelerine uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

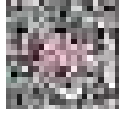
.....

.....

.....

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıda 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi ile ilgili ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Ek Sorular

1. ☐ Batı medeniyetinde felsefenin din ve teolojiden ayrı bir disiplin olduğu fikri benimsenmeye başlanmıştır.
2. ☐ Rönesans düşüncesinin gelişmesiyle Antik Yunan düşünce mirasına yeniden dönülmüş ve eleştiriye dayanan bir yaklaşım gelişmeye başlamıştır.
3. ☐ Sanatta ve felsefede gerçekleşen çalışmalara karşın bilim alanında çalışma yapılmamıştır.
4. ☐ Toplum yapısında ortaya çıkan önemli gelişmelere paralel olarak felsefede ilk kez toplum ve siyaset sorunları konu edilmeye başlanmıştır.
5. ☐ Hümanizm düşüncesinin gelişmesiyle insanın ne olduğu, insanın özü ile bu dünyadaki yerini araştıran çalışmalar öne çıkmıştır.
6. ☐ Modern bilimsel yöntemin gelişmesiyle bir bilimsel kuramın tartışma götürmeksizin doğru olduğu fikri benimsenmeye başlamıştır.
7. ☐ Düşünce dünyasında çok seslilik gelişmiştir.
8. ☐ Descartes'ın yöntemsel kuşkuculuğu doğru bilginin imkânsız olduğu fikrine dayanır.
9. ☐ Gelişen hukuk ve siyaset felsefesinin temel eserlerinde genellikle merkezî devletler için gereken “güçlü iktidar” görüşü benimsenmiştir.
10. ☐ Kopernik’le Dünya merkezli evren anlayışı kabul görmeye başlamıştır.

B. Aşağıda skolastik düşünce ve modern düşüncenin özellikleri karışık olarak verilmiştir. Bu özellikleri doğru başlıklar altında sınıflandırınız.

- Bireycilik • Tanrı merkezlilik • Gelenekselcilik • Uluşçu yapı • Akılcılık
- Dogmatizm • İnsan merkezli • Bütüncül / kolektivizm • Çok uluslu yapı • Çok seslilik

Skolastik Düşünce	Modern Düşünce
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•

C. Aşağıdaki isimleri numaralandırılmış açıklamalar ile eşleştirerek uygun boşluklara yazınız.

Bodin	Platon	Bacon	Fârâbî
More	Locke	Machiavelli	Hobbes
Kopernik	Descartes	Newton	

1. Devlet olmadıkça herkes herkesle savaş hâlinindedir.
2. İdeal devlet ve toplum “erdemli” bir topluluk hayatı sayesinde oluşur.
3. İdeal devlet, özel mülkiyetin olmadığı bir devlettir.
4. Bilgilerin gelişmesi için bilimin belli süreçleri takip etmesi gerekir.
5. Ulus egemenliğine dayanan devlet güçlü devlettir.
6. Gerçeği aramak, hayatta her şeyden en az bir kez kuşkulanmayı gerektirir.
7. Devlet egemenliği sınırsızdır, bölünemez ve devredilemez.
8. İnsanlığın doğal durumu, özgürlük durumudur ve burada “akıl” hâkimdir.
9. Yere düşen cisimlerle gökte dolaşan cisimler aynı fizik yasalarına bağlıdır.
10. Dünya, Güneş’in çevresinde dolaşan sıradan bir gezegendir.

Ç. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Avrupa’da 12. yüzyılda yoğunlaşan çeviri faaliyetlerinin hümanizm felsefesi üzerindeki başlıca etkileri nelerdir?

.....

.....

.....

2. Skolastik Dönem’in son düşünürlerinden Roger Bacon ve Duns Scotus’un Orta Çağ ile Yeni Çağ felsefesi arasında bir geçiş felsefesini temsil ettiklerinin düşünülmesinin sebebi nedir?

.....

.....

.....

3. Skolastik düşünce ile modern düşünce arasındaki temel farklardan ikisini açıklayınız.

a)

.....

.....

b)

.....

.....

4. Hümanizm felsefesinin öne çıkardığı “yeni insan idesi”nin özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

5. 15. yüzyıl-17. yüzyıldaki bilimsel çalışmaların dönemin felsefesine etkileri nelerdir?

.....

.....

.....

D. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. 12. yüzyılın Avrupalı Hristiyanları zengin bir düşünce mirasına sahip İslam düşünürlerinin eserlerini, başta İspanya’da kurulan çeviri okulları olmak üzere pek çok çeviri okulundaki faaliyetler sayesinde kendi dillerine çevirmişlerdir. Dolayısıyla Orta Çağ İspanya’sı bir yandan Batı’yı Yunan felsefe ve bilim geleneği ile tanıştırmış diğer yandan da Beytül-Hikme’ye kadar giden bir düşünce birikimini Avrupa’ya taşımıştır. Bu etkileşimin Avrupa’da Rönesans’tan aydınlanmaya kadar etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi 12. yüzyıl İspanya merkezli çeviri faaliyetlerinin dönemin Avrupa’sında etkilediği gelişmelerden değildir?

- A) Skolastik düşüncenin sorgulanması
- B) İslam düşünce mirasının tanınması
- C) Antik Yunan düşünce birikiminin öğrenilmesi
- D) Rönesans’ın ortaya çıkışı
- E) İslam felsefesinin gelişmesi

2. Roger Bacon (1214-1292), bilime ve felsefi düşünceye olan yaklaşımıyla Orta Çağ Hristiyan dünyasında yavaş yavaş etkisini göstermeye başlayan düşünsel değişimin müjdecisi ve Yeni Çağ’ın ilham kaynağı olmuştur. Onun en önemli yanlarından biri, deney ve gözlemin öncelendiği metotların önemine dair yaptığı vurgulardır. R. Bacon, içinde bulunduğu skolastik dünyanın aksine akli kanıt ve deneyin yöntem olarak kullanılmasında ısrarcı olmuştur. Ona göre tek tek ve aralarında herhangi bir uyum olmayan gözlemler yeterli değildir. Bunlar metodik bir düzene sokulmalı ve nedenleri araştırılarak yasalara ulaşılmalıdır.

Bu metne göre R. Bacon ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Bilimsel çalışmalarında deneyi esas almıştır.
- B) Yöntemsel kuşkuculuk metodunu geliştirmiştir.
- C) Bilimsel araştırmalarda deneyin önemini vurgulamıştır.
- D) Bilginin temelinde aklın ve duyu bilgisinin yer aldığını savunarak kriticizmi geliştirmiştir.
- E) Doğanın incelenmesinde matematiksel ifadenin önemini vurgulamıştır.

3. Skolastik düşünce ile modern düşüncenin farkları ile ilgili aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

Skolastik Düşünce	Modern Düşünce
A) Bütünü / kolektif olanı temel alır.	Bireyi temel alır.
B) Din düşünürlerince geliştirilmiştir.	Bağımsız düşünürlerce geliştirilmiştir.
C) Sınırlı bir çevrede etkili olmuştur.	Geniş kitlelere ulaşmıştır.
D) Gelenekseldir.	Yenilikçidir.
E) Eleştiriye dayanır.	Dogmalara dayanır.

4. 15. yüzyılda İtalyan bilginleri Bizans'a giderek buradan el yazması eserleri toplamışlardır. İstanbul'un Türklerce fethi de İtalya'da Antik Çağ'daki insan anlayışının daha da önem kazanmasında etkili olmuştur. Fetihten sonra bazı Bizans bilginleri İtalya'ya gitmiş, böylece Yunan eserlerinin Latinceye tercüme edilmesine katkıda bulunmuşlardır. Dönemin İtalyan yöneticileri, Yunanca ve Latince el yazmalarından başarılı kopyalar yaptırarak bir Platon Akademisi kurmuşlardır. Bunun dışında pek çok Antik Yunan düşünürünün eserleri İtalyancaya tercüme edilip yorumlanmış, böylece bu düşünürler Avrupa'da daha iyi tanınmaya başlamıştır.

Bu bilgilerden hareketle sözü edilen faaliyetlerin

- I. Hümanizm,
- II. Rönesans,
- III. Sanayi Devrimi

gelişmelerinden hangileri üzerinde etkili olduğu söylenebilir?

- A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) II ve III E) I, II ve III

5. Francis Bacon tümevarım yapacak bilim insanının özellikleri üzerinde durmuş ve tüm insanlarda olduğu gibi bilim insanının da zihninde çeşitli etkiler ve yaşantılar sonucu oluşmuş ön yargılar olduğunu belirtmiştir. Bu etkilerin doğaya, dünyaya bakışı etkilediğine ve bilim insanının araştırma yapmaya başlamadan önce "zihin putları" olarak adlandırılan bu ön yargılardan kurtulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ön yargı olarak da görülebilecek zihin putlarını "idoller" kavramıyla da ifade ederek dört grupta (kabile, mağara, çarşı-pazar ve tiyatro putları) toplayan Bacon, bunları yanlış görünüm veya yanılsama anlamında kullanmıştır. Bacon'ın Putlar Kuramı, epistemolojisinin en önemli bölümüdür ve insan zihninin yanılgılarının nedenini açıklar.

Bu metne göre F. Bacon'ın görüşleri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Bilimsel faaliyette tümevarım yöntemini öne çıkarmıştır.
- B) Bilim insanının çalışma konusuna objektif yaklaşmasını olanaksız görmüştür.
- C) Ön yargılarının bilimsel araştırmada önemli bir etkisi olduğunu vurgulamıştır.
- D) İnsanın gerçekliği olduğu gibi algılamasının zorluğunu fark etmiştir.
- E) Bilgi problemi üzerinde çalışmalar ortaya koymuştur.

6. Fransız düşünür Descartes’a göre metot yoksa düşünceler düzene sokulamaz, değerlendirilmek üzere ele alınamaz ve birbirleriyle ilişkilendirilemez. Dolayısıyla söz konusu araştırmalardan sonuç üretilemez. Öte yandan her yöntem insanı doğruya ulaştırmayabilir. Bu durumda kesin bilgiler verecek kadar güvenilir bir yöntem kullanılmalıdır. Onun anlayışında amaca ulaşmak için kullanılacak yöntem araç konumundadır. Doğru bilgiye ancak doğru ve hataya izin vermeyecek bir yöntemle ulaşılabilir. Descartes’ın söz konusu yöntem arayışına yanıt olarak geliştirdiği yaklaşım ise “metodik şüphecilik”tir.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

- A) Bilginin doğruluğu görecelidir.
 - B) Yöntemli çalışma kaçınılmaz biçimde doğru bilgiyi getirir.
 - C) Şüphe etmek bireyi doğruya götürecek araçtır.
 - D) Doğru bilginin kaynağında yaşantılar ya da deneyim vardır.
 - E) Felsefede kesinliğe ulaşabilmek için bilimin yöntemleri esas alınmalıdır.
7. İnsan insanın kurdudur. Bu nedenle her insanın doğadan aldığı hakla her şey üzerinde hakkı vardır. Her insanın istediği şeyi istediği kişiye yapma hakkı, istediği şeyden yararlanma hakkı vardır. Böylelikle insanlar, birbirlerinden gelecek bir tehlikeyi önlemeye ve birbirlerini yakalama-ya çalışarak sürekli bir güvensizlik, kuşku içinde yaşarlar. Bu doğal özgürlük içinde insanların durumu, savaş durumu olmuş oluyor.

İngiliz düşünür Hobbes’a ait bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

- A) Bencilik duygusu özel mülkiyetle birlikte ortaya çıkmıştır.
 - B) İnsan doğasında dayanışma duygusu belirleyicidir.
 - C) İnsanlığın doğal durumu, herkesin herkesle savaş durumudur.
 - D) İnsanın bencilce davranışları devletin ortaya çıkışıyla ortadan kalkmıştır.
 - E) Doğal durum, insanlar arasında eşitliği sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.
8. Kopernik’in ölümünden sonra yayımlanan *Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine* adlı eserindeki “Dünya’nın hareket hâlinde olduğu” önerisi bir yandan kilisenin tepkisini çekti diğer yandan ise bilim insanlarında ve aydınlarda büyük bir etki yarattı. Bununla birlikte onun geliştirdiği modelin öngörü doğruluğuyla ilgili yeni sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Danimarkalı astronom Tycho Brahe’nin (Tiko Bırahe) titiz gözlemleri, Kopernik modelinin gezegen devinimlerini yeterince doğru tarif etmediğini gösterdi. Gerçek çözümü -eliptik yörünge çözümü- ise ancak Johannes Kepler (Yohannes Kepler) bulacaktı.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

- A) Kopernik’in astronomi çalışmaları kilise tarafından desteklenmiştir.
- B) Modern bilimin gelişimi kümülatif (birikimli) bir seyir izlemiştir.
- C) Fizik ve astronomideki gelişmeler felsefedeki gelişmelerle birlikte ilerlemektedir.
- D) Kepler’in çalışmaları Kopernik’in ortaya koyduğu bilgileri desteklemiştir.
- E) Brahe’nin çalışmaları Kopernik’in çalışmalarının önemsiz olduğunu göstermiştir.

9. Galileo, 1630'larda elinde bulunan imkânlarla, serbest düşen nesnelerin hızını ve ivmesini doğrudan ölçemezdi. Buna karşın o, iki rampadan top yuvarlayarak topun rampanın dibindeki hızının rampanın dikliğine değil, başlangıçtaki yüksekliğine bağlı olduğunu ve eğim ne kadar dik olursa olsun, bir topun her zaman başladığı yüksekliğe çıkacağını gösterdi. Bu ve başka pek çok çalışmasında geçerli olduğu gibi Galileo'nun teorileri, dikkatli gözlemlerle ve ölçülebilir deneylerle test etme ısrarı, onun modern bilimin kurucularından biri olduğunun işaretidir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Galileo'nun bilimsel çalışmalarının önemini belirtir?

- A) Teorileri gözlem ve deneylerle test etmeye önem vermesi
- B) Serbest düşme üzerine bilimsel araştırmalar yapması
- C) Modern bilimsel yöntemin aşamalarını ortaya koyması
- D) Fizik bilimi üzerine çalışmalar gerçekleştirmesi
- E) Newton'ın fizik üzerinde geliştirdiği fikirlerin öncüsü sayılması

10. Newton, 1660'ların sonunda Cambridge'i (Kembriç) kasıp kavuran vebadan sakınmak için iki yıllığına köyüne çekilmiş, burada bir yandan da kütle çekimi üzerine düşünmeye başlamıştır. O günlerden birinde bir elmanın ağaçtan düştüğünü gören Newton şu sonucu çıkarmıştır: "Elmayı Dünya çekiyor olmalı ve elma yere her zaman dik düştüğüne göre düşüş yönü Dünya'nın merkezine doğrudur. Bu yüzden Dünya ile elma arasındaki çekim kuvveti, Dünya'nın merkezinden kaynaklanıyor olmalı." Bu düşünceler, Güneş'i ve gezegenleri büyük kütleli küçük noktalar şeklinde ele almanın yolunu açmıştır. Newton, elmayı düşüren kuvvetin gezegenleri yörüngelerinde tutan kuvvetlerden farklı olduğunu düşünmek için hiçbir neden görmüyordu. Bu nedenle ona göre kütle çekim, evrensel bir kuvvetti.

Bu metindeki temel argüman aşağıdakilerden hangisi ile en iyi ifade edilebilir?

- A) Bilimsel yasaların geliştirilmesi tesadüflerin sonucudur.
- B) Bilimsel yöntem modern bilimin temelidir.
- C) Bilimsel bir yasa benzer olan pek çok olguyu açıklayabilir.
- D) Kütle çekim yasası gezegenlerin yörüngelerindeki salınımlarını açıklar.
- E) Bilim insanları önceki bilimsel bilgi birikiminden yararlanırlar.

11. "Ütopya" kavramı ilk defa, Thomas More'un 1516 yılında yazdığı, kurgusal bir adada bulunan Ütopya isimli "ideal" bir kent devletini anlatan *Bir Ulusun En İyi Devleti ve Yeni Ütopya Adası Üzerine* eserinde kullanılmıştır. Kavram hem "bulunmayan yer (outopai)" hem de "iyi yer (eupotia)" anlamlarını içinde barındırarak tarih sahnesine çıkmış ve yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Savunucularına göre ütopyaların en önemli katkısı sadece günümüz toplumlarının eleştirisini yapması değil, toplumsal değişimin itici gücü olmasıdır. Bu görüşün önemli destekleyicilerinden biri olan Karl Mannheim'a (Karl Manhaym) göre ideolojilerin var olan toplumsal gerçekliği sağlamlaştırmak, sürdürmek ve gizlemek işlevleri gördüğü yerde ütopyalar ve ütopyacı düşünce toplumsal hayatı değiştirmeyi amaçlar.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) More, ütopya türünün ilk örneğini yazmıştır.
- B) More'un ütopya kavramını kullandığı eseri ideal bir toplum hayatına yöneliktir.
- C) Ütopya olarak nitelenecek eserlerin etkisi yazın dünyasıyla sınırlı değildir.
- D) Ütopyacılar göre ütopyalar, toplumu değiştirmeye yönelik eserlerdir.
- E) Ütopya türündeki eserler, var olan toplum hayatının eleştirisini içerir.

12. Aşağıda Ferda, Selim ve Gamze'nin felsefe dersi sonrasındaki konuşmaları verilmiştir. Bu konuşmalardan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Ferda

Montaigne'in *Denemeler* kitabını okudum. Bence kitapta bağımsız ve eleştirel düşünmenin değeri ile insanı keşfetmenin önemi anlatılıyor.

Benim dikkatimi daha çok Descartes çekti. Descartes'ın "Düşünüyorum, o hâlde varım." sözü modern felsefe bakımından önemli.

Selim

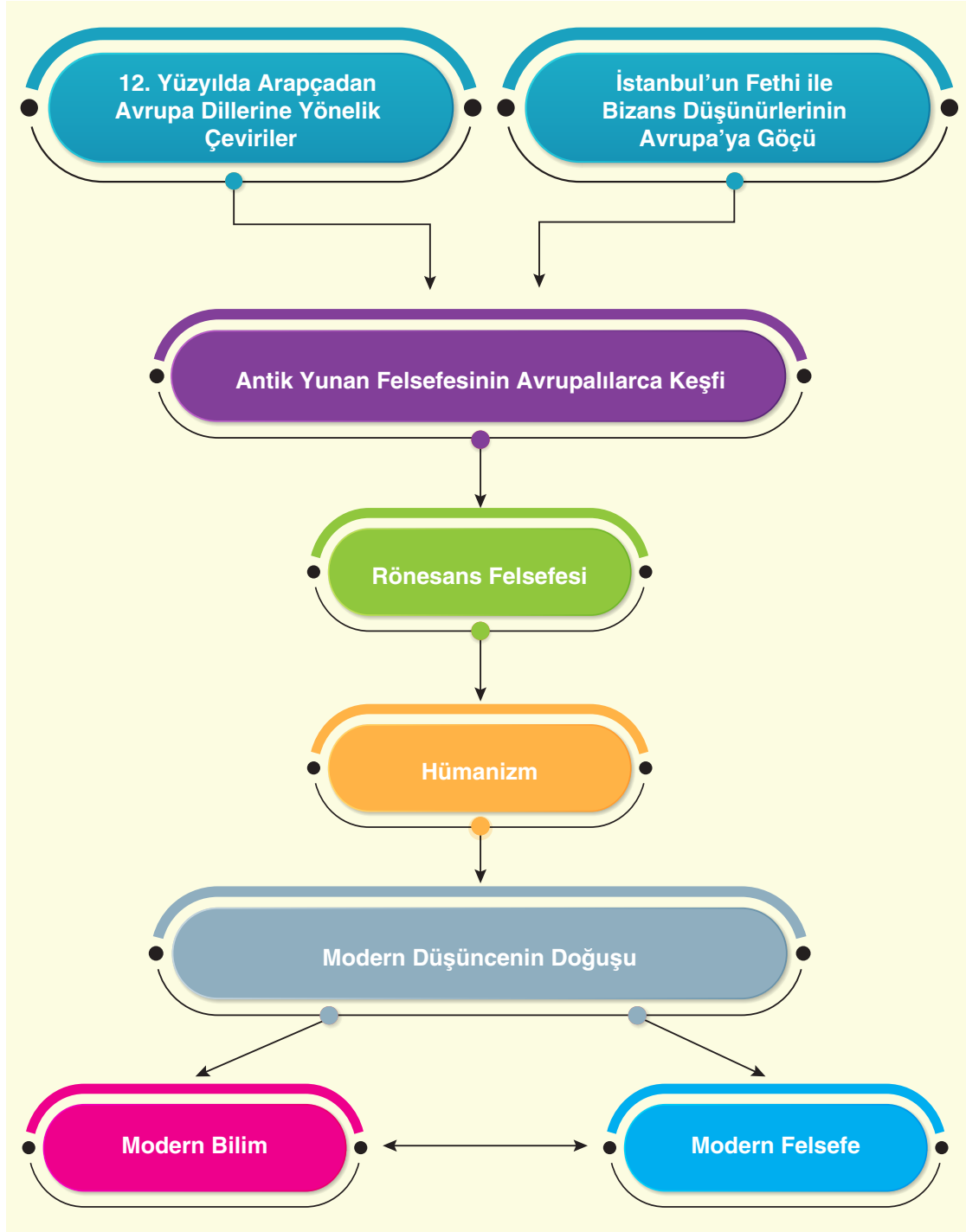
Gamze

Ben en çok Thomas More'u sevdim. İnsanların çalışmaktan çok kendini geliştirmeye zaman ayırdığı bir toplumsal hayatı düşünmüş ve yazmış.

Bu konuşmaya göre aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Ferda'nın okuduğu kitap skolastik düşünceyi temsil etmektedir.
- B) Gamze'nin sevdiği filozof bir ütopya eseri kaleme almıştır.
- C) Selim'in dikkatini çeken filozofun bilgi anlayışı deneyciliktir (empirizm).
- D) Montaigne, Descartes ve More modern bilimin temellerini atmışlardır.
- E) Montaigne, Descartes ve More Aydınlanma Çağı'nın önemli filozoflarıdır.

13. Aşağıdaki kavram haritasından hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Bu kavram haritasından hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Modern bilim ve modern felsefe arasında etkileşimler olmuştur.
- B) Arapçadan Avrupa dillerine yapılan çeviriler, Rönesans felsefesinin gelişmesinde etkili olmuştur.
- C) Rönesans felsefesi, modern düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.
- D) Avrupalıların Antik Yunan felsefesini keşfetmeleri modern bilimle tanışmalarını sağlamıştır.
- E) Bizans düşünürlerinin Avrupa'ya göçü, Avrupa'nın Yunan ve Doğu kültürlerini tanımasını sağlamıştır.

Ünite
Karekodu

Ünite
Sunusu

18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİ

KONULAR

- 4.1. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI
- 4.2. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ
- 4.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ
- 4.4. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Aydınlanma
- Deneycilik
- Kritisizm
- Diyalektik
- Ödev Ahlakı
- Özgürlük
- Toplumsal Sözleşme

GİRİŞ

15. yüzyıl-17. yüzyıl Avrupa'sında Yeni Çağ'ın düşünce biçimi olan "modern düşünce" ortaya çıkmıştır. Rönesans felsefesiyle başlayan modern düşüncenin temel özelliği akıllı ve bilimi esas almasıdır. Modern düşünce o dönemin Avrupa'sında zamanla yayılmış ve 18. yüzyılda hâkim bir dünya görüşüne ve yaşam tarzına dönüşmüştür. Bu yeni düşünce biçimi 18. yüzyılda gelişen aydınlanma felsefesiyle iç içe geçmiştir. Aydınlanma felsefesi olarak da adlandırılan 18. yüzyıl felsefesi ilerlemeye, bilime ve akla dayanan bir felsefe olmuştur. 18. yüzyıl-19. yüzyıl, aynı zamanda Avrupa'da önemli toplumsal değişimlerin ve devrimlerin yaşandığı bir dönemdir. Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi önemli ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri olan dönüşümler bu dönemin sonlarında gerçekleşmiştir.

19. yüzyıl Avrupa'sı hem Fransız İhtilali'nin hem de Sanayi Devrimi'nin etkisiyle büyük değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin toplumsal hayata olumlu etkilerinin yanı sıra eşitsizlik ve toplumsal çatışma gibi olumsuz etkileri de olmuştur. Bu olumsuz gelişmelerin etkisi ile rasyonel (akılcı) ve ilerlemeci aydınlanma felsefesi eleştirilmeye başlanmıştır.

ÜNİTEDE NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

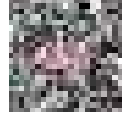
- **18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin ele alındığı 4. ünitenin ilk konusu, 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla Rönesans ve reform hareketlerinin, bilimsel devrim sürecinin ve modern felsefenin 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesine etkilerine değinilecektir.
- **Ünitenin ikinci konusu, 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin ayırıcı özelliklerini açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin temel özellikleri ve problemleri üzerinde durulacak, bu dönemde felsefenin dil ve edebiyatla ilişkisine değinilecektir.
- **Ünitenin üçüncü konusu, örnek felsefi metinlerden hareketle 18. yüzyıl-19. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz edebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla J. Locke, I. Kant ve F. Hegel'in eserlerinden alınan felsefi metinlere yer verilecektir.
- **Ünitenin son konusu, 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirmenize yöneliktir.** Bu amaçla "özgürlük problemi"ni tartışmanız ve günlük hayatta "akıl ve deneyin rolü"ne ilişkin özgün bir metin yazmanız istenecektir.

HAZIRLIK SORULARI

1. 18. yüzyıl felsefesi nasıl bir düşünce mirasını devralmıştır?
2. 18. yüzyıl felsefesinin "aydınlanma felsefesi" olarak da adlandırılmasının nedenleri neler olabilir?
3. Düşünce hayatında Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin ne gibi etkileri olmuştur?

4.1. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Bu ünite MS 18. yüzyıl-MS 19. yüzyıl felsefesi üzerinde durulacaktır. Aydınlanma felsefesi olarak da adlandırılan bu dönemin felsefesi, Avrupa’da ortaya çıkan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi gelişmelerle etkileşim içinde olmuş ve buna göre biçimlenmiştir. Aydınlanma filozofları siyaset ve edebiyatla etkileşim hâlinde olmuş ve bunu felsefelerine yansıtmışlardır (Tablo 4.1).

“15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesinin 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesi Üzerindeki Etkileri” ile ilgili video

1600	Berkeley	(Börkley)	(1685-1753)
	Montesquieu	(Monteskü)	(1689-1755)
	Voltaire	(Volteyr)	(1694-1778)
1700	La Mettrie	(La Metri)	(1709-1751)
	Hume	(Huym)	(1711-1776)
	Rousseau	(Russo)	(1712-1778)
	Diderot	(Didero)	(1713-1784)
	d’Alembert	(Delamber)	(1717-1783)
	Kant	(Kant)	(1724-1804)
	Bentham	(Bentım)	(1748-1832)
	Fichte	(Fihte)	(1762-1814)
	Hegel	(Hegel)	(1770-1831)
	Schelling	(Şeling)	(1775-1854)
	Schopenhauer	(Şopenhaur)	(1788-1806)
	Comte	(Komt)	(1798-1857)
1800	Mill	(Mil)	(1806-1873)
	Kierkegaard	(Kirkegard)	(1813-1855)
	Marx	(Marks)	(1818-1883)
	Nietzsche	(Niçe)	(1844-1900)
1900			

Tablo 4.1: 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin başlıca filozofları

18. YÜZYIL-19 YÜZYIL FELSEFESİNE ÖNCEKİ FELSEFİ DÖNEMLERİN ETKİSİ

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi, **Fransız İhtilali** ve **Sanayi Devrimi** gibi büyük toplumsal dönüşümleri ortaya çıkaran gelişmelerin yaşandığı bir dönemin felsefesidir. Bu dönemde Batı medeniyetlerinde toplumsal hayatın yanı sıra ekonomi, eğitim, sanat, devlet yönetimi, bilim ve felsefe alanlarında da büyük dönüşümler yaşanmıştır.

18. yüzyıl-19. yüzyıl dönemine felsefede **Akıl Çağı** ya da **Aydınlanma Çağı** denir. Felsefede ve toplumsal hayatın her alanında aklın ve bilimin rehberliğini esas alan Aydınlanma Çağı'nın düşüncesi olan aydınlanma felsefesinin oluşmasında özellikle 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi etkili olmuştur.

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesini biçimlendiren başlıca gelişmeler Rönesans, hümanizm, reform ve bilimsel devrimlerdir. Bu gelişmeler 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin temellerini atmıştır.

Rönesans, Batı medeniyetinin çeviriler yardımıyla Antik Yunan düşüncesini yeniden keşfetmesini sağlamıştır. Antik Yunan felsefesinin, sanatının ve biliminin keşfiyle özgürlükçü bir düşünce dünyasına kapı aralanmıştır. Rönesans düşüncesi düşünme eyleminin otoritelerden bağımsız olması gerektiği fikrinin gelişmesinde etkili olmuştur. Dünyayı açıklamada deneyin ve aklın rehber alınmaya başlanması da Rönesans düşüncesiyle geliştiği söylenebilir. Sözü edilen bu gelişmeler sayesinde skolastik düşüncenin aşılması ve akla dayanan, özgürlükçü düşüncenin önünün açılması amaçlanmıştır.

Bilimsel yöntemin geliştirildiği ve **bilimsel devrimlerin** ortaya çıktığı 15. yüzyıl-17. yüzyılda doğanın yapısını kavramanın insana doğa üzerinde egemenlik sağlayacağına dair bir inanç gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Bruno, Kopernik (Görsel 4.1.), Kepler, Galileo, Brahe ve Newton gibi bilim insanlarının yaptığı çalışmalar doğayı açıklamada bilime olan güvenin artmasını sağlamıştır.

Reform hareketi ile birlikte kilise kurumuna yönelik eleştiriler getirilmeye başlanmıştır. Bu hareketle beraber millî kiliseler kurulmuş ve Kitab-ı Mukaddes millî dillere çevrilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda din adamlarının ve kilisenin toplum üzerindeki otoritesi zayıflamıştır.

Hümanizm, geliştirdiği insan anlayışı sayesinde 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesini etkilemiştir. Montaigne, Erasmus ve Dante gibi hümanist düşünürler Hristiyanlık öncesi düşüncelerin özellikle İlk Çağ Yunan felsefesinin insan idesini ve ahlak anlayışını örnek almıştır. İnsanın iyilik, akıl, hürriyet gibi özelliklerini merkeze alan hümanist düşünürler, aynı zamanda eleştirel bakışı ve düşünce özgürlüğünü öne çıkaran eserler ortaya koymuştur.

15. yüzyıldan itibaren modern matbaacılık alanında ortaya çıkan gelişmeler, 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olmuştur. Modern matbaacılık sayesinde basılan kitap adedi artmış ve bunlar daha ucuza mal edilmiştir. Bu gelişmeler okuryazar oranının artmasında ve geniş halk kitlelerinin okuma kültürü edinmesinde etkili olmuştur. Sözü edilen toplumsal ve siyasal değişimleri konu edinen klasik edebiyat eserleri bu dönemde kaleme alınmıştır.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olmuş bir diğer gelişmenin coğrafi keşifler ve sömürgecilik faaliyetleri olduğu söylenebilir. 15. yüzyıldan itibaren gerçekleşen coğrafi keşifler sayesinde Avrupa medeniyetlerinin dünya hakkındaki bilgisi ve algısı farklılaşmıştır. Diğer yandan bu medeniyetler ticaret ve sömürgecilik faaliyetleri sayesinde önemli bir sermaye birikimi geliştirmişlerdir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin özellikleri ve ele aldığı problemler, bu dönemin düşünce ortamının etkisiyle biçimlenmiştir. Bu dönem felsefesinde öne çıkan **akılcılık**, **bilimcilik**, **ilerlemecilik**, **aydınlanmacılık** gibi özelliklerin temelleri önceki dönemlerde, daha çok 15. yüzyıl-17. yüzyılda, atılmıştır.

Görsel 4.1: Kopernik'in heykeli,
L. Warminski (Vorminski), Polonya

4.2. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi aydınlanma felsefesi olarak da adlandırılmaktadır. Aydınlanma kavramı, insanın din ve geleneklere bağlı kalmadan kendi aklı ve deneyimleriyle dünyayı açıklamaya çalışması olarak ifade edilebilir. Alman filozof **Kant**, *Aydınlanma Nedir?* adlı makalesinde bu kavramı şöyle tanımlar: “**Aydınlanma**, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin (yetişkin) olmayış durumundan kurtulup aklını kullanmaya başlamasıdır.” Kant’a göre insan ergin olmayış durumuna aklın kendisi yüzünden değil, onu kullanmaması yüzünden düşmüştür. İnsanoğlu bu zamana kadar aklını kendi başına kullanamamış, hep başkalarının kılavuzluğuna ihtiyaç duymuştur. Ancak aydınlanma düşüncesiyle insanın dünyayı açıklamasında en önemli kılavuzun kendi aklı olduğu fikri egemen olmuştur. Kant’ın “Aklını kullanma cesaretini göster!” ifadesi aydınlanma felsefesinin sloganı olarak kabul edilmiştir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin öne çıkan ayırıcı özelliklerinden biri de bilimin ve sanayileşmenin hızla geliştiği bu dönemde **toplumsal ilerleme fikrinin** öne çıkmasıdır. Dönemin düşünürleri bilime ve akla olan güvenleri nedeniyle insanlığın zamanla geleneksel düşüncelerden kurtulacağına, kaderini kendi eliyle düzenleyeceğine, insanların hayatında özgürlüğün ve mutluluğun artacağına inanmışlardır. Bu dönemin çoğu düşünürü akla duydukları güvenin etkisiyle başta toplum, devlet, din ve eğitim olmak üzere toplumsal kurumların aklın ve bilimin ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünce biçimi özellikle Fransız İhtilali üzerinde etkili olmuştur.

Fransız İhtilali’yle geniş halk kitleleri “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” sloganıyla monarşiye karşı ayaklanmış ve krallık rejimini devirmiştir. Yeni bir çağın başlangıcı olan bu ihtilal hareketinin ardından dünya tarihinde etkisi olan siyasal gelişmeler ve fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Fransız aydınlanmacı filozoflarının eserlerinin ve öğretilerinin bu hareketler üzerinde etkisi olmuştur. Fransız İhtilali’nin ardından yayımlanan **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin** dönemin felsefelerinin etkisiyle biçimlendiği söylenebilir. Bu gelişmelerin etkisiyle her insanın birey ve yurttaş olarak temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu fikri öne çıkmaya başlamıştır. Öte yandan devlet yöneticilerinin gerçek yasa koyucu olan yurttaşlara karşı sorumlu olması gerektiği görüşü de yaygınlaşmıştır.

Buharlı makinenin icat edilmesiyle İngiltere’de başladığı kabul edilen **Sanayi Devrimi**, üretimde beden gücü yerine yeni güç kaynaklarının kullanımı sayesinde iş gücünde, üretim yapısında ve hızında gerçekleşen değişiklikleri kapsar. Sanayi Devrimi sadece dönemin üretim sürecini etkilememiş, Batı toplumlarının yeni bir ekonomik ve toplumsal sistem olan kapitalizmle tanışmasında da belirleyici olmuştur. Bu durum sanayileşen toplumlardaki sosyal ve kültürel yapının köklü biçimde değişmesine neden olmuştur.

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Ayırıcı Özellikleri

İnsan aklı en büyük otorite olarak görülmüştür.

Geleneksel düşüncelerin ve otoritelerin eleştirilmesi esas alınmıştır.

Metafiziğin konularını araştırmak olumsuz karşılanmıştır.

Bilimin evreni açıklamada gerçek rehber olduğu görüşü benimsenmiştir.

İnsanlığın sürekli bir ilerleme içinde olduğu görüşü benimsenmiştir.

İdeal siyasal yaşamın liberalizm olduğu görüşü hâkimdir.

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi süreçleri ile etkileşim içinde şekillenmiştir.

Bilgi Kutusu

Fransız düşünür **Jean Jacques Rousseau** (Jan Jak Russo) Aydınlanma Çağı'nda yaşamış olmasına rağmen çağın düşüncesine uzak durmuş ve bununla birlikte çağının önemli düşünürlerinden biri kabul edilmiştir. Aydınlanma felsefesi; aklı, bilimi, sanatı, uygarlığı, ilerlemeyi yüceltmış ve insan türünün başarısını ön plana çıkarmıştır. Rousseau, zihinsel yaşamımızda duygularımızın önemini vurgulamış ve aydınlanma düşüncesinin “İnsanın yetkinleşmesi aklın gelişimi ile olur.” fikrini reddetmiştir. Ona göre insanlar, doğaları gereği eşittir; toplum, mülk olgusu aracılığı ile onların eşitliğini bozar. Böylece toplumda efendiler ve köleler, eğitimliler ve eğitimsizler, zenginler ve yoksullar gibi birbirinden farklı statüde insanlar olur. Uygarlık, ortaya çıkardığı kültür ve bu kültürün yol açtığı toplumsal eşitsizlik nedeniyle doğal eğilimlerimizde yıkıma yol açmıştır. Rousseau'ya göre bu durum insan hayatını yapay ve mekanik hâle getirecektir.

Frank Thilly, *Felsefenin Öyküsü 2*, s. 208.
(Kısaltılmıştır.)

Araştırılma

Aşağıdaki metni okuyunuz. Aydınlanma felsefesiyle ilişkili olan, koyu yazılmış kavramları çeşitli kaynaklardan araştırınız. Bu kavramların aydınlanma felsefesine etkisini belirtiniz.

Bir entelektüel hareket olarak aydınlanma, **İngiliz Devrimi** ile (1688) başlar ve **Fransız İhtilali** ile (1789) doruk noktasına erişir. Buna göre aydınlanma, Avrupa'da **Sanayi Devrimi** ve ticaretin yaygınlaşması yoluyla gerçekleşen büyük dönüşümle belirlenen tarihsel dönem ya da sürecin kültürel ifadesidir. **Kapitalizmin** doğduğu ve geliştiği ilk ülke olan İngiltere'de başlayıp Fransa'da güç kazanan aydınlanma düşüncesi, en geç Almanya'da ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda birçok ülkenin modernleşme projelerinde ifadesini bulmuş olan aydınlanma hareketi, her şeyden önce akılcılığa dayanır. Dolayısıyla aydınlanma hareketi insan davranışının yegâne rehberinin gelenek ya da din değil de kendisi dışında başka hiçbir kaynaktan yardım görmeyen akıl olduğu görüşünü benimser.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi 1. Cilt*, s. 759.
(Kısaltılmıştır.)

• İngiliz Devrimi:

• Fransız İhtilali:

• Sanayi Devrimi:

• Kapitalizm:

A. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL PROBLEMLERİ

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi bilgi, varlık, siyaset ve ahlak felsefesiyle ilgili felsefe öğretilerinin geliştirildiği bir dönemdir (Şema 4.1). Bilgi felsefesinde empirizm, rasyonalizm ve kritisizm gibi yaklaşımlar öne çıkmıştır. Varlık felsefesinde özellikle materyalizm ve idealizm tartışmaları önemli bir yer tutmuştur. Siyaset felsefesinde birey ve devlet ilişkisi ile ilgili yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ahlak felsefesinde ise ödev ahlakı ve yararçı ahlak anlayışı gibi yaklaşımlar öne çıkmıştır.

Şema 4.1

a. Bilginin Kaynağı Problemi

Bilginin kaynağı problemi üzerine yapılan tartışmalar empirizm, rasyonalizm ve kritisizm üzerinde yoğunlaşır.

• Empirizm

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinde empirist (deneyci) akımın önemli düşünürlerinden **John Locke**'a göre bilginin malzemesini oluşturan idelerin / kavramların kaynağı **duyular** ve **deneyimler**dir. İdeler / kavramlar, dış dünyadaki fiziki varlıkları duyular aracılığıyla deneyimlemenin (dış duyum) ve varlıkların insana ulaşan etkilerini zihinsel faaliyetlerle anlamanın (iç duyum) sonucunda elde edilir. Dış dünya üzerine geliştirilen bütün ideler duyular aracılığıyla oluşur ve dolayısıyla zihinde daha önce duyulardan geçmemiş olan hiçbir şey yoktur.

Locke'a göre zihin üzerine yazılan işaretler başlangıçta birer izlenimdir. Bu izlenimlerden daha sonra zihinde birtakım tasarımlar türetilir ve bu tasarımların çeşitli şekillerde birleştirilmeleriyle daha karmaşık düşünceler oluşturulur. Zihinde duymalardan kaynaklanmayan hiçbir bilgi yoktur. Locke insan zihninde doğuştan bilgi olmadığını belirtmek için Latince **tabula rasa** (boş levha) terimini kullanmıştır.

Locke gibi deneyciliğin bir başka önemli ismi olan **David Hume** (Deyvid Huym, 1711-1776) da insan zihninin tüm içeriklerinin duyular ve deney tarafından sağlanan duyusal malzemeye yani algıya indirgenebileceğini iddia etmiştir.

• Rasyonalizm

Bilginin kaynağı probleminde akıllı ve düşünceyi temel alan ve Descartes'la öne çıkan rasyonalist yaklaşımın 18. yüzyıl-19. yüzyıllardaki en büyük temsilcisi Alman düşünür Hegel'dir. **Hegel**, bilginin elde edilmesinde duyuların ya da deneyimin etkisini reddetmez. Ona göre insan önce bir nesneyi duyuları aracılığıyla algılar ancak algılayan aslında zihindir. İnsan zihni nesne ile ilişkiye geçerek düşünceler geliştirir. Hegel bu düşüncesiyle empirizmin bir şeyin sırf algılandığı için bilindiği yolundaki iddiasının geçerli olmadığını ortaya koymaya çalışır. Ona göre gerçeklik zihinsel yolla, düşünmenin sınırları içinde kalınarak kavranabilir. Kavramak zihinsel süreçlerle oluşur, dolayısıyla bilme süreçleri akıl sayesinde gerçekleşir.

Hegel'e göre felsefe, objelerin akıl ya da düşünme ile görülmesidir. Bunu ancak felsefe başarabilir çünkü objenin (nesnenin) kendisi de süje (özne) gibi akılsaldır. Süje ve obje aynı ilkenin, aynı aklın farklı biçimleridir. Hegel'e göre felsefi düşünme herhangi bir şey üzerinde durup düşünme olmayıp kavramlar sistemini yapıcı ve yaratıcı olarak geliştirmedir. Burada düşünme, yöntemli olarak ilerleyerek, objelerin kavramlarını birbirinden türeterek sonunda "kavramlar zincirini" ortaya koyar. Bu zincirin son halkası "evren kavramı"dır ve bütün öteki kavramlar bunun altında toplanır. Felsefenin ödevi, evrenin özünü kavramaktır. Kavramak da akılsal bir etkinlik olduğundan Hegel, akıl dışındaki herhangi bir yeti ile bilgi edinmeyi reddeder.

Bilgi Kutusu

Apriori bilgi, deneye dayanmayan ve doğruluğunu deneyden almayan bilgidir. Bazı rasyonalist filozoflara göre doğuştan gelen, duyulardan bağımsız bilgiler vardır. Örneğin Descartes, “Tanrı” düşüncesi gibi fikirlerin doğuştan olduğunu ifade etmiştir. **Apriori bilgi** ise deneyden elde edilen bilgidir. Locke gibi empirist filozoflar “doğuştan gelen bilgi” görüşüne karşı çıkararak bütün bilgilerin kaynağına deneyi ve duyuları koymuştur.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 67, 68.
(Kısaltılmıştır.)

• Kritisizm

Alman düşünür Immanuel Kant, bilgi problemini ele alırken rasyonalist felsefeyle empirist felsefenin bir sentezini yapmış; bilgide hem deneyimin hem de aklın katkısının kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür. Kant, aklın temel faaliyetinin duyular ya da deneyimler aracılığıyla elde edilen ham bilgi malzemesini sentezlemek olduğunu düşünmüştür. Ona göre akıl, söz konusu sentezi çeşitli **kategoriler** aracılığıyla gerçekleştirir. İnsanda doğuştan var olan düşünme ya da yargılama biçimlerini ifade eden kategorileri ise nicelik, nitelik, ilişki ve kiplik olmak üzere dört başlıkta ele alır. İnsan, duyu dünyasının malzemesini doğuştan gelen bu kategoriler sayesinde işler ve bilgiye dönüştürür. Ona göre “Deneyimsiz kavramlar boş, kavramsız deneyler kördür.” Buna göre içerikleri olmayan yani duyusal öge ile dolmamış olan kavramlar içleri boş birer kabuk gibidir. Dolayısıyla kavramsız görümlerle bir şey kavranamaz çünkü duyu ögeleri yalnız başlarına şekilsiz bir yığındır. Deney sadece duyusal (aposteriori) verilerden ibaret olsaydı kavranamazdı. Deneyin verileri ancak önceden hazır olan, doğuştan gelen (apriori) kategoriler ile kavranabilir.

Kant, insan aklının yalnızca **fenomenal gerçekliği** yani duyular aracılığıyla kavranabilecek gerçekliği bilebileceğini ve duyular dünyasıyla sınırlı olduğunu belirtir. Ona göre **numen gerçeklik** yani duyusal olmayan gerçeklik metafiziğin konusudur ve bu alan bilinemez.

► Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız. Cevabınızı defterinize yazınız.

Hayvanlar Dünyayı Nasıl Algılıyor?

Çevremizde olup biten birçok şeyi duyuyor, kokusunu alıyor, görüyor, tadıyor ve hissediyoruz. Tüm bunları duyu organlarımız sayesinde gerçekleştiriyoruz. Ancak her canlının duyum mekanizmaları ve dünyayı algılaması birbirinden oldukça farklıdır. Hayvanların pek çoğu bizdekilerden daha farklı duyu organlarına ya da daha keskin duylara sahiptir.

Yayın tüm vücutlarıyla tat alabilir. Bunu da derilerinin yüzeyine yayılan tat alma tomurcukları sayesinde yaparlar. Yusufçukların gözleri ise insanlarınkine göre çok daha fazla rengi ayırt edebilir. Bunun yanı sıra morötesi dalga boyundaki ışığı bile algılayabilir. Hareket eden nesnelere karşı da hayli duyarlıdır. Kuzey Amerika boz ayılarının koku alma duyuları hayli gelişmiştir. Bu ayıların burunlarının içinde yer alan, koku almadan sorumlu bölge insanlarınkinden yüz kat daha büyüktür. Yıldız burunlu köstebeklerin dokunma duyusu o kadar hassastır ki toprağın altına gömülmüş bir tuz tanesinin bile varlığını algılayabilir. Çok hassas işitme duyusuna sahip olan yunuslar su altındayken sesleri alt çeneleri yoluyla işitir.

Kaynak: Pınar Dünder, 2015. *Hayvanlar Dünyayı Nasıl Algılıyor?*. (Düzenlenmiştir.)

➡ **Bu metinde sözü edilen “hayvanların dünyayı algılaması” konusu ile Kant’ın bilgi kuramı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?**

b. Varlık Problemi

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinde varlık probleminde önemli felsefeler olan materyalizm ve idealizmi temsil eden iki önemli yaklaşım vardır. Bunlardan ilki Fransız maddeci filozof La Mettrie'nin temsilcisi olduğu mekanik materyalizm, ikincisi ise Alman düşünür Hegel'in temsilcisi olduğu diyalektik idealizmdir.

• Mekanik Materyalizm

Fransız hekim ve düşünür **La Mettrie** (Görsel 4.2) materyalist varlık anlayışını *Ruhun Doğal Tarihi* ve *Makine İnsan* adlı eserlerinde açıklamıştır. La Mettrie, insan ile hayvan arasında bir **nitelik** farkı olmadığını, yalnız bir derece farkı olduğunu iddia etmiştir. Organik hayatın da mekanik nitelikte olduğunu göstermeye çalışan La Mettrie'nin asıl amacı; duyan, düşünen, isteyen ruhun da maddenin bir parçası olduğunu ortaya çıkarmaktır. Ona göre ruh, bedenın öteki görevleri arasında bir görevdir ve bu görevin organı da beyindir. İnsanın düşünebilmesi, beynin kıvrımlarının çok incelmış olmasındandır. Bu da insana geniş bir zihinsel beceri kazandırmıştır.

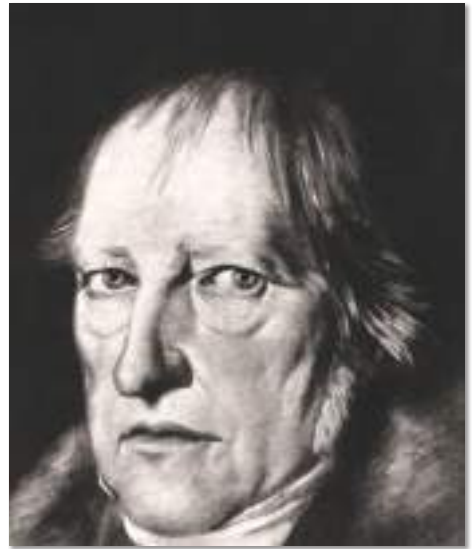
La Mettrie'ye göre maddi doğada geçişler vardır. Bu geçişler ya da basamaklar, olmuş bitmiş formlar olmayıp en aşağı formlardan en yükseklerine doğru ilerleyen bir gelişmenin ögeleridir.

Görsel 4.2: La Mettrie (temsili)

• Diyalektik İdealizm

Diyalektik idealizm adlı felsefenin kurucusu olan **Hegel** (Görsel 4.3), evreni **geist** (gayst), **ide** ya da **mutlak akıl** olarak ifade ettiği manevi bir ilkeye dayanarak açıklar. Ona göre düşünce gibi evren de durağan değildir, hareket hâlinindedir. Evren, Geist'in kendisini açması, belli bir amaca doğru gelişmesidir. Evrenin değişiminin gelişigüzel olmadığını düşünen Hegel'e göre her durum, içinde birbiriyle çatışan ögeler barındırır. Bu çatışmalar bir çözüme ulaşıncaya kadar olgunlaşmak durumundadır ve bu durum daha sonra yeni bir durum (elbette yeni çatışmalar içeren) oluşturacaktır. Hegel, varlık anlayışının temelinde yer alan bu süreci diyalektik süreç olarak ifade etmiştir. Alman düşünür, **diyalektik sürecin üç aşamasından** söz etmiştir.

Görsel 4.3: Hegel (temsili)

Hegel'e göre diyalektik sürecin aşamaları tez, antitez ve sentezdir (Şekil 4.1).

1. Aşama: Tez

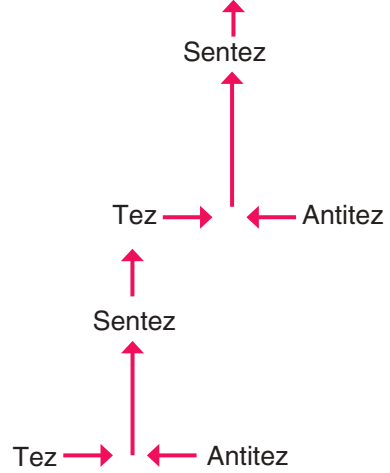
Geist henüz bir olanaklar dünyasıdır, gizli olan gücünü henüz gerçekleştirmemiştir ama kendisini bilmesi ve tanıması için kendisine bir **gerçeklik** kazandırması gerekir.

2. Aşama: Antitez

Geist kendini ilk olarak doğada gerçekleştirir. Ancak doğada ide artık kendi kendisinde değildir, kendisinden başka bir şey olmuştur; özüne aykırı düşmüş, kendisine yabancılaşmıştır.

3. Aşama: Sentez

Geist'in yaşadığı çelişme son aşamada kültür dünyası sayesinde ortadan kalkar. Bu son aşamada geist kendisini sırasıyla sanat, din ve felsefede gerçekleştirir.

Şekil 4.1: Hegel'de diyalektiğin aşamaları

Hegel'in diyalektik felsefesinin temelini oluşturan tez-antitez-sentez sürecini daha iyi açıklayabilmek için Hegel'in kendi verdiği bir örneğe tomurcuk-çiçek-meyve örneğine başvurulabilir. Buna göre bir bitkide bulunan tomurcuk tez aşamasını, yani bir olanaklar dünyasını ifade eder. Tomurcuk kendinde gizli olan gücünü henüz gerçekleştirmemiştir. Zamanla, gerekli değişimlerin gerçekleşmesiyle birlikte tomurcuktan yeni ve farklı bir varlık olarak çiçek ortaya çıkar. Çiçeğin açmasıyla birlikte tomurcuk yiter ya da dönüştürülür. Bu iki aşamanın sonunda ortaya çıkan yeni bir varlık olarak meyvenin büyümesiyle birlikte ise çiçek yiter ve artık meyve çiçeğin yerini alır. Hegel'e göre sadece doğada değil toplum ve düşünce hayatında da gözlenen bu diyalektik süreçler hem birbirlerine karşıt hem de birbirleri için zorunludur.

Uygulama

Aşağıdaki tabloda verilen ifadeleri “Farklı mı olurdunuz?” sorusuna göre değerlendirerek ilgili kutucukları işaretleyiniz. İşaretlemelerinizi tablonun altındaki açıklamaya göre değerlendiriniz.

		Evet	Hayır
1.	Farklı bir ailede doğsaydınız		
2.	Farklı bir arkadaş ve okul çevreniz olsaydı		
3.	Kardeş sayınız farklı olsaydı		
4.	Farklı bir çağda doğsaydınız		
5.	Farklı bir ülkede yetişseydiniz		
6.	Dünyadaki doğa yasaları farklı olsaydı		
7.	Güneş sisteminin ve Dünya'nın konumu ile yapısı farklı olsaydı		

David White (Deyvid Vayt), *Çocuklar İçin Felsefe*, s. 93.
(Kısaltılmıştır.)

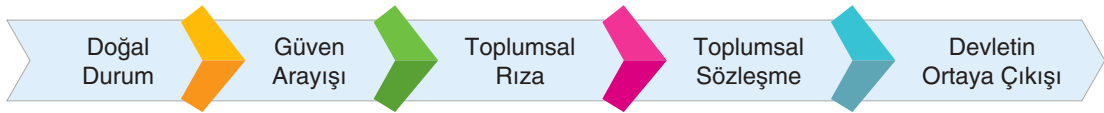
Yukarıdaki soruların çoğu için “Evet” kutucuğunu işaretlemişseniz Alman filozof Hegel'le en azından bir konuda aynı düşünüyor olmalısınız. Çünkü Hegel'e göre felsefe, hakiki olanla meşgul olur; hakiki olan ise bütündür. Diğer bir deyişle hiçbir şey sadece kendi üzerinden anlaşılamaz. Her şey diğerleriyle olan ilişkileri ışığında anlaşılabilir.

c. Birey-Devlet İlişkisi

18. yüzyıl-19. yüzyıl Avrupa tarihinin toplumsal ve siyasal açıdan en hareketli dönemlerinin başında gelir. Bu dönemde toplumsal ve siyasal gelişmelerin etkisiyle siyaset ve hukuk felsefesinde geliştirilen teoriler günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Locke, Rousseau, Montesquieu ve Hegel dönemin önemli tartışmalarından biri olan birey-devlet ilişkisi üzerine öne çıkan teorileri geliştirmişlerdir.

• Locke

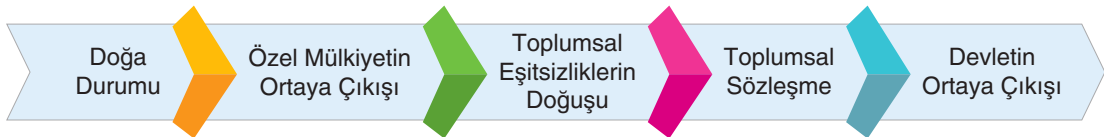
İktidarın ve devletin kökenini **toplumsal sözleşme teorisi** ile açıklayan Locke'a göre **doğal durum** olarak ifade edilen dönemde insanlar birlikte yaşamış ve kimsenin diğerine bir üstünlüğü olmamıştır. Ona göre doğal durum, insanların kendi rızaları ve toplum sözleşmesiyle kendilerini belirli bir siyasal toplumun üyesi yapana dek sürmüş olmalıdır. Locke, doğal durumda insanların mülkiyetleri üzerindeki sahipliklerinin güven altında olmadığını, diğer insanların merkezî bir otoritenin yokluğundan bu hakkı ihlal etme riskinin yaşanmış olduğunu söyler. Bu durumda ona göre “rahat, güvenli ve huzurlu bir yaşam için bir topluluğa katılarak bir birlik oluşturmak ve kendi mülkiyetlerinin emniyetini sağlayıp o toplumun üyesi olmayanlara karşı güven içinde bulunmak” isteği sayesinde insanlar, sahip oldukları bütün gücü merkezî bir otoriteye devretmişler ve böylece devleti ortaya çıkarmışlardır.

Şekil 4.2: Locke'a göre devletin ortaya çıkış süreci

• Rousseau

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve *Toplum Sözleşmesi* adlı eserlerinde toplum ve devlet görüşünü özgürlük ve eşitlik kavramlarından hareketle açıklayan Fransız düşünür J. J. Rousseau'nun devlet öğretisi doğal hukuk anlayışına dayanır. Rousseau'ya göre ilk insanlar **doğa durumunda** tam bir eşitlik ve özgürlük ortamında mutlu bir şekilde yaşamıştır. Bu durumun sona ermesi ise özel mülkiyetin ortaya çıkması ve eşitliğin ortadan kalkmasıyla gerçekleşmiştir. Bu durumu “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘Bu, bana aittir.’ diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun kurucusu oldu.” sözüyle ifade etmiştir. **Özel mülkiyetin** ortaya çıkışıyla doğal eşitlik ve dolayısıyla da doğa durumu sona ermiştir. Böylece “hak” ve “haksızlık” kavramları ortaya çıkmıştır. Doğal eşitliğin ortadan kalkması ile başta güvenlik sorunu olmak üzere toplumsal sorunların ortaya çıkması ise insanları bir **toplumsal sözleşme** yapmaya zorlamıştır. Bu sözleşmeyle insanlar kendilerini yönetme haklarını bir yönetici grubuna devretmiştir. Böylece devlet ve uygar toplum ortaya çıkmıştır. Ancak bu gelişmelerin sonucunda özgürlük de tamamen ortadan kalkmıştır.

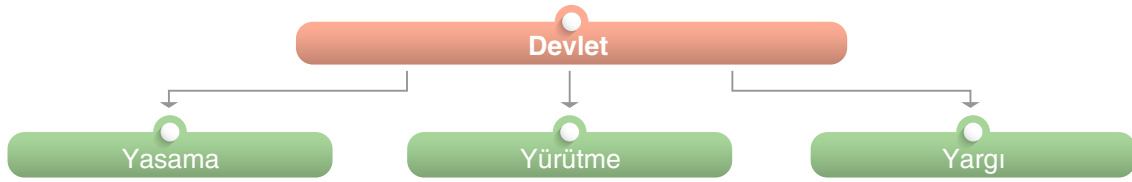
Şekil 4.3: Rousseau'ya göre devletin ortaya çıkış süreci

• Montesquieu

18. yüzyıl Fransız düşünürü Montesquieu özellikle toplum, hukuk ve yönetim biçimleri konusunda gerçekleştirdiği karşılaştırmalı araştırmalarla tanınmıştır. Montesquieu; farklı toplumlardaki hukuk sistemlerinin halkın karakterine, ekonomik koşullara vb. çeşitli faktörlere göre değiştiğini söylemiştir. Ona göre belirli bir toplumun genel ruhu kendisine uygun yasalarla ifade edilir. Montesquieu'nün bu görüşleri, siyasetle ilgili temel eserine *Yasaların Ruhu* adını vermesinde etkili olmuştur.

Montesquieu, İngiliz Anayasası'ndaki **kuvvetler ayrılığı** ilkesini çok önemsemiş; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığını ifade eden bu ilkeyi siyaset teorisinin merkezine yerleştirmiştir. Görüşleriyle

günümüz devlet sisteminin düşünsel temellerini atmış ve demokratik siyasi hayatın temel ilkelerinden olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin önemini yazılılarıyla ortaya koymuştur.

Şekil 4.4: Montesquieu'ye göre devletin temel kuvvetleri

• Hegel

Hegel'e göre sosyal kurumlar, insanın özgürlüğünü kısıtlamaz; aksine insana eylemlerinde farklı imkânlar sunduğu için özgürlük alanını genişletir. Bu durum aileye, sivil toplum örgütlerine, ticari kuruluşlara ve bireylere en geniş özgürlüğü sunan devlet için de geçerlidir.

Hegel'e göre **devlet**, huzuru sağlamaya ve mülkiyeti korumaya yarayan zorlayıcı bir araçtan ibaret değildir. Bireylerin yaşamına yeni bir boyut katarak onların özgürlüklerini genişletecek yeni ve daha yüksek amaçların oluşturulacağı bir platformdur.

Hegel'e göre insan yalnızca devlette ussal varlığa kavuşur, sahip olduğu bütün değerlere ve tüm tinsel gerçekliğe devlet sayesinde sahip olur. Doğru olan, genel (toplumsal) ve öznel (bireysel) iradenin birliğidir; bu birlik de devletle ve yasalarla ortaya çıkar. Hegel'e göre devlet araç değil, amaçtır. Devlet insanın bireysel çıkarı ile toplumun genelinin çıkarının örtüştüğü yerdir. Bu bakımdan birey-devlet ilişkisi karışıklık içermez.

► Uygulama

Okul hayatında öğrenci ve öğretmenlerin hak ve sorumluluklarını belirleyen bir sözleşme taslağı için görüşlerinizi aşağıdaki yönergeyi dikkate alarak belirtilen kısımlara yazınız.

Yönerge:

Toplumsal sözleşme kuramına göre sözleşme, belirlenen ilke ve kurallara uygun olarak bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla gerçekleştirilir. Bu görüşten hareketle öğretmen ve öğrencilerin hak ve sorumlulukları da bir okul sözleşmesi biçiminde bu grupları oluşturan bireylerin birlikte katılımıyla belirlenebilir. Böyle bir okul sözleşmesinde yer almasını istediğiniz görüşlerinizi belirlerken okulun yasal kural ve düzenlemelerini gözetmeniz beklenir. Detaylı açıklamalarınız olursa bunları defterinize not alınız.

Öğrenciler İçin Haklar	Öğrenciler İçin Sorumluluklar
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Öğretmenler İçin Haklar	Öğretmenler İçin Sorumluluklar
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

ç. Ahlak Felsefesi

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinde ahlak problemi üzerinde duran filozoflar içinde Alman filozof Immanuel Kant'ın (Görsel 4.4) ve İngiliz düşünür Jeremy Bentham'ın (Ceremi Bentim) ahlak öğretileri öne çıkmaktadır.

• Kant'ın Ahlak Anlayışı

Alman filozof Immanuel Kant, ahlak felsefesiyle ilgili görüşlerini özellikle *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserlerinde açıklamıştır. Evrensel bir ahlak öğretisi geliştirmeyi amaçlayan Kant'ın ahlak teorisinin temel kavramları aşağıda açıklanmıştır.

Ödev Ahlakı

Kant'a göre ahlaki eylemin amacı eylemin sonucunda elde edilen mutluluk değil, eylemin ödev ahlakına uygun olmasıdır. Ona göre ahlaki eylemi ortaya çıkaran irade ancak ödev ahlakı tarafından eyleme geçirildiği takdirde iyi olacaktır. İnsanlara neyin ödev olduğunu gösteren ise akıldır.

Koşulsuz Buyruk

Kant'a göre bir eylem salt ödev olarak görüldüğü için gerçekleşmişse ödev ahlakına uygundur. Bu da eylemin koşulsuz buyruğa dayanmasıyla mümkündür. Koşulsuz buyruk; başka bir amacın aracı olarak değil, bizatihi kendisi için kabul edilip hayata geçirilen bir buyruktur. "Doğruyu söyle." ifadesi Kant'ın ödev ahlakının temel ilkesi olarak gördüğü koşulsuz buyruk için bir örnek oluşturur. Buna karşın bir çıkar, duygu ya da eğilimden dolayı ortaya çıkan buyruklar koşullu buyruk olarak ele alınır.

Eylemin Niyeti

Ahlaki eylemin değerlendirilmesinde eylemin arkasındaki niyet belirleyicidir. Kant'a göre "iyi niyet" iyi olan tek şeydir. Bir eylem ödev ahlakına ve iyi niyete değil de bir duygu, eğilim ya da çıkara göre belirleniyorsa o eylem ödev ahlakına uygun değildir. İyi bir niyeti iyi yapan şey onun sonucu değildir, iyi niyetin kendisi zaten kendi içinde iyidir.

Ahlak Yasası

Kant'a göre insanlar doğruyu söylemenin görevleri olduğunu, insan hayatına saygı göstermek gerektiğini bilirler. İnsanlar böyle davranmalar da bu tür ahlak yargıları insanların davranışlarından bağımsız bir biçimde apriori (doğuştan) olarak doğrudur. O hâlde evrensel nitelikte bir ahlak yasası mümkündür ve bu yasa insandaki en yüksek değer olan akıl sayesinde oluşabilir.

Görsel 4.4: Kant'ın heykeli, D. Rauch (Roş), Kaliningrad, Rusya

İrade Özerkliği

Kant, koşulsuz buyruğa uygun davranan bir iradenin çıkar, arzu ve eğilimler tarafından belirlenmeyen özerk bir irade olduğunu söyler. Ona göre iradenin özerkliği "ahlakın en yüksek ilkesi" ve "bütün ahlak yasalarıyla onlara tekabül eden ödevlerin yegâne prensibi"dir.

Kant'ın Ödev Ahlakında Temel Maksimler (İlkeler)

Kant'ın ödev ahlakında evrensel nitelik taşıyan yasa kavramının yanı sıra bir başka önemli kavram da bireysellik niteliği taşıyan maksimdir. **Maksim**, genelleştirilmemiş bir yasa olarak görülebilir, diğer bir ifadeyle yasa olmayı potansiyel olarak içerisinde barındırır. Kant'a göre maksim, ahlak yasasının temelinde yatan niyeti ifade eder ve ahlaki davranışın arkasında olan, insana karar verdiren, niyet temelli ödev duygusudur. Kant'ın ödev ahlakında üç temel maksim vardır:

1. maksim	Öyle davran ki davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun.
2. maksim	İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de her zaman bir amaç olarak görecektir şekilde davran!
3. maksim	Öyle davran ki iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin.

Uygulama

Aşağıda soruları cevaplayarak ilgili kutucuğu işaretleyiniz.

Durum	Evet	Hayır
1. Hafta sonu bir dersin araştırma ödevini yapmak için yeterli zamanınız olmadığını fark ettiniz ve bu nedenle ödevinizi internet aracılığıyla bir yapay zekâ uygulamasından yardım alarak hazırladınız. Ödevleri kontrol eden öğretmenin “Bu ödevi sen mi hazırladın?” diye sorduğunu varsayalım. Bu durumda öğretmeninize yalan söyler misiniz?		
2. Ortaokulda öğrenim gören kardeşiniz bir oyun sırasında arkadaşına haksızlık yaptı ve siz de buna tanıklık ettiniz. Bu davranışı yaptığı için arkadaşının eleştirisine maruz kalan kardeşiniz ise eleştirildiği için arkadaşına çok kızdı. Bu durumda kardeşinize hatasını mı söylersiniz, onu destekleyici sözler mi söylersiniz?		
3. Sizin hakkınızda başkalarına yalanlar söyleyerek sizi zor durumda bırakan biri hakkında siz de başkalarına yalan söyler misiniz?		
4. Öğrenim görmeyi istediğiniz bir üniversiteye başvurunuzda bir konuda yalan beyanda bulunmanız sizin oraya kabulünüzü sağlayacak olsa bunu yapar mısınız?		

➡ Bu sorulara verdiğiniz cevaplar Kant'ın ahlak anlayışına göre nasıl değerlendirilebilir? Cevabı defterinize yazınız.

• Bentham'ın Ahlak Anlayışı

İngiliz düşünür **Jeremy Bentham**, ahlak felsefesinde **utilitarianizm** (yararcılık) yaklaşımının temsilcisidir. Bentham'ın ahlak yaklaşımına temel oluşturan bireyci etik anlayışı temel bir öncülden yola çıkar: “En yüksek iyi, hazzır.” Bentham, mutluluğun olmazsa olmaz iki koşulunun hazzın varlığı ve acının yokluğu olduğunu iddia eder. İnsan doğasının haza yönelip acıdan kaçacak şekilde kurulmuş olduğunu, bunun psikolojik bir zorunluluğu ifade ettiğini öne sürer.

Yarar İlkesi

Bentham'ın insan doğasını hazza yönelme ve bireycilik eğilimleriyle nitelenmesi bireysel çıkarla genelin mutluluğu arasında bir gerilim oluşturmuştur. Bu sebeple Bentham bireysel çıkarı genelin mutluluğuna, haz ve çıkarı ise ödeve bağlayacak yarar ilkesini geliştirmiştir. Ona göre “ahlaki bir eylemin iyi olabilmesi için onun mümkün olan en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunu meydana getirmesi” gerekir. Bu ilkeye göre insanlar, kendilerine ve eylemlerinden etkilenecek herkese **en fazla yarar** ya da mutluluk sağlayacak şekilde davranmalıdır.

Uygulama

Aşağıda verilen “ahlaki ikilem” örneği ile ilgili metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız. Cevaplarınızı defterinize yazarak sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.

Fred (Fired), fren mekanizması arızalanmış ve kontrolden çıkmış bir vagonun makas değiştirmedeği takdirde hiçbir şeyden haberi olmayan ve boş rayların üzerinde yemeklerini yiyen beş demir yolu işçisine çarpma ihtimali ve makas değiştirdiği takdirde boş raylar üzerinde çiçek toplayan yaşlı birine çarpma ihtimali ile karşı karşıyadır. Fred, vagonun yönünü o anda değiştirebilecek bir görevliye en yakın kişidir. Fred burada bir ikileme düşer: Ya görevliye uyarıda bulunmayıp vagonun beş işçiye çarpmasına göz yumacaktır ya da vagonun makas değiştirmesini sağlayarak yaşlı bir kişiye çarpmasına göz yumacaktır.

*Martin Cohen (Martin Kohen), 101 Ahlak İkilemi, s. 15.
(Kısaltılmıştır.)*

➔ **Bentham'ın ahlak anlayışına göre Fred'in bu durumda nasıl davranması beklenir?**

➔ **Bu ikilemde raylarda çiçek toplayan kişinin yaşlı biri değil de ünlü bir bilim insanı olması durumunda Fred'in davranışı, Bentham'ın ahlak anlayışına göre nasıl olmalıdır?**

Uygulama

Kant, ahlaki davranışın en güvenilir rehberi olarak ödev ya da görev kavramı görür. Ona göre hayatta hemen hiçbir şey ödevin engellenmesine engel olmamalıdır. Kant, koşulsuz buyrukları izleyerek neyin öncelik taşıdığını bulabileceğimizi iddia eder. Ama gerçekten böyle bir yaklaşım geliştirmek kolay mıdır?

Aşağıdaki ikilemleri Kant'ın ödev ahlakına göre değerlendirerek, bu durumlarda nasıl davranılması gerektiğini verilen boşluklara not olarak sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.

1. durum

İnsanların sizi dinlemek için uzaklardan geldiği bir toplantıya katılmak üzere yola çıktınız. Yolda bir yayanın vurup kaçan sürücü tarafından ciddi olarak yaralandığı trafik kazasına tanık oldunuz.

.....
.....
.....

2. durum

Çalıştığınız büroda herkes iş yeri harcamalarını fazla göstererek kişisel çıkar sağlıyor. Çalışanlar, kendileri gibi davranmayan birini kendilerini üst makamlara gammazlayacak bir tehdit olarak görüyor.

.....
.....
.....

*Ray Billington, Felsefeyi Yaşamak Ahlak Düşüncesine Giriş, s.174, 175.
(Kısaltılmıştır.)*

B. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN DİL VE EDEBİYATLA İLİŞKİSİ

İnsan varoluşunun temel bir unsuru olan dil, kültürün her ögesinde olduğu gibi felsefe ve edebiyat için de önemlidir. Ancak bu, felsefe ve edebiyatın dile yönelik yaklaşımlarının ve dili kullanımlarının benzer olduğu anlamına gelmez. İnsanın kendini ifade etme biçimlerinden olan felsefe ve edebiyatın dili kullanım biçimleri farklıdır. Bununla birlikte bu iki alan arasında yakın bir ilişki vardır.

Felsefe tarihinde bir yandan bazı filozoflar edebî eserlerden etkilenmiş, diğer yandan edebî konular ve eserler üzerinde etkili olmuştur. Edebiyat eserleri, yazarın yaşadığı toplumsal, siyasal, ekonomik koşulların yanı sıra yazıldığı çağın felsefesinden de etkilenir. Dolayısıyla 18. yüzyıl-19. yüzyıl Avrupa'sında dil ve edebiyat alanında öne çıkan kimi eserlerin dönemin felsefelerinin izlerini taşıdığı görülmektedir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin dil ve edebiyatla olan ilişkisinin artmasında matbaa teknolojisinin gelişmesi ve okuma yazma oranının artması belirleyici olmuştur. Söz konusu gelişmelere bağlı olarak insanların kitaplara ilgisi artmış, bu durum o dönemin edebiyatçılarına ve filozoflarına ait eserlerin daha çok okunmasını sağlamıştır.

18. yüzyıl-19. yüzyılda yazılan edebî eserler, genellikle toplumsal konuları ele almıştır. Modernleşme, sınıf çatışması, bilim, din, varoluş, siyaset, insan hakları, akıl, eşitlik, özgürlük, ilerleme gibi konular edebî eserlerde öne çıkan konulardır. Edebî eserlerde sözü edilen konuların ele alınışında dönemin felsefi tartışmalarının da etkisi olmuştur. Özellikle romanlarda bu konulara eğilen yazarlar edebiyat tarihinin klasik eserlerini ortaya çıkarmışlardır. Bu da filozofların yaklaşımlarının toplum nezdinde yayılmasını olumlu etkilemiştir.

18. yüzyıl-19. yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma felsefesi, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi büyük değişimler dönemin yazarlarını ve edebî eserlerini etkilemiştir. Bu dönemde daha çok romantizm ve realizm (gerçekçilik) akımlarının etkisinde, edebiyat tarihinin büyük yazarlarınca özellikle roman türünde klasik ve büyük eserler ortaya konmuştur. Bu yazarlara ve eserlerine bakıldığında hemen hepsinin önemli felsefi problemlere değindiği söylenebilir. Bu edebiyatçılardan bazıları ve öne çıkan eserleri Tablo 4.2'de verilmiştir.

J. W. Goethe (1749-1832)	<i>Faust</i> (Foost), <i>Genç Werther'in</i> (Verter) <i>Acıları</i> , <i>Doğu-Batı Divanı</i> .
M. H. B. Stendhal (Sitendal, 1783-1842)	<i>Kırmızı ve Siyah</i> , <i>Parma Manastırı</i> , <i>Aşk Üzerine</i> .
A. Puşkin (1799-1837)	<i>Yüzbaşının Kızı</i> , <i>Yevgeni Onegin</i> , <i>Maça Kızı</i> .
H. Balzac (Balzak, 1799-1850)	<i>Vadideki Zambak</i> , <i>Goriot</i> (Goryo) <i>Baba</i> .
V. Hugo (Hügo, 1802-1885)	<i>Sefiller</i> , <i>Notre Dame'in</i> (Notır Dam) <i>Kamburu</i> .
M. Y. Lermontov (1814-1841)	<i>Çağımızın Bir Kahramanı</i> , <i>Kaderci</i> .
İ. Turgenyev (1818-1883)	<i>Babalar ve Oğullar</i> , <i>Asilzade Yuvası</i> .
G. Flaubert (Fılober, 1821-1880)	<i>Madam Bovary</i> (Bovari), <i>Yerleşik Düşünceler Sözlüğü</i> .
F. Dostoyevski (1821-1881)	<i>Suç ve Ceza</i> , <i>Karamazov Kardeşler</i> , <i>İnsancıklar</i> .
L. N. Tolstoy (1828-1910)	<i>Savaş ve Barış</i> , <i>Anna Karenina</i> , <i>Diriliş</i> .
E. Zola (1840-1902)	<i>Germinal</i> , <i>Meyhane</i> , <i>Yaşama Sevinci</i> .

Tablo 4.2: 18. yüzyıl-19. yüzyılda öne çıkan edebiyatçılar ve başlıca eserleri

Görsel 4.5: 19. yüzyıl Alman edebiyatçılarından Goethe'nin heykeli, Berlin, Almanya

Görsel 4.6: 19. yüzyıl Rus edebiyatçılarından Dostoyevski'nin anıt mezarı, St. Petersburg, Rusya

18 ve 19. yüzyıllarda adı geçen edebiyatçıların (Görsel 4.5, 4.6) klasik eserleriyle yaygınlaşan edebî ve felsefi ilgi, Avrupa'nın yanı sıra Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Batılılaşma hareketi ve tercüme faaliyetlerinin etkisiyle 19. yüzyıl, bir yandan modern felsefenin diğer yandan da modern edebiyatın Türkiye'de tanınmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Namık Kemal (1840-1888), Ahmet Mithat (1844-1912), Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), Tevfik Fikret (1867-1915), Abdülhak Hamit (1852-1937) ve Ziya Paşa (1829-1880) gibi edebiyatçıların eserlerinde Batı felsefesiyle ilgili tartışmaların etkisi ve bu konudaki felsefi tutumları görülebilir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl, başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın genelinde felsefi ve edebî hareketliliğin olduğu bir dönemdir. Fransa'da Diderot ve d'Alembert'in öncülüğünde, çok sayıda filozofun katkılarıyla dönemin en ünlü yayını olarak bilinen *Ansiklopedi* yayımlanmıştır. Diderot, **Ansiklopedi**'yle ilgili şöyle der: "Gerçekten de *Ansiklopedi*'nin amacı şu yeryüzündeki bölük pörçük ve dağınık bilgileri bir araya getirmek, birlikte yaşadığımız insanlara bu bilgilerin genel sistemini açıklamak ve bizden sonra gelecek insanlara aktarmaktır. Böylece daha önceki yüzyıllarda yapılmış çalışmalar, daha sonraki yüzyılların işine yarayacak ve daha bilgili hâle gelmiş olan torunlarımız hem daha erdemli hem de daha mutlu olacaklar ve biz de insan ırkına yakışır kişiler olarak ölüp gideceğiz."

Aklın kılavuzluğunda hemen her şeyin sorgulandığı 18-19. yüzyıllarda kimi filozoflar görüşlerini edebî eserlerle ifade etmişlerdir. Bu eserlere **felsefi roman** da denmektedir. Dönemin önde gelen filozoflarının başlıca felsefi ve edebî nitelikteki eserleri Tablo 4.3'te verilmiştir.

Rousseau (1712-1778)	<i>Julie (Culi) ya da Yeni Heloise (Heloviz), Emile, Yalnız Gezerin Düşleri.</i>
Voltaire (1694-1778)	<i>Candide (Kandid) ya da İyimserlik, Zadig, Babil Prensesi, Beyaz Boğa, Micromegas (Mikromegas) ve Diğer Hikâyeler.</i>
Diderot (1713-1784)	<i>Kaderci Jacques ve Efendisi, Rameau'nun (Ramo'nun) Yeğeni.</i>
Montesquieu (1689-1755)	<i>Öyküler, İran Mektupları.</i>

Tablo 4.3: 18. yüzyıl-19. yüzyılın öne çıkan felsefi romanları

Bilgi Kutusu

18. yüzyılın önemli yazın ürünlerinden biri **Ansiklopedi** olarak bilinen **Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü**'dür. Diderot ve d'Alembert'in öncülüğünde iki yüzden fazla aydınlanmacı araştırmacı ve filozofun 1751-1776 yılları arasında Fransa'da 35 cilt hâlinde yayımladığı bu eser, 18. yüzyılın hemen bütün bilimsel ve felsefi birikimini ortaya koymaktadır.

Fransa'nın seçkin yazar ve düşünürlerinin çoğunun, Rousseau ve Voltaire dâhil, katkısıyla yayımlanan *Ansiklopedi* adlı devasa eser kilisenin düşünsel otoritesini örtük olarak reddetmekteydi. Aynı zamanda düşünsel ve sanatsal konularda siyasi iktidarı da bir otorite kaynağı olarak tanımayı reddediyordu. *Ansiklopedi* düşünürleri dönemin neredeyse bütün temel, toplumsal, siyasal ve dinsel otoritelerine karşı çıktılar.

Ansiklopedi'yi düşünsel ve tarihsel açıdan önemli kılan bir başka özelliği Voltaire'in İngiltere'den Fransa'ya ithal ettiği yeni bilgi yaklaşımını, John Locke'un temsilcisi olarak görüldüğü empirizmi temel alması olmuştur. Genel olarak *Ansiklopedi*'nin gerek bilimlerde gerekse felsefe ve edebiyatta modern çağın önde gelen niteliklerinden biri olacak bilgi içeriğini ve yaklaşımını geliştirdiği söylenebilir. Bu yaklaşım Avrupa felsefesindeki yaygın düşünce tarzını değiştirmek gibi büyük bir etki yaratmıştır.

Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü*, s. 124.
(Kısaltılmıştır.)

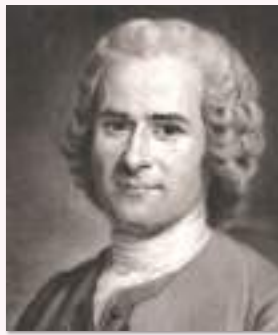
Ansiklopedi'nin kapak görseli

Diderot (temsili)

d'Alembert (temsili)

Rousseau (temsili)

Voltaire (temsili)

Uygulama

Aşağıda aydınlanma düşüncesinin önemli filozoflarından Denis Diderot'nun *Rameau'nun Yeğeni* adlı romanından alınan bir bölüm verilmiştir. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Rameau'nun Yeğeni

Ben- Doğrusu zenginliğinizi ne yüksek işler için kullanacağınızı düşündükçe yoksul oluşunuza acıyorum. İnsanlığa layık bir ömür süreceksiniz, yurttaşlarınıza yararlı olacak, kendinize onur kazandıracaktınız.

O- Erdemle felsefe herkese gerekli mi ki? Bu nesneler kimde varsa Tanrı bağışlasın. Yalnız filozoflar ve bilgilerle dolu bir dünyayı bir düşünün, insan böyle bir yerde sıkıntıdan patlar. Alt tarafı boş laf!

Ben- Dostlarına yardım etmek de mi?

O- İnsanın dostu olur mu ki? Eğer böyle kimseler varsa onları zorla nankör etmek neye yarar? Çünkü şöyle bir çevrenize bakarsanız her yardımın her zaman bir nankörlükle karşılandığını görürsünüz. Minnet ağır bir yükür ve kimse yük taşımak istemez.

Ben- Toplum içinde bir konum edinmek ve bunun gerektirdiği ödevleri yapmak da mı?

O- Laf! Mademki yalnız zengin olmak için konum edinmek istenir, insan bir kez zengin olduktan sonra konum edinmiş, edinmemiş ne çıkar? Ödevini yapmak mı? Bu da kıskançlıkları kamçılamaktan, insanın başına dert açmaktan başka bir işe yaramaz. İnsan böyle mi ilerler? Önemli ziyaretleri hiç kaçırmamaktaysanız anılarını; yüksek konumda bulunanlara görünmek, onların neden hoşlandıklarını bilmek, keyiflerine göre hareket etmek, haksızlıklarını alkışlamak... İşte iyi yaşamın sırrı.

*Denis Diderot, Rameau'nun Yeğeni, s. 91, 92.
(Kısaltılmıştır.)*

➔ Bu alıntıda hangi felsefi problemlerin ele alındığı söylenebilir?

.....

.....

➔ “Ben” ve “O” arasındaki bu diyaloga “diyalektik” yöntemi uygulayarak tez (sav) ve anti-tez (karşı sav) olarak gördüğünüz yargıları aşağıya yazınız.

Tez	Antitez
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

4.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

Etkileşimli
İçerik

Birinci Kitap: Doğuştan Kavramlar Üzerine

II. Bölüm: Zihinde Doğuştan İlkeler Yoktur

Kimi insanlar arasında zihinde, ruhun başlangıçta kazanmış olduğu ve kendisiyle birlikte dünyaya getirdiği birtakım doğuştan ilkelerin bulunduğu yönünde yerleşik bir kanı vardır. Oysa zihinde doğuştan ilkeler yoktur. İlkeler ve ideler zihne doğal olarak kazanmış olamaz çünkü çocuklar, budalalar ve benzerleri onu bilmez. Öncelikle bütün çocukların ve budalaların onlara ilişkin en ufak bir anlayışın ya da düşüncelerinin olmadığı açıktır. Ruha kendisinin algılamadığı ya da kavramadığı doğruların önceden kazanmış olduğunu söylemek bana bir çelişki gibi görünüyor.

İkinci Kitap: İdeler Üzerine

I. Bölüm: Genel Olarak İdeler ve Kaynakları

Herkes düşündüğünün ve düşündüğü sırada zihninin uğraştığı şeyin ideler olduğunun bilincinde olduğuna göre insanların zihinlerinde “ak”, “düşünme”, “hareket”, “adam”, “fil”, “ordu”, “karanlık” sözcükleriyle başka sözcüklerin anlattığı türden idelerin bulunduğu kuşkusuzdur. Demek ki ilk araştırılması gereken şey insanın bunları nasıl edindiğidir.

Zihin, aklın ve bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle “deneyden” diye yanıtlayacağım. Bilgimizin tümünün temelinde deney vardır ve o gereçlerin hepsi de ondan türetilmiştir. Zihnimizi düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da algıladığımız, düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bunlar hem edinmiş olduğumuz hem de doğal olarak edinebileceğimiz bütün idelerin kendilerinden fışkırdığı iki bilgi kaynağıdır.

John Locke, İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme, s. 61-85.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Locke, verilen ilk metinde bilginin kaynağı problemiyle ilgili hangi felsefi yaklaşımı eleştirmektedir? Eleştirilen bu yaklaşımın bilginin kaynağı konusundaki temel görüşleri nelerdir?

.....

.....

.....

2. Bu metinden hareketle Locke'un bilginin kaynağı konusundaki temel görüşü nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

Metin Analizi -2

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Ahlakın Sıradan Akıl Bilgisinden Felsefi Olanına Geçiş

Dünyada iyi istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez. Anlama yetisi, zekâ, yargı gücü ve adı ne olursa olsun düşüncenin diğer doğa vergisi yetenekleri ya da mizacın özellikleri olarak yüreklilik, kararlılık, sebat çeşitli bakımlardan iyi ve istemeye değerdir kuşkusuz ancak bu özellikleri kullanacak olan isteme iyi değilse bunlar son derece kötü ve zararlı da olabilir. Talihin bağışladıklarıyla da durum aynıdır. Güçlülük, zenginlik, onur, sağlık ve mutluluk adı altında her türlü esenlik iyi bir istemenin olmadığı yerde insanı haddini bilmez yapar.

Kendi başına saygı görmeye layık ve başka hiçbir amaç olmaksızın iyi olan bir isteme kavramını geliştirebilmek için **iyi isteme** kavramını içeren ödev kavramına bakalım.

Yapılabildiği yerde iyilik yapmak ödevdir, üstelik öylesine duygudaşlığa eğilimli ruhlar vardır ki onları harekete geçiren boş gurur ya da çıkar gibi başka bir neden olmaksızın da çevrelerine sevinç yaymaktan ve kendi eserleri olan başkalarının memnunluğundan zevk alırlar. Ama sanırım ki böyle bir durumda bu tür bir eylem, nice ödevde uygun, nice sevimli olursa olsun, hiçbir hakiki ahlaksal değer taşımaz; başka eğilimlerle aynı düzeydedir. Çünkü burada eylemler **eğilimden dolayı** yapılması anlamında ahlaksal içerikten yoksundur.

Ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdirten maksimde bulur; dolayısıyla bu değer, eylemi oluşturan istemenin yalnızca ilkesine bağlıdır.

Ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. İşte bu yüzden ahlaksal diye adlandırabileceğimiz böylesine eşsiz iyiyi, besbelli ki ancak akıl sahibi varlıklarda bulunan ve istemeyi umulan etki değil de yasa tasarısının kendisinden başka bir şey oluşturamaz.

Immanuel Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s. 8-16.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Bu metne göre aşağıdaki ifadelerle ne anlatılmak istenmiştir?

- a. İyi isteme
- b. Eğilimden dolayı yapılan eylem
- c. Ödevden dolayı yapılan eylem

2. Kant'ın ahlak anlayışına göre metinde altı çizili özellikler hangi durumlarda “kötü ve zararlı” olabilir?

.....

.....

3. Kant, evrensel bir ahlak yasasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Sizce bu görüşün “insanın akıl sahibi bir varlık” olmasıyla nasıl bir ilişkisi olabilir?

.....

.....

Metin Analizi -3

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Tomurcuk, çiçeğin açmasıyla yiter ve denebilir ki birincisi, ikincisi tarafından çürütülmektedir. Gene meyvenin görünmesiyle birlikte çiçek, bitkinin yanlış bir dış varlığı olarak anlatılabilir ve bitkinin gerçeği olarak meyve, çiçeğin yerini alır. Bu biçimler yalnızca ayrı olmakla kalmaz, ayrıca birbirlerinin yerlerini de alır. Gene de akışkan doğaları onları aynı zamanda bir birliğin aşamaları yapar. Bunda yalnızca çatışmamakla kalmazlar, tersine biri öteki kadar zorunludur ve ancak bu eşit zorunluluk bütünüün yaşamını oluşturur.

...

Çağımızın bir doğuş ve yeni bir döneme geçiş çağı olduğunu görmek zor değildir. Tin şimdiye değin içinde var olduğu ve imgelediği dünya ile bozuşmuştur ve onu geçmişe gömme düşüncesini taşımaktadır. Artık kendi öz dönüşümünün emeği içindedir. Hiç kuşkusuz o hiçbir zaman dinginlikte değildir, tersine her zaman ilerleyen hareketi kavramıştır. Ama nasıl çocukta uzun dingin bir beslenmeden sonraki ilk soluk o salt nicel gelişimin dereceliliğini kırıyor -nitel bir sıçrama ve çocuk doğmuştur- oluşumu içindeki tin de öyle yavaş ve usulca yeni şekline doğru olgunlaşır, önceki dünyasının yapısını parça parça çözer ve bunun sarsıntısı tek tük belirtilerde sezilir. Bütünün yüzünü değiştirmeyen bu dereceli ufalanış bir gün doğuşu ile kesilir ki bir şimşek gibi birdenbire yeni dünyanın biçim ve yapısını aydınlatır.

...

İki karşıt bilinç şekli vardır: Biri özü kendi için olmak olan bağımsız bilinç, öteki ise özü bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinçtir. Birincisi efendi, ikincisi köledir. Efendi, köle ile bağımsız bir varlık (emeğin nesnesi olarak şey) yoluyla dolaylı olarak ilişkidir çünkü köle ancak bununla köle olarak tutulmaktadır; bu onun zinciridir, kavgada ondan kurtulamamıştır. Bu yüzden kendini bağımlı olarak gösterir. Ama efendi bu varlık üzerindeki güçtür. Efendi varlık üzerinde güç ve bu varlık ise öteki (köle) üzerinde güç olduğu için efendi böylece ötekini kendi altında tutar.

G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, s. 122-129.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Bu metinde geçen “tomurcuk, çiçek ve meyve” ilişkisinden hareketle Hegel’in “diyalektik” olarak adlandırılan görüşü arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

.....

.....

2. Hegel’in felsefesinde “idealist” bir felsefe olarak nitelendirilen “tin” kavramı nasıl açıklanabilir?

.....

.....

3. Bu metinde geçen efendi ile köle “bilinç” bakımından ne gibi farklılıklara sahiptir?

.....

.....

4.4. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda “Tartışıyoruz” ve “Felsefi Metin Yazıyoruz” adlı iki ayrı uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tartışma ve yazma çalışmalarını yapınız.

J. J. Rousseau'nun felsefi anlayışı ile ilgili video

Tartışıyoruz

J. J. Rousseau'nun “İnsan özgür doğar oysa her yerde zincire vurulmuştur.” sözü, “özgürlük problemi” bağlamında önemli bir görüş olarak kabul edilir. Burada ifade edilen görüşün dayandığı temel felsefi argümanların neler olduğunu belirleyerek bunları sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce aşağıdaki öz değerlendirme formunda belirtilen süreçlere ilişkin adımları inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Alıntının yapıldığı filozofun görüşlerini, konuyla ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA'daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe akımına / akımlarına uygun ve karşıt olduğunu belirledim.			
	4 Alıntılanan felsefi argümanla örtüşebilecek ya da çelişebilecek felsefi argümanlarını araştırdım. Alıntılanan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri, alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1 Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2 Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3 Karşıt görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
	4 Hazırlık aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
SONUÇ	1 Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2 Etkinliği tartışmacılarla ortak bir noktada buluşarak sonlandırdım.			
	3 Argüman ve felsefi bağlamıyla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

Felsefi Metin Yazıyoruz

Defterinize günlük hayatta kullanılan bilgilerde aklın ve deneyin rolüne ilişkin özgün bir felsefi deneme metni yazınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge:

- Aşağıda verilen öz değerlendirme formunu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz değerlendirme formunda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okudum ve onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazıyı başkalarına okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemle / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımın temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelerine uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

.....

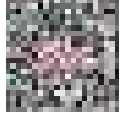
.....

.....

.....

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Ek Sorular

- ☐ Aydınlanma felsefesi, bireyin düşünme ve değerlendirmede dine geleneklere bağlı kalmadan aklıyla deneyimleriyle dünyayı açıklayabileceği görüşüne dayanır.
- ☐ 18-19. yüzyıllarda bilgi probleminde öne çıkan akılcı ve deneyci yaklaşımlar, kriticizm ile senteze kavuşmuştur.
- ☐ Hegel'e göre düşüncenin ve varlığın değişimi temelde maddenin çatışma ve çelişkilerin ürünü olarak gerçekleşir.
- ☐ Rousseau, devletin ortaya çıkışının ardından bireysel mülkiyetin oluştuğunu ve bunun da bir otoritenin gerekliliğini ortaya koyduğunu düşünür.
- ☐ Kant'ın ahlak anlayışına göre bir insan eylemi sadece ödev olarak gördüğü için gerçekleştirmişse bu, ödev ahlakına uygundur.
- ☐ Bentham'ın yararçı felsefesi, bireyin mutluluğu ile toplumun genelinin mutluluğu arasındaki gerilimi çözmeye çalışmıştır.
- ☐ La Mettrie'nin materyalist felsefesine göre insanın düşünebilmesi onun manevi yönünün ve ruhunun temel işlevidir.
- ☐ Hegel'in diyalektik felsefesi evrendeki değişimin çatışan ögelerin etkisiyle üç aşamadan geçerek ilerlediği görüşünü benimser.
- ☐ Kant'a göre evrensel nitelikte bir ahlak yasası ancak sezgi sayesinde oluşabilir.
- ☐ 18-19. yüzyıllar arasında yaşayan filozoflar görüşlerini felsefe metinlerinden çok romanlarla ifade etmiştir.

B. Aşağıdaki kavramları ve isimleri numaralandırılmış açıklamalar ile eşleştirerek ilgili yerlere yazınız.

deneyciliktir.	apriori bilgidir.	aposteriori bilgidir.	Yasaların Ruhu'dur.
toplum sözleşmesidir.	Montesquieu'dır.	Hegel'dir.	Bentham'dır.
Diderot'tur.	Kant'tır.	Rousseau'dur.	hükümdardır.

1. *Ansiklopedi* olarak bilinen eserin yayımcısı Fransız düşünür
2. Sivil toplum kuruluşlarının önemini belirten Alman düşünür
3. Montesquieu'nun temel eserinin adı
4. Rasyonalizme göre duyu öncesi ya da deney öncesi bilgi
5. Rousseau'ya göre devletin ortaya çıkmasını sağlayan ana faktör
6. Kant'ın felsefesine göre duyularla kavranamayacak gerçeklik
7. Kişisel yararlar toplumsal yararı uzlaştırmayı hedefleyen düşünür
8. İnsan zihninin doğuştan “boş levha” olduğunu savunan felsefe yaklaşımı
9. Empirizme göre yaşantılarla, deney aracılığıyla elde edilen bilgi
10. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin önemini vurgulayan siyaset felsefecisi

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kant'ın "Aklını kullanma cesaretini göster." sözünün 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi bakımından önemi nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

2. J. Locke'un "İnsan zihni doğuştan boş bir levha gibidir." sözü bilgi felsefesi bakımından nasıl açıklanabilir? Belirtiniz.

.....

.....

.....

3. Hegel'e göre diyalektiğin tez, antitez ve sentez olmak üzere üç aşaması vardır. Oluşu ya da değişimi açıklayan diyalektik, sentez aşamasında tamamlanır mı? Açıklayınız.

.....

.....

.....

4. Rousseau'nun "toplum sözleşmesi" kuramının devletin ortaya çıkışıyla ilişkisi nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

5. Kant'ın ahlak anlayışına göre eylemlerin temelinde "koşulsuz buyruğun" yer alması neden önemlidir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

6. Bentham'ın ahlak anlayışında "yarar ilkesi" nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

7. Hegel'in siyaset anlayışında devlete bakış açısı nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

8. Aydınlanma düşüncesinde "ilerlemecilik" anlayışı nasıl açıklanabilir? Belirtiniz.

.....

.....

.....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Bir bakkalın deneyimsiz müşterisini aldatmaması bu davranışın ödevde uygun olduğu anlamına gelmeyebilir. Yoğun alışverişin yapıldığı bir yerdeki kurnaz tüccar da müşterisini aldatmamaya özen gösterebilir ve herkes için değişmez bir fiyat uygulayabilir. Ancak bu, tüccarın söz konusu davranışı ödevden dolayı yaptığı anlamına gelmez. İnsanları kaçırmamak için çıkarı böyle davranmayı gerektiriyordur. Demek ki eylem, ödevde uygun ve doğru olduğu için ortaya konmalı. Doğrudan doğruya bir eğilimden dolayı ya da bencil bir amaçla yapılmamalı.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisinin bu örnekte “ödevde uygun” davranışın arkasındaki ilke olduğu söylenebilir?

- A) Dürüst olmak
- B) Müşterileri sevmek
- C) Cezadan korkmak
- D) Sevgiden faydalanmak
- E) İyi görünmeyi istemek

2. Locke’a göre eğer istenilirse bir çocuk öyle yetiştirilir ki büyüdüğünde çok sıradan olan ideler (fikirler) bile onun zihninde bulunmayabilir. Örneğin sadece gözlerin açık olmasıyla ışık ve renk ideleri edinilmektedir. Fakat bir çocuk büyüyünceye dek siyah ve beyazdan başka bir şey göremeyeceği bir yere kapatılırsa Locke’a göre bu çocukta yeşil veya kırmızı ideleri oluşmayacaktır.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisi Locke’un görüşlerinden biri olamaz?

- A) Zihinde doğuştan ideler yoktur.
- B) Yaşantılar idelerin oluşumunda etkilidir.
- C) Yaşantıların sınırlanması zihinsel süreçleri etkiler.
- D) Eğitim süreci bireyin düşünme süreçlerinde etkilidir.
- E) Her birey belli temel bilgilerle dünyaya gelir.

3. Montesquieu’ya göre insanları, dolayısıyla toplumları iklim, din, kanunlar, hükûmet ilkeleri, tarihten alınan dersler, ahlak, örf ve âdetler gibi pek çok şey yönetir. Bunların hepsi bir toplumun ruhunu yani millî karakter özelliklerini oluşturur. Her millette bu sayılanlardan bir veya birkaçı kuvvetli olabilir, diğerleri ise daha zayıf kalabilir. Örneğin ilkel topluluklar üzerinde iklim tek başına etkiliyken Çinlileri örf ve âdet yönetir, Japonları ise kanunlar baskı altında tutar.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin Montesquieu’nun görüşlerinden biri olduğu söylenemez?

- A) Bütün toplumlar için geçerli siyasal bir sistem yoktur.
- B) Toplumsal hayat üzerinde etkili pek çok farklı etmen vardır.
- C) Toplumun ruhu üzerinde etkisi olan faktörler evrenseldir.
- D) Millî karakter toplumdan topluma farklılık gösterir.
- E) Toplumlar üzerinde coğrafi koşullar etkilidir.

4. Doğal yaşama hâinden örgütlü bir toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik ortaya çıkarmıştır. Böylece insanlar davranışındaki içgüdünün yerine adaleti koymuş, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü kazanmıştır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirse de öte yandan büyük yararlar elde etmiş, yetileri işleyip gelişmiş ve düşünceleri açılmış, akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkıp akıllı bir varlık olabilmıştır.

Bu metin 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinde ele alınan problemlerden hangisine bir cevap olarak görülebilir?

- A) İdeal toplumsal düzen nasıl olmalıdır?
- B) Bilginin kaynağı nedir?
- C) Bilimin değeri nedir?
- D) Devletin ortaya çıkmasının sonuçları nelerdir?
- E) Metafiziğin felsefedeki yeri nedir?

5. Bir kişi, tanıdığı birinden borç para almak zorunda kalıyor. Bu borcu ödeyemeyeceğini iyi biliyor ama belirli bir zaman sonra ödeyeceği konusunda sağlam görünen bir söz vermezse kimsenin ona beş kuruş ödünç vermeyeceğini de biliyor. Bu durumda sözü edilen kişinin başkasına olan borcunu ödeyeceği sözünü verdiğini varsayarsak onun eyleminin maksimi (ilkesi) şöyle olur: Paraya ihtiyacım olduğunu düşündüğüm zaman borç alırım ve hiç ödeyemeyeceğimi bildiğim hâlde onu ödeyeceğime söz veririm.

Bu metindeki örnek olay Kant'ın ahlak anlayışına göre değerlendirildiğinde aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Eylem, ödev ahlakına uygundur.
- B) Eylem, çıkar güdüsüne göre gerçekleşmiştir.
- C) Eylem, ödevden dolayı gerçekleşmiştir.
- D) Akıl sahibi olan birisi bu eylemi seçecektir.
- E) Akıl ve insan eylemleri arasında bir bağ olamaz.

6. Hegel'den sonraki felsefe tarihinin Hegel'in eserlerine yönelik değişen tepkilerden oluştuğu söylenmiştir. Genç Karl Marx da onun geliştirdiği diyalektik felsefeyi benimsemesi nedeniyle bir Hegelciydi. Dolayısıyla Marx'ın temsilcisi olduğu sosyalizmin felsefi yanı, Hegel'in düşüncelerinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Öte yandan Hegel'in devleti yücelten öğretisinin sosyalizme taban tabana zıt milliyetçi düşünceler üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur.

Bu metinden hareketle Hegel ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Yaşadığı dönemi aşan bir etkiye sahip olmuştur.
- B) Devlete kutsallık atfetmiştir.
- C) Evrendeki değişimi diyalektik yasalarla açıklamıştır.
- D) Farklı felsefe okullarını etkilemiştir.
- E) Felsefeden ziyade siyaset bilimi üzerinde etkili olmuştur.

7. Bir devlet örgütlenmesinin olduğu her yerde üç çeşit erk (güç) vardır: ülkede geçerli olacak bağlayıcı resmî kuralları oluşturan ve yürürlüğe sokan erk, devletler hukukuna bağlı sorunları çözen erk ve yurttaşlık hukukuna dayanarak toplumsal hayatta yaşanan sorunları çözen erk. Birinci erk sayesinde yasalar yapılır ya da bunlar yürürlükten kaldırılır. İkinci erk sayesinde barış yapılır, savaş açılır, güvenlik sağlanır ve ülkeye dışarıdan gelebilecek tehlikeler önlenir. Üçüncü erk ile de suçlular cezalandırılır, kişiler arasındaki uyuşmazlıklar çözülür ve adalet dağıtılır. Zorbalaşmak isteyen hükümdarlar her zaman tüm bu görevleri kendilerinde toplamakla işe başlamışlardır.

Bu metinden hareketle aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Yasama erki kanunları yapar.
- B) Yürütme erki devlet işlerini yerine getirir.
- C) Yargı erki hukuk problemlerini çözer.
- D) Baskıcı yönetimlerde erklerin ayrılığı ilkesi geçerlidir.
- E) Üç temel erk her devlet yapısında bulunur.

8. Kimi insanlar, kendisine göre güçsüz olana “Benim inandığım şeye inanacaksın.” derken kimileri ise böyle bir durumda “Benim gibi ol yoksa senden nefret ederim.” mesajını verirler. Oysa böyle davranmak insan hukukuna uygun bir şey değildir. İnsan hukukunun asıl ilkesi “Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma.” ilkesidir.

Voltaire’e ait bu metinde aşağıdaki görüşlerden hangisi savunulmaktadır?

- A) Her toplumda ahlaki ilkelere uyulmalıdır.
- B) İnançlar toplumlara göre farklılaşmamalıdır.
- C) Düşünce ve inanç özgürlüğü yöneticilerce korunmalıdır.
- D) İnsan hukuku bütün insanlar için temel alınmalıdır.
- E) Hukuk kuralları çağlara göre yorumlanmalıdır.

9. Diderot’nun yönetiminde 35 cilt hâlinde yayımlanan *Ansiklopedi*’yi düşünsel ve tarihsel açıdan önemli kılan özelliklerden biri yeni bilgi anlayışının Fransa’da yayılmasındaki etkisi olmuştur. Diderot, bir yayıncı olarak amacının “yaygın düşünce tarzını değiştirmek” olduğunu belirtmiştir ve çok büyük ölçüde de bunu başarmıştır. *Ansiklopedi*, gerek bilimlerde gerekse sanatta modern çağın önde gelen niteliklerinden biri olacak yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Buna göre *Ansiklopedi*’nin en önemli etkisinin aşağıdakilerden hangisi olduğu söylenebilir?

- A) Çağın en kapsamlı yayın çalışması olması
- B) Modern bilgi anlayışını ortaya koyması
- C) Farklı düşünce ekollerini buluşturması
- D) Çağın önemli düşünürlerini bir araya getirmiş olması
- E) Yayın dünyasının felsefe akımlarını etkilemesi

10. Rousseau, Batı'nın felsefe düşüncesinin ana akımına o zamandan beri muazzam bir rol oynayan üç devrimci fikir soktu: Birincisi, o dönemdeki hemen herkesin inandığının tersine uygarlığın iyi bir şey olmadığı düşüncesidir. İkincisi, yaşamımızdaki şeylerin, aklın değil, duyguların ve doğal içgüdülerin gereklerini karşılayıp karşılamadığını sormamız gerektiği düşüncesidir. Üçüncüsü, ise yurttaşların toplum hayatı üzerinde etkili olan, iradeye sahip bir varlık olduğu düşüncesidir.

Bu metne göre aşağıdakilerden hangisi Rousseau'nun görüşleriyle örtüşmez?

- A) Uygarlık insanlık için önemli sorunlara neden olmuştur.
- B) Toplumsal düzen insanların "genel iradesi"ni ifade eder.
- C) Toplumsal hayat akla göre düzenlenmelidir.
- D) Toplumun iradesi sosyal yaşamı etkiler.
- E) İnsan için duygusal ihtiyaçların giderilmesi esastır.

11. Kant, bilgilerimizin önemli bir yetersizliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre her şeyi bedensel araçlarımız, beş duyumuz, beynimiz ve merkezî sinir sistemimizle kavrarız. Bu nedenle biz ancak bu araçların temas ettiği şeyleri tecrübe edebiliriz. Fakat bu araçların temas etmediği bir şey, bizim için deneyim hâline gelemmez çünkü onu kavramamızın bir yolu yoktur.

Buna göre Kant'ın bilgi anlayışıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) İnsan bilgisinin sınırı vardır.
- B) En önemli bilgi metafizik bilgidir.
- C) Bilgi insandan insana değişir.
- D) Bilimin ilerlemesi bilgiyi ilerletecektir.
- E) Dünya hakkında bilgi üretilemez.

12. Hegel'e göre diyalektiğin birinci evresi tez evresidir. Tezin harekete geçirdiği tepki ise antitezdir. Bu ikisi arasındaki çatışma çözülerek tezin ve antitezin bazı unsurlarının dışarıda kaldığı, bazılarının alıkonduğu yeni bir duruma varır: Sentez. Fakat sentez, yeni bir durum olduğundan içinde yeni çatışmalar barındırır. Böylece değişim süreci kesintisiz biçimde evrilerek sürer.

Bu metne göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

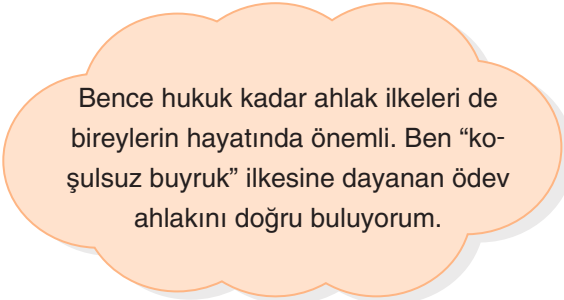
- A) Doğa sürekli değişir.
- B) Değişim çatışmaların ürünüdür.
- C) Çatışma tamamlandığında değişim sonlanır.
- D) Sentez aşaması, tez ve antiteze göre yeni bir durumdur.
- E) Diyalektik süreç aşamalı bir seyir izler.

13. Aşağıda Nazmi, Dilek ve Ufuk'un felsefe dersi sonrasındaki konuşmaları verilmiştir. Bu konuşmalardan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Nazmi

İleride hukuk öğrenimi görmek istediğimden hukukla ilgili görüşler dikkatimi çekti. Bana göre de ülkelerin hukuk sistemleri toplumların ruhunun ve yapısının ürünüdür.

Dilek

Bence hukuk kadar ahlak ilkeleri de bireylerin hayatında önemli. Ben "koşulsuz buyruk" ilkesine dayanan ödev ahlakını doğru buluyorum.

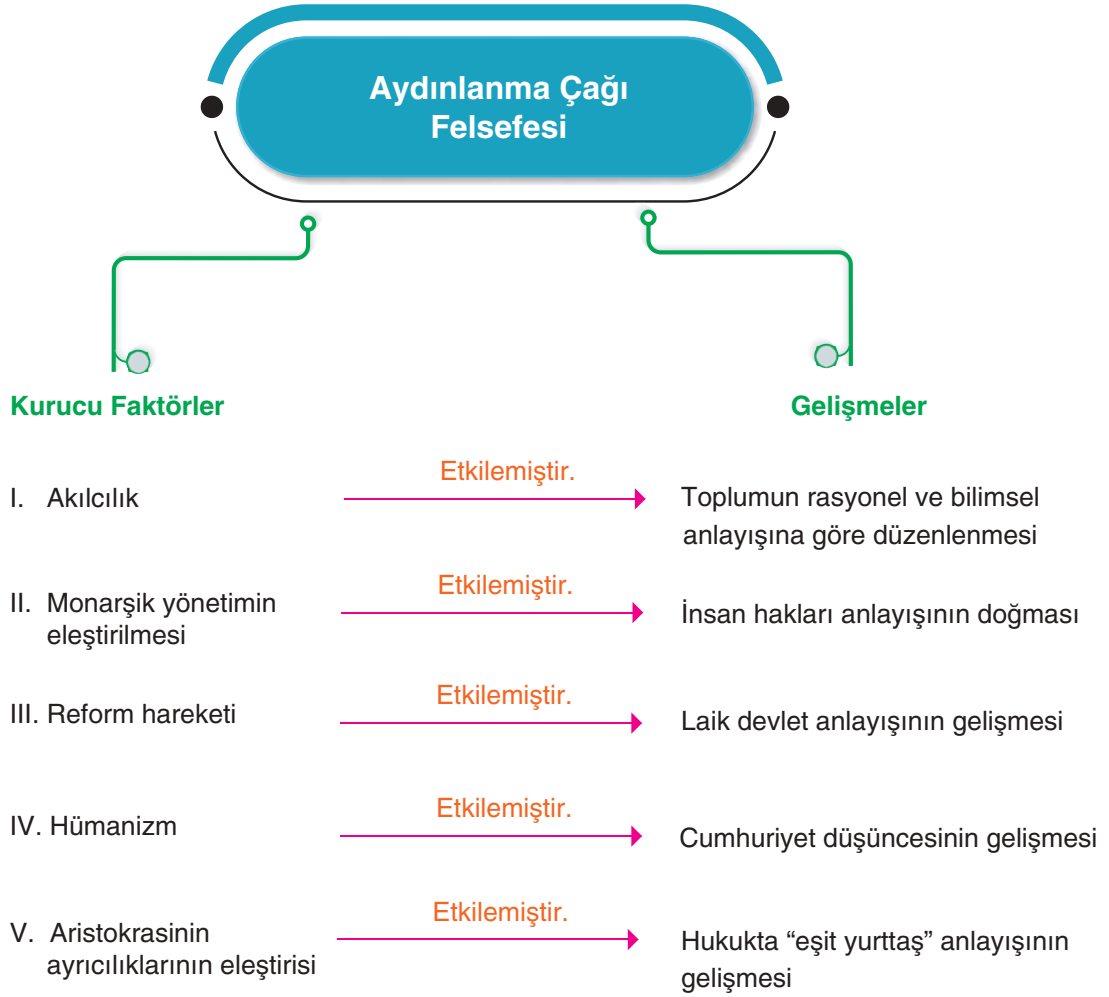
Ufuk

Ben, Kant'ın ödev ahlakına pek katılmıyorum. Hayatı tehlikede olan iki insandan ancak birisini kurtarmak mümkünse topluma yararlı olanı kurtarmak daha doğru değil mi?

Bu konuşmaya göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Nazmi, Montesquieu'nun hukuk anlayışına katılmaktadır.
- B) Dilek, Kant'ın ödev ahlakını benimsemektedir.
- C) Ufuk, Bentham'ın "ahlakta en çok fayda ilkesi"ni benimsemektedir.
- D) Dilek ve Ufuk, etik problemiyle ilgilenmiştir.
- E) Nazmi "toplumsal sözleşme" kuramını benimsemektedir.

14. Aşağıdaki kavram haritasından hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Buna göre Aydınlanma Çağı felsefesinin kurucu faktörlerinden hangi ikisinin yeri değiştirilirse kavram haritasındaki hata düzeltilmiş olur?

- A) I ve II B) II ve III C) II ve IV D) III ve IV E) III ve V

15. 19. yüzyıl İngiltere'sinin ünlü hukukçularından ve felsefecilerinden olan Bentham, fayda ilkesini insan eylemlerinin merkezine yerleştirmiştir. Ona göre bu ilke sadece bireylerin değil, hükûmetlerin de her türlü eyleminin ölçüsü olarak görülmelidir. Bentham'a göre fayda ilkesinin bir ölçüt sunması sebebiyle karar verici, eylemin doğruluğunu ve yanlışlığını ortaya koyması sebebiyle de değerlendirci bir boyutu vardır. Buna dayanarak da ahlak yaklaşımını bilimsel, metafizik öğelerden arınmış bir teori olarak görmüştür. Ona göre iyi bir etik teorisinin amacı dünyada yaşayan melekler yaratmak değil, insan yaşamı için yasalar koymaktır.

Bu metne göre Bentham'ın ahlak görüşünde aşağıdakilerden hangisini amaçladığı söylenebilir?

- A) Evrensel ahlak yasasını
- B) Ahlaki değerleri bilimsel yöntemle kanıtlamayı
- C) Felsefeyi metafizikten arındırmayı
- D) Felsefenin problemlerini bilimle çözmeyi
- E) İnsanlık için ortak hukuk yasaları oluşturmayı

5. ÜNİTE

Ünite
Karekodu

Ünite
Sunusu

20. YÜZYIL FELSEFESİ

1865'te kurulan ve üniversite düzeyinde ilk felsefe derslerinin verildiği Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) binası

KONULAR

- 5.1. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI
- 5.2. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ
- 5.3. ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 20. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ
- 5.4. 20. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
- 5.5. 20. YÜZYIL-21. YÜZYILIN ÖNDE GELEN FELSEFECİLERİNİN YAŞADIKLARI ÜLKELER

ANAHTAR KAVRAMLAR

- Pozitivizm
- Yaşam Felsefesi
- Fenomenoloji
- Hermeneutik
- Varoluşçuluk
- Diyalektik Materyalizm
- Mantıkçı Pozitivizm
- Yeni Ontoloji

GİRİŞ

Uygarlık tarihinin her döneminde toplumsal hayatın çeşitli alanlarında değişimler yaşanmıştır. Ancak 20. yüzyılda yaşanan değişimler, toplumsal hayatın hemen her alanında ortaya çıkmış ve bu alanlarda büyük bir dönüştürücü etkiye neden olmuştur. 20. yüzyıl; I ve II. Dünya Savaşlarının yaşandığı, uluslararası örgütlerin ortaya çıktığı, sanayileşmenin boyut değiştirdiği, teknolojik gelişmelerin insan hayatına etkisinin arttığı, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının hızla açıldığı ve çevreyle ilgili problemlerin kaygı verici boyuta ulaştığı bir yüzyıl olmuştur.

20. yüzyıl felsefesinin problemleri ve yaklaşımları, bu dönemde ortaya çıkan değişimlerin ve öne çıkan olayların etkisiyle biçimlenmiştir. Bu çağa özgü koşulların etkisiyle yeni felsefe problemleri ve yaklaşımları da ortaya çıkmıştır.

ÜNİTEDE NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- **20. yüzyıl felsefesinin ele alındığı 5. ünitenin ilk konusu, 20. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin 20. yüzyıl felsefi akımları üzerindeki etkilerine değinilecektir.
- **Ünitenin ikinci konusu, 20. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklayabilmenize yöneliktir.** Bu amaçla 20. yüzyıl felsefesinin temel özellikleri, problemleri ve bazı ana akımları üzerinde durulacaktır. Türkiye’de felsefi düşünceye katkıda bulunan felsefeciler hakkında bilgi verilecektir.
- **Ünitenin üçüncü konusu, örnek felsefi metinlerden hareketle 20. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz edebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla F. Nietzsche (Niçe), H. Bergson, J. P. Sartre (Sart) ve T. Kuhn’un (Kun) eserlerinden alınan felsefi metinlere yer verilecektir.
- **Ünitenin dördüncü konusu, 20. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirebilmenize yöneliktir.** Bu amaçla N. Topçu, T. Mengüşoğlu ve K. Popper’in (Popır) eserlerinden alınan metinlerden hareketle tartışma ve yazma çalışması yapmanız istenecektir.
- **Ünitenin son konusu, 20. yüzyıl-21. yüzyıl felsefecilerinin isimlerini ve yaşadıkları coğrafyayı öğrenmenize yöneliktir.** Bu amaçla felsefecilerin yaşadıkları yerler dünya haritası üzerinde gösterilecektir.

HAZIRLIK SORULARI

1. Teknolojik, ekonomik ve sosyal değişimlerin felsefe üzerinde nasıl bir etkisi vardır?
2. 20. yüzyıldaki hangi olay ya da değişimlerin felsefe üzerinde etkili olduğu söylenebilir?
3. Sizce içinde bulunduğumuz yüzyılda ele alınması gereken felsefi problemler neler olmalıdır?

5.1. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Bu ünite 20. yüzyıl felsefesi üzerinde durulacaktır. Çağdaş felsefe olarak da bilinen bu dönemin felsefesi, 20. yüzyılda dünya çapında etkisi olan olay ve gelişmelerle biçimlenmiştir. Daha çok üniversitelerde yürütülmeye başlanan felsefe faaliyetleri artık Avrupa'nın dışına taşarak dünyanın farklı ülkelerinde farklı milletlerden, kültürlerden ve cinsiyetlerden bireylerce ortaya konulmuştur (Tablo 5.1 ve Tablo 5.2).

"20. Yüzyıl Felsefesini Hazırlayan Düşünce Ortamı" ile ilgili video

1800	E. Husserl (Hussel) (1859-1938)
	H. Bergson (Bergson) (1859-1941)
	A. N. Whitehead (Vayted) (1861-1947)
	B. Russell (Rasıl) (1872-1970)
	G. E. Moore (Mor) (1873-1958)
	E. Cassier (Kasiyer) (1874-1945)
	N. Hartmann (Hartmın) (1882-1950)
	L. Wittgenstein (Vitginştayn) (1889-1951)
	M. Heidegger (Haydiger) (1889-1976)
	R. Carnap (Karnap) (1891-1970)
1900	H. G. Gadamer (Gedimır) (1900-2002)
	K. Popper (Popır) (1902-1994)
	A. Rand (Rant) (1905-1982)
	J. P. Sartre (Sart) (1905-1980)
	A. I. Camus (Kamü) (1913-1960)
	T. Kuhn (Kun) (1922-1996)
	J. Habermas (Habermas) (1929-)
2000	

Tablo 5.1: 20. yüzyıl felsefesinin dünyadaki başlıca temsilcileri

1800	Beşir Fuad (1852-1887)	Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965)
	Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949)	Hasan Âli Yücel (1897-1961)
	Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955)	Nusret Hızır (1899-1980)
1900	Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)	Mübahat Türker Küyel (1927-2022)
	Takiyettin Mengüşoğlu (1905-1984)	Teo Grünberg (1927-)
	Macit Gökberk (1908-1993)	Selahattin Hilav (1928-2005)
	Mazhar Şevket İpşiroğlu (1908-1985)	Uluğ Nutku (1935-2014)
	Nurettin Topçu (1909-1975)	İoanna Kuçuradi (1936-)
	Aydın Sayılı (1913-1993)	Önay Sözer (1936-2022)
	Vehbi Hacıcadıroğlu (1919-2007)	Afşar Timuçin (1939-)
	Bedia Akarsu (1921-2016)	Doğan Özlem (1944-2022)
	Cemal Yıldırım (1925-2009)	Ahmet Arslan (1944-)
	Nermi Uygur (1925-2005)	Teoman Duralı (1947-2021)
	Necati Öner (1927-2019)	Arda Denkel (1949-2000)

Tablo 5.2: 20. yüzyıl felsefesinin Türkiye'deki başlıca temsilcileri

20. YÜZYIL FELSEFİ AKIMLARI ÜZERİNDE ÖNCEKİ DÖNEM FELSEFELERİNİN ETKİSİ

20. yüzyıl felsefesinde çok sayıda felsefe yaklaşımı bulunmaktadır. Bu dönemin felsefesi ve yaklaşımları üzerinde önceki dönemlerin düşünce birikimi etkili olmuştur. Dolayısıyla 20. yüzyıl felsefesinin anlaşılabilmesi için öncelikle bu dönemi hazırlayan düşünce ortamının ele alınması gerekir. Sözü edilen düşünce ortamı üzerinde etkili olan başlıca felsefe yaklaşımları; aydınlanma felsefesi, pozitivist felsefe, yaşam felsefesi ve siyaset felsefesi olarak sıralanabilir.

Aydınlanma Felsefesi

18. yüzyıl-19. yüzyılın hâkim felsefesi olan aydınlanma felsefesi, akıllı insan yaşamında rehber olarak kabul etmiş; insanlığın aklın ve bilimin ışığıyla aydınlatılması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Aydınlanmacı düşünürler genel olarak düşünce ve ifade özgürlüğünü savunmuş, bireyci dünya görüşünü benimsemiş ve toplumsal ilerleme fikrine inanmışlardır. Öte yandan 19. yüzyıl-20. yüzyılda bu felsefe romantiklerden muhafazakârlara kadar pek çok kesimce radikal olmak, doğa bilimlerini örnek almak, dine karşı bir tavra sahip olmak gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerle aydınlanma felsefesinin çağdaş felsefe akımları üzerinde özellikle evrensellik, laiklik ve bilimi esas alma bakımından önemli etkileri olmuştur.

Pozitivist Felsefe

19. yüzyılda Fransız düşünür **Auguste Comte** (Ogüst Komt) (Görsel 5.1) tarafından kurulan **pozitivizm** (olguculuk), modern bilimi ve özellikle fiziği esas alır. Bu yaklaşım; metafizik, felsefe ve dini bilim öncesi dönemin düşünceleri olarak görür. Pozitivizm, olgular dünyasının başta fizik olmak üzere pozitif bilimlerin deneysel yöntemlerinin kullanılması sayesinde açıklanabileceğini savunur. Bu akım, olguların ve duysal alanın ötesindeki bir dünyaya ilişkin bütün yaklaşımları ve açıklamaları reddeder. Pozitivizme göre felsefe de pozitif bilimleri rehber alarak gözlemlenebilir olguların açıklamasını yapmalıdır.

Görsel 5.1: A. Comte'un büstü, Paris, Fransa

Yaşam Felsefesi

Sören Kierkegaard

Kierkegaard (Görsel 5.2), 20. yüzyılın önemli akımlarından biri olan varoluşçu felsefenin 19. yüzyıldaki öncülerindendir. Doğa bilimlerini örnek alan, akılcı ve bilimci anlayışa karşı çıkan Kierkegaard, öznel ya da bireysel hakikatin önemini vurgulamıştır. Ona göre rasyonalist felsefeler, her şeyi akla indirger ve akıl dışındaki öğeleri, özellikle varoluşu unuttur. **Varoluş** terimini insan için kullanan Kierkegaard'a göre var olmak belirli bir birey olmak için çabalamayı, değerlendirmeyi, seçmeyi ve karar vermeyi içerir. Ona göre felsefe genel olana değil, özel olana; nesnel olana değil, öznel olana yönelmelidir.

Görsel 5.2: Kierkegaard'ın heykeli, Kopenhag, Danimarka

Friedrich Nietzsche

Görüşlerini daha çok yaşam ve ahlak felsefesi üzerinde yoğun laştıran Nietzsche (Görsel 5.3), 19. yüzyılın modern düşünceyi yücelten pek çok düşünüründen farklı olarak bu düşüncenin dayanaklarının çöktüğünü iddia etmiştir. 20. yüzyılda insanlığı büyük savaşların ve hiççiliğin beklediğini savunmuştur. Nietzsche'ye göre evrende yalnızca değişim vardır. Bu değişimi sürdüren de yaşamın kendisidir. Öyleyse yaşam her şeyin üstündedir. Buna karşın yaşadığı çağın akılcılığa ve tarihe aşırı önem vermekle yaşama sırt çevirdiğini düşünmüştür. Toplumun genel ahlakını **köle / sürü ahlakı** olarak niteleyen Nietzsche, bu ahlakın en önemli nedenlerinden biri olan Hristiyanlığın değerlerine karşı da savaş açmıştır. Ona göre Hristiyanlığın ahlakı, yaşamı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çünkü bu ahlakın arkasında güçlü ve bağımsız olanlara karşı sürünün içgüdüleri vardır. Nietzsche, "sürü" olarak gördüğü toplumun genel ahlakına karşı güçlü ve bağımsız olarak nitelediği **üst insanın** ahlakını öne çıkarır.

Görsel 5.3: Nietzsche'nin heykeli, Naumburg, Almanya

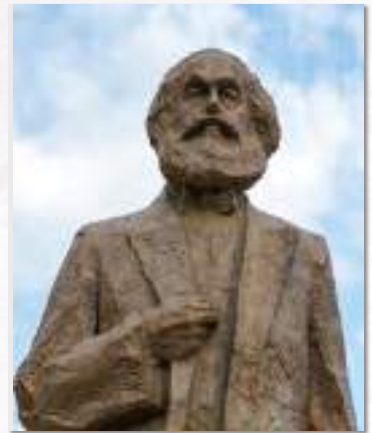
Siyaset Felsefesi

G. W. F. Hegel

19. yüzyılın önemli düşünürlerinden Hegel, diyalektik idealist kuramıyla hem içinde yaşadığı dönemin hem de geliştirdiği **hukuk felsefesi** ve **devlet öğretisi**yle 20. yüzyılın birbirinden farklı felsefe akımlarını etkilemiştir. Hukuk ve siyaset felsefesiyle ilgili olarak Hegel'in ana ilgisinin devleti çözümlemek olduğu söylenebilir. Ona göre insanlığın en yüksek toplumsal başarısı devletin varlığıdır. Hegel, devletin toplum ile bireyin birliğini temsil ettiğini savunur. Devlet kendi üyelerinin karşısında duran soyut bir "tümel" varlık değildir, onlarda ve onlar yoluyla var olur. Ancak devlet kötü yönetimle bozulabilir. Bu nedenle Hegel, devlette keyfiliklere ve despotizme karşı birtakım önlemler alınması gerektiğini ifade eder.

Karl Marx

Alman düşünür Marx (1843-1881), (Görsel 5.4), Hegel'in öğrencisi kabul edilir. Hegel'in diyalektik felsefesinin etkisiyle tarihin daha iyi bir yaşama doğru kaçınılmaz biçimde ilerlediği görüşünü benimsemiştir. Bununla birlikte Hegel'in idealizmini reddederek **diyalektik materyalist felsefeyi** geliştirmiştir. Genel felsefe yapma biçimini de eleştiren Marx, filozofların dünyayı sadece açıklamak istediklerini ancak asıl önemli olanın dünyayı değiştirmek olduğunu söylemiştir. Marx'ın tarih anlayışına göre bütün toplumların tarihi aynı zamanda toplumsal sınıfların mücadelesinin tarihidir. Hegel'den farklı olarak devleti "Bir toplumsal sınıfın baskı altında tutulması amacıyla başka bir toplumsal sınıf tarafından örgütlenen güç." olarak tanımlamıştır. Marx'ın görüşleri, 20. yüzyılda felsefenin yanı sıra çağın siyasetini ve kültürel yaşamını da etkilemiştir.

Görsel 5.4: Marx'ın heykeli, Trier, Almanya

5.2. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

Tarihsel olarak 19. yüzyılın sonlarından başlayıp günümüze dek uzanan dönemin felsefesine 20. yüzyıl felsefesi ya da çağdaş felsefe denilmektedir. Felsefi tartışmalar ve genel olarak felsefi akımlar, oluştukları tarihsel bağlamdan ayrı değerlendirilemez. Bu nedenle 20. yüzyıl felsefesinin problemleri ve akımları, bu dönemde yaşanan gelişmelerden ve olaylardan bağımsız ele alınamaz. Bu gelişme ve olayların başlıcaları; sömürge imparatorluklarının çöküşü, I ve II. Dünya Savaşları (Görsel 5.5), 1917 Sovyet Devrimi, siyasal hareketler, nükleer silahlanma, teknolojinin insan hayatı üzerindeki etkisinin artması, çevre sorunları olarak belirtilebilir.

Görsel 5.5: 2. Dünya Savaşı'nda, Japonya'nın Hiroşima kentinde bulunan Bilim ve Endüstri Müzesinin, atılan ilk atom bombasının etkisiyle harap olmuş görüntüsü

A. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

20. yüzyıl felsefesinin içinde değerlendirilen filozof ve felsefi akım sayısı önceki dönemlere oranla oldukça fazladır. 20. yüzyıl felsefesi içinde değerlendirilen filozofların öğretisi ve yaklaşımları arasında önemli farklılıklar vardır. Felsefi görüşlerin çeşitliliğine rağmen bu dönemin felsefesini diğer dönemlerin felsefesinden ayıran temel özellikler bulunur. 20. yüzyıl felsefesinin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Dönemin önemli gelişme ve olaylarından etkilenmiştir.
- Filozof sayısı ve felsefe yaklaşımı bakımından oldukça zengindir.
- İçinde yeni felsefe problemleri ve disiplinlerini barındırır.
- Uzmanlaşmanın geliştiği bir felsefedir.
- Büyük felsefe sistemlerinden ziyade belli alanlarda yapılan özgün ve eleştirel çalışmalar öne çıkar.
- Önceki dönemlerin filozoflarına dönme ve onları yeniden değerlendirme davranışına sıkça rastlanır.
- Genellikle üniversitelerde çalışan filozoflarca geliştirilmiştir.
- Kadın filozofların sayısı ve etkisi önceki dönemlere göre artmıştır.
- Felsefe yapmanın yeni yöntemleri önerilmiş ve geliştirilmiştir.

Bilgi Kutusu

Sayıları erkek filozoflara göre az olsa da 20. yüzyıldan önce de kadın filozoflar vardır. İlk Çağ'da yaşamış Hypatia (Hipatya, 355-415), Yeni Çağ'da yaşamış Cavendish (Kavendiş, 1623-1673) ve Astell (Astell, 1666-1731) gibi birçok kadın filozof felsefe tarihi boyunca felsefenin gelişimine katkıda bulunmuştur. 20. yüzyıl felsefesinde kadın filozofların sayısı önceki dönemlere göre epeyce artmıştır. 20. yüzyılın önemli kadın filozofları arasında şu kişiler sayılabilir: Fatma Aliye Hanım (1861-1936), Emmet (Emet, 1904-2000), Rand (1905-1982), Arendt (1906-1975), Ambrose (Ambros, 1906-2001), De Beauvoir (Dö Bouvar, 1908-1986), Weil (Weyl, 1909-1943), Stearns (Stirnis, 1910-1987), Hersch (Hirş, 1910-2000), Grene (Girin, 1910-2009), Barnes (Barns, 1915-2008), Zedler (Zedlir, 1916-2006), Anscombe (Enskomb, 1919-2001), Murdoch (Murdok, 1919-1999), P. R. Foot (Fut, 1920-2010), Marcus (Marküs, 1921-2012), Tymieniecka (Timieniçka, 1923-2014), Kuçuradi (1936-).

İskenderiyeli filozof ve matematikçi Hypatia (temsili)

Araştırılmalı

Aşağıda verilen kadın filozoflar hakkında çeşitli kaynaklardan araştırma yapınız. Bu filozoflara ait iki eserin ismini defterinize yazınız.

Hannah Arendt
(Hanna Arınt)

Ayn Rand

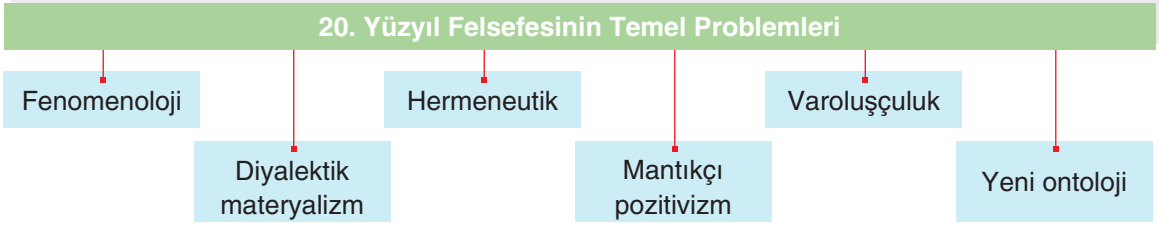
Simone De Beaviour
(Simon Dö Bouvar)

Fatma Aliye Hanım

B. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL AKIMLARI VE ÖNE ÇIKAN PROBLEMLERİ

20. yüzyıl felsefesinin zenginliği ve çeşitliliği; akımları, problemleri (Şema 5.1) sınıflamayı güçleştirmiştir. Öte yandan bu dönemde felsefenin klasik akımlarının ve problemlerinin dışında kalan yeni akımlar ortaya çıkmış ve bu akımlar kimi zaman yeni felsefi problemler üzerinde durmuştur. Sembolik mantık, dil felsefesi, varoluşçu felsefe, psikoloji felsefesi, toplumsal cinsiyet felsefesi, çevre felsefesi ve bilim felsefesi büyük oranda 20. yüzyıl felsefesinin ürünüdür.

Şema 5.1

a. Fenomenoloji ve Gerçeklik-Görünüş Problemi

Felsefede önemli tartışmalardan biri gerçeklik ve görünüş problemidir. Buna göre fenomen/görünen ile gerçeklik birbirinden farklıdır. Bu da fenomenlerin gerçeklikle ilişkisinin açıklanmasını felsefi bir problem olarak ortaya koyar. **Fenomenoloji**, çağdaş felsefede bu problem üzerinde duran bir felsefe yaklaşımıdır. Fenomenlerin bilgisinin mümkün olduğunu savunan bu yaklaşıma göre duyular sayesinde genel olarak herkes tarafından kabul edilmesi mümkün olan bir gerçeklik değil, yalnızca kişisel olarak karşılaşılan şeyler algılanır. Dolayısıyla bireyler fenomenleri doğal olarak birbirinden farklı ve kendilerine göre algılamaktadır.

Fenomenolojinin kurucusu olan **Edmund Husserl** (Edmınd Hussel, Görsel 5.6), “orada, dışımızda ne olduğundan ziyade bilincin ne anladığı”nın önemli olduğunu belirtir. Husserl’e göre insanın düşünceleri içine çevrildiğinde bunların bir nesneye yönelmiş olduğu görülür. Dolayısıyla insanın bir varlıkla karşılaşması bilincinin aracılığıyla olur.

Husserl’e göre fenomenoloji, çağdaş bir felsefe akımı olarak görülmesinin yanı sıra aslında bir yöntemdir. Husserl varlıkların ve olguların **özüne** ilişkin bilgi geliştirebilmek için **paranteze alma** yönteminin kullanılması gerektiğini düşünür. Ona göre varlıkların ve olguların özü duyularla algılanan nesnelerin ötesinde bulunur ancak onlar da duysal yaşantılara dayanır. Özün kavranabilmesi için bir yığın rastlantılar ve niteliklerle yüklü yaşantıların, fikirlerin ve inançların bir kenara bırakılması ya da paranteze alınması zorunludur. Husserl paranteze alma tekniği sayesinde insan bilincinin varlıkların ve olguların “öz”ünü kavrayabileceğini düşünür.

Görsel 5.6: Edmund Husserl

Bakış Açısı

Bir evin maviye boyalı ön tarafı görüldüğünde doğrudan görülenin dışında evin üç tarafı daha olduğu ve o kısımların da mavi olduğu düşünülür. Hâlbuki o evin diğer üç tarafı olmayabilir, olsa da o taraflar mavi olmayabilir. O hâlde yanılmamak için öncelikle genel olarak ev denilen yapının hakkında bilinenler paranteze alınmalı ve bilme sürecine bu varsayımlar olmadan başlanmalıdır.

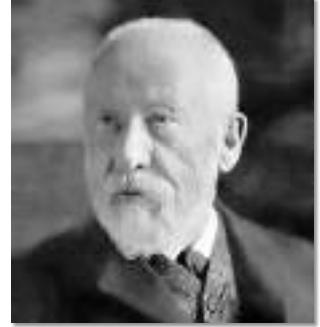
➡ Bu örnekten hareketle “felsefe” hakkındaki yargılarınızın felsefe dersine yönelik algı ve tutumunuzu nasıl etkilediğini değerlendiriniz. Değerlendirmenizi Husserl’in yaklaşımıyla ilişkilendirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

b. Hermeneutik ve Yorum Problemi

Hermeneutik; genel anlamda herhangi bir ifade, anlam, metin ya da sanat eserini yorumlama sanatıdır. Yaygın olan diğer bir tanıma göre anlama öğretisidir. W. Dilthey (Diltey) ve H. G. Gadamer hermeneutiğin temsilcilerindendir.

• W. Dilthey

Orta Çağ'da Hristiyan teolojisinin kutsal kitaptaki tinsel hakikatleri anlayıp yorumlaması olarak sınırları çizilen hermeneutik, Dilthey (Görsel 5.7) ile farklı bir nitelik kazanmıştır. Dilthey'in hermeneutiğe en büyük katkısı onu, kutsal metinleri anlama ve yorumlama olarak anlayan dar çerçeveden kurtarması ve tinsel bilimlerin metodu hâline getirmesi olmuştur. Dilthey'e göre **yazılı metinleri anlama sanatı** olarak hermeneutik, sadece filolojik yorumların metot ve kurallarını belirlemekle kalmaz, tarih gibi tinsel ya da sosyal bilimlere temellendirmede de önemli işlevlere sahiptir.

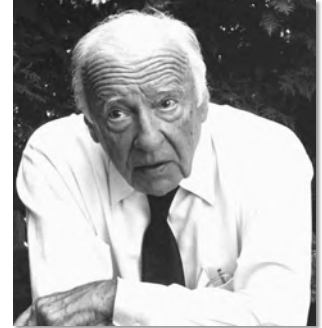

Görsel 5.7: W. Dilthey

Dilthey, tinsel ya da sosyal bilimlerin yazılı metinlerini önce filolojik bir anlam eleştirisinden geçirmek, daha sonra da metinlerdeki sözcüklerin belli bir dönem ya da çağda geçerli olan anlamlarını ortaya çıkarmak durumunda olduğunu belirtir. Çünkü belli bir dönemin ve kültürün anlaşılması için yazılı eserlerin görünen anlamının ortaya çıkarılması yeterli değildir, bunların belli bir dönem ya da çağın sahip olduğu tinsel yaşam içinde kazandıklarının anlamlarıyla ortaya çıkarılması gereklidir.

• H. G. Gadamer

Felsefi hermeneutiğin önemli düşünürlerinden Gadamer (Görsel 5.8), insanın kendine özgü anlamlar dünyasında yaşadığını, bu dünyanın da ancak refleksiyonlu (düşünömsel) bir anlama yoluyla bilinebileceğini savunur. Gadamer'a göre çağlar, kültürler, sınıflar ve toplumlar ancak bir çağın ya da toplumun sözcüklere yüklediği ortak anlamlarla anlaşılabilir. Dolayısıyla Gadamer, felsefi hermeneutiği yaşam biçimlerinin bütünlüğüne ulaşmayı amaçlayan bir anlama ve yorumlama yöntemi olarak tanımlamıştır.

Görsel 5.8: H. G. Gadamer

► Uygulama

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruyu metinden hareketle cevaplayınız. Cevaplarınızı defterinize yazınız.

Rıza Tevfik'in (1869-1949) *Mufasssal Kamus-ı Felsefe* adlı felsefe sözlüğü tamamlanamamış bir eser olduğu hâlde Türkiye'deki felsefe çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. 1916 ve 1920 yıllarında ancak iki cildi yayımlanabilen ansiklopedi mahiyetindeki bu eser, düşünürün yabancı dillerde yazılmış çeşitli felsefe kitaplarında karşılaştığı felsefi terimlere Türkçe karşılıklar bulma çabasından doğmuştur. Herakleitos'un "Her şey akar." sözüne dair Tevfik'in açıklaması, onun bu çalışmada kullandığı Türkçe için bir örnek oluşturur: "Her şey akıp gidiyor. Yani âlem-i hadisat, layenkati bir cereyan-ı daimî içinde akıp gidiyor, hiçbir şey sebat etmiyor demektir."

Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Mufasssal Kamus-ı Felsefe Adlı Lügatı*, s. 165-175.

(Kısaltılmıştır.)

➔ ***Mufasssal Kamus-ı Felsefe* adlı sözlük üzerine hermeneutik yöntem ile bir çalışma gerçekleştirilecek olsa eseri hangi bağlamsal özellikleriyle okumak ve değerlendirmek gerekir? Cevaplarınızı defterinize yazınız ve sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.**

c. Varoluşçuluk ve Varoluş-Öz Problemi

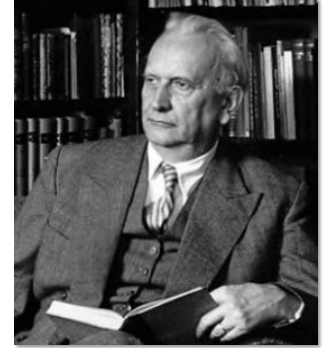
19. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Sören Kierkegaard olan varoluşçu felsefenin 20. yüzyıldaki önemli temsilcileri arasında Martin Heidegger (Martin Haydiger), Gabriel Marcel (Gabriyel Marsel), Karl Jaspers (Karl Yaspas), Jean Paul Sartre (Jan Pol Sartır) ve Albert Camus (Albert Kamü) sayılabilir. Varoluşçuluk, insanın varoluşuyla doğa varlıkları arasındaki karşıtlıktan hareket ederek iradesi ve birinci olan insanların bunlardan yoksun olan nesneler dünyasına atıldıklarını ve varoluşsal problemlere sahip olduklarını öne sürer.

Varoluşçu Felsefenin Temel Problemleri

- İnsan varoluşunun anlamı
- İnsanın kendini gerçekleştirme
- İnsan varoluşunun rastlantılar içinde oluşu ve güvensizliği
- İnsan varoluşunun güçsüzlüğü ve hiçliği
- Zaman içinde ve tarihselliği içinde insan
- Ölüme mahkûm bir varlık olarak insanın varoluşu
- Hiçlik karşısında insanın varoluşu
- Özgürlüğü içinde insanın varoluşu
- Topluluk içinde kaybolmuş insanın kendini bulması
- İnsanın doğruluk ve ahlaklılık karşısındaki davranışı ve tutumu

• Karl Jaspers

Jaspers (Görsel 5.9), **varoluş** kavramıyla insanın yaşadığı acı çekme, suçluluk ve ölüm gibi durumlarla açığa vurulan insanlık hâlini anlar. Ona göre bu türden insanlık durumları bilimsel düşüncenin gözünden kaçır. Oysa sözü edilen yaşantılar dünyadaki varoluşumuzun güvenilirliğini göstermektedir. Jaspers toplum içinde başkalarıyla aynı durumda olan insanın özgür olmadığını da belirtir. Gerek din kurumlarının gerekse partilerin insanı özgür değil, eşit yapmaya çalıştığını savunan Jaspers'a göre gerçek varoluşunu yaşayamayan insanın başkaları tarafından kurulmuş bu durumdan kurtulabilmesi ve kabuğunu kırabilmesi için üç zorunlu koşul vardır. Bunlar; yalnızlık, cesaret ve mücadeledir.

Görsel 5.9: K. Jaspers

• Martin Heidegger

Heidegger (Görsel 5.10), canlı türü olarak insanı değil, varoluşsal kaygılarıyla birlikte somut insanı, tek bireyi açıklamak istemiştir. Ona göre her insan özünü yaşamın kendisine verdiği bir yığın olanakla biçimlendirir. Heidegger'e göre her insanın zorunlu olarak içinde bulunduğu iki önemli varlık biçimi vardır: dünyanın içinde olmak ve birlikte olmak. Ona göre dünya bir insan ürünüdür, insan yaratmasıdır. İnsan ortadan kalkmaz dünya da ortadan kalkar. Dünyanın kendi başına bir varlığı, kendine özgü bir değeri yoktur. Bu değer, insanın dünyaya yüklediği bir değerdir. Aynı zamanda insan varoluşu yalnız dünyada gerçekleşmez, öteki insanlarla birlikte gerçekleşir. Öteki insanlar aynı zamanda bizimle bulunurlar. Öyleyse bizim varlığımız insanların varoluşuyla iç içedir.

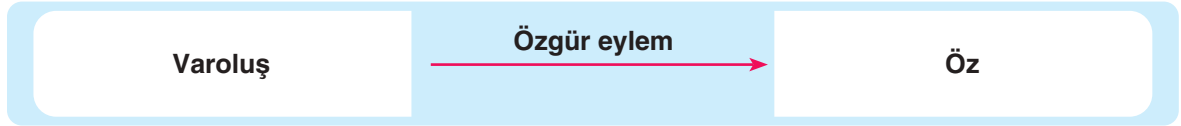
Görsel 5.10: M. Heidegger

• Jean Paul Sartre

Sartre (Görsel 5.11), öteki varoluşçular gibi neredeyse bütün yapıtlarında varlık sorununa yönelir. Sartre’a göre insan özgür bir varlıktır; olmuş, bitmiş, son bulmuş bir varlık değildir. İnsan, gerçekleştirebileceği olanaklar toplamıdır. Sartre “İnsan ne ise o değildir, ne olmuşsa odur.” der. Dolayısıyla insan ne yapabilirse odur. Sartre’ın “Özgürlüğe mahkûmdur insan. Özgürlük onun alın yazısıdır. Her şeyde özgürdür insan, yalnız özgürlüğünde değil. Kimse insanı özgürlüğünden kurtaramaz. Özgürlük onun özüdür. Bundan dolayı insan zorunlu olarak huzursuz kalır.” sözlerinde görüldüğü gibi varoluşçu felsefesinde insan için varoluş özden önce gelir. İnsan önce var olur, ardından özünü kendisi oluşturur (Şekil 5.1).

Görsel 5.11: J. P. Sartre

Şekil 5.1 Sartre felsefesinde varoluş ve öz ilişkisi

ç. Diyalektik Materyalizm ve Değişim Problemi

Alman düşünür **Karl Marx** (Görsel 5.12) ve İngiliz düşünür **Friedrich Engels** (Friedrich Engels), diyalektik materyalizmin kurucularıdır. Marx ve Engels, Hegel’in **diyalektik idealizm** öğretisinin **diyalektik** özelliğini materyalist temellerde yeniden yorumlamışlardır. Marx’a göre “Hegel’in başı üzerinde duran felsefesini ayakları üzerine oturttarak” gerçeklikle bağdaşan bir felsefe ortaya koymuşlardır. Marx ve Engels, diyalektik materyalizmi bir felsefe akımı olarak değil, **bir bilim** olarak kabul etmiştir.

Görsel 5.12: Karl Marx

Marx ve Engels, Hegel’in idealizmine kökenden karşı çıkarak evrendeki temel varlığın doğa olduğunu, doğadaki gerçek varlığın da madde olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre evrende biricik töz maddedir, ruhsal olgular ya da bilinç nihayetinde maddenin ürünüdür. Tinsellik ya da ruhsallık, maddenin değişiminin sonucunda varoluş kazanır, varoluşundan sonra maddeye indirgenemez ama varlığını kesinlikle ona borçludur.

Bilgi Kutusu

Tarihsel Materyalizm Nedir?

Marx ve Engels’in diyalektik maddeci felsefeyi toplumların tarihine uyarlamasıyla geliştirdikleri felsefeye tarihsel materyalizm denir. **Tarihsel materyalizm**, toplumların sosyoekonomik gelişiminin diyalektik bir süreçle ilerlediğini öne sürer. Kültür, siyaset ve toplumsal gelişmeler ekonomiyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda ekonomi ve üretim biçimi toplumun altyapısını; kültür, sanat, felsefe ise üstyapısını oluşturur. Üretim araçlarına ve sermayeye sahip olmak sınıfsal farkların temelini oluşturmaktadır. Tarih, sınıflar arasındaki savaşların tarihidir. Diyalektik ise bir yöntem olarak tarihin, oluşun ve siyasal hareketlerin nasıl geliştiğini bize göstermektedir. Fakat böyle bir diyalektik anlayış Hegel’in diyalektik anlayışını tersine çeviren bir düşünüş biçimidir.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 828, 829.

(Kısaltılmıştır.)

d. Mantıkçı Pozitivizm ve Bilgi Problemi

Mantıkçı pozitivizm, 19. yüzyılda Comte tarafından temsil edilen pozitivist felsefenin 20. yüzyıldaki devamı olarak görülen bir felsefe akımıdır. Mantıkçı pozitivizmin önemli temsilcileri arasında **Moritz Schlick** (Moriz Şilik), **Rudolph Carnap** (Rudolf Karnap), **Hans Reichenbach** (Hans Rayhınbah) ve **Karl Popper** (Karl Popır) yer alır. Bu felsefe akımının üyelerinin çoğu fizikçidir ve fizik felsefesiyle ilgilenmişlerdir. Felsefeye bilim penceresinden bakan bu ekolün düşünürleri, felsefenin görevinin bilime yardım etmek olduğunu savunmuşlardır. Bütün bilgi alanlarının bilim tarafından kapsandığını düşünen mantıkçı pozitivistler, bilim dünyayı betimlerken felsefenin yapabileceği işin bilimin kavramlarını çözümlemek ve eleştirmek olduğunu öne sürmüşlerdir. Dili çok anlamlılıktan kurtarmada ve dil analizi yapmada mantıktan da önemli ölçüde yararlanmışlardır.

Mantıkçı pozitivizmin temsilcileri öncelikle metafiziğe karşı çıkmıştır. Kant, 18. yüzyılın sonunda metafizik bilginin olanaksızlığını belirtmiştir. Ancak bu ekolün temsilcileri Kant'tan daha ileri giderek herhangi bir önermenin eğer biçimsel bir önerme (mantık ve matematiğin içinde bir önerme) değilse veya deneyle sınamazsa “anlamsız” olduğunu söylemişlerdir. Bilimin ve de felsefenin önermelerinin anlamlı olması gerektiğini yani doğrulanmaya ya da sınanmaya açık olması gerektiğini savunmuşlardır.

Mantıkçı Pozitivizmin Temel İlkeleri

- Bir önermenin bilgisel anlamı, doğrulanabilirlik ilkesine göre değerlendirilmelidir.
- Bir önerme deneysel yoldan doğrulanmaya açık ise anlamlı, değilse anlamsızdır.
- Metafiziğin önermeleri deneysel olarak doğrulanamadıkları için anlamsız önermelerdir.
- Felsefenin en önemli alanı bilgi kuramıdır. Bilgi kuramı da mantıkla özdeştir.
- Felsefe, dil analiziyle uğraşmalı ve kavramların anlamlarını açıklığa kavuşturmalıdır.
- Geleneksel felsefe problemlerinin çoğu başarısız ifade edilmiş “sözde” problemlerdir.
- Doğru bilginin tek aracı bilimsel yöntemdir.

Mantıkçı pozitivist akım, bilimsel dünya görüşü bağlamında bilim felsefesini bilime yardımcı bir etkinlik olarak kabul etmiştir. Ayrıca bilim felsefesine son derece merkezî bir konum atfetmiştir. Böylece bu ekolün düşünürleri bilimin rasyonel ve nesnel bir etkinlik olduğu, ilerlemeye dayalı bir bilgi dalı olarak diğer disiplinlerden ayırt edilmesi gerektiği gibi bir dizi genel yargı oluşturmuşlardır.

Thomas Kuhn'un (Tomas Kun) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabında pozitivizmin ve bunu esas alan mantıkçı pozitivizmin klasik bilim yaklaşımına karşı eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre bilimsel ilerleme düz bir çizgide değil, bilimsel devrimlerle gerçekleşir. Bilim tarihinde, bilimsel bilginin sınırlı olduğu ve açıklama gücüne sahip teorilerin bulunmadığı bir bilim öncesi dönem yaşanır. Bir bilimin konu ve yöntem açısından bağımsızlaşması, teoriler geliştirmesiyle birlikte o bilimin tarihinden söz edilebilir. Bir bilimin tarihinde ya da gelişiminde şu aşamalar gözlenir: olağan bilim dönemi, bunalım dönemi ve bilimsel devrim dönemi. Bir bilim dalının **olağan bilim döneminde** belli bir bilimsel paradigma yaygın biçimde kabul görür ve o alandaki bilim insanları, o alandaki sorunları bu paradigmaya dayanarak çözme yoluna giderler. **Paradigma**, belli bir bilim dalına ve döneme hâkim olan, yaygın biçimde kabul gören, değerler dizgesine sahip bilimsel açıklamadır. **Bunalım dönemi** ise mevcut bilimsel paradigma, ortaya çıkan soru ve sorunları çözmede gitgide daha yetersiz kaldığında ortaya çıkar. Bunalım döneminin sonlarında mevcut paradigmaya alternatif yeni bir yaklaşımın ya da açıklamanın ortaya çıkması ve o bilim dalında kabul görmesi sonucunda ilgili bilim dalında **bilimsel devrim** gerçekleşir.

Bilgi Kutusu

Yanlışlanabilirlik İlkesi

Yaygın bilim anlayışı olan pozitivistizm **doğrulanabilirlik ilkesi**ne dayanır. Bu anlayışa göre bilimsel bilgi, sağlam ve kesin bilgidir çünkü bilimsel bir hipotezin doğru kabul edilebilmesi için olgularla, gözlemlerle ve deneysel araçlarla doğrulanması gerekir. Karl Popper'a göre ise bilim insanı, ulaştığı bilgiyi mutlak doğru ilan etmeyip yalnızca geçici bir süre için güvenilir bilgi olarak kabul eden ve bununla da yetinmeyip eleştirel akıl ile hep daha fazlasını arayan insandır. Mutlak olmayan bilgi, doğru olmayan bilgidir ve **yanlışlanabilirlik ilkesi**ne bağlı bilgidir. Bu tür bilginin temelinde evrenin herhangi bir yerinde “siyah tek bir kuğu”nın var olabileceği, yani yanlışlanabileceği şüphesinin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiği fikri vardır.

Karl Popper

Nuriye Merkit, *Karl Popper ve Yanlışlanabilirlik İlkesi*, s. 129-143.
(Kısaltılmıştır.)

Bakış Açısı

→ “Kuğular beyazdır.” önermesi bir genellemedir. Dünyanın bir yerinde siyah bir kuğunun olması ya da böyle bir ihtimalin var olması durumunda önerme geçerliliğini korur mu? Sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.

→ Tümevarım, bilimin önemli yöntemlerinden biridir. Tekil ya da özel durumların bilgisinden hareket ederek genel ilkelere ya da sonuçlara ulaşmak anlamına gelir. Sizce bir hipotezin geçerliliğini sağlamak için kaç tane özel ya da tekil durumun bilgisine sahip olmak gerekir? Sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.

e. Yeni Ontoloji ve Varlık Problemi

Alman filozof **Nicolai Hartmann** (Görsel 5.13), felsefi düşüncesinin araştırma alanlarının hepsinin temelde ontolojik yapıda olduğunu kabul etmesiyle yeni ontolojinin kurucusu olmuştur. Hartmann'ın ontolojisine göre temelde **gerçek varlık** ve **tinsel varlık** olmak üzere iki ayrı varlık katmanı vardır. Gerçek varlık katmanı, üç ayrı varlık katmanından oluşur: inorganik, organik ve ruhsal katman. İnorganik katmanda cansız maddeler yer alır ve bu alan genellikle fiziğin konusuna girer. Organik katmanda canlı varlıklar bulunur ve bu alan biyolojinin konusunu oluşturur. Psikolojinin alanına giren ruhsal varlık katmanında ise bilinçli varlıklar ve onların ürünleri yer alır. Buna karşın ideal varlık alanında tek bir varlık tabakası vardır. Bu varlık tabakası, tinsel varlık katmanıdır. Felsefenin konusu olan bu katmanı oluşturan varlıklar, insan ve onun değerleridir.

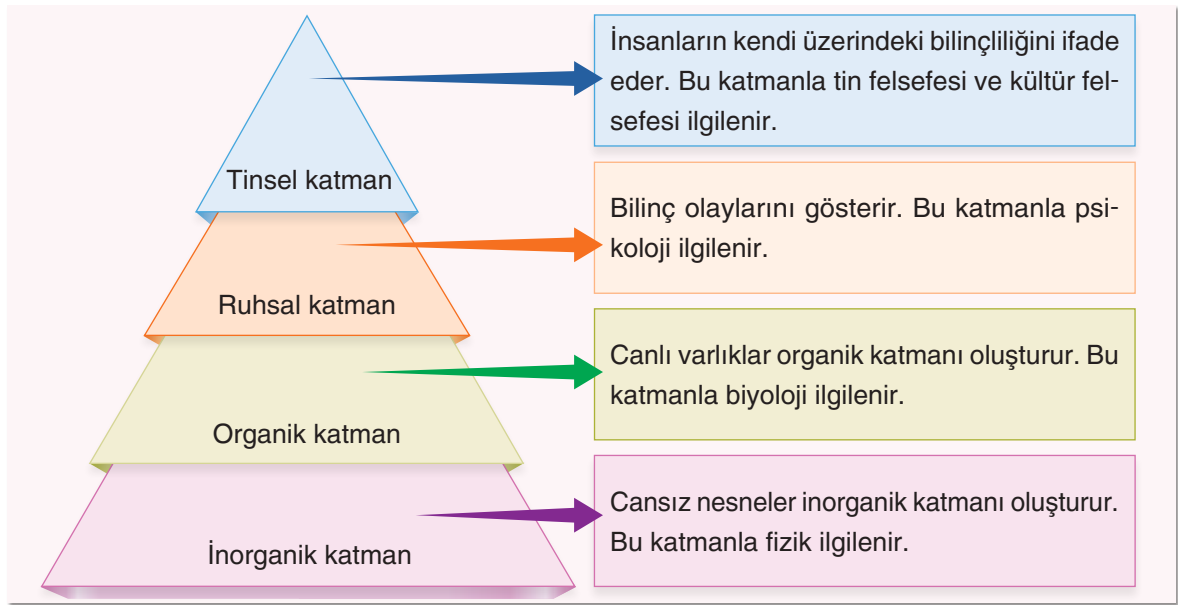

Görsel 5.13: N. Hartmann

Hartmann'a göre gerçek varlık katmanları birbiri üzerine bir evin katları gibi sıralanmıştır (Şekil 5.2). Zemindeki katmanın üst katmanlara gereksinmesi yoktur, onlar olmadan da olabilir ama zemindeki katman olmadan üst katmanlar olamaz. Her katmanın kendine göre bir yasası vardır, her biri kendine göre bir yenilik getirmiştir ve bunu bir önceki basamakla belirlemeye olanak yoktur. Bir yüksek katman bir önceki katmana bağlıdır ama onun tarafından belirlenmiş değildir. Hartmann'a göre bu dört varlık katmanı birbirinden kopuk olmadığı gibi birbiri içine geçmiş de değildir. İlk varlık katmanında yalnızca zaman ve mekân gibi kategoriler söz konusuysa ikinci katmanda ayrıca büyüme ve gelişme etkili olur. Her varlık katmanında bir önceki katmana yeni kategori ve özellikler eklendiği için üçüncü varlık katmanında ikinci katmandaki kategorilere yaratıcılık eklenir. Buna karşın dördüncü katmanda büyüme, gelişme ve yaratıcılığa ek olarak özgürlük vardır. Hartmann'a göre tinsel varlık katmanı en özgür ama en güçsüz olan varlıklardan meydana gelir.

Etkileşimli
İçerik

Şekil 5.2: Hartmann'a göre varlık katmanları

C. TÜRKİYE'DE FELSEFİ DÜŞÜNCEYE KATKIDA BULUNAN BAŞLICA FELSEFECİLER

Türkiye'de modern felsefi düşüncenin 19. yüzyılda Batı dillerindeki felsefe eserlerine yönelik okumaların ve çevirilerin artmasıyla ve Batılılaşma hareketinin etkisiyle geliştiği söylenebilir. Bu dönemde Cevdet Paşa, Münif Paşa, Filibeli Ahmet Hilmi, Ahmet Mithat Efendi gibi kişiler felsefe üzerine eserler kaleme almışlardır. Bu kişilerin eserlerinin dışında felsefeyle ilişkili başka eserler yazılmışsa da bunlar genellikle akademik bir içeriğe sahip değildir.

Türkiye tarihinde üniversite düzeyinde felsefe dersleri ilk kez 1865'te kurulan **Darülfünunda** verilmiştir. Darülfünundaki felsefe dersleri, ülkemizdeki akademik düzeyde felsefe çalışmalarının öncüsüdür. Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan felsefe bölümü, Türkiye'nin ilk felsefe bölümüdür. Gerek İstanbul Üniversitesi gerekse Ankara Üniversitesinde açılan felsefe bölümleriyle birlikte yurt dışında eğitim görmüş Türk akademisyenlerin ve Almanya'dan gelen felsefecilerin öncülüğünde akademik felsefe çalışmaları biçimlenmiş ve hız kazanmıştır. Hasan Âli Yücel, Nusret Hızır, Hilmi Ziya Ülken, Takiyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Nurettin Topçu, Aydın Sayılı, Bedi Akarsu, Nermi Uygur, İoanna Kuçuradi Türkiye'de felsefi düşüncenin gelişmesine katkıda bulunan başlıca felsefecilerdendir.

Hasan Âli Yücel

Meslek Hayatı

Yükseköğrenimini İstanbul'da Darülmualimîn-i Aliyenin (Yüksek Öğretmen Okulu) felsefe şubesinde tamamlayan Yücel (Görsel 5.14), üniversitenin ardından bir süre öğretmen sonra da eğitim müfettişi olarak görev yapmıştır. 41 yaşında maarif vekili (eğitim bakanı) olan Yücel'in bakanlığı sırasında büyük bir reform hareketi gerçekleştirilmiştir. Dünya kültürünün önemli eserlerini tanımak zorunluluğunun altını çizen Yücel, "Bu zorunluluk, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor." demiştir. 1940'ta Nurullah Ataç'ın yönetiminde Ankara'da kurulan Tercüme Bürosunda 1946 yılının sonuna kadar dünya edebiyatı klasiklerinden 496 eserin Türkçeye çevrilmesine katkıda bulunmuştur.

Görsel 5.14: Hasan Âli Yücel

Felsefi Görüşleri

Hasan Âli Yücel, bakanlık görevinden ayrıldıktan sonraki yazılarını bir araya getirdiği kitaba *Hürriyet Gene Hürriyet* ismini vermiştir. Ona göre insanlık tarihinin gelişimi esaretten hürriyete doğru bir yol izlemiştir. Diğer bir deyişle Hasan Âli Yücel, hürriyetin bir süreç olarak ortaya çıktığını savunur. Yücel'e göre hürriyet "bir ideal, varılacak bir yer, bir amaç" ve aynı zamanda "bir düşünüş, bir idrak ve bir anlayış"tır. Yücel, bunun insanın birey olarak düşünebilmesiyle ortaya çıkacağını belirtir. Bir eğitim sisteminin ilk olarak bunu sağlaması gerektiğini ifade eder.

Hasan Âli Yücel'in felsefi düşüncesinin bir başka önemli kavramı hümanizmdir. Hümanist bir düşüncenin ilk aşamasının sanat eserlerinin benimsenmesi ile başlayacağını belirten Yücel, bu nedenle bakanlığı döneminde çevirilere ve sanat çalışmalarına büyük önem vermiştir.

Bazı Eserleri: *Felsefe Elifbası, Süri ve Tatbikî Mantık, Mevlâna'nın Rubailer, Goethe: Bir Dehânın Romanı, İyi Vatandaş İyi İnsan, Hürriyet Gene Hürriyet...*

Nusret Hızır

Meslek Hayatı

Almanya'da fizik, matematik ve felsefe öğrenimi gören Nusret Hızır (Görsel 5.15), 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde Hans Reichenbach'ın asistanı olmuştur. 1941-1948 yılları arasında dünya klasiklerinin çevrilmesinden sorumlu Tercüme Bürosu adlı kurulda çalışmıştır. Türkiye'de mantık, bilim felsefesi ve bilgi felsefesi üzerine kurulu bir felsefe anlayışının yerleşmesinde önemli payı vardır. Nusret Hızır mantıkçı pozitivizmin, diğer adıyla bilimsel felsefe ekolünün, büyük ismi Hans Reichenbach'ın Türkiye'deki ardıdır.

Görsel 5.15: Nusret Hızır

Felsefi Görüşleri

Hızır'ın benimsediği yaklaşıma (mantıkçı pozitivizm) göre eskiden "bilimlerin kraliçesi" olarak konumlandırılan felsefe, modern çağda artık bir bilim olmalıdır. Bunun olanaklı tek yolu ise felsefenin yöntemiyle bilimselleşmesidir. Bu da felsefenin mantıksal çözümleme yöntemi sayesinde gerçekleşebilir. Nusret Hızır; Erasmus, Leibniz, Nietzsche gibi bazı düşünürlerin yapıtlarını Türkçeye çevirmiştir. Dergilerde yayımlanan yazılarının bir bölümünü 1976'da *Felsefe Yazıları* adlı eserinde toplamış ve bu eseriyle Türk Dil Kurumu Deneme Ödülü'nü kazanmıştır.

Bazı Eserleri: *Felsefe Yazıları, Bilimin Işığında Felsefe, Geride Kalanlar...*

Hilmi Ziya Ülken

Meslek Hayatı

İstanbul'da doğan Hilmi Ziya Ülken (Görsel 5.16), 1921'de Mülkiyeden mezun olmuştur. Çeşitli şehirlerde öğretmenlik ve memurluk yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesinde görev almıştır. Akademik araştırmalar için Almanya'ya gönderilen Ülken, döndüğünde üniversitede Türk düşünce tarihi, mantık, değerler teorisi, İslam felsefesi, ahlak, sistematik felsefe ve sosyoloji dersleri vermiştir. 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine geçen Ülken, bu fakültede mantık ve sistematik felsefe kürsüsünde ders vermiştir.

Görsel 5.16: Hilmi Ziya Ülken

Felsefi Görüşleri

Hilmi Ziya Ülken'e göre felsefenin temel konusu varlıktır, hakikat ve düşünce problemleri varlık probleminden doğar. Ülken, olayları tek bir köke indirmeksizin her birini kendi orijinalliği içinde ele alma imkânının fenomenolojik yöntemde olduğu görüşündedir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre felsefe bilmeyle başlar fakat bilgi sınırlı olduğundan bilme bütün problemlerin çözümüne yetmez. Bilmenin bittiği yerde düşünme başlar. Aşkın varlık yani mutlak hakikat (Tanrı), bilme ve düşünme güçlerini aşar. Aşkın varlığa ancak inanmayla nüfuz edilebilir. İnanmak, varlığın birliğine ulaşmaktır. Sonuçta hakikate ilimle iman birleştirilerek ulaşılır.

Bazı Eserleri: *Felsefeye Giriş, Türk Tefekkürü Tarihi, Türk Filozofları Antolojisi, Yirminci Asır Filozofları, Mantık Tarihi, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İslam Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri...*

Takiyettin Mengüşoğlu

Meslek Hayatı

Takiyettin Mengüşoğlu (Görsel 5.17), Türkiye'de felsefenin kurucularındandır. Liseyi bitirdikten sonra felsefe eğitimi için Almanya'ya gitmiştir. Bu dönemde yeni ontolojinin kurucusu olan Nicolai Hartmann'la beraber çalışan Mengüşoğlu, ağırlıklı olarak mantık, bilgi teorisi, tarih felsefesi, etik ve tabiat felsefesi konuları üzerinde araştırmalar yapmıştır.

Görsel 5.17: Takiyettin Mengüşoğlu

Felsefi Görüşleri

Mengüşoğlu'nun asıl uğraş alanı felsefi antropoloji olmuştur. Ona göre felsefe çalışmalarında bilim felsefesi, mantık ve analitik felsefe dışındaki bütün araştırmalar insan üzerinedir, insanla ilgilidir. Burada en önemli konu yine insan ve onun hangi bağlamda incelendiğidir. Mengüşoğlu bu noktada nasıl bir tutum geliştirdiğini şöyle ifade eder: "Her felsefi görüşün temelinde insan hakkında bir iddia bulunur. Nitekim ben öğrencilerime geçmiş çağlardaki filozofların, yazarların insan görüşlerini konu alan çalışmalar yaptırdım. Bu tür çalışmalar hem antropoloji çalışmaları hem de problemlere yönelik felsefe tarihi çalışmaları için iyi birer örnektir. Çünkü insan ilk kez çağımızda kendine, 'kendi' problemlerine eğilerek kendi kendisini özel bir felsefe dalının araştırma alanı yapmıştır."

Bazı Eserleri: *Kant ve Scheler'de (Şeler) İnsan Problemi, Felsefeye Giriş, İnsan Felsefesi, Felsefi Antropoloji: İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri...*

Macit Gökberk

Meslek Hayatı

1929 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne öğrenci olarak giren Macit Gökberk (Görsel 5.18), bu bölümü bitirdikten sonra felsefe bölümünün ilk asistanı olmuştur. Doktorasını Almanya’da *Hegel’de ve Auguste Comte’da Toplum Kavramı* adlı teze tamamlamıştır. 44 yıl felsefe bölümünde çalışmış olan Gökberk, felsefenin Türkiye’de yerleşmesi için çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve yayın üretmiştir.

Görsel 5.18: Macit Gökberk

Felsefi Görüşleri

Macit Gökberk (Görsel 5.23), felsefenin başlıca işlerinden birinin çağın bilincini duyurmak, bu bilinci sistemli bir aydınlığa ulaştırıp kültürün gücünü artırmak olduğunu savunmuştur. Felsefe, gerçeğin şu veya bu yanını araştırmaz; varlığın bütünü kavramak ister. Gökberk’e göre felsefeden yalnız teorik bir aydınlanma değil, pratik düzenimizin ışığa çıkan yollarını da bize göstermesini bekleriz. Aydınlanma, yaşamın kurallarını ve ilkelerini aklın ışığıyla bulmak, aklın eleştirisinden geçerek bu kurallar ile ilkeleri saptamak ve ona göre davranmak demektir. Dolayısıyla Türkiye’de felsefenin yaşamsal bir önemi vardır.

Bazı Eserleri: *Felsefe Tarihi, Millet Oluş Yolunda Dil Davası, Batı Anadolu’nun Yetiştirdiği Antik Filozoflar, Hegel’in Felsefesi, Felsefenin Evrimi, Değişen Dünya Değişen Dil...*

Nurettin Topçu

Meslek Hayatı

Nurettin Topçu (Görsel 5.19), lise eğitimini İstanbul’da tamamlamıştır. Yükseköğrenimi için Fransa’ya gitmiş, felsefe alanında eğitim almıştır. Fransa’da ahlak felsefesi üzerine doktora eğitimi yapan ilk Türk’tür. *Conformisme et Révolte* (Konformizm et Revolt, *İsyah Ahlakı*) adını taşıyan doktora tez çalışması, Sorbon Üniversitesinde kabul edilmiştir. 1934 yılında Türkiye’ye dönen Topçu, Galatasaray Lisesinde başladığı felsefe öğretmenliğini emekli olana kadar farklı okullarda sürdürmüştür.

Görsel 5.19: Nurettin Topçu

Felsefi Görüşleri

Topçu’nun ahlakla ilgili yaklaşımı “hareket [action (ekşin)] felsefesi” olarak ifade edilir. Onun yaklaşımında hareket, düşüncenin içsel hâlidir. İnsanın var olması düşünme ve hareketle ilgilidir. Hareket, biyolojik olarak yer değiştirme anlamında değil, insanın kendini ve başka varlıkları değiştirebilmesiyle alakalıdır. Bu nedenle Topçu’nun İzmir’de çıkardığı derginin adı da *Hareket* olmuştur. Bu görüşlerin ürünü olarak Topçu yazılarında bir taraftan Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesini hesaba katmış bir yandan da eleştirel bir bakış açısıyla yeni bir insan, millet ve devlet modelinin tarihten gelen sağlam zeminler üzerine oturmasının önemini vurgulamıştır. Topçu’nun bir tarih, ilim, sanat, ahlak, felsefe, tasavvuf ve din anlayışı geliştirmeye yöneldiği; metafiziği dışlayan felsefi eğilimlere karşı çıktığı; duygu, akıl, sezgi ve aşk kavramlarını yeniden yorumlayıp ahlak ağırlıklı bir felsefe üzerinde durduğu söylenebilir.

Bazı Eserleri: *Garb’ın İlim Zihniyeti ve Ahlak Görüşü, Ahlak Nizamı, Var Olmak, Varoluş Felsefesi: Egzistansiyalizm, İslam ve İnsan, İsyah Ahlakı, Mevlâna ve Tasavvuf...*

Aydın Sayılı

Meslek Hayatı

Öğrencilik yıllarında bilgisiyle Atatürk'ün ilgisini çeken ve onun isteği üzerine tarihle ilgilenmeye başlayan Aydın Sayılı (Görsel 5.20), Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bilim tarihi eğitimi görmesi için Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir. Harvard (Harvard) Üniversitesinde eğitimini tamamlayan Sayılı, *İslam Dünyasında Bilim Kurumları* başlıklı doktora tezi ile dünyadaki ilk bilim tarihi doktoru ünvanını kazanmıştır. Ardından ülkesine hizmet etmek için 1942 yılında oradan ayrılan Sayılı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünde göreve başlamıştır. Çalışmalarını genel olarak bilim tarihi üzerinde yoğunlaştıran Sayılı, aynı zamanda Türk ve İslam medeniyetlerinin bilim tarihine katkıları üzerinde durmuştur.

Görsel 5.20: Aydın Sayılı

Felsefi Görüşleri

Türkiye'de bilim tarihçiliğinin gelişmesine büyük katkısı olan Sayılı, eserlerinde Türk ve İslam medeniyetlerinin bilimin gelişimine ve Batı medeniyetinin oluşumuna önemli katkısı olduğunu savunmuştur. Bilimsel çalışmaları sırasında Türkçede karşılığı bulunmayan yabancı bilimsel terimlere Türkçe karşılıklar türetmiş ve bunların açıklamalarını yapmıştır.

Bazı Eserleri: *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir, Türkler ve Bilimler, Orta Çağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri, İslam Dünyası'nda Hastaneler, Kopernik ve Anıtsal Çalışması...*

Bedia Akarsu

Meslek Hayatı

İstanbul'da dünyaya gelen Akarsu (Görsel 5.21), yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyeliği ve Türk Dil Kurumunda yöneticilik yapmıştır. Meslek hayatı boyunca Türkçenin felsefe dili hâline gelmesi için çalışan Akarsu, ilk basımı 1975 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından yapılan *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nü hazırlamıştır. Bugünkü felsefi tartışmalarda kullanılan birçok terim, onun çalışmaları sayesinde Türkçe ifade edilmeye başlanmıştır.

Görsel 5.21: Bedia Akarsu

Felsefi Görüşleri

Özellikle aydınlanmacı dünya görüşüne dayanan eylemleri ve çalışmalarıyla tanınan Akarsu, bu yanını hem eylemlerinde hem de eserlerinde ortaya koymuştur. Kendisini en çok Kant ve Scheler'in ahlak felsefelerinin etkilediğini belirten Akarsu, bunun gerekçesini şöyle açıklar: "Kant insana saygıyı, Scheler sevgiyi öğrettiği için. Saygı ve sevgi ahlak felsefesinin temel kavramları olduğu gibi insan olmanın da temel nitelikleridir." Bununla birlikte özellikle günümüzde Avrupa'nın "aydınlanma mirası"na sahip çıkıp çıkamaması üzerinde durarak Avrupa kültürüne önemli eleştiriler getirmiştir. Akarsu, 1990'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde uygulanan politikaların başka ulusların uyanmasını engellemek doğrultusunda olduğunu da belirtmiştir.

Bazı Eserleri: *Wilhelm von Humboldt'da (Vilhelm von Humboldt) Dil-Kültür Bağlantısı, Ahlak Öğretileri, Çağdaş Felsefe, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu...*

Nermi Uygur

Meslek Hayatı

İstanbul doğumlu olan Uygur (Görsel 5.22), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden 1948’de mezun olmuştur. Yurt dışındaki çalışmalarının ardından *Edmund Husserl’de Başkasının Ben’i Sorunu* adlı çalışmasıyla doçent, 1964’te de aynı bölümde profesör olmuştur.

Felsefi Görüşleri

Nermi Uygur’un kaleme aldığı bütün yapıtlarında dil ve kültür ile ilgili sorunlar büyük bir yer tutmuştur. Felsefe bağlamında bu konulara eğilmek ve felsefe kavrayışını, anlayışını dil ve kültür bağlamında oluşturmak onun için çok önemli olmuştur. Uygur’un felsefeye bakışı kendi ifadeleriyle şöyledir:

“... Her yazar, her filozof evreni yeniden kurar. Ressam, nasıl gerçek denen şeyleri olduğu gibi aktarmıyorsa; yontucu, nasıl işini doğal bir nesnenin yerini değiştirmekle özdeş tutmuyorsa; besteci, nasıl kendi başına var olan sesleri yan yana getirmiyorsa; bilim insanı, nasıl olup biteni olduğu gibi yansıtmaya özenmiyorsa filozof da yöneldiği soruları belli bir kavram ve temellendirme bağı içinde anlamaya, kavramaya çalışır.”

Bazı Eserleri: *Dilin gücü, Felsefenin Çağırısı, Dünya Görüşü, Türk Felsefesinin Boyutları, Kuram-Eylem Bağlamı, Dil Yönünden Fizik Felsefesi, Yaşama Felsefesi...*

Görsel 5.22: Nermi Uygur

İoanna Kuçuradi

Meslek Hayatı

İstanbul’da doğan Kuçuradi (Görsel 5.23), 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünü kurmuş, aynı üniversitenin İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünü yapmıştır. Türkiye Felsefe Kurumunun ve Dünya Felsefe Federasyonlarının başkanlığını da yürütmüştür.

Felsefi Görüşleri

İnsan ve değerler problemleri üzerine yoğunlaşan düşünür, felsefenin bu problemlerini içinde yaşadığımız “çağ” ile ilişkilendirme gayretinde olmuştur. Kuçuradi’nin felsefesinde “felsefi bilgi”ye dayanarak çağın olaylarını anlama çabası öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle felsefi bilgi aracılığıyla “felsefi bakış” kazanmak, böylelikle de çağın olaylarını ve günlük olayları anlamak temel amaçtır.

Bazı Eserleri: *Nietzsche ve İnsan, Schopenhauer (Şopenaur) ve İnsan, İnsan ve Değerleri, Değer Problemi, Ahlak, Etik ve Etikler, Sanata Felsefeyle Bakmak, Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, Uludağ Konuşmaları...*

Bilgi Kutusu

Haklarında bilgi verilen kişilerin dışında Mübahat Türker Küyel, Teo Grünberg, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Halil Vehbi Eralp, Cemal Yıldırım, Necati Öner, Afşar Timuçin, Orhan Hançerlioğlu, Selahattin Hilav, Bilge Karasu, Uluğ Nutku, Önay Sözer, Doğan Özlem, Ahmet Arslan, Arda Denkel, Ahmet İnam, Teoman Duralı ve Ahmet Cevizci’nin de aralarında olduğu çok sayıda felsefecinin ve filozofun felsefemize önemli katkıları olmuştur.

5.3.ÖRNEK FELSEFİ METİNLERDEN HAREKETLE 20. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Metin Analizi -1

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

Zerdüş'tün Ön Konuşması

Şunu sorup duruyorlar hiç usanmadan: “İnsan kendini en iyi, en uzun, en hoş nasıl koruyabilir?” Günümüzün efendilerini aşın ey kardeşlerim, aşın bu küçük insanları. Bunlardır üst insan için en büyük tehlike! Aşın siz daha yüce insanlar, ey kardeşlerim, aşırı küçük erdemleri, küçük kurnazlıkları, kum taneciğini bile gözetmeyi, sefil huzuru, “çoğunluğun mutluluğu”nu! Boyun eğmektense ümitsiz olun daha iyi. Ve sahiden bugün nasıl yaşanacağını bilmediğiniz için seviyorum sizi, daha yüce insanlar! Çünkü böyle yaşarsınız siz, en iyi!

Zerdüş şunları söyledi halka: Size üst insanı öğretiyorum. İnsan, aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için siz ne yaptınız? Şimdiye dek tüm varlıklar kendilerinden üstün bir şey yarattılar ama siz insanı aşmak yerine hayvana geri dönmek mi istiyorsunuz? Oysa üst insan yeryüzünün anlamıdır. İsteminiz desin ki üst insan yeryüzünün anlamı olsun!

Kendini Aşmak Üzerine

Tüm var olanlar size itaat etmeli ve boyun eğmeli! Bunu istiyor sizin isteminiz. Pürüzsüz ve ruha tabi olmalı, ruhun aynası ve yansıması gibi. Tüm isteminiz budur, siz en bilgeler; bir güç istemidir bu, iyi ve kötünden ve değer biçmelerden söz etmeniz bile.

Söylediklerimi anlayasınız diye yaşam ve tüm canlıların doğası üzerine bir çift sözüm olacak size. Canlı olanın peşinden gittim ben, en büyük ve en küçük yollardan yürüdüm onun doğasını öğrenmek için. Ama nerede bir canlı buldumsa orada itaat hakkında konuşulduğunu da duydum. Her canlı bir itaat edendir. Ve şuydu ikinci duyduğum: “Kendine itaat edemeyene emredilir.” Böyledir canlıların doğası. Üçüncü olarak da şunu duydum: “Emretmek daha zordur itaat etmekten.”

Dinleyin şu sözümü, ey en bilgeler! İyice bir sınavın yaşamın yüreğinin köklerine dek inip inmediğimi! Nerede bir canlı gördüysem orada güç istemini gördüm ve hizmet edenin isteminde bile efendi olma istemini gördüm.

*Friedrich Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş, s. 29-131.
(Kısaltılmıştır.)*

Sorular

1. Zerdüş'tün Ön Konuşması bölümüne göre “üst insanın” değerler bakımından “insan” dan farkları nelerdir?

.....

.....

2. Bu metinde geçen “Emretmek daha zordur itaat etmekten.” ifadesi metnin bağlamından hareketle nasıl açıklanabilir?

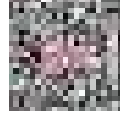
.....

.....

3. Nietzsche’de “güç istemi” neyi ifade etmektedir?

.....

.....

Friedrich Nietzsche’nin görüşleri ile ilgili video

Metin Analizi -2

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

II. Bölüm: Şuur Hâllerinin Çokluğuna Dair: Süre Fikri

Bu satırları yazarken yakında bulunan bir saat çalışıyor fakat dalgın olduğumdan kulağım saati ancak birkaç kere çaldıktan sonra işitiyor. Bu arada kulağım saatin kaç defa çaldığını saymış değil. Bununla beraber kendimi dikkatle yoklamaya çabalamam, saatin dört defa çaldığını bulma yetiyor. Şimdi kendime dönerek bunların nasıl olduğunu sorduğumda şunu görüyorum: İlk dört çalışta çıkan ses kulağıma çarpmış ve şuuruma (bilincime) ulaşmıştır. Ancak bu çalışmalar birbirleri ardınca sıralanacağına, birbirleri içinde erimiş, eriyince de hepsine birden âdeti bir melodi gibi özel bir hâl vermiş. Demek ki zihnim saatin çalma seslerinin art arda gelişini kendine göre tespit etmiş, yalnız bu tespit ediş bir toplama, seçik hadleri birbirine katma tarzında olmamıştır. Kısacası saat darbelerinin sayısı nicelik olarak değil, nitelik olarak duyulmuştu; süre de (zaman) şuura böylece vasıtasız olarak çıkıyor ve şuur bunu olduğu gibi saklıyor.

Sonuç

Zamanımız psikolojisinin bilhassa uğraştığı şey, bizim eşyayı kendi yapımızdan gelen izlenimler aracılığıyla idrak ettiğimiz düşüncesidir. Bize kalırsa meseleyi tamamıyla tersine çevirerek doğrudan doğruya yakaladığımızı sandığımız “ben”in (şuurun) en görünürdeki hâllerinin dış âlemden alınma birtakım izlenimler arasında görülüp görülmediğini de sormak gerekir. Apriori olarak böyle olacağı oldukça gerçek gibi görünüyor çünkü sözü edilen ve maddeye giydirilen şekillerin tamamen zihinden geldiğini farz edersek bu şekillere bu şeylerin rengini bırakmaksızın onlara daima tatbik edilmesi güç görünüyor. O zaman bu şekilleri kendimizi bilmek için kullanırken “ben”i bu dünyanın rengi ile boyanmış görmek tehlikesi vardır.

Henry Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, s. 117, 118-203, 204.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. II. Bölüm başlığı altında verilen metne göre bilgi edinme sürecinde şuurun duyulardan farkı nedir?

.....

.....

.....

2. Bu metnin ilk paragrafında sözü edilen saatin çalması ve bunun bilgisine ulaşılması örneğine benzer bir günlük deneyiminizi belirtiniz.

.....

.....

.....

3. Bu metinden hareketle Bergson’un bilginin kaynağına yönelik görüşünü açıklayınız.

.....

.....

.....

Metin Analizi -3

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Verilen soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

Varoluşçu Okullar

Birinci çeşit varoluşçular Hristiyan varoluşçulardır. Katolik mezhebinden Karl Jaspers'la Gabriel Marcel bunlardandır. İkinci çeşit varoluşçular ise tanrıtanımaz varoluşçulardır. Bunlar arasında Heidegger'i, Fransız varoluşçularını ve beni sayabilirsiniz. Bu iki kolu birleştiren ortak yan, her ikisinin de şu düşünceyi benimsemiş olmasıdır: "Varoluş özden önce gelir." İnsanı "varoluşu özden önce gelen" bir varlık olarak görür. Bu varlık, bir kavrama göre tanımlanmazdan, belirlenmezden önce de vardır. Bu varlık insandır. Heidegger'in deyişiyle "insan gerçeği"dir. Varoluş özden önce gelir. İyi ama ne demektir bu? Şu demektir: İlk insan vardır yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır.

Varoluşçuluğun İnsan Kavrayışı

Varoluşçuya göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez, hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. İnsan doğası diye bir şey de olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de.

İnsan Kendini Nasıl Yaparsa Öyle Olur

İnsan, var olduktan sonra kendini kavradığı gibidir, var olmaya doğru yaptığı bu atılımdan (hamleden) sonra olmak istediği gibidir. Kendini nasıl yaparsa öyledir yani. Varoluşçuluğun baş ilkesi de budur işte.

İnsan Tepeden Tırnağa Sorumludur

Gel gelelim gerçekten de varoluş özden önce geliyorsa insan ne olduğundan sorumludur. İşte varoluşçuluğun ilk işi de her insanı kendi varlığına kavuşturmak, varlığının sorumluluğunu omzuna yüklemektir. Ne var ki biz "İnsan sorumludur." derken yalnızca "Kendinden sorumludur." demek istemiyoruz, "Bütün insanlardan sorumludur." demek istiyoruz. Görülüyor ki iki ayrı anlamı var "öznellik" sözcüğünün. Öznellik, bir yandan bireysel öznenin kendi kendini seçmesi, öbür yandan da insancıl özneliği aşmanın insanın elinde olmaması demektir. Varoluşçuluğun derin anlamı bunlardan ikincisinde gizlidir.

Jean Paul Sartre, Varoluşçuluk, s. 61, 65.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Bu metinde sözü edilen "İnsan kendini nasıl yaparsa öyledir." ifadesi nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

2. Varoluşçuluğa göre özgürlük ve sorumluluk arasında nasıl bir ilişki bulunur?

.....

.....

.....

3. "İnsan, bütün insanlardan sorumludur." görüşü nasıl açıklanabilir?

.....

.....

.....

Aşağıdaki metni okuyunuz. Verilen soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Olağan bilim evresinde belli bir bilim yaklaşımı, o bilim alanındaki uzmanlarca yaygın biçimde benimsenir ve hâkim duruma geçer. Bazen bir sorun, topluluğun o konudaki en yetenekli uzmanlarının dahi tekrarlı yüklenmelerine karşı direnç gösterebilir. Bunun gibi durumlarda olağan bilim yaklaşımına dair şüpheler artmaya başlar. Süreç var olan bilimsel uygulama geleneklerini yıkacak derecede aykırı belirtilerden kaçamaz duruma geldiğinde bilim çabasını sonunda yepyeni bir ilkeler bütününe ve yeni bir bilim yapma temeline götürecek olan olağanüstü arayışlar başlamış demektir. Mesleki ilkelerde değişikliklerin meydana geldiği olağanüstü durumlar, bilimsel devrimler olarak anacağımız olaylardır ve bu devrimler, geleneğe bağlı olağan bilim faaliyetinin gelenek yıkan tamamlayıcılarıdır.

Bilimdeki büyük dönüm noktalarından bir kısmını ortaya çıkaran bilim insanlarından bazıları Kopernik, Newton, Lavoisier (Lavosye) ve Einstein'dır (Aynştayn). Bu isimlerin her biri, bilim topluluğunun bir zamanlar büyük bir saygı duyduğu görüşleri reddedip bunun yerine o alanda yeni bilimsel kuramları benimsemelerini sağlamıştır. Her birinin ardından bilimsel inceleme alanına giren sorunlarda ve nelerin kabul edilebilir sorunlar, nelerin geçerli çözümler olduğunu belirlemek için meslekte başvuru olan ölçütlerde büyük değişim meydana gelmiştir. Nihayet her biri bilimsel düş gücünü, bizi son tahlilde içinde bilimsel çalışma yapılan dünyanın artık bambaşka bir dünya olduğunu söylemeye zorlayacak kadar köklü bir dönüşüme uğratmıştır. Bu tür değişiklikler ve hemen her zaman beraberlerinde getirdikleri çatışmalar, bilimsel devrimleri tanımlayan başlıca özelliklerdir.

Aristoteles'in *Physica* (Fizika), Ptolemy'nin (Pitolemi) *Almagest*, Newton'ın *Principia* (Pirinsipya) ve *Opticks* (Optiks), Franklin'in (Frenklin) *Electricity* (Elektrisiti), Lavoisier'nin *Chemistry* (Kemistri), Lyell'in (Lil) *Geology* (Ceoloci) adlı eserleri; bütün bunlar ve diğer yapıtlar, belli bir araştırma alanında geçerli sayılan sorunların ve yöntemlerin gelecekte uygulama yapacak kuşaklar için tanımlanmasında uzun süre hizmet gördü. Bunu yapabilmelerini de iki can alıcı özelliğe sahip olmalarına borçluydular. Her birinin temsil ettiği başarı ya da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yeni ve benzersizdi. Aynı zamanda da çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçluydu, daha da yeni gelişmelere açıktı. Bu iki özelliği paylaşılan bilimsel başarılar için "paradigma" terimini kullanıyorum.

Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s. 49-51.

(Kısaltılmıştır.)

Sorular

1. Kuhn'a göre bilim tarihinde gözlenen "olağanüstü arayışlar" evresinin temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

2. Metinde altı çizili bölümde vurgulanmak istenen düşünce nedir?

.....

.....

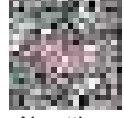
3. Kuhn'a göre bilim tarihinde "paradigmaların" temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

5.4.20. YÜZYIL FELSEFESİNDEKİ ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARIN FELSEFİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

20. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirebilmeniz için aşağıda “Tartışıyoruz” ve “Felsefi Metin Yazıyoruz.” adlı iki ayrı uygulama verilmiştir. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak tartışma ve yazma çalışmaları yapınız.

Nurettin Topçu'nun ahlak hakkındaki görüşleri ile ilgili video

Tartışıyoruz (1)

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinden hareketle yazarın ahlaki görüşünün temeli olan “sorumluluk ve isyan” kavramlarına yaklaşımını tartışınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce 176. sayfadaki Öz Değerlendirme Formu'nda belirtilen süreçlere ilişkin adımları inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz Değerlendirme Formu'nda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Sorumluluk İdealinden İsyana Ahlakına

Sorumluluk, düşünme faaliyetini doğurur ve insan düşündükçe yapacağı hareket karşısında duyduğu sorumluluk da o kadar büyür. O hâlde kaynağı itibarıyla düşünce hayatı ahlaki hayattan doğmuştur. İçgüdü, menfaat, sempati, saadet, iyilik ve vazife; bunların hepsi de insani duyguların birer tarifidir ve pasif hâlleridir. Oysa ahlak, bütün bunların ötesinde ve üstünde bulunur.

İsyana, insan hareketinde hürriyetin varlığını gerektirir. İsyana hürriyetin habercisidir. Eğer uysalların yanında isyancılar da varsa ve bazı ruh dünyasının kahramanları kendilerini isyankâr olmakla suçlayan insan yığınlarının aksine ızdırabı istirahate tercih ediyorlarsa insan hareketlerindeki bu çelişki, toplum içinde bile akıntıya karşı göğüs geren fertlerin, esaretin yanı sıra hürriyetin bulunduğu en açık delilidir. Kalabalıklar, bu isyancıları her çağda körü körüne suçlamışlardır. Onları ölüme mahkûm etmiş, ateşe ve darağacına yollamışlardır. Bazı uysallık vaizleri onları görerek “Toplum düzenine niye karşı gelmeli, ne diye akıntıya karşı çıkmalı?” şeklinde soracaklardır. Oysa bu asilerin ta içinden gelen bir ses onlara şunu ilham etmiştir: “İnsanı esareten kurtararak bizzat insan kılmak gerekir, insanın kendi dünyasını kendi inançlarıyla kurması daha iyidir, tek kelimeyle ruhun yücelmesi, insanın yüce varlığa kadar ulaşmak için yükselmesi ve gerçek anlamda kendini onda tanıması lazımdır.”

Nurettin Topçu, *İsyana Ahlakı*, s. 37-44.
(Kısaltılmıştır.)

Tartışıyoruz (2)

176. sayfada verilen metni okuyunuz. Metinden hareketle yazarın; insanı bir bütün olarak ele alan yaklaşımını ve bu yaklaşıma temel oluşturan argümanlarını sınıf arkadaşlarınızla tartışınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge

- Tartışmayı gerçekleştirmeden önce 176. sayfadaki Öz Değerlendirme Formu'nda belirtilen süreçlere ilişkin adımları inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz Değerlendirme Formu'nda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri

İnsan ilk kez çağımızda kendisine, kendi problemi ve fenomenlerine dönmüş, kendi kendisini özel bir felsefe dalının araştırma alanı yapmıştır. Biz felsefenin bu dalına “felsefi antropoloji” adını veriyoruz. Batı’da bu alanda çeşitli adlar altında yığınla yazı yazılmıştır. Bu yazıyı Batı’daki çeşitlerinden ayıran nitelik, onun ontolojik temellere dayanmasıdır. Bu nitelikte olan felsefi antropoloji artık insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil; insanın somut varlık-bütününden, bu varlık-bütününde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerinden hareket edecektir. Bu fenomenler insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopsişik bir yapıya sahip olan bir varlık olduğunu gösteriyor.

İşte biz bütün bu fenomenlere insanın varlık-kosulları adını veriyoruz çünkü nerede ve ne zaman insanla karşılaşsaksak orada onun bu fenomenleriyle karşılaşırız. Bütün bu fenomenler arasında sıkı bir bağ vardır. Örneğin insanın bilen bir varlık olması ile belirtilen fenomenler arasındaki bağ hemen göze çarpan bir bağdır.

Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, s. 19, 20.

(Kısaltılmıştır.)

Felsefi Argümanları Tartışma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Alıntının yapıldığı filozofun görüşlerini, konuyla ilgili felsefi kavram ve terimleri ders kitaplarından ve EBA'daki çevrim içi kaynaklardan kısaca inceledim.			
	2 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe problemiyle / problemleriyle ilişkilendirilebileceğini belirledim.			
	3 Alıntılanan felsefi argümanın hangi felsefe akımına / akımlarına uygun ve karşıt olduğunu belirledim.			
	4 Alıntılanan felsefi argümanla örtüşebilecek ya da çelişebilecek başka felsefe argümanlarını araştırdım. Alıntılanan felsefi argümana destek olabilecek bileşenleri, alt argümanları belirledim.			
UYGULAMA	1 Kavram ve terimleri doğru kullandım.			
	2 Tartışılan argümanı doğru felsefe problemiyle ilişkilendirdim.			
	3 Karşıt görüşleri dinleyip bunları destekleyici ya da çürütücü yeni argümanlar geliştirdim.			
	4 Hazırlık aşamasında edindiğim bilgi ve becerileri doğru bir biçimde kullandım.			
SONUÇ	1 Tartışılan argümanla ilgili tartışmacılardan yeni kavram ve bilgiler edindim.			
	2 Etkinliği tartışmacılarla ortak bir noktada buluşarak sonlandırdım.			
	3 Argüman ve felsefi bağlamıyla ilgili daha donanımlı olduğumu gördüm.			

Felsefi Metin Yazıyoruz

Defterinize Karl Popper'ın "Ben yanılmış olabilirim ve sen haklı olabilirsin ve ortak çaba sonucunda belki doğruluğa biraz daha yaklaşabiliriz." sözünden hareketle "bilginin doğruluğu" ile ilgili özgün bir felsefi deneme metni yazınız. Çalışma öncesinde aşağıdaki yönergeyi okuyarak belirtilen adımları izleyiniz.

Yönerge:

- Aşağıda verilen Öz Değerlendirme Formu'nu inceleyiniz. Çalışmanızı belirtilen süreçlere ve adımlara uygun biçimde gerçekleştirmeye çalışınız.
- Öz Değerlendirme Formu'nda belirtilen her bir sürecin ardından çalışma performansınıza ilişkin kısımları doldurunuz.

Felsefi Metin Yazma Becerisi Öz Değerlendirme Formu

Süreç	Adımlar	Evet	Kısmen	Hayır
HAZIRLIK	1 Felsefi metin denemesinin yazım aşamasına hazırlandım. Konu ile ilgili çeşitli kaynakları okudum ve onlardan notlar çıkardım.			
	2 Felsefi metin denemesinde ileri sürmeyi düşündüğüm ana argümanın aşamalarının çerçevesini belirleyip taslak bir yazı oluşturdum.			
	3 Yazı taslağımın güçlü ve zayıf yönlerini görebilmek için yazıyı başkalarına okuyup onlarla tartıştım.			
	4 Yazıda ele aldığım problemle / konuyla ilgili araştırmamı derinleştirerek argümanlarımın temellerini sağlamlaştırdım.			
UYGULAMA	1 Felsefi argümanların ve çıkarımların mantık ilkelerine uygunluğunu ve tutarlılığını kontrol ettim.			
	2 Felsefi terimlerin doğru bağlamda ve anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ettim.			
	3 Türkçeyi kurallarına uygun kullanmaya dikkat ettim.			
	4 Özgün ve yaratıcı bir metin yazmaya özen gösterdim.			
SONUÇ	1 Metinle ilgili olumlu ve olumsuz eleştirileri dikkatle dinledim.			
	2 Metnin olası eksiklerini ve hatalarını tespit ettim.			

Felsefi Metin Yazma Etkinliğine İlişkin Notlar

.....

.....

.....

.....

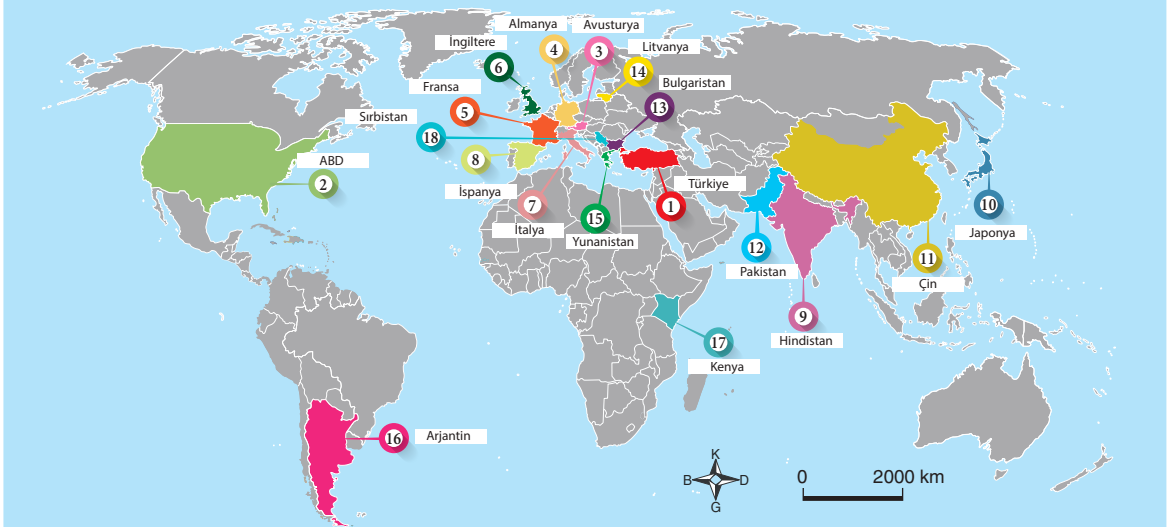
.....

.....

.....

5.5.20. YÜZYIL-21. YÜZYILIN ÖNDE GELEN FELSEFECİLERİNİN YAŞADIĞI ÜLKELER

Harita 5.1'de 20. yüzyıl-21. yüzyılın önde gelen felsefecilerinin yaşadığı ülkeler gösterilmiştir. Haritayı inceleyiniz.

Harita 5.1: Dünya haritası üzerinde 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl felsefecilerinin yaşadığı ülkeler

- 1. Türkiye:** N. Hızır (1899-1980), H. Z. Ülken (1901-1974), T. Mengüşoğlu (1905-1984), M. Gökberk (1908-1993), N. Topçu (1909-1975), A. Sayılı (1913-1993), B. Akarsu (1921-2016), N. Uygur (1925-2005), İ. Kuçuradi(1936-).
- 2. ABD:** A. Rand (1905-1982), W. Quine (Kuine, 1908-2000), J. Rawls (Ravls, 1921-2002), T. Kuhn (1922-1996), J. Butler (Batlır, 1956-).
- 3. Avusturya:** L. Wittgenstein (Vitgenştayn, 1889-1951), K. Popper (1902-1994), P. Feyerabend (Feyirabent, 1924-1994).
- 4. Almanya:** E. Husserl (1859-1938), N. Hartmann (1882-1950), M. Heidegger (1889-1976), R. Carnap (1891-1970), H. Arendt (1906-1975), J. Habermas (1929-) (Almanya-ABD).
- 5. Fransa:** H. Bergson (1859-1941), J. P. Sartre (1905-1980), A. Camus (1913-1960), G. Deleuze (Delüz, 1925-1995), M. Foucault (Fuko, 1926-1984), J. Badiou (Badrillard, 1929-2007), J. Derrida (Derida, 1930-2004).
- 6. İngiltere:** A. N. Whitehead (Vaythed, 1861-1947), B. Russell (Rasıl, 1872-1970), G. E. Moore (Moor, 1873-1958).
- 7. İtalya:** B. Croce (Kiroçe, 1866-1952).
- 8. İspanya:** M. Unamuno (1864-1936), J. O. Gasset (Gasse, 1883-1955).
- 9. Hindistan:** R. Tagore (Tagor, 1861-1941), M. K. Gandhi (Gandi, 1869-1948).
- 10. Japonya:** N. Kitarō (Kitaro, 1894-1945).
- 11. Çin:** W. Kuowei (Kuovey, 1877-1927).
- 12. Pakistan:** M. İقبال (1887-1938).
- 13. Bulgaristan:** J. Kristeva (Kıristeva) (1941-).
- 14. Litvanya:** E. Levinas (1905-1995).
- 15. Yunanistan:** C. Castoriadis (Kastoryadis, 1922-1997).
- 16. Arjantin:** E. Laclau (Laklau, 1934-2014).
- 17. Kenya:** H. O. Oduka (1944-1995).
- 18. Sırbistan:** S. Žižek (Zizek, 1949).

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki ifadeler doğru ise ifadenin başındaki kutucuğa “D”, yanlış ise “Y” yazınız.

Ek Sorular

- ☐ 20. yüzyıl felsefesini etkileyen pozitivistizm göre duyuşsal alanın ötesi, felsefi çalışmalarla açıklanabilir.
- ☐ Nietzsche, modern toplum biçimini eleştirerek insanlığı çatışmalı bir geleceğin beklediğini iddia eder.
- ☐ Hegel'e göre insanlığın ulaştığı en büyük toplumsal başarı devletin varlığıdır.
- ☐ Marx'a göre felsefe, salt bir anlama ve açıklama aracı olarak görülmelidir.
- ☐ 20. yüzyıl felsefesinde kadın filozofların sayısı önceki dönemlere göre daha fazladır.
- ☐ 20. yüzyıl felsefesi Antik Yunan felsefesinin ele aldığı problemler üzerinde yoğunlaşmıştır.
- ☐ Husserl'e göre görünenler ile gerçeklik bir ve aynı şey değildir.
- ☐ Hermeneutik öğretiyeye göre farklı dönemlere ait metinlerde geçen sözcüklerin değişmeyen anlamları vardır ve bunlar ortaya çıkarılmalıdır.
- ☐ Varoluşçuluk, insan ve doğa varlıkları arasındaki benzerliğe dikkat çekerek insanı açıklamak için hayvan davranışlarını incelemeyi önerir.
- ☐ Türkiye'de modern felsefi düşünce 19. yüzyılda Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle gelişmiştir.

B. Aşağıdaki felsefecilerin isimlerini numaralandırılmış eser isimleriyle eşleştirerek ilgili yerlere yazınız.

Hasan Âli Yücel	Nusret Hızır	Hilmi Ziya Ülken	Takiyettin Mengüşoğlu
Macit Gökberk	Nurettin Topçu	Bedia Akarsu	
Aydın Sayılı	Nermi Uygur	İoanna Kuçuradi	

1. *Türk Tefekkürü Tarihi, Türk Filozofları Antolojisi, İslam Felsefesi*
2. *Felsefeye Giriş, İnsan Felsefesi, Felsefi Anthropologi*
3. *Felsefe Elifbası, Süri ve Tatbikî Mantık, Mevlâna'nın Rubaileri*
4. *İsyân Ahlakı, Garb'ın İlim Zihniyeti ve Ahlak Görüşü, Ahlak Nizamı*
5. *İnsan ve Değerleri, Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*
6. *Felsefe Yazıları, Bilimin Işığında Felsefe, Geride Kalanlar*
7. *Çağdaş Felsefe, Felsefe Terimleri Sözlüğü*
8. *Felsefe Tarihi, Batı Anadolu'nun Yetiştirdiği Antik Filozoflar*
9. *Türkler ve Bilimler, Kopernik ve Anıtsal Çalışması*

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Karl Marx'ın "Hegel'in baş aşağı duran felsefesini ayakları üzerine oturttum." sözü ne anlama gelmektedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

2. Nietzsche'nin modern düşünce hakkındaki temel fikri nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

3. Çağdaş felsefede kadın filozofların sayısının ve etkisinin daha fazla olması hangi gelişmelerle açıklanabilir?

.....

.....

.....

4. Fenomenolojik yaklaşımın temel yöntemi olan "paranteze alma" yöntemi nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

5. Felsefi hermeneutiğin kurucusu olan Gadamer'a göre metinlere ve sözcüklere yüklenen anlamları ortaya çıkarabilmek için hangi faktörlerin metin üzerindeki etkisini anlamak gereklidir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

6. J. P. Sartre'ın "Özgürlüğe mahkûmdur insan." sözü nasıl açıklanır?

.....

.....

.....

7. Mantıkçı pozitivistlere göre bilim ve felsefe anlamlı önermeler üzerine çalışma yürütmelidir. Buna göre önermenin anlamlı ve anlamsız olması ne demektir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Nietzsche, güç istencini öncelikle bilgi ile ilişkisi içinde ele alır. Ona göre bilgi, her şeyden önce bir güç aracı olarak işlev görür. Bu nedenle bilgi isteği ve bilmeye yönelme, güç isteminden dolayıdır. Bilginin amacı, gerçekliği kendi uğruna tanımak ya da bilmek değil, bilgi alanına egemen olmaktır. Ona göre bilim, doğaya egemen olmak amacıyla doğanın kavramlara dönüştürülerek betimlenmesidir. Bilgi, canlılık gereksinimleri temeli üzerinde yükselen bir yorumlama sürecidir ve oluşun akışına egemen olma istencini anlatır.

Nietzsche'nin metinde ele alınan yaklaşımdan hareketle bilgi ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Güç istenciyle ilişki içinde ele alınmalıdır.
- B) Egemen olma istencinin ürünüdür.
- C) Gerçekliği ortaya koymak için üretilir.
- D) Bir iktidar ya da güç aracı işlevi görür.
- E) Doğaya hâkim olmak için gereklidir.

2. Bir an sonra kim olacağımı seçme konusunda özgürümdür. Her birimiz her an önümüzde uzanmakta olan geleceğimizi seçmekte özgürüz. Varoluşçu, dünyanın doğasının dünyanın varlığından önce geldiğini ima eden, özün varlıktan önce geldiğine dair skolastik öğretiyi baş aşağı çevirir.

Bu metinden hareketle varoluşçu felsefe ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) İnsanın özgür olduğu görüşünü benimser.
- B) İnsanın tanımlanmış bir doğası olduğunu kabul eder.
- C) Skolastik insan anlayışından ayrışır.
- D) İnsanın seçimleriyle doğasını belirlediği görüşünü kabul eder.
- E) İnsan için varoluşun özden önce geldiği görüşünü savunur.

3. Farâbî (870-950), *Erdemli Şehir (El-Medinetü'l Fâzıla)* adlı eserinde öncelikli olarak toplumları sınıflara ayırmakta, bunlar içinde ancak "erdemli toplum"da mükemmelliğe ve mutluluğa ulaşılabilirliğini ifade etmektedir. Ona göre insanın nihai amacı mutluluk ve erdeme ulaşmak olmalıdır. Bu da ancak erdemli bir toplumda mümkündür.

Buna göre

- I. Eserdeki önermeler anlamlı önerme olup olmadıkları bakımından incelenmelidir.
- II. Eserdeki sözcüklerin yazıldığı çağdaki anlamları ortaya çıkarılmalıdır.
- III. Eserin yazıldığı dönemin toplumsal koşulları ve önemli olayları dikkate alınmalıdır.

önerilerinden hangileri *Erdemli Şehir* adlı eserin anlaşılmasını kolaylaştıracak hermeneutik temelli önerilerden değildir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) Yalnız III
- D) I ve II
- E) II ve III

4. Şeylerin gerçekten nasıl olduğunu yalnızca algılarımız yoluyla bilemeyiz çünkü her açı, değişikliği görülen şeyin alternatif bir görünümünü sunar bize. Karşımdaki sandalyenin üzerindeki kahverengi, belli bir renk gibi görünür ama bir dizi farklı tonu vardır kahverenginin. Buna rağmen kahverengi, zihnimin kahverengiye benzer nesneleri başka renkteki nesnelerden ayırmak için kullandığı tümel bir kavrama aittir. Özetle duyular herkes tarafından kabul edilmesi mümkün olan bir gerçekliği değil, yalnızca kişisel olarak karşılaştığımız şeyleri algılar. Siz meseleyi benden farklı göreceksinizdir. Kim bilir, köpek sandalyeyi nasıl algılıyor?

Bu metindeki görüşler aşağıdaki çağdaş felsefe yaklaşımlarından hangisine aittir?

- A) Diyalektik materyalizm B) Fenomenolojik C) Hermeneutik
D) Mantıkçı pozitivism E) Varoluşçuluk

5. Teori “Bütün kargalar siyahtır.” der, veriler de bunu teyit eder. Ama bu, teoriyi doğrulamaz. Bunun yerine teorinin yanlışlanmamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu çözüm Popper’a göre verilerin bilimsel olarak incelenmesi ve kontrol edilmesi metodolojisine uymamaktadır. Aynı zamanda sözde bilimsel teorilerin sorgulanması için de kullanışlı bir yöntem sağlamaktaydı. Ona göre 20. yüzyılın bazı önemli sosyal ve psikolojik teorileri var olan veriler temelinde doğrulanamamaktadır. Bu, sözde bilimin genel bir sorunudur. Ancak daha önemlisi, bunlar yanlışlamaya da açık değildir. Bunun anlamı, bunların bilimsel birer teori sayılamayacağıdır.

Bu metinden hareketle Popper’a göre bilimin temel özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hipotezlerinin yanlışlamaya açık olması B) Hipotezlerinin doğrulanmış olması
C) Deneyssel olarak ispat edilmesi D) Tümevarımsal düşünmeye dayanması
E) Doğa bilimlerinin metodlarını kullanması

6. Doktor, hastasına teşhis koymak istiyor. Hastayı özenle inceliyor, analizler yapıyor. Hasta haftalarca gözetim altında kalıyor. Bergson’a göre bu gibi süreçlerde bilim tek başına yeterli olmayabiliyor. Doktor bütün belirtileri sıkı sıkıya araştırmıştır ama şimdi bir şey kalıyor: Bir anda kavrama, gerçeği yakalama denilen şey. Bazı doktorlar vardır ki güvenle teşhis koyması için birkaç belirti yetebilir. Doktor bir yerde bir atılım, bir sıçrama yapmak zorundadır; bir güce kendini bırakmak ve bir anda kavramak, gerçeği yakalamak zorundadır.

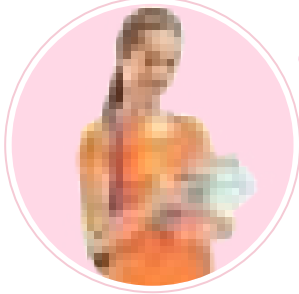
Bu metinde “kavramak, gerçeği yakalamak” olarak adlandırılan süreç, aşağıdaki bilgi edinme yollarından hangisiyle ifade edilebilir?

- A) Deney B) İçgüdü C) İman D) Mantık E) Sezgi

7. Aşağıdakilerden hangisi Marx ve Engels’in diyalektik materyalist felsefelerine yaklaşımları ile ilgili bir özelliktir?

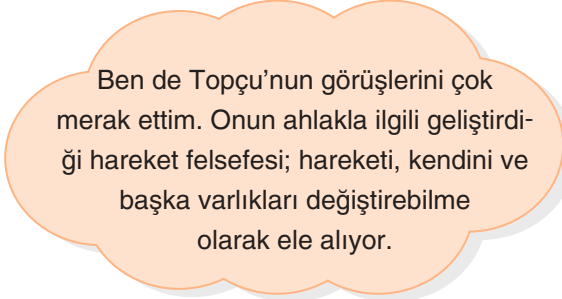
- A) Hegel’in idealist felsefesini benimsemişlerdir.
B) Maddenin değişimini diyalektik yasalardan bağımsız görmüşlerdir.
C) Yaklaşımlarını bilim değil, felsefe olarak değerlendirmişlerdir.
D) Evrendeki biricik töz olarak maddeyi kabul etmişlerdir.
E) Ruhsal olguları ya da bilinci maddeyle ilişkili olmayan bir varlık biçimi olarak ele almışlardır.

8. Aşağıda Funda, Esin ve Baran'ın felsefe dersi sonrasındaki konuşmaları verilmiştir. Bu konuşmalardan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Funda

Tarihte kadınların felsefede en etkili oldukları dönem 20. yüzyıl olmuş. Bu felsefecilerden birinin Türkiye'den İonna Kuçuradi olduğunu öğrendim. Onun eserlerini okumayı çok istiyorum. İnsan, değer ve günümüz çağı onun için önem taşıyan konular.

Esin

Ben de Topçu'nun görüşlerini çok merak ettim. Onun ahlakla ilgili geliştirdiği hareket felsefesi; hareketi, kendini ve başka varlıkları değiştirebilme olarak ele alıyor.

Baran

Hasan Âli Yücel'i de unutmayalım. Hümanizme değer verdiği için bakan olduğu dönemde Doğu ve Batı edebiyatlarının yüzlerce klasiğinin Türkçeye çevrilmesini sağlamış çok önemli bir kişi.

Bu diyaloga göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Funda, felsefenin etik ve aksiyoloji (değerler felsefesi) konularına ilgi duymaktadır.
- B) Esin, çağımızın en önemli felsefe problemlerinin ahlakla ilgili olduğunu düşünmektedir.
- C) Baran, düşüncenin gelişmesinde çeviri faaliyetlerinin yerini önemsemektedir.
- D) Funda'nın ifadelerinden hareketle Türkiye'de kadın felsefecilerin önemli bir yeri olduğu söylenebilir.
- E) Esin'in sözlerinden hareketle Topçu'nun felsefesinde insan; eyleyen, dönüşen ve dönüştüren bir varlıktır.

9. Aşağıdaki kavram haritasından hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Buna göre Türkiye’de çağdaş felsefenin gelişmesiyle ilgili,

- I. Üniversitelerin etkisinde gelişmiştir.
- II. Çeviri faaliyetleri ile etkileşim hâlinde ilerlemiştir.
- III. Felsefe ekollerinin etkisinden bağımsız gelişmiştir.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) II ve III

SÖZLÜK

- A -

akademi: 1. Üniversite. 2. Platon'un kurduğu felsefe okulu.

akıl yürütme: Düşünceleri bilinçli, tutarlı ve amaçlı bir biçimde birbirlerine bağlama işlemi.

analiz: Herhangi bir konunun, bir nesnenin düşünce ya da gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi, çözümleme.

anlatı: Roman, hikâye, masal vb. edebî türlerde bir olay dizisini anlatma biçimi, hikâyeleme, öyküleme.

antik: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

aristokrasi: Ayrıcalıklılar, seçkinler, soylular sınıfı.

astronomi: Gök cisimlerinin konumlarını, hareketlerini, birbirine olan uzaklıklarının ölçülmesini, bunların fizik ve kimya bakımından yapılarını inceleyen bilim; yıldız bilimi, gök bilimi.

- B -

bilim kurgu: Çağdaş bilim verileriyle düş gücünden oluşan film, roman vb. eserler.

bilimsel yöntem: Amacı evreni anlamak ve açıklamak olan bilimin bu amacına ulaşmak için izlediği yol.

bilinç: İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği. Psikolojide algı ve bilgilerin zihinde duru ve aydınlık olarak izlenme süreci. Şuur.

- C -

cumhuriyet: Milletin egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi.

- Ç -

çıkarım: Belli önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarından, yanlışlıklarından, başka önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarını, yanlışlıklarını çıkarma.

çözümleme: Herhangi bir konunun, bir nesnenin düşünce ya da gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi, analiz.

- D -

despotizm: Zora ve baskıya dayanarak yönetme.

dil felsefesi: Dilin özü, kökeni, anlamı, yapısı üzerine araştırmalar yapan felsefe dalı.

disiplin: Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı.

dogma: Doğruluğu sınanmadan benimsenen, bir öğretinin veya ideolojinin temeli yapılan sav, nas, inak.

doğal hukuk: Bütün insanların salt insan olma ya bağlı olarak doğuştan getirdiği temel haklara sahip olduğu görüşünü benimseyen hukuk anlayışı.

doğrulama: Bir varsayımın doğruluğunu denetlemek için deney ve mantıksal tanıtlama yoluyla yapılan işlemlerin bütünü.

duyusal: Bir duyu organı aracılığıyla algılanabilen, algının nesnesi olan.

düalizm: Varlık felsefesinde varlığı hem madde hem de idea olarak kabul eden yaklaşım, ikicilik.

dünyevi: Dünya ile ilgili, dünya işlerine ilişkin, uhrevi (ahiretle ilgili olan) karşıtı.

- E -

empirizm: Bilginin gözlem, deneme veya duyu- lar ile elde edilebileceğini ileri süren geleneksel öğreti, deneycilik, görgücülük, ampirizm.

engizisyon: Orta Çağ'da, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan kilise mahkemelerinin adı.

entelektüel: 1. Aydın. 2. Fikir sorunlarıyla ilgili.

epistemoloji: Felsefenin bir disiplini olarak bilgi kuramı, bilgi felsefesi.

erdem: Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet.

erk: Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar.

etik: Felsefenin bir disiplini olarak ahlak felsefesi.

estetik: Güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu.

evrensel: Evrenin bütününe yayılan, evrenin bütünü ve evrendeki her şey için genel bir geçerliliği olan.

ezoterik: 1. Gizli, kapalı, olağan dışı olan. 2. Genellikle dinler içindeki gizli ve derin boyutları olan grupların ibadet ve faaliyet şeklini ifade eden terim.

– F –

felsefi antropoloji: İnsanın özüyle ilgili problemleri konu alan felsefe dalı.

filoloji: 1. Dili ve yazılı belgeleri dil ve tarih açısından inceleme. 2. Dil bilimi.

– G –

gerçeklik: Dünyada nesnel bir varoluşa sahip olan varlık, var olanların tümü, var olan şeylerin bütünü; bilinçten bağımsız olarak var olan her şey, realite.

görüngü: Algının nesnesi, algılanan ya da bilince görünen, gözlemlenebilir olan olgu, fenomen.

güç istemi: Alman filozof Nietzsche'ye göre insan eylemlerinin kendisine tabi veya bağlı olduğu itki.

– H –

hadis: 1. Hz. Muhammed'in söz ve davranışları. 2. Bu söz ve davranışları inceleyen bilim.

hak: Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç.

hakikat: Bir bilgi alanı ya da disiplinin konu aldığı varlık alanıyla ilgili temel doğrular, doğruluk.

hiççilik: Tüm ahlaki, dinî, siyasi ve toplumsal değerleri reddetme tavrı, nihilizm.

hikmet: Bilgelik, felsefe.

hipotez: Deneylerle henüz yeter derecede doğrulanmamış ancak doğrulanacağı umulan teorik düşünce, varsayım.

– İ –

ide: Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik; düşünce.

ideal: Düşünsel. Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan.

ideoloji: Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.

ikilem: Kişinin birbirleriyle hiçbir şekilde uyumayan, hatta birbirlerini zorunlu olarak dışta bırakan seçeneklerle karşılaşması durumu.

iktidar: 1. Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret. 2. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi.

iman: 1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma. 2. İnanılan şey, görüş, öğreti.

istem: İrade veya isteğin eylem durumunda belirmesi.

istenç: Davranışlarla ilgili tepkilerden bir bölümünü tutup ötekileri eyleme dönüştürme gücü, irade.

– K –

kadim: Başlangıcı olmayan, eski, ezeli.

kapitalizm: Üretim araçlarının büyük bölümünün bireylere ait olduğu ve bu kişilerce işletildiği, ekonomik aktivitelerin büyük bir bölümünün kâr amacı ile yapıldığı bir ekonomi sistemi.

kelam: İslam dininin ana ilkelerini konu edinen ilim.

kendini gerçekleştirme: Psikolojide kişinin potansiyelini ve becerilerini tam olarak fark etmesi, bunları en üst düzeyde geliştirmesi.

kolektif: Birçok kimseyi veya nesneyi içine alan, birçok kişi ve nesnenin bir araya gelmesi sonucu olan, ortaklaşa.

– L –

laiklik: Devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması.

liberalizm: Herkese vicdan, inanç, düşünce özgürlüğü tanınmasının gerekli olduğunu savunan, özgür düşünceye bağlı dünya görüşü.

literatür: Herhangi bir bilim dalında yazılmış olan yazıların, yapıtların tümü.

– M –

maksim: Kant'ta tek kişinin kendi istenç ve eylemlerini belirlemek üzere koyduğu ahlak ilkesi.

mantık: Düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, öğelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalarının ve düşünce bağlamlarının bilimi.

meditasyon: Kişinin iç huzur, dinginlik ve farklı bilinç hâlleri sağlamaya yönelik, içsel ve bedensel deneyimleri, dalınç.

metafizik: Duyularla kavranamayan varlıkları konu edinen felsefe alanı.

metot: Bilimde ve diğer bilgi alanlarında belli bir sonuca erişmek için bir plana göre izlenen yol, yöntem.

mistik: Gizemcilik yanlısı olan, ilahiyat veya gizemsel yaşamla uğraşan; gizemli.

mitoloji: 1. Bir ulusa, bir dine, uygarlığa ait mitle, efsanelerin bütünü. 2. Mitleri inceleyen disiplin.

monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim, tek erklik.

monizm: Tekçilik, her şeyin tek bir tözden kaynaklandığını savunan görüş.

muhafazkârlık: Felsefede insanlığın geleneğin yol göstericiliğine ve geleneksel bir otoritenin yönetimine ihtiyaç duyduğunu savunan, değişime karşı direnç sergileyen düşünce biçimi.

– N –

nas: İslam'da açık ve belirgin olan, Allah'ın ve peygamberin keliması.

nedensellik: Zaman dizisi içinde biri olmadan diğerinin de ortaya çıkamayacağı iki olay, fenomen ya da süreç arasındaki ilişki.

nesne: Felsefede öznenin (bilen insanın) dışında kalan her konu, obje.

nesnel: Bireyin kişisel görüşünden bağımsız olan, objektif.

nicel: Bir şeyin sayılabilir, ölçülebilir özelliklerine ilişkin, kantitatif.

nihilizm: Var olan bütün varlıkları, değerleri ve gerçekleri reddeden bir öğreti, hiççilik.

nitel: Bir şeyin ne gibi niteliklere (özelliklere) sahip olduğuna ilişkin.

norm: Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural.

– O –

objektif: Bireyin kişisel görüşünden bağımsız olan, nesnel.

olgu: 1. Birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç; vakıa. 2. Varlığı deneyle kanıtlanmış şey.

olguculuk: Araştırmalarını olgulara, deneylere, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören Auguste Comte'un açtığı felsefe çıkışı, pozitivizm.

oluş: Bir durumdan öteki duruma geçiş, değişim, dönüşüm.

ontoloji: Felsefenin bir disiplini olarak varlık felsefesi.

optik: Fizik biliminin ışık olaylarını inceleyen kolu.

– Ö –

öğreti: Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü, doktrin.

önerme: Bir savı öne süren veya bir durumu dile getiren cümle, belli bir yorumda belli bir doğruluk değeri kazanan ifade.

öz: Bir şeyi her ne ise o yapan, kendisi olmadan o şeyin var olamayacağı şey.

özel mülkiyet: Kişinin sahip olduğu taşınır veya taşınmaz mal.

özerklik: Ahlak felsefesinde kişinin kendi kendisini belirlemesinden, yönlendirmesinden, yönetmesinden oluşan ve her tür dış baskı ve zorlamadan bağımsızca belirleme hâli, otonomi.

özne: Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey.

öznel: Özneye ilişkin olan, özneye oluşan, nesnelerin gerçeğine değil, bireyin düşünce ve duygularına dayanan, nesnel karşıtı, subjektif.

– P –

paradigma: Bilimde bilim insanlarının dünyaya bakışını belirleyen, ona fenomenleri açıklama olanağı veren model, kavramsal çerçeve ya da ideal teori.

pozitivizm: Araştırmaların olgulara, deneylere, gerçeklere dayanan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören Auguste Comte'un açtığı felsefe çıkışı; olguculuk.

– R –

radikal: Yüzeyde kalmayıp derine inen, asıl konuyu da içine alan; kökten.

rasyonalizm: Akılcılık, akla dayanan; doğruluğun ölçütünü duyularda değil, düşünmede ve tümdengelimli çıkarmalarda bulan öğretilerin genel adı.

reform: 16. yüzyılda başlayarak tüm Avrupa'yı etkilemiş olan Hristiyan dinine yönelik değişim hareketi.

rejim: Bir devletin yönetim biçimi.

rölativizm: Bağıntılılık öğretisi, özellikle bilginin bağıntılı olduğunu ileri süren her türlü felsefe öğretisi, görecelilik, bağıntıcılık, izafiyet.

– S –

sezgi: Bir şeyin bilgisine akli kullanmadan, doğrudan bir biçimde sahip olma yetisi.

sınıf: Sosyolojide, aralarında ortak bir kültür ve yaşama düzeyi olan bireyler topluluğu.

site: İlk Çağ'da kendi yasalarıyla yönetilen bir veya birkaç kentten oluşan devlet.

sivil toplum: Bir devletin otoritesi altında bulunmakla beraber devletten bağımsız olan, gönüllülük esasına göre örgütlenen ve faaliyet gösteren topluluklar bütünü.

sosyalizm: Üretim araçlarının kamunun elinde olması, ekonomik etkinliklerin kâr yerine insanların gereksinimlerini karşılaması gerektiğini öne süren, emeğe önem veren ekonomik sistem.

subjektif: Öznel, özneye ilişkin olan, öznedeyoluşan; nesnelerin gerçeğine değil, bireyin düşünce ve duygularına dayanan, nesnel karşıtı.

sürü ahlakı: Nietzsche’de ezilenleri ve sindirilenleri denetleyen, itaat etmeyi ve gelenekselliği putlaştıran ahlak sistemi.

– Ş –

şerh: Bir anlatımı veya kitabı açıklama, yorumlama. Bir eseri ya da konuyu açıklamak amacıyla yazılmış kitap.

– T –

tekil: Tek olma durumu gösteren sözcük, terim, önerme.

temellendirme: Bir düşüncenin, bir yargının, önermenin doğruluğunu gösterme, bu doğruluğun dayanaklarını, gerekçelerini ortaya koyma.

teoloji: Tanrı’nın varlığı ve nitelikleriyle ilgili konuları ele alan bir bilim dalı; tanrı bilimi.

teori: Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, kuram.

tikel: Bir türün bütün bireylerine değil de bir veya birkaç bireyine ilişkin olan, kısmi.

tin: Ruh. İdealist düşünürlerin evreni açıklamak için her şeyin özü, temeli veya yapıcısı olarak benimsedikleri madde dışı varlık.

töz: Değişenlerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram, cevher.

tümel: Belli bir sınıfa bağlı bireylerin tümünü içine alan, bütün kapsamıyla alınmış olan.

tümevarım: Özel olandan genel olana gitme, tek tek olgulardan genel önermelere varma.

– U –

utilitaryanizm: Yararcılık, faydacılık. Jeremy Bentham’ın temsilcisi olduğu ahlak felsefesi yaklaşımı.

uzam: 1. Algılanan nesnelerin, cisimlerin ana niteliği. 2. Uzayda yer kaplama.

– Ü –

üretim araçları: Üretim sürecinde kullanılan iş, araç ve gereçlerin bütünü.

üretim biçimi: Toplum hayatında insanların yaşamları için gerekli olan şeyleri elde etmelerine yönelik geliştirilen düzenlemeler, kölecilik, feodalizm, kapitalizm vb.

üst insan ahlakı: Nietzsche’de sürü ahlakına dâhil olmayan üstün insanın kendi yüksek değerlerini keşfederek oluşturduğu bireysel ahlak.

– V –

varoluş: Yaşama, var olma, bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu değil, var olduğu olgusu, mevcudiyet, öz karşıtı.

varsayım: Deneylerle henüz yeter derecede doğrulanmamış ancak doğrulanacağı umulan teorik düşünce, hipotez, faraziye.

veda: Hint felsefesinin ilk izlerinin bulunduğu kutsal metinler.

– Y –

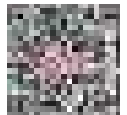
yaşam felsefesi: İnsanı tüm boyutlarıyla ele almayıp yalnızca akılsallığına önem veren felsefe yaklaşımlarına karşı insan yaşamının önemini, değerini ve anlamını araştırmaya yönelen felsefe yaklaşımı.

yeni-Platonculuk: Plotinus’un çalışmalarıyla başlayan, Antik Yunan filozofu Platon’un görüşlerine dayanarak teolojik temelli bir yaklaşım geliştiren felsefe okulu, İskenderiye Okulu.

yoga: Ruhsal yaşama ve bedene egemen olmayı amaçlayan Hint felsefe sistemi.

CEVAP ANAHTARI

Cevap anahtarına ulaşmak için yandaki karekodu akıllı cihazınızla okutunuz.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakçası

- Akyol, O. F. (2012). *Orta Çağ felsefesi-1*. A. Bıçak ve S. Uslu (Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik*. (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Arslan, A. (2006). *İlk Çağ felsefesi tarihi*. (Cilt 1-5). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Augustinus. (2010). *İtirafar*. (Ç. Dürüşken, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Aurelius, M. (2023). *Kendime Düşünceler*. (Y. E. Ceren Çev.) İş Bankası Yayınları.
- Bergson, H. (1990). *Şuurun doğrudan doğruya verileri*. (M. Ş. Tunç). Millî Eğitim Basımevi.
- Billington, R. (2011). *Felsefeyi yaşamak-ahlak düşüncesine giriş* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Bottero, J. ve Kramer S. N. (2021). *Mezopotamya mitolojisi*. (A. Tümertekin, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe ansiklopedisi*. Etik Yayınları.
- Cohen, M. (2016). *101 ahlak ikilemi*. (O. Çakmakçı ve R. Kuldaşlı, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Colinson, D., Wilkinson, R. (2000). *Otuz beş doğu filozofu*. (M. Berke, H. Bravo, S. Özbudun ve B. Ülner, Çev.). Ayraç Yayınları.
- Çubukçu, İ. A. (1967). *İslam felsefesinde Allah'ın varlığının delilleri*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Descartes, R. (2007). *Felsefenin ilkeleri*. (M. Akın, Çev.). Say Yayınları.
- Diderot, D. (2013). *Rameau'nun yeğeni*. (A. Cemgil, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fârâbî. (2001). *El-medinetü'l fâzıla*. (N. Danışman, Çev.). Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Gazâlî. (2004). *Hakikate giden yol (el-münkız mine'd-dalâl)*. (A. Kaya, Çev.). Semerkand Yayınları.
- Gökberk, M. (2014). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (2019). *Düşünce tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin görüngübilimi*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul Yayınevi.
- Herakleitos (2005). *Fragmanlar*. (C. Çakmak, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Rüşd. (1986). *Tutarsızlığın tutarsızlığı (Tehâfüt et-tehâfüt)*. (K. Işık ve M. Dağ, Çev.). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- İbn Sina. (2010). *Hay bin Yakzan*. (M. Ş. Yaltkaya ve B. Reşid, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlâk metafiziğinin temellendirilmesi*. (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kenny, A. (2017). *Batı felsefesinin yeni tarihi*. (Cilt 1-4). (S. Uslu, B. Doğan, Ş. Yılmaz, V. Uzundağ, Çev.). Küre Yayınları.
- Konfüçyüs. (2011). *İdeal bir insan ve topluma dair konuşmalar*. (H. İlhan, Çev.). Payel Yayınları.
- Krantz, W. (1984). *Antik felsefe*. (S. Baydur, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.). Alan Yayınları.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Locke, J. (2013). *İnsan zihni üzerine bir deneme*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Magee, B. (2000). *Felsefenin öyküsü*. (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi.

- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan felsefesi*. Doğu-Batı Yayınları.
- Moseley, A. (2010). *A'dan Z'ye felsefe*. (A. Süha, Çev.). NTV Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *Böyle buyurdu Zerdüşt*. (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon. (1998). *Sokrates'in savunması*. (N. Berkes, Çev.). Cumhuriyet Kitapları.
- Platon. (2005). *Devlet*. (C. Saraçoğlu ve V. Atayman, Çev.). Bordo Siyah Yayınları.
- Sartre, J.P. (1985). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.). Say Yayınları.
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. (H. Z. Ülken, Çev.). Dost Kitabevi.
- Störig, H. J. *İlk Çağ felsefesi- Hint-Çin-Yunan*. (Ö. C. Güngören, Çev.). Yol Yayınları.
- Şirin, M. (2020). *Felsefenin kısa hikâyesi*. Lotus Yayınevi.
- Taylor A. E. (1917). *On the date of the trial of Anaxagoras*. Classical Quarterly. 11(2): 81-87.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2018), *Ortaöğretim felsefe dersi (10 ve 11. sınıflar) öğretim programı*.
- Thilly, F. (2000). *Felsefenin öyküsü*. (Cilt. 1-2). (İ. Şener, Çev.). İzdüşüm Yayınları.
- Timuçin, A. (2010). *Düşünce tarihi (1-3)*. Bulut Yayınları.
- Topçu, N. (2017). *İsyân ahlâkı*. (M. Kök ve M. Doğan, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Türkçe sözlük* (2022). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk tefekkürü tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Von Aster, E. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ felsefe tarihi*. (V. Okur, Çev.). İm Yayınları.
- White, D. (2014). *Çocuklar için felsefe*. (U. Uğur, Çev.). ODTÜ Yayıncılık.
- Yazım kılavuzu*. (2023). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, C. (1974). *100 soruda bilim tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Kaynakça APA. 7.0'a göre hazırlanmıştır.

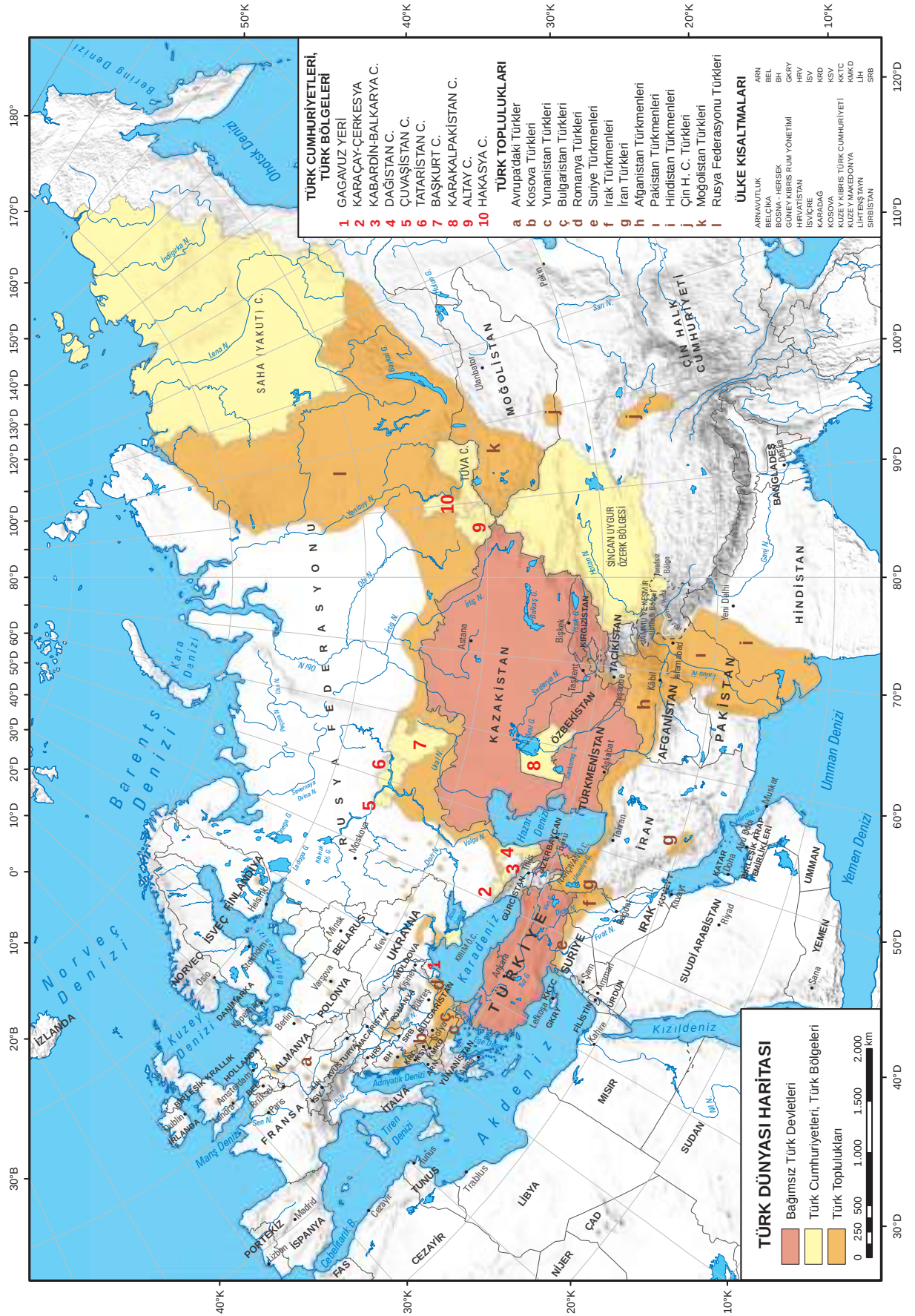
Makale Kaynakçası

- Alper, Ö. M. (2010). İslâm, akıl ve hakikat. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 39-72.
- Batuk, C. (2007). Dinsel çoğulculuk ve dışlayıcılık arasında Mevlânâ. *Marife Dergisi*, 3(7), 45-66.
- Çubukçu, İ. A. (1984). Mevlana ve felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 97-118.
- Gülçiçek, A. G. (2003). Hacı Bektaş Veli'nin yaşam felsefesi, inanç ve öğretisi. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 27, 267-279.
- Günay, U. (1991). Türk kültürü açısından Yûnus Emre. *Türk Halk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yûnus Emre Özel Sayısı, 10-32.
- Merkit, N. (2021). Karl Popper ve yanlışlanabilirlik ilkesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı (11)1, 129-143.
- Uçman, A. (2005). Rıza Tevfik'in Mufasssal Kamus-ı Felsefe adlı lügatı. *İlmî Araştırmalar*. 19, 165-175.
- Yıldız, Ş. (2015). Avrupa'da ilk çeviri hareketleri. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi Bildirileri)*, (4), 1973-1978.

Genel Ağ Kaynakçası ve Görsel Kaynakça

Genel ağ kaynakçasını ve görsel kaynakçayı görüntülemek için yandaki karekodu akıllı cihazınızla okutunuz.

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla
ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

**BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.**

*Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin
İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşınması Zorunlu Değildir.*